

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Ivana Lučića 3

DOKTORSKI RAD

**EUROPSKI INTEGRACIJSKI PROCESI
I SOCIJALNA DRŽAVA**

INTEGRACIJSKI POTENCIJALI SOCIJALNE DRŽAVE

Doktorand:

Mr. sc. IVOR ALTARAS PENDA

Mentor:

Prof. dr. RADE KALANJ

Zagreb, 2010.

ZAHVALA

Ova doktorska radnja rezultat je višegodišnjeg promišljanja, analiziranja, prikupljanja relevantne literature i podataka, te osobnog razvoja.

Na tom putu trajno su uz mene bili, svojom podrškom, vremenom i ljubavlju, moja majka dr. med sc. Silvija Altaras - Penda, moj tata Vladimir Penda – Altaras, zatim gđa. prof. Vesna Grbin, moja rođakinja, te g. Ratko Mandić (pok). Dakako, uz mene je cijelo vrijeme bila i moja Nella.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	5
2. ZNANSTVENA HIPOTEZA	9
2. 1. DEFINICIJE OSNOVNIH POJMOVA	11
2. 2. STATUS POJMA SOCIJALNE DRŽAVE U RAZLIČITIM ZNANSTVENIM DISCIPLINAMA	20
3. EUROPSKA UNIJA I GLAVNE KARAKTERISTIKE EUROPSKIH INTEGRACIJSKIH PROCESA.....	26
3. 1. POVIJEST EUROPSKIH INTEGRACIJA.....	27
3. 1. 1. <i>KRONOLOGIJA VAŽNIJIH DOGAĐAJA IZ POVIJESTI EUROPSKE UNIJE</i>	32
3. 1. 2. <i>KRONOLOGIJA ODNOSA REPUBLIKE HRVATSKE I EUROPSKE UNIJE</i>	36
3. 2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE EUROPSKIH INTEGRACIJSKIH PROCESA.....	37
4. KRATKA POVIJEST I TEMELJNE ODREDNICE SOCIJALNE DRŽAVE.....	45
4. 1. VRIJEDNOSNA IZVORIŠTA SOCIJALNE DRŽAVE	57
4. 2. IZAZOVI ZA SOCIJALNU DRŽAVU	73
4. 2. 1. <i>NOVA OBITELJ I DEMOGRAFSKO PITANJE</i>	79
4. 2. 2. <i>STRUKTURA RADA I NEZAPOSLENOST</i>	85
4. 2. 3. <i>UMIROVLJENIČKO PITANJE</i>	98
4. 2. 4. <i>FISKALNI SUSTAVI</i>	111
4. 2. 5. <i>NOVI SVJETSKI POREDAK I GLOBALIZACIJA</i>	121
5. SOCIJALNA DRŽAVA I EUROPSKI KONTEKST	134
5. 1. KAKVU EUROPU ŽELIMO I KAKVU EUROPU STVARAMO?.....	134
5. 2. SOCIJALNA DRŽAVA I EUROPSKA UNIJA U NASTAJANJU	151
5. 3. SIGURNOST VS. SLOBODA	177
5. 4. BITI PODUZETAN – PREUZIMANJE RIZIKA	198
6. PERSPEKTIVE IDEJE SOCIJALNE DRŽAVE I NJEZIN POTENCIJAL ZA EUROPSKO JEDINSTVO	225
7. ZAKLJUČAK	288
8. POPIS SLIKOVNIH I TABELARNIH PRIKAZA	293
9. DODATAK	295
10. LITERATURA	304
11. SAŽETAK RADA NA HRVATSKOM I ENGLJESKOM JEZIKU	322
12. ŽIVOTOPIS NA HRVATSKOM I ENGLJESKOM JEZIKU	325

Vlast je upravljanje tuđim blagostanjem.
(latinska sentencija)

1. UVOD

Pojava integrirane Europske unije u našem vremenu u mnogočemu određuje naš svijet te je to praktički glavna tema i preokupacija onih koji se bave znanošću i teorijom vezanom za tretirane teme, a i praktičarima, onima koji promišljaju, organiziraju i odlučuju, kod nas i u svijetu. To je tako zato jer je prepoznat utjecaj kojeg Europska unija ima na živote ljudi – od pitanja društvenog ustroja i organizacije vlastitog vremena pa sve do strukturiranja blagostanja. Naše blagostanje je rezultat akcija koje poduzimamo tijekom života, ali je ono i predmet interesa društvenih institucija, ponajviše onih koje djeluju pod okriljem socijalnih država. Znanstveno je vrlo izazovno prepoznati da je prva konceptualizacija i operacionalizacija socijalne države nastala baš u Europi, te zato tema europskih integracijskih procesa povezana sa temom poimanja svrhe postojanja socijalne države uvelike nam može biti od pomoći u pokušaju boljeg i šireg razumijevanja suvremenog svijeta koji nas okružuje. Pritom, iako bi se iz samog naslova ovoga rada možda moglo zaključivati kako predmet interesa ove disertacije ima jasno definirane zemljopisne granice, namjera mi je pokazati kako i europske integracije i socijalna država imaju svoj širi kontekst koji je, potencijalno, primjenjiv bilo gdje u svijetu.

Suvremenici gotovo svakog vremena, osim kada izražavaju pijetet nekom prošlom povijesnom događaju ili razdoblju, smatraju da se baš oni nalaze na nekoj povijesnoj prekretnici. Tako, primjerice, Diogen Laertije, antički povjesničar i erudit, primjećuje da je velika većina antičkih mislioca i stvaraoca smatrala kako žive u jedinstvenom, neponovljivom i za budućnost presudnom trenutku (Laertije, 1964.). To je donekle i točno. Svako vrijeme je jedinstveno i neponovljivo. Od takve atmosfere osjećaja važnosti onoga što radimo i čime se bavimo, nismo pošteđeni niti mi, aktivni kreatori europskih integracijskih procesa. Moguće je da s takvim shvaćanjima upravo mi prednjačimo.¹

Nakon svog znamenitog govora o "željeznoj zavjesi" održanog u Westminster College in Fulton, Missouri USA,² Winston Churchill je već prve poslijeratne 1946. godine u Den Haagu spomenuo nužnost stvaranja "izvjesne vrste sjedinjenih europskih država" te ustanovio Pokret

---

¹ O viđenju važnosti onoga čime se bavimo britanski filozof i socijalni kritičar Bertrand Russell duhovito se izrazio mišlju da: "Jedan od simptoma nadolazećeg živčanog sloma jest uvjerenje da je naš posao iznimno važan."

² Izvor: <http://www.historyguide.org/Europe/churchill.html>

za Europu. Od tada pa sve do današnjih dana, kada se ta ujedinjena Europa pretvara u stvarnost, ona prolazi kroz svojevrsnu specifičnu tranziciju (Pinder, 2003:4 i 181).

Očekivanja su (bila) velika. Valjalo je Europu iz ruševina Drugog svjetskog rata pretvoriti u prostor sveopće suradnje, tolerancije i slobode. To je trajan proces, za kojeg se praktički nikada ne može reći da je postignut te time dovršen. Ova činjenica ipak nije razlog da se odustane od traganja za načinom njegove realizacije. Sloboda za koju su mnogi spremni dati i vlastiti život, iako kao pojam još uvijek nije jednoznačno definiran (a vjerojatno, zbog svoje prirode, niti neće biti), utkana je u praktički sve temeljne dokumente na koje se čelnici Europske unije pozivaju, kada žele odrediti "europski duh". Znakovito je da je Europska unija proglasila "4 slobode" kojima primarno teži. To su slobodni protok: ljudi, kapitala, roba i usluga. Iako bez imalo sumnje ovako definirane slobode zvuče podosta mehanicistički, primjećujem kako u svom latentnom značenju ove slobode sadržavaju, barem deklarativno, težnju potpunog oslobađanja čovjeka od mnogih dosadašnjih okova, kojima su bili izloženi stanovnici Europe i to baš u samoj Europi. Za pretpostaviti je da nije slučajan ovakav birokratski vokabular kada se govori o slobodi u Europi, ali i to otkriva prirodu sadašnje Europske unije o kojoj će u ovoj disertaciji biti riječi.

Socijalna država, po mom uvjerenju, nije ništa drugo nego alternacija poimanja slobode. I to sa dva aspekta. Prvi, koji govori o potrebi i moći svakog pojedinca da autonomno vodi svoju sudbinu. I drugi, koji nas upoznaje sa očekivanjima tih istih pojedinaca koja oni upućuju prema svojoj užoj i/ili široj društvenoj zajednici (bilo kojem obliku autoriteta: obiteljskom, vjerskom, medicinskom, državnom, nacionalnom, nadnacionalnom ili drugim institucijama u sociološkom smislu). Upravo ću u tom kontekstu povezati pitanje budućnosti europskog integracijskog procesa i utjecaja kojeg socijalna država može na njega imati.

Još je početkom XX. stoljeća hrvatski političar Stjepan Radić rekao da: "Sloboda bez socijalne pravde narodu ne znači ništa." Načini na koje shvaćamo, ili bi mogli shvatiti, pojmove: sloboda, socijalna pravda, održiva integracija i Europa biti će teme kojima se mislim baviti u svojoj disertaciji.

Pri odabiru teme doktorskog rada vodio sam se i osobnim spoznajama i interesima te nastojanjem da detaljno proučim predmet za koji smatram da utječe na gotovo sve aspekte ljudskog života; od nas kao društvenih bića koji pripadamo našim zajednicama, pa sve do najosobnije, čak i intimne sfere naše ljudskosti. Sigurno je to i rezultat mojih dosadašnjih usmjerenja, moje vlastite povijesti, a koja je djelom prepoznatljiva i kroz obrazovanje u okviru sociologije, filozofije, politologije, ekonomije – posebice vezano uz menadžment,

financije i investicije, gospodarske diplomacije te djelomice prava. To govori i o načinu prikupljanja do sada stečenih informacija i iskustava, a i o profilaciji iskazanog stila pisanja, kao i metodu holističkog pristupa temama kojima se u radu bavim.

Ovaj se rad temeljiti na mnoštvu informacija, podataka, klasifikacija, teorija, teza i ideja koje su mi bile dostupne u vrijeme pisanja, bilo da su mi već od ranije poznate ili da sam ih usvojio tijekom samog nastanka rada. Sve su one, u funkciji stvaranja mog izvornog znanstvenog noviteta koji će ovim doktorskim radom biti prezentiran.

Otac moderne sociologije Auguste Comte se svojedobno zalagao za, kako George Ritzer kaže, bizarnu ideju tzv. "cerebralne higijene" po kojoj istraživač mora biti oslobođen vanjskih utjecaja kako bi mogao ostati originalan u svome mišljenju (Ritzer, 1997.:15). Dakako, podržavajući ovakav stav, istraživaču bi se moglo dogoditi da, upravo zbog neupućenosti u intelektualni razvoj svoga vremena počne otkrivati "toplu vodu". Vjerujem da je i Comteu bilo posve jasno da je čovjek u mogućnosti odbacivati tuđe misli i ideje iznesene u literaturi tek kada tu literaturu prouči tj. ju pročita. Samo tako se može objasniti da je taj isti Auguste Comte sa takvim svojim stavovima, izrekao i misao: "Ako želiš nove ideje, čitaj stare knjige." (Haralambos, M. i Holborn M. 2002.).

Za razliku od, u klasifikacijskom smislu, preglednih radova, pregled mnoštva izabranih i korištenih radova u ovom radu u funkciji su izvornog znanstvenog rada koji tom novinom daje svoj doprinos.

U tu svrhu ovaj rad je podijeljen u slijedeće zasebne cjeline.

U ovom, *uvodnom* poglavlju rada iznosim tezu zašto bi obrađivanje teme socijalne države i europskih integracijskih procesa moglo biti značajno u današnjem vremenu, a čega je izravna posljedica pisanje ove doktorske radnje.

U drugom poglavlju, *Znanstvena hipoteza*, definirati ću znanstvenu hipotezu koju namjeravam dokazivati te ću potom iznijeti definicije osnovnih pojmova koje koristim, a potom ću pojam socijalne države smjestiti u kontekst ostalih znanstvenih disciplina.

Treće poglavlje, *Europska unija i glavne karakteristike europskih integracijskih procesa* primarno će se baviti poviješću i opisom temeljnih postulata europskih integracija kako bi dobili što jasniju opću sliku vremena u kojem se događaju europski integracijski procesi.

Četvrto poglavlje pod naslovom *Kratka povijest i temeljne odrednice socijalne države* uvesti će nas u detaljnije određenje pojma socijalne države i prirode njenog nastanka. Posebni naglasak ću staviti na vrijednosna izvorišta socijalne države i odabrane neuralgične točke s kojima se mjere europske socijalne države svakodnevno susreću kao što su: nova obitelj i

demografsko pitanje, struktura rada i fenomen nezaposlenosti, umirovljeničko pitanje, fiskalni sustavi u svijetu i Europi te novi svjetski poredak i proces globalizacije.

U petom poglavlju koje nosi naslov *Socijalna država i europski kontekst* iznijeti ću stavove i mišljenja o tome je li i u kojoj mjeri upravo socijalna država dobar pokazatelj stanja europskih integracijskih procesa. Također ću predstaviti ponekad oprečne stavove koji utječu na razumijevanje osnovnih koncepata na kojima se temelje europske integracije i socijalna država te ću pokazati kako različiti pristupi našoj stvarnosti doprinose raznovrsnosti viđenja mogućih povoljnih rješenja za situacije u kojima se nalaze europski građani i institucije Europske unije koje bi ih trebale predstavljati pred tijelima tih istih institucija.

Šesto poglavlje s naslovom *Perspektive ideje socijalne države i njezin potencijal za europsko jedinstvo* okrenuto je budućnosti i mogućim bliskim budućim događajima koji bi mogli imati krucijalni utjecaj na promjenu poimanja koncepta socijalne države i utjecaj što ih promjena stavova može imati na same europske integracijske procese.

U *Zaključku* ću podastrijeti dobivene rezultate što sam ih dobio tijekom stvaranja ove doktorske radnje te ću odgovoriti na pitanje je su li oni u skladu sa znanstvenom hipotezom ovoga rada.

Potom ću, u osmom poglavlju, dati *Popis slika i tabelarnih pregleda* koje sam koristio tijekom rada, a zatim u devetom poglavlju slijedi *Dodatak* kao sastavni dio argumentacije rada te naposljetku *Literatura*.

2. ZNANSTVENA HIPOTEZA

U ovom radu namjera mi je pokazati da današnje socijalne države u Europi imaju značajnog prostora za dodatni razvoj kako bi ispunile svoje zacrtane ciljeve. Stoga, hipoteza ove doktorske radnje jest da će *razvoj konceptualizacije i operacionalizacije ideje socijalne države biti ključni faktor uspješnosti europskih integracijskih procesa, te time socijalna država može imati izrazito visoki stupanj integracijskog potencijala za ujedinjenu Europu.*

U ovom smislu spomenuti razvoj označavati će sve one promjene u promišljanju i djelovanju koje će doprinijeti da europske socijalne države uspješnije nego sada realiziraju svoje temeljne ciljeve, a što će se moći mjeriti već postojećom znanstvenom metodologijom.

Pritom ću se, dakako, reflektirati na cijeli niz povijesnih činjenica koje su utkane u nastanak današnje Europske unije, a koja se još uvijek izravno pred nama izgrađuje: institucionalno, operativno i ideološki. Također ću te činjenice povezati sa izgradnjom socijalne države koja je, kao povijesni specifikum, nastala upravo u Europi, današnjoj Njemačkoj, pod vlašću kancelara Otta von Bismarcka (1862. – 1890.).

Upravo ova poveznica između Europe i mjesta nastanka fenomena socijalne države dodatni je argument za tvrdnju da postoje neraskidive veze između ove dvije socijalne, pravne, političke, ekonomske, kulturne, moralne i po mnogom još usporedive pojavnosti.

Od nastanka Europskih zajednica, sredinom prošloga stoljeća, pa sve do današnjih dana potpuno je jasno iskazana, barem deklarativna, želja i namjera da se europski geopolitički prostor objedini u zajedničku cjelinu sigurnosti, prosperiteta i suradnje. Na tom putu socijalna država bi mogla postati temeljni i nezaobilazni dio mozaika onakve Europe kakvu se želi u što skorije vrijeme izgraditi. Ipak, svjedoci smo da usprkos želji za što većom razinom standardizacije svih aspekata života u Uniji, pa tako i svih socijalnih politika koje socijalna država poduzima u cilju realizacije svoje temeljne ideje, u današnjoj Europskoj uniji postoji više, (pa čak i mnoštvo) koncepata socijalne države. Proširivanjem Europske unije brojnost pristupa temi socijalne države se također povećava. Broj država članica Europske unije je do sada u više navrata proširenja znatno narastao, pa tako od početnih šest (zemlje Beneluksa, Francuska, Njemačka i Italija) danas Europska unija ima dvadeset i sedam članica.³ Sve su te zemlje na različitim, odnosno sebi svojstvenim, razinama političkog i ekonomskog razvoja, sa

---

³ Republika Hrvatska se nada postati dvadeset i osmom članicom Europske unije do kraja ovoga desetljeća, kako je određeno i njenim Nacionalni programom za pridruživanje Europskoj uniji (Narodne novine 30/2003.).

u mnogo čemu raznolikim kulturnim obilježjima, što istovremeno predstavlja europsko bogatstvo različitosti, ali i poteškoću pri svođenju raznovrsnih politika na zajednički nazivnik (Jeknić, 2007:119-135). Ovaj aspekt Europske unije također će, u ovome radu, biti jedno od temeljnih predmeta interesa jer zadire u samu srž europskog integracijskog procesa. Ukoliko pronalaženje zajedničkog interesa budućeg razvoja ujedinjene Europe bude uspješno ostvaren, iako raznolike, socijalne države u europskim zemljama mogu postati "mjesto susreta" raznorodnih interesa koji vladaju u Europskoj uniji i to po njenoj vertikalnoj i horizontalnoj ravni.

Svakodnevno smo svjedoci sve većeg raslojavanja između onih koji su, iz bilo kojeg razloga, u situaciji potrebe za mjerama europskih socijalnih država i onih koji zagovaraju oprečna stajališta o tome kako si poboljšati standard. Činjenica jest da u Europi, baš kao i u Americi, i uostalom, bilo gdje drugdje na svijetu, istovremeno postoje najmanje dvije oprečne istine i/ili predodžbe o tome kako se živi – da li u bijedi ili sjaju. Čak ako i izostavimo subjektivni doživljaj ljudi o tome kako im je u njihovim životima, i pokušamo standardizirati neku mjeru siromaštva (ili bogatstva), lako ćemo uočiti da nemamo svi jednake početne šanse kako bi dostigli željeni uspjeh. Trebaju li se i mogu li se te neravnomjerno raspoređene šanse kako ekvilibrirati, jedna je od osnovnih preokupacija kojima se bave socijalni teoretičari, koji svojim radom bitno doprinose razumijevanju koncepta socijalne države. I što je najbitnije, valjalo bi pokušati dati odgovor na pitanje: može li što čovjek za sebe napraviti čak i u situaciji kada postoji očita neravnomjernost s naznakama da se ona niti neće u skorije vrijeme dokinuti? Je li čovjek u takvoj situaciji nemoćan ili, možda čak i tada, on može mnogo toga, jer je ipak, moćno biće?

U ovoj doktorskoj radnji, po naravi stvari, nije moguće, niti je to bio cilj, obuhvatiti sve aspekte koje europske integracije sa sobom donose – pojedincima i državama. Ono što ipak jest cilj, pokušaj je rasvjetljavanja ideje: je li i na koji način socijalna država u stanju pridonijeti Europi da se što prije barem približi svom željenom idealu – Europe kao prostora dobrog življenja.

To je ujedno i osnovna tema ovoga rada.

2. 1. DEFINICIJE OSNOVNIH POJMOVA

U svom doktorskom radu koristit ću pojedine temeljne pojmove koji će biti relevantni za cjelokupnu argumentaciju na kojoj mislim temeljiti svoje zaključke. Stoga ih je nužno odmah na početku pobliže definirati kako bi u svakom trenutku bilo jasno što pod kojim pojmom podrazumijevam. Svaki od spomenutih pojmova koje ću u ovom poglavlju definirati ima svojevrsnu dugotrajnu povijest nastanka svojih definicija, a većina njih i dan danas imaju raznovrsne definicije koje proizlaze iz različitih okolnosti iz kojih te definicije nastaju. U namjeri fokusiranja na predmet i temu interesa ovoga rada izložiti ću one definicije koje mislim koristiti u nastavku rada.

Socijalna država (engl. – Welfare state, njem. – Sozialstaat, franc. – L'Etat providence⁴), po definiciji koju smatram najprihvatljivijom za potrebe ovoga rada *označava takvu državu koja na sebe preuzima odgovornost za osiguranje osnovnih egzistencijalnih potreba svojih građana* (Puljiz, 2005:6).

U nastavku ovoga rada, socijalna država, dakle, predstavlja takav tip države koja je razvila pravno-institucionalni okvir za djelovanje na socijalnom polju (Puljiz, 2005:6; Rodin, 1998.). Određenje koje također definira pojam socijalne države dao je i Đuro Njavro u knjizi *Socijalna država* u kojoj kaže: *socijalna država je ona država koja u uvjetima privatnog tržišnog gospodarstva preuzima odgovornost za uklanjanje uzroka i ublažavanje posljedica siromaštva, životne ugroženosti i nesigurnosti te za uspostavu određenih, dogovorenih standarda usluga svim svojim građanima. Država to postiže nizom mjera socijalne politike* (Njavro, 1998:29).

Jedan od najpoznatijih svjetskih teoretičara koncepta socijalne države Gosta Esping – Andersen, socijalnu državu također definira kao: *takav društveni sistem u kojem država preuzima odgovornost za provođenje socijalno-ekonomske sigurnosti koju nudi svojim građanima* (Esping - Andersen, 1990.).

On ističe da postoje tri ključna elementa socijalne države, a to su:

1. minimalni dohodak
2. smanjenje nesigurnosti pred rizicima i
3. set funkcionalnih javnih usluga

---

⁴ Doslovni prijevod ovog francuskog izraza nije socijalna država već *država providnosti*, ili u slobodnijem izričaju *skrbna država*.

Prema Esping-Andersenu, moguće je ustanoviti tipologiju socijalnih država, a koju je literatura gotovo u cijelosti prihvatila, koje se, putem političke teorije državnog ustroja, može prezentirati kroz sljedeće primjere:

1. *Liberalna socijalna država* – koju najbolje predstavljaju Sjedinjene Američke Države, a koja je okarakterizirana niskim i vremenski ograničenim socijalnim transferima koje nadzire država te snažna prisutnost tržišta u socijalnom sektoru.
2. *Socijaldemokratska socijalna država* – predstavljena kroz primjer Švedske, a koju najviše označava univerzalno pružanje razvijenih socijalnih usluga od strane države te razgranata vertikalna i horizontalna redistribucija dohotka.
3. *Konzervativno – korporativna socijalna država* – koja postoji u Njemačkoj, a čije su glavne karakteristike supsidijarnost u socijalnoj pomoći te oslanjanje na visoki stupanj zaposlenosti i zaštita građana kroz fondove osiguranja.

Osim ove, najprihvaćenije razdiobe socijalnih država, njih je moguće tipologizirati i po drugim kriterijima, kao što je to napravio britanski socijalni istraživač Richard Titmuss. On je socijalne države razdijelio na:

1. *Rezidualni tip* – ona socijalna država koja nudi pomoć najsiromašnijima tek privremeno i palijativno kroz snažno izražen princip supsidijarnosti.
2. *Industrijski tip* – koji je nastao u vremenu snažne industrijalizacije i koja se temelji na konceptima zaposlenosti i socijalnog osiguranja povezanoga sa radnim mjestom, a koje se potom proširuje i u druge sfere života ljudi.
3. *Institucionalni tip* – koji se uglavnom temelji na redistribuciju dohotka koju provodi država, a na temelju opće prihvaćenog koncepta socijalne pravde. (Titmuss, 1958.)

Isto tako, postoje i mnoge druge klasifikacije od kojih su najpoznatije:

a) *južnoeuropski tip* (Stephan Leibfried, 1993.; Puljiz, 1996.)

- a) relativno slaba država
- b) uloga obitelji i Crkve
- c) klijentelizam

b) *konfučijanski* (K. Jones)

- a) lojalnost i poštovanje autoriteta
- b) radna etika
- c) značenje obitelji i poduzeća
- d) država osigurava osnovne usluge

c) *feministička tipologija* (J. Lewis)

- a) model jednog hranitelja
- b) model dvaju hranitelja
- c) kombinirani model

c) *komunistički model*

Spomenuti autor Stephan Leibfried ponudio je svoju klasifikaciju socijalnih država i dijeli na:

- a) *Institucionalni ili korporativistički tip socijalne države*
- b) *Rezidualni ili liberalistički tip socijalne države*
- c) *Moderni ili socijaldemokratski tip socijalne države i*
- d) *Rudimentarna socijalna država*

Kada se tematiziraju postojeće socijalne države u Europskoj uniji, najčešće je u literaturi prihvaćena opća Esping-Andersenova tipologija socijalnih država koja se alternativno može prezentirati i kroz prizmu geografskog položaja pojedinih zemalja, pa se tako navodi da u Europi postoji:

1. *Skandinavski (nordijski) tip socijalne države* – a čije su predstavnice Danska, Finska, Island, Norveška i Švedska. To je Esping - Andersenov socijalno – demokratski model socijalne države.
2. *Kontinentalni tip socijalne države* – pod ovim se prvenstveno misli na socijalnu državu Njemačke i zemalja središnje Europe. To je prema Andersenovoj klasifikaciji konzervativno – korporativistički tip socijalne države.
3. *Južnoeuropski tip socijalne države* – u koje se ubrajaju Portugal, Španjolska, Italija i Grčka, a koji bi najviše odgovarao Leibfriedov rudimentarni tip socijalne države.
4. *Socijalna država Velike Britanije* – kojoj se pripisuje zasebni status u okviru Europske unije jer je ona, prema Esping – Andersenovoj klasifikaciji, najbliži predstavnik liberalne socijalne države u Europi. Postoji percepcija da je Velika Britanija blisko povezana sa Sjedinjenim Američkim Državama, a što se, moguće, reflektira i na njezin socijalni sustav. Takav njezin zasebni status se očituje ne samo vezano uz pitanje socijalne države koju promovira, već je vidljiv i pri drugim segmentima europskih integracija.⁵

---

⁵ Učestalo se govori o tome da je Velika Britanija "euroskeptični" član Europske unije te da je svojevrsni "rođak" Sjedinjenih Američkih Država koji je tek geografski blizak Europi. Takav njezin ambivalentni odnos prema Europi se, s obzirom na vrijednosni stav različitih komentatora geopolitike, opisuje sa sintagmom da je Velika Britanija svojevrsni američki "trojanski konj" u Europi. Ipak, činjenice pokazuju da je moguće i drugačije

Iako se ovdje prikazane definicije i tipologije socijalnih država razlikuju, za nas je od izuzetnog značaja prepoznati da se one sve pozivaju na ulogu državne odgovornosti za socijalno stanje svoga pučanstva uzima sve teškoće na koje se može naići pri provedbi ovoga cilja. Isto tako, prepoznajemo činjenicu da u Europi tj. Europskoj uniji kao socijalno – političkoj cjelini u nastajanju, niti približno ne postoji jednoobrazni i jednoznačni pojam socijalne države. Čak štoviše, mogli bismo reći da čak i uz činjenicu ovakvih klasifikacija europskih socijalnih država koje ih svode na tri ili četiri osnovne grupe, sada u Europskoj uniji postoji upravo onoliko nacionalnih pravnih poredaka u kojima djeluju socijalne države koliko u njoj postoji nacionalnih država članica.⁶ Za ovaj doktorski rad ta činjenica predstavlja okosnicu daljnje analize.

U našem jeziku često se socijalna država poistovjećuje sa pojmom **države blagostanja**. Iako su po sadržaju slični, u cilju boljeg razumijevanja teme koja se obrađuje u ovoj disertaciji, smatram da je nužno napraviti distinkciju između ova dva pojma. Dok će za nas država blagostanja označavati *državu visokog životnog standarda*, socijalna država označavati će onu

---

percipirati ulogu Velike Britanije u Europskoj uniji. Prije svega, Velika Britanija je u Europsku uniju ušla svojevremeno 1973. godine i to nakon višegodišnje odgode zbog veta za njezin ulazak kojeg joj je nametala Francuska pod vodstvom Charlesa de Gaullea. Potom, Velika Britanija je prva zemlja u svijetu u kojoj je državna vlast organizirala sustavnu politiku prema siromasima, čime je nezaobilazno doprinijela europskom konceptu rješavanja socijalnih pitanja.

⁶ Ova činjenica se lako potvrđuje u mnogim slučajevima. Tako se npr. osiguranje nezaposlenih u Danskoj, Švedskoj, Norveškoj i Finskoj – sve zemlje koje spadaju u jedan i to skandinavski tip socijalne države – dodjeljuje prema različito postavljenim kriterijima, a koji su svi definirani nacionalnim zakonodavstvom pojedine zemlje. Tako je osiguranje nezaposlenih u Danskoj i Švedskoj dobrovoljno dok je u Norveškoj obavezno. Finska ima kombinaciju obaveznog i dobrovoljnog osiguranja. Za očekivati bi bilo da sve zemlje iz istog tipa socijalne države prema prihvaćenoj klasifikaciji imaju barem približna ili vrlo slična, ako ne i ista određenja vezano uz provođenje neke socijalne politike. Međutim, to nije slučaj. Čak štoviše, predstavnici sasvim različitih tipova socijalne države u Europi imaju obavezno osiguranje nezaposlenih (i to Njemačka kao predstavnik konzervativno – korporativističkog tipa socijalne države, kao i Velika Britanija koja predstavlja liberalni tip socijalne države), dok se, kao što smo vidjeli, predstavnici istog tipa socijalne države po ovom pitanju bitno razlikuju. Na ovom primjeru dodatnu razliku unutar istog tipa socijalne države vidimo i u sferi razina dodijeljene naknade osiguranja za nezaposlene. Tako ova naknada u Danskoj iznosi 90% plaće s donjim plafonom, u Švedskoj je to 75% plaće s relativno visokim plafonom, Norveška daje 62% plaće, a u Finskoj je razina naknade fiksna. Trajanje naknade za nezaposlene se također bitno razlikuje: u Danskoj je to 260 tjedana, u Švedskoj 60 tjedana, ali se može produžiti, u Norveškoj traje 156 tjedana, a u Finskoj traje 100 tjedana te ovisi o životnoj dobi korisnika naknade. Dodatni podaci o ovom primjeru mogu se naći u: Puljiz, 2005.: 248-249.

državu koja provodi niz socijalnih politika a čiji je krajnji cilj dostizanje države blagostanja i s tim povezane socijalne sigurnosti. Država blagostanja koja fungira kao željeni cilj kojem se teži, bez obzira što se na prvi pogled čini da je samorazumljivo kako ona izgleda, po poimanju bitno se razlikuje od vremena do vremena i od društva do društva. Predodžba države blagostanja, kako ju ovdje definiram, predstavlja promjenjivu kategoriju u vremenu i prostoru, dok socijalna država predstavlja konstantu provođenja različitih postupaka koji bi trebali dovesti do države blagostanja. Stoga socijalna država čini tek dio države blagostanja, a u ovoj disertaciji mi je namjera baviti se procjenom može li se tj. treba li se i do koje razine to blagostanje doseći kroz državne mjere.

U nastojanju da socijalna država ostvari svoju temeljnu zadaću ona uvelike definira modele i tehnike **socijalnih politika**, pod kojim pojmom podrazumijevam *organiziranu djelatnost države i drugih društvenih čimbenika koje za cilj imaju prevladavanje svih oblika mogućih socijalnih disbalansa u kojima bi se mogli naći građani, članovi društvene zajednice*. Te mjere i tehnike odnosno cijeli set instrumenata socijalnih politika koje se primjenjuju u okviru socijalne države uglavnom su definirane zakonima i drugim propisima. Povrh svega, svi ti instrumenti svoj legitimitet i legalitet bi morali crpiti iz zajedničkog sustava vrijednosti oko kojeg postoji opći društveni konsenzus. No, čak i kod definiranja pojma socijalne politike postoje bitne kulturološke razlike, pa se tako ovaj pojam u anglo-saksonskim društvima vrlo rijetko koristi, a kada se to i čini ima vrlo ograničeno, rezidualno značenje – odnosi se samo na pojedine vrste socijalne pomoći ugroženim socijalnim skupinama, dok u Europi ovaj pojam označava široki spektar socijalnih davanja i usluga (Puljiz, 2005:5).

U ovom radu kao jedan od temeljnih pojmova koji ću koristiti u analizi perspektiva što ih nudi koncept socijalne države jest ideja **socijalne sigurnosti** kao specifičnog djela općeg pojma sigurnosti. Pojam sigurnosti ušao je u široku društvenu upotrebu u mnogobrojnim znanstvenim disciplinama, ali i gotovo svim segmentima osobnog i društvenog života. U ime sigurnosti pokrenute su ili su zaustavljene mnogobrojne akcije. Ideja sigurnosti utkana je u apsolutno sve mjere koje se provode pod okriljem socijalnih država, a o kojima će biti govora u ovom radu.

Stoga, pod pojmom sigurnost podrazumijevam *vjerojatnost izbjegavanja neželjenih situacija i događaja te vjerojatnost stvaranja tzv. povoljnosti*.

Ovako definirani opći koncept sigurnosti u potpunosti je primjenjiv i na pojam **socijalne sigurnosti** koji se primarno odnosi na zaštitne mjere koje provodi čovjek sam ili uz određenu institucionalnu pomoć kako bi održao ili čak unaprijedio svoj socijalni status.

Sva ta nastojanja doprinijeti će jačanju **socijalne kohezije**, konceptu koji uključuje ona djelovanja koja doprinose zajedništvu ljudi, a koji se temelji na: socijalnom kapitalu, institucionalnim i vaninstitucionalnim mrežama usmjerenih ka povezivanju ljudi u skladu sa zajedničkim identitetom te onim aktivnostima koje potiču društvenu dobrobit i solidarnost.

Za potrebe ovoga rada koristiti ću definiciju socijalne kohezije koju je ponudilo Vijeće Europe, a koja glasi: *“Socijalna kohezija podrazumijeva sposobnost društva da na dugoročnoj osnovi svim svojim članovima osigura dobrobit, uključujući pravičan pristup raspoloživim dobrima, uvažavanje njihovog dostojanstva i različitosti, osobnu i kolektivnu autonomiju te odgovornu participaciju.”* (Pristup socijalnim pravima u Europi, 2002.)

U svrhu kvantitativnog mjerenja razine socijalne kohezije socijalni istraživači Vijeća Europe osmislili su četiri indikatora od kojih je svaki sastavljen od tri podelementa:

1. *Ekonomski indikator* – siromaštvo, nejednakost, duga nezaposlenost
2. *Socijalni indikator* – broj ubojstava, prezaduženost kućanstava, kvaliteta stanovanja
3. *Indikator pristupa javnim uslugama* – dostupnost medicinske zaštite, pokrivenost socijalnom zaštitom, pristup siromašne djece visokom obrazovanju
4. *Indikator pristup ljudskim pravima* – sudjelovanje na izborima, rasna i spolna diskriminacija, pristup sudovima i pravdi (Puljiz, 2007.)

Također ću se često pozivati na koncept slobode koju u ovom radu dovodim u izravnu vezu sa pojmom socijalne države. Kako socijalna država, prema svojoj definiciji, pokušava ljudima ponuditi viziju ljudske dobrobiti, nalazim da je na sličnom tragu promišljanja i razumijevanja slobode bio i njemački filozof Immanuel Kant. On je definiciju slobode svakog čovjeka kao člana društva, izrazio na sljedeći način: “Slobodu čovjeka kojom se može formulirati načelo konstituiranja zajednice izražavam u formuli: nitko me ne može prisiliti da na njegov način budem sretan (onako kako on zamišlja dobrobit drugih ljudi), jer svatko sreću smije tražiti na putu koji se njemu samome čini dobrim, samo ako pritom ne nanosi štetu slobodi drugih da teže nekoj sličnoj svrsi, koja može postojati zajedno sa svačijom slobodom prema mogućem općem zakonu.” (Kant, 2000.: 75). Iako osim ovog postoji mnoštvo drugih, pa čak i suprotstavljenih, poimanja i pokušaja definiranja pojma slobode, i svaka od tih definicija

pokriva tek jedan segment tj. aspekt iz palete onoga što sve sloboda može sadržavati, a radi se o terminu koji se često koristi u znanstvenom i svakodnevnom diskursu, opredijelio sam se za slijedeće tumačenje: **sloboda** je mogućnost da u situacijama u kojima se nalazimo djelujemo u skladu sa osobnim viđenjem pojedine situacije. Pritom, i nedjelovanje jest oblik djelovanja. Ovakvo shvaćanje pojma slobode na tragu je definiranja što ju je ponudio također njemački filozof Erich Fromm, jer ovako definirana sloboda sadrži dva osnovna elementa: *slobode od* - svakog oblika prisile i *slobode za* - djelovanje u skladu sa sobom (Romić, 1994.). U literaturi je ovakva razdioba poznata pod pojmom pozitivne i negativne slobode koja u sferi socijalnoga ima iznimno široku primjenu.

Pojam slobode u ovom radu poseban naglasak će imati u kontekstu borbe za političku, ekonomsku i osobnu slobodu pojedinaca, ali i širih socijalnih grupa, te njihovog nastojanja da se odupru i/ili dokinu različite oblike ugnjetavanja, a koja su posebno obilježila cijelo XX. stoljeće, naročito kroz mnogobrojne vrste diskriminacije, ratove, genocide te upotrebu i prijetnje nuklearnim oružjem i ostalim oružjima za masovno uništavanje.

Pojam **integracije** se u sociološkoj literaturi u posljednje vrijeme sve više promatra kao jedan od stožernih pojmova potrebnih za uspješnu analizu recentnih društvenih fenomena. Učestalo se govori o kulturnoj, političkoj, socijalnoj i ekonomskoj integraciji; također se koriste termini horizontalne i vertikalne integracije, zatim o integriranim proizvodima i sl. Vidimo da se integracija koristi u različitim situacijama i ponekad sa različitim značenjima.

Politička enciklopedija pojam integracije definira kao: *složeni proces društvenog povezivanja čije je glavno obilježje svestrano zbližavanje ljudi, institucija, grupa i zajednica u funkcionalno jedinstvene društvene cjeline koje se stvaraju radi zadovoljenja određenih ljudskih potreba i društvenih ciljeva* (Politička enciklopedija, 1975:346 - 347).

O višeznačnom korištenju pojma integracije u sociološkoj literaturi govori i sociolog Ognjen Čaldarović te napominje:

Nema nikakve sumnje da je pojam integracije jedan od najkorištenijih pojmova u sociologiji. Međutim, značenje pojma, ma koliko izgledalo samo po sebi razumljivo, najčešće nije shvaćeno jednoznačno (Čaldarović, 2007:23).

Isto tako tvrdi da:

Pojam integracije ne može postojati samo kao teorijski koncept nego upravo kao empirijska činjenica u konkretnom socijalnom miljeu koja će uključivati nekoliko važnih elemenata poput:

1) grupe ljudi

- 2) teritorij
- 3) šire okruženje
- 4) lokalno i globalno društvo
- 5) formalna i neformalna pravila koja reguliraju ponašanje članova koji sudjeluju u integracijskom procesu (Čaldarović, 2007:25).

Michael Haralambos o integraciji govori kroz prizmu "*regulacije konflikata*".

Za Haralambosa integracija prvenstveno označava: *koordinaciju i međusobno usuglašavanje dijelova društvenog sustava s ciljem izbjegavanja konfliktnih situacija* (Haralambos, 2002:1037).

Značajno je primijetiti i to da se uz pojam integracije gotovo u pravilu vezuje i pojam dezintegracije koji istovremeno ima svoj jasni prilaz na političkoj pozornici neovisno o globalizaciji kao najvećem modernom integracijskom procesu (Kalanj, 1997:141-159).

O mogućnostima dezintegracijskih procesa u vremenu sveopće integracije postoje posebno jasna iskustva upravo na tlu Europe jer dok se Europa integrirala istovremeno je tekao proces dezintegracije višenacionalnih država poput Jugoslavije, Čehoslovačke ili SSSR-a. To nam daje argumentaciju za stav da su integracija i dezintegracija komplementarni procesi koji jedan drugog nadopunjuju i jedan bez drugog ne mogu.

Važan doprinos razumijevanja pojma integracije u okviru sociološke teorije dao je i sociolog Talcott Parsons (1902. – 1979.), koji je integraciju smatrao jednim od ključnih elemenata svih socijalnih akcija. Parsonsova teorija akcije (znana i pod akronimom četiri funkcionalna imperativa, AGIL – **A**daptation, **G**oal attainment, **I**ntegration i **L**atency) upućuje nas na to da je upravo integracija izvor funkcioniranja svakog socijalnog djelovanja i to kao spona između socijalnog aktera i ostvarivanja željenog cilja. Ovakvo definiranje tj. razumijevanje pojma integracije u smislu europskih integracijskih procesa može nam biti od velike koristi jer nam ukazuje na strukturu i značaj europske integracije po njezinoj vertikalnoj osi, odnosno povezanost svih europskih socijalnih aktera i ostvarivanja proklamiranih ciljeva u kojima niti jedan socijalni akter nije puki primatelj integracijskog procesa već njegov aktivni tumač i kreator.

Za potrebe ovoga rada, a u kontekstu europskih integracijskih procesa, pojam integracije ću definirati kao *proces približavanja dvaju ili više samostalnih entiteta koji u tom procesu dobrovoljno sudjeluju te prepuštaju dio vlastitog nacionalnog suvereniteta na tijelo koje ima nadnacionalnu snagu, a sve s ciljem ostvarivanja nekog oblika interesa* (Willis, 1975:9).

Vidjet ćemo da će se upravo pojam *interesa* pretvoriti u glavni kriterij europskih integracijskih procesa, a da će, pritom, trajno ostati predmetom rasprave koji bi interes trebao

biti nosiv za budućnost ujedinjene Europe. U smislu europskih integracija svaki interes koji takvim akcijama pridonosi može se okarakterizirati kao podržavajući. Ipak, uočljivo je da su dosadašnje europske integracije prožete stalnim preispitivanjima, što je vidljivo i kroz donošenje međusobno suprotstavljenih odluka na europskoj razini. To može imati suprotan efekt od onog željenog, pa se i europska integracija može shvatiti kao "igra" u areni političke moći u kojoj glavnu riječ vode oni koji takvom vrstom moći obiluju, dok stavovi onih drugih, koliko god deklarativno ravnopravni bili, oni to ipak nisu. Tako europska integracija djelom gubi svoj humanistički sjaj te dobiva sasvim opipljiv i jasno izražen politički karakter te joj u ovom doktorskom radu namjeravam upravo na ovaj način i pristupiti. Ova činjenica, zapravo, nije sporna niti bi trebala imati negativnu konotaciju. Često se upotrebljava misao koja se pripisuje njemačkom kancelaru Bismarcku, a koja kaže da je politika umijeće mogućeg, a ne idealnog, te nam stoga pojam europske integracije valja spustiti sa metafizičke razine (a takvih nastojanja je bilo), na razinu svakodnevnog života građana Europe koji vode računa o vrlo "prozaičnim" stvarima, poput: kako prehraniti sebe i svoju obitelj, osigurati topli dom, imati osiguranu zdravstvenu skrb ili kako stvoriti trajni i stabilni posao. To su teme zbog kojih postoje europske integracije i njihovo kvalitetno rješavanje garancija su uspjeha i same europske integracije. To je ujedno i razlog zašto smatram da je u znanstvenom i spoznajnom smislu izuzetno vrijedno, pa čak i nužno, povezati koncept socijalne države sa aktualnim nastojanjima povezivanja tj. integriranja europskog kontinenta u jedinstvenu cjelinu.

2. 2. STATUS POJMA SOCIJALNE DRŽAVE U RAZLIČITIM ZNANSTVENIM DISCIPLINAMA

Iz definicije socijalne države u prethodnom poglavlju rada uočljivo je da se pod tim pojmom podrazumijeva udovoljavanje osnovnog spektra ljudskih potreba i to od strane države. Osnovne ljudske potrebe prema radikalnom shvaćanju ovog termina uključivale bi omogućavanje preživljavanja, odnosno osiguravanje pristupa hrani, vodi, zraku, odjeći i obući u onoj nužnoj mjeri koliko je potrebno da se održava život. Nema sumnje da je često kroz povijest, pa čak i u ne tako dalekoj prošlosti – a svjedoci smo da je to prisutno i danas u mnogim siromašnim zemljama diljem svijeta – pristup pitkoj vodi i nezagađenom zraku pravi luksuz. U tim situacijama i okolnostima socijalna država poprima svoje temeljno značenje koje je i sastavni dio njene definicije.

Međutim, Europska unija je daleko iza sebe ostavila stupanj razvoja u kojem su upitne, primjerice, dostatne količine hrane kako bi se prehranilo europsko stanovništvo, a poznato je da je Europska unija ujedno i svjetska izvoznica proizvoda poput vina, sira, maslina, ribe i mnogih drugih prehrambenih artikala. Očito je da se u europskom kontekstu pod pojmom socijalne države ne misli samo na osiguravanje osnovnih uvjeta života, već taj pojam sadržava puno širi spektar ljudskih potreba čije su zadovoljenje europske države spremne preuzeti na sebe.

Ako promatramo širinu socijalnih politika koje se provode u okviru europskih socijalnih država onda uviđamo da je socijalna država ušla u gotovo sve segmente ljudskoga života, i to od rođenja do smrti, pa i nakon nje. Tu, između ostalog, ubrajam: obiteljsku pronatalitetnu politiku, zdravstvenu skrb, obrazovanje, civilno društvo, politiku zapošljavanja, stambenu politiku, mirovinski sustav, pravnu pomoć pa čak i posmrtnu pripomoć.

U tom kontekstu socijalna država postaje nezaobilazna tema zanimljiva za istraživača društvenih pojava jer u sebi sadrži gotovo sve aspekte društvenoga a i osobnog života svakog pojedinca.

Iz svega ovoga je vidljivo da koncept socijalne države po svojoj prirodi stoji na razmeđu mnogih znanstvenih disciplina kao što je prikazano na Slici br. 1

Slika br. 1: Status pojma socijalne države u različitim znanstvenim disciplinama

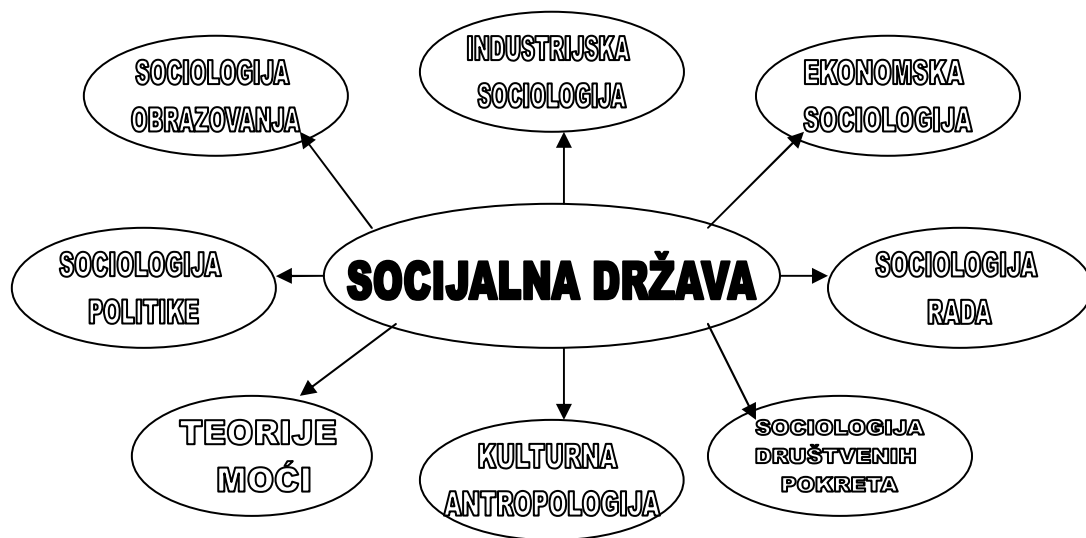
Popis potencijalno zainteresiranih disciplina (sa Slike br. 1) koji se na izravni ili neizravni način povezuju sa pojmom socijalne države ili mjerama i politikama koje se kroz nju provode je zapravo znatno širi. Mogli bi smo ustvrditi da i ne postoji društveno – humanistička disciplina koja ne bi imala barem neku poveznicu sa socijalnom državom, a to vrijedi čak i u onim znanstvenim područjima koji nisu vezane uz društveno – humanistički segment znanstvenog promišljanja i djelovanja. Tako, primjerice, i spoznaje iz prirodnih znanost mogu doprinijeti spoznajama važnim za konceptualiziranje socijalnih država, baš kao što i spoznaje proizašle iz analiza socijalnih država mogu imati svoju primjenu u prirodnim znanostima kao što su fizika, kemija, molekularna biologija, genetika i druge. Tu prije svega mislim na staro znanstveno pravilo, a na koje ću se zbog znanstvene važnosti i relevantnosti učestalo u ovom radu pozivati, a koje glasi: varijetet unutar grupa može biti veći nego što je to varijetet između grupa. Da je to uistinu tako imamo svakodnevno mnoštvo dokaza, a neki su izvorno povezani sa primjerima primjena politika socijalnih država u Europi (s ovim argumentom u vezi pogledati primjer u fusnoti br. 6). Ovo nam je važno s toga što primjena ovog znanstvenog postulata, dokazanog i kroz analizu socijalnih država, može primjerice, imati izravni i nedvosmisleni utjecaj na shvaćanje i bitno dovođenje u pitanje rasne teorije u biologiji, a koja je imala značajan utjecaj i u društvenim znanostima tijekom povijesti. Osim toga, jedinstvo znanstvene metode koja je primjenjiva i u društvenim kao i u prirodnim znanostima, a koja se zasniva na istim temeljnim znanstvenim postulatima, dokida teze o postojanju tzv. "tvrdih"

znanosti (fizika, biologija, matematika...) i tzv. "mekih" znanosti (sociologija, pravo, ekonomija...), kao i one teze da su društvene znanosti tek "lažne metafore" ili "više alkemija nego znanost" (Soros, 1993., 1996., 2000.; Lelas 2000.), jer se one, kako se navodi, ne bave egzaktnim i lako provjerljivim činjenicama već djelatnostima ljudi koji su misleći sudionici (nedohvatna varijabla) te da je upravo to "faktor nestabilnosti" koji se ne može znanstveno iskazati, jer je ljudsko mišljenje refleksivno, nesavršeno, nepredvidivo, impulzivno, često neracionalno, podložno brzim promjenama i gotovo uvijek pod utjecajem predrasude samog mislećeg subjekta (Altaras, 2007. a.).

Prepoznavanjem jedinstva znanstvene metode, pa i preko analize pojma socijalne države i europskih integracija, postiže se jedinstvo znanosti; stava kojeg su promovirali još i stari Grci (Lelas, 2000; Popper 1995.; Vujević 1990.).

Rekao bih da je ova spoznaja ključna za mogućnost bavljenja znanošću te da predstavlja osnovni izvor za znanstvenost ovog i svakog drugog rada koji namjerava imati znanstveni karakter. Zato je važno odrediti mjesto pojmu i mjerama koje se provode kroz socijalne države u okviru različitih znanstvenih grana (Slika 1) te posebice u odnosu na relevantne znanosti koje su ključne u analizama koje se izvode u ovom doktorskom radu (Slike 2 i 3).

Socijalna država se u odnosu na sociologiju kao znanost (što nas posebno zanima) također može shvatiti kao stožerni pojam koji uključuje elemente gotovo svih "posebnih sociologija" koje se izučavaju na našim fakultetima (Slika br. 2), jer se sve one na izravni ili neizravni način nje dotiču tj. reflektiraju, bilo kroz njenu konceptualizaciju (stvaranje temeljne ideje) ili kroz njezinu operacionalizaciju (osmišljavanje metoda, mjera, tehnika i ciljeva koje nastoji realizirati u svojoj praksi).

Slika br. 2: Socijalna država i sociologija

Ako je cilj svake društvenosti osmisliti takvo društveno uređenje koje će, s jedne strane osigurati preduvjete za održavanje života pripadnicima zajednice te istovremeno biti podrška na putu njihove što veće samokatualizacije, dok će, s druge strane pokušavati očuvati strukture vlasti, postaje jasno da je socijalno pitanje središnje pitanje te društvenosti. To, dakako, i s pozicije postojeće vlasti kao i s pozicije života ljudi bez obzira na bilo koji oblik vlasti. Kod nas se, ipak, socijalna država temeljitije obrađuje na Pravnom fakultetu i to na Studijskom centru socijalnog rada, dok se na studijima sociologije (na svim sveučilištima u Republici Hrvatskoj) pojam socijalne države tematizira tek povremeno i u okviru kolegija "posebnih sociologija".

I na posljetku, kako je filozofija izvorište svih poznatih znanosti a socijalna država se bazira na određenoj socijalnoj filozofiji, mislim da je također značajno ustvrditi da koncept socijalne države svoje izvore primarno može tražiti upravo u okrilju filozofije i to jednako one teorijske kao i primijenjene (Slika br. 3).

Slika br. 3: Socijalna država i filozofija

Ovo sve nas upućuje na zaključak da se pojmom i praksom socijalne države moramo baviti multidisciplinarno ako želimo obuhvatiti sve njene aspekte.

Ipak, činjenica je da iako bi se tema socijalne države mogla smatrati stožernim u okviru više različitih znanstvenih disciplina, kao što sam ovdje prikazao, ona nema takav status niti u jednoj od tih disciplina. Sama ta informacija nam već donosi niz moguće vrijednih spoznaja – od informacija o prevladavajućim socijalno-ekonomskim sustavima pa sve do znanja o moralnim sustava vrijednosti koje održavamo aktivnima. To nije kritika postojećeg stanja stvari već nastojanje da se ono razumije i, prema željama i potrebama, mijenja, ako za to postoji volja. Za pretpostaviti je da bi se takva volja prvo mogla artikulirati u okviru civilnog društva, dakle sasvim nezavisno od svih znanstvenih disciplina, a tek potom bi znanstvene discipline takva nastojanja mogla ugraditi u svoje teorijsko-konceptualne i praktične modele. Isto tako je za pretpostaviti da bi najzainteresiraniji za brzu primjenu novih spoznaja mogle biti zainteresirane prvenstveno: filozofija, sociologija (socijalna filozofija), pravo, ekonomija i politologija (politička teorija i praksa).

Različiti ljudi u istoj društvenoj zajednici žive u potpuno različitim životnim okolnostima, a socijalna država se temelji na ideji da valja osigurati neki minimum socijalne sigurnosti za sve građane jednako, jer su životne okolnosti vrlo promjenjiva kategorija. U tom smislu, iako je za očekivati da bi različite znanstvene discipline mogle imati i različite, a ponekad i suprotstavljene stavove o socijalnoj državi, potrebna je dodatna širina spoznaje i otvorenosti

za nove ideje i stavove kako bi se sve te različitosti "pomirile" i omogućile da se konceptu socijalne države pristupi na sveobuhvatan način. To bi omogućilo da socijalna država daje svoj maksimum onima koji od nje imaju neka očekivanja kao i to da sami razumiju što zapravo traže. S druge strane, takav bi pristup omogućio i to da oni koji nemaju potrebu za socijalnom državom razumiju zašto ju nemaju i što stoji u pozadini mišljenja onih koji takvu potrebu iskazuju.

3. EUROPSKA UNIJA I GLAVNE KARAKTERISTIKE EUROPSKIH INTEGRACIJSKIH PROCESA

U ovom poglavlju namjera mi je iznijeti osnovne elemente koji su pogodovali stvaranju Europske unije kakvu danas poznajemo. Da bi to postigli, nužno je vratiti se u prošlost Europe kako bi bolje razumjeli događaje koje oblikuju našu današnjicu jer ona svoje korijene crpi upravo u toj prošlosti. Sva ljudska nastojanja da uredi život svoje lokalne zajednice koja su postojala na europskom kontinentu kroz njenu povijest, a koja su često imala oprečni karakter u odnosu na prvu susjednu skupinu europskih stanovnika, primjetna su i dan danas. Dakako, od onda do danas su se promijenile metode izražavanja različitosti i drugačijih pogleda na svijet što su ih imali europski stanovnici, ali želja da se društvo organizira baš kako odgovara određenoj skupini primjetno je u svim vremenima i svim društvima, pa tako i ovom europskom. Upravo je zato odgovor na pitanje što je to Europska unija toliko kompleksan. Kada govorim o europskom društvu u ovom kontekstu namjerno odabirem ovakav unificirajući termin koji bi mogao dati naslutiti da se prema europskom stanovništvu odnosim kao prema određenoj cjelini. To činim stoga jer se svijest o europskom zajedništvu promovira kao temeljna vrijednost u modernoj Europi i bez obzira na to što se gotovo cjelokupna europska politička stvarnost bavi upravo premošćivanjem razlika koje postoje među narodima i nacijama koje žive u Europi.

Povijest europske ideje nije novi fenomen već je on vezan uz prva velika carstva koja su bila sposobna prepoznati, shvatiti i obuhvatiti cjeloviti prostor Europe. Na tom putu moguće je ustanoviti dva osnovna preduvjeta da bi se ovo ostvarilo:

- 1.) spoznaja o Europi kao, iako različitom, ipak jedinstvenom prostoru i
- 2.) tehnološki izumi koji su omogućili upoznavanje Europe (izum kotača, izgradnja cesta, uporaba novih oruđa i oružja i dr.)

Činjenica da, iako sve to danas posjedujemo i to na zavidnoj tehnološkoj razini, još uvijek tražimo izvor europskoj jedinstva potvrđuje stav da su ovo tek preduvjeti za europsku integraciju, a da nam ono suštinsko još uvijek nedostaje. To što nam nedostaje; svojevrzni "sveti gral" europskih integracijskih procesa, pred nama stoji da tek otkrijemo. Ovaj doktorski rad ima za cilj doprinijeti takvim nastojanjima.

3. 1. POVIJEST EUROPSKIH INTEGRACIJA

Slika br. 4: Europska unija 2009. godine

Europska unija trenutno predstavlja najveći društveno – politički integracijski proces na Zemlji. Ova integracija je višedimenzionalna i uključuje populaciju od gotovo pola milijarde ljudi (Roberts, 2002). To je dugotrajni proces koji objedinjuje sva nastojanja u gotovo svim sferama društvenog, ali i privatnog života. Zato, analogno poznatoj misli da ako se mi ne bavimo politikom ona se sigurno bavi nama, primjećujem da je ta misao itekako primjenjiva kada govorimo o utjecaju što ga Europska unija ima i na naše živote. Pritom, taj europski utjecaj mi ne osjećamo samo iz očitih razloga kao što su bliski zemljopisni položaj, pripadanje istom civilizacijskom krugu, nastojanja da Republika Hrvatska uđe u njeno punopravno članstvo i slično. Europski utjecaj se osjeća u cijelom svijetu. Dokaz da je uistinu

---

⁷ Slika Europe je kao "živi organizam" koji se stalno mijenja. Tako je, za vrijeme pisanja ovoga rada, Europa dobila novu državu s područja bivše Jugoslavije – Kosovo, koja nije jasno ucrtana u ovu sliku, a koju su priznale mnoge, (ali ne sve) europske zemlje te Sjedinjene Američke Države.

tako i da se ne radi o nekoj vrsti europocentrizma jest i to što su želju za "europskim modelom" integriranja iskazale afričke, azijske, i južnoameričke zemlje⁸. One su dovoljno udaljene, i sa izvornim vlastitim kulturama, pa ipak europska integracija za njih također predstavlja poželjni model ponašanja kojemu je cilj, kako kažu lideri tih zemalja, osnaživanje svojih pozicija u globaliziranom svijetu. Pa što je to tako privlačno što postaje općom mjerom i primjerom što europska unija ima, a ostali tek trebaju doseći?

Europa ima jedinstvenu povijest koja sasvim sigurno može objasniti raširenost njezinog utjecaja na svijet. Tu prije svega mislim na vrijeme otkrivanja Novoga svijeta (europski Srednji vijek) te posebice na vrijeme kada je Europa bila najveći svjetski kolonizator (od Srednjeg vijeka pa sve do XIX. stoljeća, a taj utjecaj se znatno osjećao i u politici XX. stoljeća). No, za našu raspravu najvažniji su događaji koji su se dogodili neposredno prije i tijekom dvadesetog stoljeća.

Ideja za stvaranjem ujedinjene Europe nastala je iz prijeke potrebe. Često se zna reći da je većina najznačajnijih dijela ljudske povijesti nastala iz boli i patnje onih koji su ta djela stvarali. Naravno, to nije sveprisutno pravilo, ali se, izgleda, upravo to dogodilo u slučaju stvaranja triju europskih zajednica iz kojih je izrasla Europska unija ugovorom iz Maastrichta 1992. godine. Prvotni cilj osnivanja Europske zajednice za ugljen i čelik, Europske zajednice za atomsku energiju i Europske ekonomske zajednice bio je onemogućiti jednostrano jačanje pojedine nacionalne ekonomije na razinu koja bi (opet) mogla ugroziti ostale zemlje Europe. Prije svega se to odnosilo na gospodarstvo u ratu poražene Njemačke.

Danas, šezdeset godina poslije, Europsko se zajedništvo temelji na krilatici: "Ujedinjeni stojimo, razjedinjeni padamo" (Hartley, 2007:159). I opet je, kao i sredinom prošlog stoljeća, europsko jedinstvo bazirano na strahu - strahu od "pada" koji može imati tisuću lica: ekonomsko, političko i svako drugo. No ovaj put opasnosti potencijalno dolaze izvana te je Europa primijetila da njeno unutarnje zajedništvo predstavlja snagu, a ne više rizik od gubitka vlastite moći.

Nastojanje da se europski kontinent ujedini nije novina niti odlika samo modernog doba. Prvu pravu europsku integraciju, mada toga moguće nisu bili svjesni, učinili su Rimljani i to još u

---

⁸ Zemlje sjevernog američkog kontinenta su 1. siječnja 1994. godine potpisale North American Free Trade Agreement (NAFTA) koji uključuje Kanadu, Sjedinjene Američke Države i Meksiko. Iako su, kao što i samo ime kaže, integrirani prvenstveno u sferi tržišta te imaju plan u budućnosti uvesti zajedničku valutu koja bi se mogla zvati *amero*, postoji mogućnost da i ova integracija proširi svoje područje djelovanja te tako nadiđe isključivo suradnju u trgovinskim pitanjima.

doba Republike (Braudel, 1990.). Zahvaljujući jedinstvenom principu prikupljanja i raspodjele ratnog poreza kojeg su prikupljali posebno obučeni državni činovnici *censori* (popisivači) (Adams, 2006:73 – 80), a koji je omogućavao značajnu rimsku prostornu ekspanziju, veliki dio europskog kontinenta bio je objedinjen pod jednom vlašću koji je i promovirao svoj vlastiti društveni obrazac. Čak i danas kada Europa traži svoje zajedničke korijene, ona se poziva na nasljeđe Rima i to kroz zajednički pravni sustav, koji je zaživio u Europi i ponešto izmijenjen održao se sve do danas. Pa ipak, postoje mnoge značajne razlike između rimske ujedinjene Europe i današnjeg pokušaja da Europa postane objedinjeni geopolitički prostor. U doba Rima europsko objedinjavanje vršilo se prvenstveno putem mača i prisile. Rimljani bi pokoravali nove prostore i inkorporirali ih u svoj pravno-politički i kulturni okvir. Danas je situacija upravo obrnuta. Zemlje ne-članice prvo iskazuju interes za pristupanjem u Uniju te moraju zadovoljiti čitav niz uvjeta kako bi bile pripuštene "klubu" najrazvijenijih zemalja svijeta. Pritom, iako je očito da pristupanjem nadnacionalnoj zajednici europskih država svaka nova članica prepušta dio svog suvereniteta na tu višu nadnacionalnu razinu, niti jedna nova članica ne gubi svoj pravni status.

Sama kronologija poslijeratnog europskog integracijskog procesa je opće poznata i lako dostupna svima onima koji za ovu tematiku iskažu interes. Napisano je mnoštvo studija i analiza, znanstvenih članaka, knjiga i kronoloških tabela koje opisuju uzročno posljedične veze koje postoje između ljudi, mjesta i događaja koji su obilježili drugu polovicu XX. stoljeća i prvu dekadu XXI. stoljeća u kontekstu europskih integracija.⁹ Gotovo svima njima je zajednička osobina da povijesne činjenice pokušavaju staviti u kontekst traženja zajedničkog europskog nazivnika.

Upravo su ti elementi, koji bi trebali povezivati mnogobrojne i različite europske kulture, temeljni izvor europskih integracijskih procesa.

Kao što se može uočiti, tri Europske zajednice nastajale su u vremenu kada je tzv. Hladni rat bio u punom tijeku, što je svakako utjecalo i na modalitet europskog integracijskog procesa u njegovim začetima. Europska Unija, koja je nastala na temelju Europskih zajednica, a čiji je cilj bio potvrditi i osigurati suradnju među europskim nacijama također je proizašla iz hladnoratovskog političkog miljea, s cjelokupnim pripadnim političkim i ideološkim nabojem.

---

⁹ U popisu literature mogu se naći mnogi izvori koji pokrivaju ovu tematiku. Mogao bih reći da tema povijesti europskih integracija, sama za sebe, predstavlja propulzivnu znanstvenu cjelinu o kojoj bi se itekako mnogo moglo pisati i promišljati.

Mnogi autori navode zajedničku kulturu, jezik i institucije kao glavne odrednice identiteta neke državne zajednice (Dukovski, 1999:64). Ipak, u Europskoj uniji žive različiti narodi s različitim kulturama i mnogobrojnim jezicima.¹⁰ Stoga su upravo europske institucije te koje, za sada, čine okosnicu integracija u Europi.

Na to upućuje i Pascal Fontaine kada kaže da je ono što razlikuje Europsku uniju od drugih tradicionalnih međunarodnih organizacija upravo njezina jedinstvena institucionalna organizacija (Fontaine, 1999.).

Ipak, velika većina autora slaže se da se zajednički europski identitet ne može dugoročno graditi samo na zajedničkim institucijama vlasti. Stoga dodatno na argumentaciji dobiva misao Roberta Schumana:

Gospodarska integracija je nepojmljiva bez političke integracije
(Schuman, 2000:40).

Dakako, iako je sadržaj ove misli širi u odnosu na shvaćanje da su samo europske institucije pokretači europskih integracijskih procesa, niti ona ne odaje potpuno jasnu sliku o tome koliko su europski integracijski procesi sveobuhvatni.

Kako se mijenjala Europska unija, tako su se mijenjale i institucije koje su tu Uniju predstavljale. Svaka od temeljnih institucija Europske unije tijekom vremena dobivala je ili gubila neke od svojih ovlasti. Analiza promjena tih institucija moglo bi nam dati jasnu predodžbu o strukturama moći koje su postojale ili još uvijek postoje, jer prepuštanje ovlasti s jedne instance na drugu u svojoj suštini nam govori o tome što se očekuje od pojedinih struktura unutar Europske unije i gdje su pravi centri moći (Altaras, 2005:129 – 130). Najnovija značajna promjena u funkcioniranju institucija Europske unije nastupila je krajem 2009. godine ponovljenim Irskim referendumom na kojem je prihvaćan Lisabonski sporazum koji, između ostaloga, drastično mijenja sliku postojećih institucija Europske unije te uvodi nove institucije. Sve to nas upućuje na zaključak kako se Europska unija kontinuirano mijenja i izgrađuje te je to, možda, njezina jedina prava karakteristika. Ono što posebno plijeni pažnju jesu ona još u potpunosti nerazjašnjena pitanja koja sa sobom donose novi dogovori u Europskoj uniji. Primjerice, učestalo se govori kao niti jedna stara članica Europske unije, baš kao niti deset zemlja velikog europskog proširenja iz 2004. godine, nisu nikada izrazile želju

---

¹⁰ Današnja Europska unija na razini institucionalnog određenja primarno je zajednica nacija, a ne naroda. Europski se narodi međusobno mogu povezivati na supsidijarnim razinama u odnosu na Europsku uniju (Dawson, 2002:54; Šarić, 1997.).

za izlaskom iz Europske unije (jer im je dovoljno dobro u Uniji) te se ta činjenica prikazuje kao veliki europski plus, što uistinu i jest. Međutim, sve sadašnje punopravne zemlje članice potpisale su ugovor o pristupanju, u kojem nisu postojale odredbe o tome kakva je procedura izlaska iz ove nadnacionalne zajednice, za slučaj da netko nekada ipak izrazi i takvu želju. Ugovor koji nema jasno iskazanu izlaznu strategiju, bilo da se propišu uvjeti kada ugovor prestaje važiti ili da se izrijeком spomene instanica koja će o tome odlučivati (sud, neko međunarodno tijelo ili nešto drugo), nije dobar ugovor. Mi, u Republici Hrvatskoj s pravom smo na ovo pitanje dosta osjetljivi jer je jedan od pravnih osnova za hrvatsko osamostaljenje te izlazak iz Jugoslavije kao višenacionalne zajednice bilo pravno tumačenje Badinterove komisije koja je ustvrdila da je takav izlazak moguć, pa čak i pravno obvezujući ako se izrazi takva želja, što je zapisano i u Jugoslavenskom ustavu iz 1974. godine. Po prvi puta se o mogućem istupanju neke države članice iz Europske unije govori tek u okviru Lisabonskog sporazuma koji tijekom 2009. godine još nije stupio na snagu. Prema odredbama iz ovoga sporazuma članica koja želi napustiti Europsku uniju to mora najaviti Europskoj komisiji koja potom uvodi zemlju koja želi izaći iz Unije u postupak pregovora o uvjetima izlaska iz Unije.

3. 1. 1. KRONOLOGIJA VAŽNIJIH DOGAĐAJA IZ POVIJESTI EUROPSKE UNIJE

U nastavku donosim kratku kronologiju nekih od važnijih datuma iz povijesti Europske unije.¹¹ Ovu kronologiju sam podijelio u dvije cjeline:

- 1.) Kronologiju događanja iz povijesti Europske unije i
- 2.) Kronologiju važnijih datuma u smislu pristupanja Republike Hrvatske ovoj međunarodnoj integraciji.

Važnost ovdje iznesenih podataka je višestruka jer nam, s jedne strane, otkriva razvoj i dugotrajnost pojedinih procesa, dok nam s druge strane, detaljnije informiranje o ovim procesima otkrivaju svu šarolikost pristupa europskim integracijama. Povrh svega ovoga pred nama se jasno ocrta očekivana bliska budućnost kao i spoznaja o tome da europski integracijski procesi niti iz daleka nisu gotovi niti u svojoj suštini definirani. Naša budućnost je, zapravo, u potpunosti otvorena i usprkos jasno zacrtanom pravcu kretanja ona je podložna čitavom nizu slučajnosti, baš kao što je to bio slučaj i do sada. Zato nam kronologije nisu tek suhoparno nizanje činjenica i podataka već potencijalno kreativno sredstvo za razumijevanje nas samih i svijeta koji nas okružuje.

Dodatno, postaje razumljivo da licitiranje sa određenim datumima u budućnosti (kao npr. točan datum pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji ili datum usvajanja temeljnog dokumenta Europske unije) ne predstavlja suvisli tj. politički razborit pristup ovoj tematici već su datumi (i prošli i budući) rezultat cijelog spleta okolnosti na koje djelom imamo utjecaj, a djelom i ne.

Kao što sam već ranije spomenuo povijest europskih integracija seže daleko u prošlost, još u doba Rimske republike, pa i znatno prije, no povijest modernih europskih integracijskih procesa započinje sredinom prošloga stoljeća kako slijedi:

- 1949. godine osniva se Vijeće Europe, međunarodna organizacija koja nije institucionalno vezana uz Europsku uniju, ali je doprinijela stvaranju dogovora koji je rezultirao nastajanjem Europske unije, a i danas ona ima snažni utjecaj na donošenje odluka u Europskoj uniji. Danas Vijeće Europe broji 47 članica šire europske regije, a glavni zadaci Vijeća Europe su jačanje demokracije, zaštite ljudskih prava i pravne države na europskom kontinentu.

---

¹¹ Pri stvaranju ove kronologije koristio sam više izvora koji se nalaze i u popisu literature: Borchard, 2000.; Brgljević, 2002; Brnčić, 2003.; Čapeta, 2002.; Dojčinović, 2001. i 2002.; Gaus, 2001.; Hajoš, 1999.; Mileta, 1992.; Pascale, 2004.; Pejčinović, 2002.; Petković et al., 1994.; Ruttlely, 2002.

- **1950. godine** francuski ministar vanjskih poslova Robert Schuman predlaže osnivanje Europske zajednice za ugljen i čelik.
- **1951. godine** šest država (Belgija, Francuska, Njemačka, Italija, Luksemburg, Nizozemska) potpisuju u Parizu ugovor o uspostavi Europske zajednice za ugljen i čelik (EZUČ). Ugovor o EZUČ-u stupa na snagu 23. srpnja 1952. godine.
- **1955. godine** na konferenciji u Mesini ministri vanjskih poslova šestorice¹² dogovorili integraciju na svim područjima gospodarskog života.
- **1958. godine** na snagu stupaju sporazumi o EEZ-u¹³ i EURATOM-u¹⁴ (tzv. Rimski ugovori)
- **1963./1964. godine** Europski sud presudama *Van Gend en Loos* i *Costa v. ENEL* počeo stvarati "novi pravni poredak" kojim države članice prenose dio svog suvereniteta na europsko sudsko nadnacionalno tijelo.
- **1968. godine** ukinute carine među zemljama članicama Zajednica te uvedena zajednička carinska tarifa za treće zemlje
- **1973. godine** prvo proširenje (Velika Britanija, Irska i Danska). Nastala svjetska naftna kriza te se raspao međunarodni monetarni sustav fiksnih tečajeva.
- **1979. godine** održani prvi neposredni izbori za Europski parlament
- **1981. godine** drugo proširenje – Grčka postala članica Europskih zajednica
- **1986. godine** treće proširenje – Španjolska i Portugal ulaze u članstvo
- **1987. godine** potpisan je Jedinstveni europski akt (SEA) koji je za divovski korak približio zemlje članice Uniji, a istovremeno je na suptilan način potkopao nacionalni suverenitet pojedinih država. Zajednica je uvela pojam *isključive kompetencije* čime je pojedinačnim članicama zabranjeno da samostalno djeluju u nizu kritičnih pitanja koja su dotad bila u ovlasti nacionalnih vlasti, uključivši i pitanja koja su dotad bila u ovlasti nacionalnih vlasti,

---

¹² Ministri vanjskih poslova Belgije, Nizozemske, Luksemburga, Italije, Francuske i Njemačke.

¹³ Europska ekonomska zajednica

¹⁴ Europska zajednica za atomsku energiju

kao i ona vezana uz gospodarsku i monetarnu uniju, društvenu koheziju, znanstvena i tehnološka istraživanja i politiku okoliša.

- **1989. godine** pao Berlinski zid.

- **1992. godine** Ugovorom iz Maastrichta Europska ekonomska zajednica pretvorena je u Europsku uniju. Sveobuhvatnim odredbama tog ugovora jasno je određeno, za sva vremena, da će Unija biti nešto mnogo veće od zajedničkog gospodarskog tržišta. Ugovor o Europskoj uniji tako je predstavljao iskorak prema ideji jednog od utemeljitelja ujedinjene Europe, Jeana Monneta koji je ustvrdio:

Mi ne stvaramo koaliciju država već uniju ljudi!

- **1995. godine** Austrija, Finska i Švedska postaju punopravne članice Europske unije

- **1997. godine** uslijedio je Ugovor iz Amsterdama kojim je izražena privrženost Europske Unije ljudskim pravima. Ovaj ugovor je Europskoj uniji dao zakonodavne ovlasti da djeluje protiv diskriminacije na osnovi spola, rase, vjere, etničkog podrijetla, fizičkih i mentalnih nedostataka ili pak dobi, na području cijele Unije. Za nas je važno da se po prvi puta socijalni protokol uključuje u tekst Ugovora te je Unija je dobila ovlasti vezane uz problematiku zapošljavanja u zemljama članicama, a zaposlenost se tretira kao jedan od temeljnih ciljeva Unije (Guéguen, 2001.).

- **1999. godine** se uvodi jedinstvena europska valuta – EURO, koja se koristi u 16 država Eurozone.¹⁵

- **2000. godine** se potpisuje Lisabonska strategija, po kojoj je cilj Europske unije da do 2010. postane najdinamičnije i najkonkurentnije gospodarstvo svijeta, sposobno za održiv razvoj, temeljeno na znanju, sposobno ponuditi brojnija i bolja radna mjesta te u kojem vlada socijalna kohezija i očuvan okoliš. Također je potpisan Ugovor iz Nice, kojim se, između ostalog, uređuje unutarnje ustrojstvo Europske unije.

---

¹⁵ Osim u 16 zemalja Eurozone, euro se kao službena valuta plaćanja koristi još i u Andori, Monaku, San Marinu, Vatikanu, Crnoj Gori te na Kosovu.

- **2004. godine** Europska unija se proširuje za 10 novih članica: Cipar, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija.
- **2005. godine** se provodi referendum o europskom Ustavu u zemljama članicama. Francuska i Nizozemska su odbacile predloženi tekst Ustava.
- **2007. godine** Bugarska i Rumunjska postale članice Europske unije.
- **2009. godine** sve države članice ratificirale su Lisabonski ugovor.

3. 1. 2. KRONOLOGIJA ODNOSA REPUBLIKE HRVATSKE I EUROPSKE UNIJE

- **Svibanj 1999. godine:** Europska komisija predlaže stvaranje Procesu stabilizacije i pridruživanja za Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Makedoniju i SR Jugoslaviju.
- **10. svibnja 2000. godine:** Europska komisija predstavila CARDS - program financijske i tehničke pomoći državama jugoistočne Europe u razdoblju 2000. - 2006.
- **24. studenog 2000. godine:** Zagrebački summit: Početak pregovora RH i EU o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.
- **29. listopada 2001. godine:** U Luxembourg su potpisani Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i Privremeni sporazum.
- **20. travnja 2004. godine:** Europska komisija donijela je pozitivno mišljenje (avis) o zahtjevu RH za punopravno članstvo u EU.
- **6. listopada 2004. godine:** Europska komisija objavila Pretpristupnu strategiju za RH
- **1. veljače 2005. godine:** Stupio na snagu Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.
- **3. listopada 2005. godine:** Otvoreni pristupni pregovori između RH i EU.
- **kraj 2009. godine:** Očekuje se da će biti zatvorena većina od 35 pregovaračkih poglavlja te da će time biti otvoren put Republici Hrvatskoj za punopravno članstvo u Europskoj uniji.

Na putu prema Europskoj uniji, Republika Hrvatska će zasigurno imati još mnogo izazova koji će u skoroj budućnosti također postati djelom raznovrsnih kronoloških prikaza, a sam čin njezinog pristupanja Uniji biti će kruna dosadašnjih nastojanja. Istovremeno, biti će to tek još jedna stepenica u realizaciji naših stalnih stremljenja da se životi bolje. Koliko će se u tome uspjeti jednako ovisiti o akcijama koje se provode sada, kao i o onome što ćemo činiti kada jednom ostvarimo svoj europski integracijski cilj.

3. 2. OSNOVNE KARAKTERISTIKE EUROPSKIH INTEGRACIJSKIH PROCESA

Pri analizi svakog sociološkog fenomena tom promatranom fenomenu se može pristupiti s različitih pozicija proučavanja i tumačenja (Petković, 1994.). Tako je i u slučaju analize europskih integracijskih procesa.

Funkcionalistički pristup će naglasak dati na funkciju tj. na potencijalnu dobrobit koju ovi procesi imaju u odnosu na građane koji žive na europskom prostoru; također će svoj analitički diskurs usmjeriti prema socijalnim skupinama koje se zalažu i aktivno promoviraju održavanje i očuvanje europskih integracijskih procesa, kao i proučavanje onih skupina ljudi na koje će se posljedice europske integracije posebno snažno reflektirati. Opće je poznato da, primjerice, proces globalizacije, u svrhu vlastitog probitka učestalo bolje iskorištavaju neke skupine unutar općih populacija – kao što to čine visokoobrazovani mladi ljudi, specijalisti u pojedinim znanstvenim granama (biologiji, energetici s naglaskom na alternativne i obnovljive izvore energije, informacijskoj tehnologiji, trgovini...), nego što su to u stanju neke druge socijalne skupine – kao umirovljenici, stariji zaposlenici u tvrtkama, ljudi koji se bave tradicionalnim zanatima i slično. Dakako, u znanosti vrijedi osnovno pravilo da su varijabilnosti često veće unutar jedne skupine nego što je to slučaj sa varijabilnošću među skupinama. Možda je to način na koji si možemo objasniti situaciju da su u Europi ipak još uvijek na cijeni, primjerice, mali obiteljski proizvodni pogoni (u velikom djelu proizvodnih djelatnosti) odnosno da gotovo dvije trećine europskog bruto nacionalnog proizvoda stvaraju mala i srednje velika poduzeća (Dragićević, 1996.).

Promicatelji *kritičke teorije* društva svoj naglasak će staviti na svima onima koji nisu u stanju iskoristiti činjenice europskog integracijskog procesa te će se pritom posebno snažno obrušiti na razloge takvog stanja stvari te na one koji bi mogli profitirati zbog toga što neki drugi ne mogu aktivno sudjelovati u europskom integracijskom procesu.

Pritom, u sferi špekulacija ostaju i ideje što je to što spaja žitelje Europe. Je li to činjenica da žive na zajedničkom prostoru, je li to kulturna povezanost, je li to zajednički sustav vrijednosti, zajednička religija, krvne veze, zajednička povijest...? Što je to što se, čak i u znanstvenoj literaturi, metaforički naziva "duh Europe", kada znamo da su zajednice utemeljene na zajedničkim vrijednostima, čiji članovi su voljni podrediti svoje osobne interese zahtjevima viših ciljeva zajednice – kao takve, postale rijetkost?

Sam pojam integracije u sebi može, ali i ne mora uključivati elemente koji bi opisivali bliskost ili čak istovjetnost onoga što se integrira. Dapače, za pretpostaviti je da se može

integrirati samo nešto što je po svojoj prirodi ipak različito. Jer da je isto, integracija bi bila na svojevrsni način već učinjena. To nam postaje važno naročito u kontekstu pokušaja razumijevanja što to Europu čini Europom. I dok prijedlog prvog nacrtu europskog ustava, koji nije dobio podršku na referendumima u Francuskoj i Nizozemskoj, jasno Europu definira kao prostor "ujedinjenih razlika" postoji mnoštvo onih osoba za koje smatramo da su bile ili još uvijek jesu nosioci europskog integracijskog procesa, a koji nam objašnjavaju da je europska integracija prirodni tijek događaja, s obzirom na zaborav da Europa predstavlja kulturnu, ekonomsku i političku cjelinu. Pritom, gotovo cjelokupna europska povijest koja je obilovala sukobima, mržnjom i ratovima, tumači se, da nije ništa drugo nego nesretni iskaz tog zaborava. Ako je tomu tako, bilo bi vrlo zanimljivo i moguće poučno, čak i na širem spoznajnom planu, pokušati si objasniti svrhu zaborava koji je obilježio europsku prošlost kao i činjenicu da baš mi, od svih generacija do sada, živimo u vremenu kada na cijeni dobiva ponovno sjećanje o europskom zajedništvu. Iz ovakvog misaonog slijeda proizlaze neke konkluzije koje bi mogle imati puno veći značaj nego što je to vezano uz same europske integracijske procese.

Prije svega, sve dosadašnje žrtve koje su pale u ime razlika koje su postojale među Europljanima (bez obzira o kojem se konkretnom ratu ili ideologiji radilo) dobivaju svoj novi značaj odnosno svrhu. Naime, svi su oni svojim životima doprinijeli današnjem stanju svijesti o europskom potencijalu zajedništva. To dosadašnjim palim žrtvama neće puno pomoći, ali nama koji smo u prilici i kroz svoje živote stvarati europsku sadašnjost (a koja će već sutra biti naša zajednička prošlost) itekako može biti izvor inspiracije i spoznaje.

Drugo moguće promišljanje, koje je možda čak i od većeg značaja, jest taj da ovako shvaćeni zaborav nije nikakvi europski specifikum već da je obilježje svih dosadašnjih povijesnih vremena i društava. U tom kontekstu, apsolutno sve žrtve ispunjavaju svoje uloge za koje nisu niti znale da ih imaju, a gotovo sigurno toga nisu bili svjesni niti njihovi krvnici.

I naposljetku, treće promišljanje jest ono koje se posvećuje razdoblju koje se zaboravlja. Ako je cjelokupna svjetska povijest priča o zaboravu, onda je vrijeme koje je prethodilo poznatoj povijesti ono vrijeme kojeg se u određenim okolnostima i želimo i možemo prisjetiti, a čemu teži naša duša (i to svakog od nas), kako se slikovito izrazio Platon u svojoj *Državi* (Platon, 1997., 505 d 11). Moguće je upravo to ono zlatno doba ljudske (pred)povijesti koje je Hesiod opisao u svom poznatim djelima *Teogonije i Poslovi i dani*. (Hesiod, 1966.; 2005.)

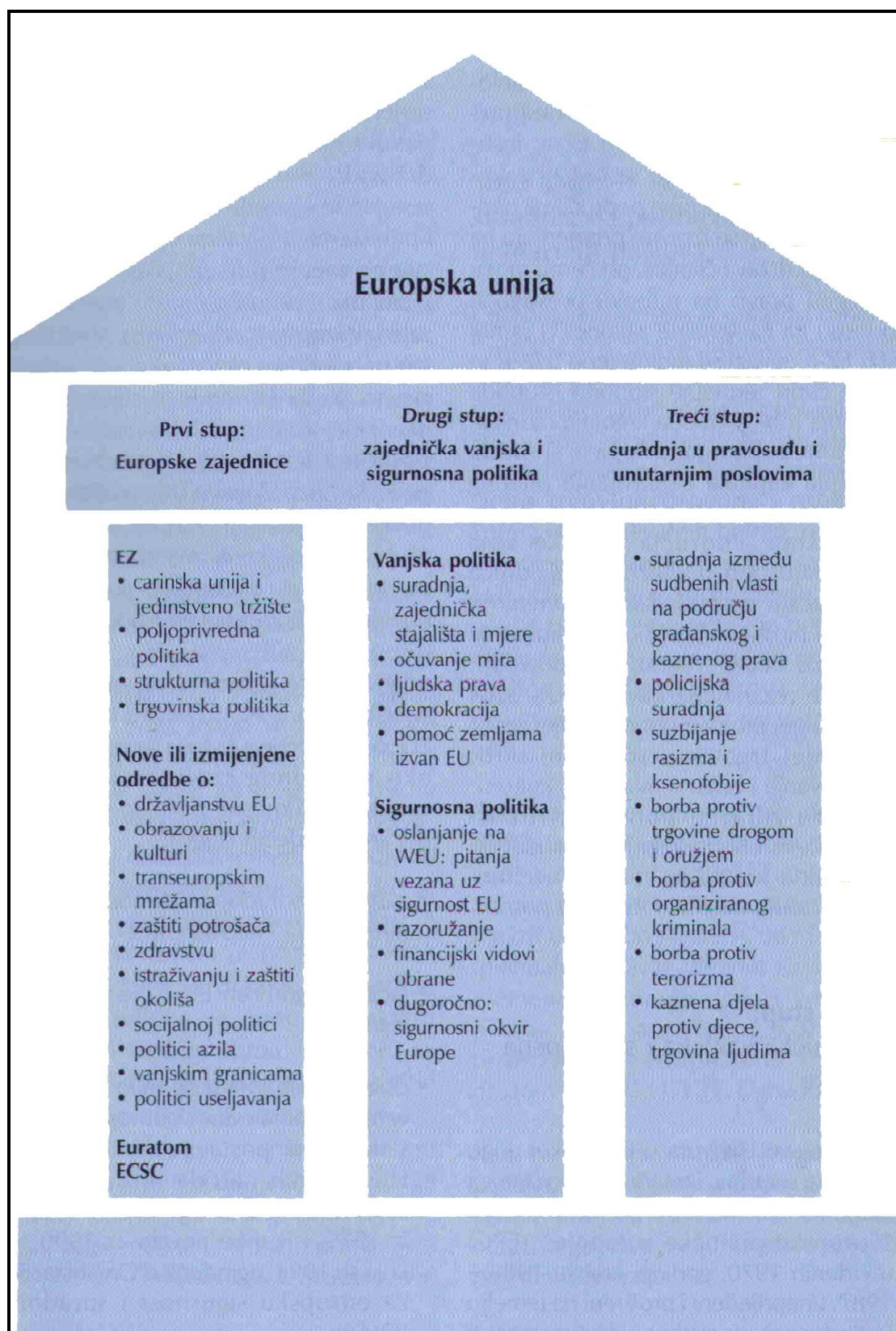
Deklarativno iskazivanje cilja europskih integracija je neupitno – kvalitetniji život ljudi na europskom prostoru. Put da se taj cilj ostvari jest stvaranje Europske unije koja niti svojim

političkim niti prostornim granicama ne korespondira sa pretpostavljenim geografskim europskim granicama.¹⁶ Stoga ipak možemo razlikovati pojam europskog jedinstva na kojeg se pozivaju utemeljitelji Europske unije i same Europske unije kao relativno mladog političkog, pravnog, socijalnog i gospodarskog međunarodnog subjekta, a koji još uvijek nema pravnu osobnost. Ta činjenica posebno dolazi do izražaja u trenutku prihvatanja pravnog lijeka (u obliku odluka, direktiva i preporuka) što ih donose europski sudovi: Europski sud pravde (European Court of Justice) sa sjedištem u Luxemburgu, Prvostupanjski sud (Court of First Instance), Revizorski sud (European Court of Auditors) te Europski sud za ljudska prava (European Court of Human Rights). Nadležnosti ovih sudova su ograničena, ali kako sve više jača potreba za zajedničkim europskim pravnim okvirom tako na značaju dobivaju i pravne norme koje priznaju i pokušavaju provoditi ovi sudovi. Pritom je zanimljivo ustvrditi da se nadležnost ovih sudova u pojedinim slučajevima iz europske prakse u pravilu temeljila na presedanima. Prva takva situacija dogodila se u poznatom *slučaju Costa vs. E.N.E.L.* (1964. godine) u kojoj presudi stoji stav suda da zakonodavstvo Zajednice prevladava u odnosu na nacionalna zakonodavstva tj. da ima prvenstvo u primjeni. Ono što je za nas relevantno u ovoj raspravi jest činjenica da je sam Sud sebe proglasio nadležnim za davanje presude u određenom sporu te da su to prihvatile obje stranke, kao i to da je ovakva odluka postala temelj za sve daljnje odluke Suda. Danas se svi slažu o legalnosti i legitimnosti Europskih sudova i njihovih pravorijeka.

Europska unija se temelji na tzv. tri europska stupa koji se slikovito prikazuju kao grčki hram (Slika br. 5).

---

¹⁶ Zemljopisno gledano Europa nije samostalni kontinent (kao što se to u govoru često iskazuje) već je ona dio Euroazijskog kontinenta. Pa ipak, Europske granice određuju Atlantski ocean na zapadu, Sjeverno ledeno more na sjeveru, gorje Ural na istoku, Kaspijsko jezero, Kavkaz i Crno more na jugoistoku, te Sredozemno more na jugu. Proteže se od 9° 30' zapadne geografske dužine do 68° 5' istočne geografske dužine i od 71° 11' sjeverne geografske širine do 36° sjeverne geografske širine.

Izvor: Ministarstvo za europske integracije Republike Hrvatske, www.mei.hr

Slika br. 5: "Europska kuća" ili stupovi Europske unije

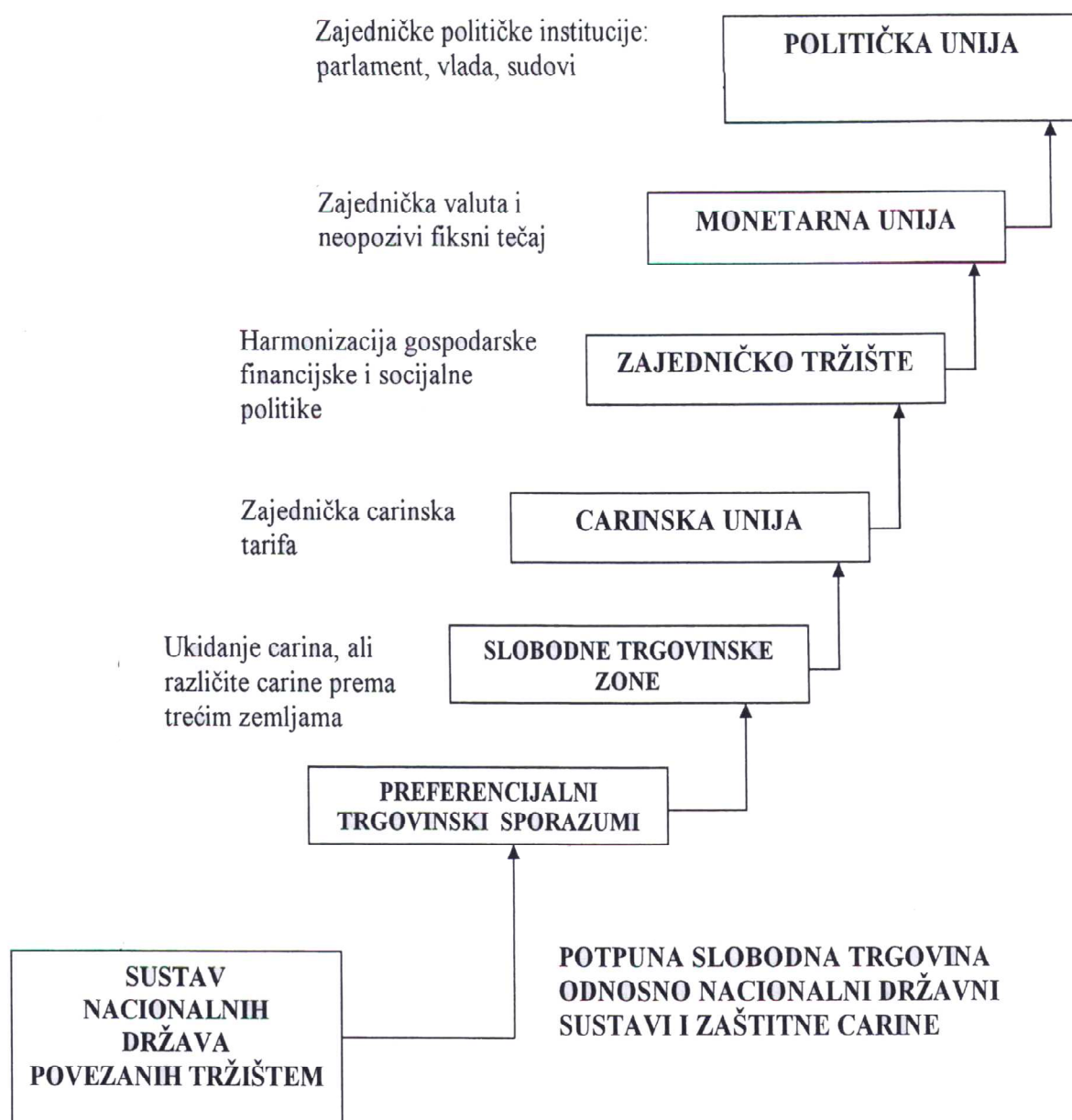
Prvi stup predstavlja nadnacionalnu sferu političkog odlučivanja u koju se ubrajaju svi poslovi koji su bili u domeni prethodno ukinute Europske ekonomske zajednice i Europske zajednice za atomsku energiju (EURATOM). Drugi stup čini zajednička vanjska i sigurnosna politika, a treći suradnja država u unutarnjim poslovima te pravosudna suradnja u pitanjima kaznenog prava. Takva je slika Unije nakon izmjena uvedenih Ugovorom iz Amsterdama (koji je potpisan 1997. godine a stupio je na snagu 1999. godine), kojim su iz trećeg stupa u prvi stup prebačena nadležnost nad pravosudnom suradnjom u građanskopravnim pitanjima i pitanja imigracije, viza i azila.

Već sada možemo uvidjeti da velika većina aspekata socijalne države koju promiče Europska unija nepobitno spada u sferu I. stupa "europske kuće" odnosno da je Europska unija pitanja promocije i provođenja socijalnih politika namjerno smjestila na nadnacionalnu razinu čime socijalno pitanje postepeno postaje europsko pitanje koje će se raznim politikama provoditi iz europskih centara a sve manje iz područja nadležnosti nacionalnih država, a to će se postići sve većim međusobnim približavanjem (konvergiranjem) socijalnih politika koje se provode u Europskoj uniji te kroz model otvorene koordinacije. Tomu još nije tako, ali je to predvidivi razvoj događaja tim više što postaje jasno "da su socijalne politike isključivo u nacionalnoj nadležnosti fikcija" (Puljiz, 2008.; 57). Osim što je takvim stavom dala dodatni značaj temi socijalne sigurnosti u Europi, Europska unija se opredijelila za uvođenje konvergiranih zakonskih propisa koji bi socijalnu državu trebali regulirati na razini Europske unije. Kako ćemo kroz daljnju analizu vidjeti ovakva odluka predstavlja istovremenu europsku snagu, ali i izvor nestabilnosti u smislu europskog integracijskog procesa (Esping-Andersen, 1996.).

Također se sve češće postavlja pitanje: što su po svojoj suštini europske integracije? Je li to primarno gospodarska, politička ili kulturna integracija i što od toga prevladava? Ili je možda posrijedi jedna holistička integracija koja uključuje sve ove elemente podjednako? I dok je sasvim jasno da ako prepustite pravo na nadzor nad, primjerice, središnjom nacionalnom bankom, na višu nadnacionalnu instancu, da ste svjesno prepustili dio nacionalnog suvereniteta; ili da ste isto to učinili ako dozvolite da se porezna politika donosi u okviru Europske komisije, a ne više na razini Vlade pojedine nacionalne države – ostaje nam pitanje je li moguće da ovakvi odabiri nemaju utjecaj i na onoj razini društvenog života za koji nije iskazan jasni konsenzus da smo spremni prepustiti svoj utjecaj na donošenje ključnih odluka izvan domicila.

Da ipak postoji hijerarhija integracijskih procesa jasno je vidljivo iz slike što slijedi (Slika br. 6).

POSTUPNOST REGIONALNIH INTEGRACIJA

Izvor: E. Altvater, B. Mahnkopf, *Grenzen der Globalisierung*, 4. izdanje, Verlag Westfällische Dampfboot, Münster, 1999., str. 371.

Slika br. 6: Postupnost regionalnih integracija

Osim što ova slika opisuje evoluciju europskog integracijskog procesa ona istovremeno zorno prikazuje i strukturu razvoja nadnacionalne zajednice koja može poprimiti federalni ili konfederalni oblik. O ovoj temi postoji veliko neslaganje među europskim nacijama. Neke od njih, poput Velike Britanije, niti pod koju cijenu ne žele da se Europska unija pretvori u klasičnu federaciju država, štiteći time vlastiti nacionalni identitet, a bojeći se stvaranja centralizirane superdržave koja bi više imala obilježja orwelovske države, a ne europskog prostora slobode. Zakonodavstvo Europske unije, međutim, upućuje na zaključak da će posljednji stadij onoga što se sada eufemizmima naziva konvergencija, model otvorene koordinacije¹⁷ ili svođenje zakonodavstva na zajednički nazivnik tj. harmonizacija biti upravo unifikacija zakonodavnog okvira. Ovi strahovi se ne odnose samo na pitanje zajedničkog zakonodavstva već provođenja svih europskih politika u najširem opsegu.

Europska unija je od svog nastanka 50-tih godina prošlog stoljeća pa sve do današnjih dana prošla sve stadije ovako opisanog razvoja i trenutno se nalazi u procesu stvaranja političke unije (najviši stadij razvoja). Usprkos toga, uočavamo da svaki od gore spomenutih stadija razvoja kad se jednom postigne, ne predstavlja trajno završeni posao. Primjerice, deklarirana i dogovorena zajednička carinska tarifa, koja dovodi do carinske unije ili deklarirane i dogovorene zajedničke gospodarske, financijske i socijalne politike na europskoj razini – koje pak dovode do uspostavljanja zajedničkog tržišta, ne znači da su se u praksi dokinule sve razlike koje postoje u provođenju tih politika između nacionalnih država, članica Europske unije. Također, možemo primijetiti da niti u jednom od ovih evolucijskih etapa razvoja neke zajednice u političku cjelinu nije spomenuta moguća zajednička kulturna, vrijednosna i/ili religijska dimenzija. Teško je moguće zamisliti trajnu političku zajednicu koja nema ili ne pridaje važnost ovim segmentima socijalnog života. Kao što se često spočitava Europskoj uniji da je to tvorevina "odozgo" odnosno da je jedino uspjela stvoriti sustav institucija koje se bave svime i svačime, a da istovremeno ne sudjeluju u stvarnom životu ljudi, tako i ovaj gore spomenuti prikaz opisuje puki proces razvoja institucionalnog okvira odlučivanja, a da pritom gotovo u potpunosti izostavlja sve one na koje se donesene odluke odnose.

Stoga nije čudno uočiti i ovakav stav u Europskoj uniji:

Europska politika ima vizionara na bacanje, od kojih neki najavljuju utopiju, a drugi distopiju – ono što je zapravo potrebno jesu solidne informacije i korisni savjeti (Hartley, 2007:69).

---

¹⁷ U izvoru naziv ove metode je: *Open method of coordination* – OMC

Znakovito je čuti retoriku kojom se s europske pozicije govori o pridruživanju novih članica Europskoj uniji. Iako se europsko jedinstvo promovira kroz ideju da će tijekom vremena svi narodi Europe živjeti u Europskoj uniji to nije smetalo birokrate iz Europske komisije i ostalih europskih tijela da umjesto o procesu integracije počnu govoriti o *apsorpcijskom potencijalu* za prihvaćanje novih zemalja kandidata. Integracija nije isto što i apsorpcija, naročito ne u političkom ili politički korektnom govoru. Integracija označava proces pridruživanja dok apsorpcija označava stapanje (Šućur, 1995.). Koncept *melting-pota* je uspješan u Sjedinjenim Američkim Državama, ali Europska unija nije nastala na ideji pretvaranja europskih nacionalnih država u jednu amorfnu cjelinu, što implicira spomenuti nes(p)retno korišteni termin čak i u službenim dokumentima Europske unije.

Iz svega dosad rečenog slijedi kako je moguće uočiti nekoliko temeljnih činjenica na kojima se baziraju europski integracijski procesi:

1. Postoji svijest o potrebi europskog udruživanja u mnogim sferama društvenog života.
2. Još se uvijek pokušava definirati koji su to elementi koji spajaju Europljane u jednu jedinstvenu cjelinu.
3. Moguće je izvesti jasni spisak tema oko kojeg ne postoji suglasnost o jedinstvu na europskoj razini.
4. O uspješnosti realizacije europskih integracijskih procesa postoje oprečni stavovi.

4. KRATKA POVIJEST I TEMELJNE ODREDNICE SOCIJALNE DRŽAVE

Kao što je već spomenuto u poglavlju u kojem se definira znanstvena hipoteza ove disertacije, koncept socijalne države nastao je u kontinentalnoj Europi kao njezin izvorni specifikum. Po tome su socijalna država i Europa neraskidivo povezane. I premda je moguće, čak i uspješno, pronaći izvorišta za koncept socijalne države u socijalnoj filozofiji, mnogi autori napominju kako sam nastanak socijalne države nije utemeljen na konzistentnoj filozofiji već je on primarno "pragmatičan i rastrgan" (Puljiz, 2005, :21). Takav se zaključak može izvesti iz povijesnog konteksta u kojem je socijalna država nastala, kao i iz činjenice na koga se ona prvotno odnosila. Najveće zasluge za uvođenje ove doktrine i posebnih socijalnih mjera koje provodi socijalna država povijest pripisuje pruskom i njemačkom kancelaru Ottu von Bismarcku koji je cijeli svoj državnički vijek proživio u drugoj polovici XIX. stoljeća (Slika br. 7).

Slika br. 7: Njemački kancelar Otto von Bismarck - otac socijalne države (1862. - 1890.)

On je prvi u povijesti uveo zakonske regulacije socijalnih politika. Tako su u razdoblju od 1883. do 1911. godine doneseni mnogi socijalni zakoni, poput: Zakona o obveznom osiguranju za slučaj bolesti, Zakon o povredama na radu, Zakon o starosno-invalidskom osiguranju, (ova tri zakona čine tzv. Kodeks socijalnog osiguranja) i drugi (Puljiz, 2005:72-75). Valjalo bi, ipak, spomenuti i stav da se u temelju ovih zakona (primarno) ne krije čovjekoljublje ili želja za pravednijim društvom, već je posrijedi klasični oblik održavanja vlasti.¹⁸ Zagovaratelji ovakvoga stava tvrde da bi se europske narodne revolucije iz XIX. stoljeća znatno ranije dogodile da se kojim slučajem, ove mjere nisu tada donijele.

Bismarckova Njemačka bila je standardno autoritarna, paternalistička i intervencionistička država kakve su bile i ostale države u njenom okruženju toga vremena: Francuska Napoleona III ili Austrija premijera Eduarda von Taaffea.

Povijesni je kuriozum da su se socijalne politike i pripadajuće mjere uglavnom uvodile prvenstveno u autoritativnim monarhijama, a neki autori smatraju da se može govoriti i o totalitarnim društvenim poredcima¹⁹, a da su rane demokracije poput onih u Švicarskoj, Sjedinjenim Američkim Državama i Australiji takvu praksu usvajale znatno kasnije te da je otpor prema uvođenju takvih mjera tamo bio znatno veći. Stoga nije čudno što mnogi autori pišu o tendencijama autoritarnih sustava da kroz realizaciju socijalne države uvide dodatni nadzor nad svojim podanicima.

---

¹⁸ Kao jedan od dokaza za ovu tvrdnju je i činjenica što je zakon predviđao da će državnu mirovinu dobiti oni koji steknu za to uvjete, tj. sa 70 godina života, dok je istovremeno očekivani životni vijek bio tek 48 godina. Stoga si opravdano možemo postaviti pitanje: kojem je sloju bilo namijenjeno korištenje tog socijalnog prava (Hartley, 2007:142.).

¹⁹ Pod pojmom totalitarizma podrazumijevamo onakvo društveno uređenje u kojem država kontrolira ili pokušava kontrolirati cjelokupni javni i privatni život svojih građana. Ovaj pojam se najčešće koristi pri opisu fašističkih, nacističkih i staljinističkih režima, a najpoznatija i među najcjenjenijim političkim teoretičarkama XX. stoljeća Hannah Arendt napisala je i knjigu pod naslovom *Totalitarizam* u kojoj, između ostalog, tumači da je totalitarizam mogao nastati tek u novije doba, razvojem takvog instrumentarija i tehnologija kojima se može u potpunosti nadzirati život ljudi, čime totalitarizam dobiva svoje puno značenje. Drugim riječima, prema ovakvom shvaćanju, autoritarni poreci s kraja XIX. stoljeća nisu mogli biti i totalitarni. Ipak, autori, poput Friedricha Hayeka, Hoppea i drugih smatraju da je moguće upotrijebiti upravo ovaj termin jer se, prema njima, socijalna država može koristiti i u cilju totalnog nadziranja vlastitih građana. Ako to, prema Arendtovoju definiciji, nije bilo moguće u vremenu nastanka socijalnih država, moguće je u drugoj polovici XX. stoljeća, pa čak i danas. Zbog stava i tvrdnje da postoji veza između totalitarizma i moderne države socijalnog blagostanja svojedobno je Friedrich Hayek bio izvrgnut ruglu (citirano prema: Fukuyama, 2004:16).

Dakle, u literaturi se mogu naći promišljanja koja nas upućuju na stav da je upravo koncept paternalizma izvor socijalne države jer je prijelaz s individualnog na društveno blagostanje moguće ili kroz individualne preferencije ili kroz paternalistički pristup države (Dragičević, 1996:29).

Na temelji istog promišljanja Francis Fukuyama u svojoj knjizi *Kraj povijesti i posljednji čovjek* izvlači zaključak:

Nisu sve autoritarne države socijalne države, ali su sve socijalne države autoritarne države (Fukuyama, 1994.: 49).

Može li stoga ideja da o svojim podanicima treba skrbiti država, osim humanoga imati, pa čak i istovremeno, i autoritarni karakter? Za razliku od nekih drugih, gore spomenuti autori smatraju da bi odgovor mogao biti potvrđan. Predmetno za našu diskusiju će biti pitanje: do kuda seže zadovoljavanje ljudskih potreba za sigurnošću, a gdje počinje potencijalna zloraba pri pružanju takve skrbi kroz model "dobrohotne diktature"?

Povijest ideje da se za drugoga treba skrbiti seže daleko u prošlost. Moglo bi se reći da princip solidarnosti i uzajamnosti leži u srcu same društvenosti. Da nema te upućenosti jednih na druge ne bi postojala niti jedna zajednica, ljudska niti bilo kojeg drugog živog bića.

Isto tako, kroz povijest, a ponajviše iz vremena francuskog prosvjetiteljstva u XVIII. stoljeću kada je su djelovali enciklopedisti²⁰, mnogobrojni su autori i sa sasvim različitih svjetonazorima izrazili misli o univerzalnosti ljudske težnje da živi u zajednici kao i njegove potrebe da uređuje vlastite, ali i tuđe živote, ako za to ima priliku (Goleman, 2008.).

Nadaleko je poznata Aristotelova misao iz njegove *Politike*:

A onaj tko ne može živjeti u zajednici ili kome ništa nije potrebno jer je sam sebi dovoljan, nije dio države, te je ili zvijer ili bog (Aristotel, 1988. 1253a:25-29)

Po ovom shvaćanju, u svim ljudima, postoji prirodna težnja za životom u zajednici i onaj tko ju je prvi osnovao začetnik je najvećeg dobra.

Mnogo stoljeća kasnije francuski filozof i pedagog Jean Jacques Rousseau u svom poznatom djelu *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* je ustvrdio da je:

---

²⁰ Najpoznatiji enciklopedisti koji su radili i izdavali *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* u razdoblju od 1751. – 1780. su Denis Diderot, Jean le Rond D'Alembert, Voltaire, Étienne Bonnot de Condillac, Montesquieu, André Le Breton, Jean-François Marmontel i mnogi drugi. Povijesni je kuriozum da je pojam *enciklopedija* u značenju kakvog ga danas koristimo prvi upotrijebio hrvatski pustolov, humanist i polihistor Pavao Skalić koji je još davne 1559. godine u Baselu izdao *Encyclopaediae seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam profanarum epistemon*.

...nejednakost među ljudima nastala u onom trenutku kada se neki pojedinac usudio ograditi dio zemlje i reći: To je moje!
(Rousseau, 1978:51).

Pritom se ne zna što je gore, to što se on to usudio ili činjenica da su drugi ljudi oko njega povjerovali u tu njegovu tvrdnju i s tim u skladu promijenili svoje ponašanje.

Nedugo potom, Thomas Hobbes je u svom *Leviathanu* kao osnovnu funkciju postojanja države predvidio sigurnost pojedinca.

Najpoznatiji i najutjecajniji francuski liberalni teoretičar XIX. stoljeća, Alexis de Tocqueville je, opisujući ulogu francuske države izrekao misao:

"Vlada u Francuskoj preuzela je ulogu Božanske Providnosti; bilo je stoga potpuno prirodno da svatko tko bi se našao u neprilici zavapi za njezinom pomoći. Tu nalazimo veliki broj peticija u kojima, iako njeni sastavljači tvrde da govore u ime naroda, u stvari nastoje zaštititi svoje sitne privatne interese. Tako nailazimo na seljaka koji traži nadoknadu za izgubljenu stoku ili kuću; bogati posjednici traže financijsku pomoć za unapređenje svog imanja; proizvođači pišu peticije da ih, izdavanjem prava na monopol, država zaštiti od konkurencije" (citirano prema: Fukuyama, 2000:149).

Ovakvih manje ili više poznatih i opće prihvaćenih misli koje su nam došle od najvećih svjetskih umova, moglo bi se nabrojati mnoštvo; i svima njima je zajednička karakteristika:

1. da veličaju čovjekovu moć odabira
2. da upućuju na nužnost međuljudske suradnje i
3. da se obraćaju ukupnoj svjetskoj populaciji (njihove misli su namijenjene svima)

Moguće je primijetiti da pri pokušaju kratkog opisivanja povijesnog razvoja ideje socijalne države, što je cilj ovog poglavlja, prva tema koja se prepoznaje kao ključna jest promjena stava o tome tko ima obavezu doprinijeti čovjekovom blagostanju. Države su za to zadužene od relativno novijeg doba (odnosno tek od kada postoje tj. od vremena Francuske revolucije), a potreba za osiguranjem čovjekove egzistencije, što je sastavni dio blagostanja, je dakako, postojala i mnogo ranije. To nas upućuje na pomisao kako je zadatak koji je na sebe preuzela socijalna država prije nje ispunjavala neka druga društvena institucija/e – u sociološkom smislu tog pojma.

Ako krenemo od osnovne sociološke pretpostavke – kao što su to tvrdili rodonačelnici sociologije kao znanstvene discipline – Auguste Comte i Emile Durkheim (ali i mnogi drugi), da je *obitelj* osnovna društvena struktura (Fiamengo, 1987:132; Fanuko et al. 1995:227; Haralambos, 2002:503), za pretpostaviti je da su se upravo u okviru te inicijalne društvene institucije ispunjavale sve potrebe koje je kasnije, u ekstenzivnom obliku, na sebe preuzela

socijalna država. Obitelj je bila ta koja je stvarala novi život i omogućavala mu da napreduje te da se razvija do onog stupnja kada je u stanju stvoriti novu obitelj koja je činila to isto. Kako se razvijala podjela rada unutar obitelji (pa i nešto šire društvene zajednice), a naročito s obzirom na razvoj poljodjelstva koji je omogućio akumulaciju osnovnih živežnih namjernica potrebnih za očuvanje života, što je između ostalog rezultiralo i prelaskom sa nomadskog na sjedilački stil života, tako se uvećavao broj društvenih institucija. Mreža tih institucija je postala sve složenija te su se one u mnogim svojim nadležnostima počele preklapati. Zorni prikaz za to može biti edukativni sustav. U početku se stečeno znanje prenosilo unutar obitelji s roditelja na djecu. U takvim je okolnostima bilo potrebno dugo razdoblje za uvećavanje ukupnog fonda znanja, a postojala je i opasnost da se veliki dio tog znanja zaboravi ili čak krivo prenese.²¹ U trenutku kada je znanje koje se trebalo prenijeti na potomstvo postalo preveliko i previše disperzirano započela je specijalizacija i to u obliku stvaranja mjesta u kojima su se podučavale samo određene vještine.²² Drugim riječima, netko je drugi, a ne više obitelj, preuzeo na sebe odgovornost da će mlade ljude podučiti nekoj vještini ili umijeću potrebnom za život. Što se društvo više razvija mreža tih alternativnih izvora institucija koje će se za nas pobrinuti sve je veća.

Kada u središte interesa stavimo prijenos ovlaštenja o socijalnoj skrbi za stanovništvo onda možemo uočiti izvjesni povijesni put ili evoluciju, čiji nam opis može biti od velike pomoći pri razumijevanju ovoga fenomena. Prije svega mislim na određenje da država preuzima odgovornost za svoje građane. Za razliku od velikog djela povijesti, kada je država predstavljala instrument komunikacije između suverena (najčešće utjelovljenog u osobi kralja ili cara) i naroda, u vremenu neposredno nakon Francuske revolucije počelo je doba u kojem se državu shvaćalo rousseauovski, gdje su ravnopravni građani suglasni sa postojanjem pretpostavljenog i imaginarnog "društvenog ugovora", putem kojeg i oni sami sudjeluju u općoj volji. Prema ovoj ideji sam narod postaje vrhovni suveren, čiji je suverenitet nedjeljiv i neotuđiv. Putem ovako koncipiranog ugovornog odnosa među ljudima, njima se omogućuje korištenje prava i obaveza koji bi trebali biti sastavni dio tog ugovora. Država će davati svoju zaštitu i skrb, a građani će plaćati porez, sudjelovati u biranju svojih predstavnika, kao i braniti slobodu vlastite republike. Iako je ideja društvenog ugovora poznata još od doba

---

²¹ Po principu pokvarenih telefona.

²² Tako je, primjerice, iz Stare grčke poznat sustav sedam slobodnih vještina tzv. *Septem artes liberales* što je uključivalo trivijum (gramatika, retorika i dijalektika), te quadrium (aritmetika, geometrija, glazba i astronomija).

klasičnog novovjekovlja, ovo je bila jedna od temeljnih teza koje su se branile i tijekom Francuske revolucije. Znakovito je da je upravo Francuska revolucija promovirala stav o slobodi, bratstvu i jednakosti kao najprogresivnijim elementima koji su se u tom vremenu mogli ugraditi u zakonodavni sistem te u državnu vlast (Sociološki leksikon, 1982:92-93). Do koje su mjere ti ideali ostvareni pokazala je daljnja povijest, koja je, između ostalog, svjedočila i tome da "revolucija jede vlastitu djecu". Bez obzira na (kako bi se u modernom žargonu reklo) "kolateralne žrtve", činjenica je da se socijalna država pokazala kao preživjeli produkt svoga vremena. Ona to ne bi bila u stanju da je svoje izvore crpila samo u jednom određenom spletu povijesnih okolnosti. Iako se relativno lako, barem približno, može odrediti doba nastanka socijalne države kakva danas postoji u velikom djelu zemalja zapadne Europe, kao i drugdje u svijetu gdje je, uz određene varijacije, uspjela zaživjeti, teže je procijeniti do koje mjere će se uz pomoć baš ovako koncipiranih socijalnih sustava kakve danas poznajemo realizirati željeni efekti. Nema sumnje da postoji izravna povezanost između temeljnih načela koje promovira socijalna država sa onim postavkama koje se pripisuju procesu modernizacije koji je u Europi već postojao u XIX. stoljeću, kada je i nastao koncept socijalne države (Beck, 1996.) .

Prethodno poglavlje je jasno pokazalo da ljude trajno prati osjećaj da je moguće osmisliti društvo koje bi bilo po mjeri čovjeka. Ono što se kroz povijest razlikovalo jest predodžba na koga bi se takvo buduće društvo dobroga života trebalo odnositi. Atenska je demokracija, kao jedina izravna demokracija u ljudskoj povijesti, potpunu slobodu namijenila isključivo punopravnim građanima grada – polisa, a što je podrazumijevalo samo punoljetne zdrave muškarce,²³ dok su isključeni bili žene, djeca, starci, nemoćni, osobe s nekim oblikom tjelesnog oštećenja, stranci i dakako, robovi. Zanimljivo je (i u sociološkom smislu vrlo znakovito) da je i robovlasnički sistem, u svoje vrijeme, bio modernizacijski iskorak. Atena je u vremenu svog zenita (IV. st. pr. n. e.) bila najrazvijeniji grad – država, kojem s divio cijeli Mediteran, a na čelu saveza sa drugim grčkim gradovima – državama (Delski savez) pobijedila je i moćno Perzijsko carstvo. Taj napredak joj je, između ostalog, omogućila i ekonomija robovlasničkog sustava u kojem je proizvodni rad vršio netko drugi (robovi), a Atenjani su imali prilike i mogućnosti baviti se razvojem znanosti, kulture, umjetnosti,

---

²³ Nakon poznatih Periklovih reformi taj broj slobodnih građana se dodatno smanjio jer su postavljeni novi uvjeti, poput onog da su oba roditelja morala biti Atenjani kako bi dijete kad odraste moglo biti proglašeno slobodnim i punopravnim građaninom.

umijećem ratovanja i mnogim drugim sferama života, koje bi im u drugačijim okolnostima ostale izvan domašaja.

Što je vrijeme više odmicalo broj uključenih u društvo obilja se sve više povećavao, da bi se tijekom XIX., a naročito u XX. stoljeću došlo do ideje da bi u tom blagostanju, zapravo, trebali participirati svi, bez obzira na rasne, spolne, vjerske, nacionalne ili druge socio-ekonomske parametre. Kada su se u tom istom XX. stoljeću pojavile ideologije koje su određenim skupinama (Židovima, Kršćanima, Slavenima, Romima, homoseksualcima, crncima i drugima) namjeravale apriorno ograničiti pristup blagodatima visoko industrijaliziranog društva, kao što je to, putem rasnih zakona, namjeravao učiniti fašistički i nacistički pokret, nastajali su lokalni pa i svjetski ratovi.

Upravo obrnuti svjetonazor od navedenog stoji u temeljima socijalne države.

Socijalnom se državom pokušava dati osjećaj temeljne sigurnosti i to svim pripadnicima društvene zajednice. Pri tom, treba imati na umu da je socijalna država nastala kao produkt europskih nacionalnih politika odnosno politika pojedinih nacionalnih država. Iz tog su razloga, u modernom građanskom društvu u kojem se pripadnost nekoj određenoj naciji dokazuje, ne više putem etniciteta već putem državljanstva, prava na socijalnu skrb, koju nudi socijalna država, određena samo i isključivo činjenicom državljanstva građanina. U slučaju kad bi se upotrijebio neki drugi kriterij vrednovanja tko treba dobiti zaštitu a tko ne, to bi predstavljalo odklon od temeljne ideje socijalnog ponašanja zajednice.²⁴

Europa se tijekom posljednjih stotinjak godina oslanjala na dva stupa socijalne organizacije. Prvi stup je činio proizvodni sustav u kojem se građani pojavljuju kao proizvođači i potrošači roba i usluga. Kao drugi stup europske socijalne organizacije tijekom XX. stoljeća konstruiran je sustav socijalne sigurnosti da bi se održala elementarna kohezija u društvu, uslijed pritiska nižih socijalnih slojeva i kao korekcija nesavršenog tržišnog mehanizma. Drugim riječima, država radi zadovoljavanja osnovnih egzistencijalnih potreba građana te prevladavanje socijalnih rizika, uzima dio sredstava iz proizvodnog sustava i raspodjeljuje ih onima koji su privremeno (bolesni, nezaposleni, djeca) ili pak trajno (stari, osobe sa nekim oblikom tjelesnog oštećenja) izvan proizvodnog sustava, pa sami ne mogu priskrbiti za život. U toj preraspodjeli nacionalnog dohotka i jamstvu zadovoljenja egzistencijalnih potreba građana bit je socijalne države (Puljiz, 2005., a, :11 – 12).

---

²⁴ Države, dakako, koriste cenzus kao određujući faktor pri raspodijeli socijalne skrbi, ali i taj cenzus se jednako odnosi na sve pripadnike određene zajednice, što znači da niti u ovom slučaju ne bi smjelo biti nikojeg oblika diskriminacije.

Valja istaknuti i činjenicu da, povijesno gledano, socijalna prava predstavljaju najmlađe usvojeno ljudsko pravo, kako je to ustvrdio Thomas Marshall (citirano prema: Puljiz, 2004:4), a kao što se može vidjeti i iz Slike br. 8.

Ljudska prava	Vrijeme nastanka	Obilježja
Građanska	18. stoljeće	prava-slobode jednakost svih ljudi pred zakonom zaštita osobe i vlasništva
Politička	19. stoljeće	prava političke participacije prava udruživanja i sudjelovanja u javnim poslovima (izbori, sindikati i sl.)
Socijalna	20. stoljeće	prava-potraživanja – svi građani imaju pravo na zadovoljavajuće egzistencijalne uvjete

Izvor: Puljiz, Vlado et. al 2002:6

Slika br. 8: Tri kategorije ljudskih prava

Ovakvo shvaćanje u skladu je sa nalazima norveškog sociologa Steina Rokkana koji je osmislio evolucijsku mapu razvoja svjetskih država, a prema kojemu je ideja socijalne države također koncept najnovijeg doba (Rokkan, 1973.).

Prema Rokkanu, države su se razvijale prema sljedećoj klasifikaciji:

- a) **fiskalna i vojna država** : stvaranje centralizirane državne organizacije sa jasno određenim teritorijem i postojećim elitama kojima se sunarodnjaci podređeni
- b) **izgradnja države – nacije**: uspostava komunikacijskih kanala između elita i širokih slojeva koje se temelje na zajedničkoj kulturi (zajednički jezik, povijest, religija...) i ciljevima
- c) **participativna država** : institucionalizacija građanskih i političkih prava, jednakost pred zakonom, parlamentarna demokracija
- d) **socijalna država** : redistribucija dohotka, socijalno građanstvo, jamstvo minimalnih egzistencijalnih uvjeta

Povijesni razvoj socijalne države direktno je vezan uz isto tako povijesni slijed tj. razvoj socijalnih politika. On se događao u više etapa i svaka od njih ima svoje specifičnosti, a koje su rezultat tada prevladavajućih okolnosti te svijesti ljudi o pitanju siromaštva i opasnostima od mogućnosti ulaska u tu skupinu (Roberts, 2002):

1. Pretpovijest (16. - 19. stoljeće) – doba kojima se reguliraju prava i obaveze siromašnih i skitnica te se propisuju moguće kazne.

2. Liberalni prekid (19. stoljeće) – jačanje individualnih sloboda po principu "laissez- faire" što je često rezultiralo povećanom nejednakosti i gradskom bijedom.

3. Eksperimentalno razdoblje (1880.- 1930.) – društvene promjene, uvođenje socijalnog osiguranja i drugih socijalnih zakona te česti ratni sukobi u glavnim europskim zemljama.

4. Ekspanzija (1940. - 1970.) – poznato pod imenom "Zlatno doba socijalnih država" označen gospodarskim rastom, provođenjem keynzijanskih politika, podizanje razine i univerzalizacija socijalnih prava

5. Doba krize i politika "retrenchmenta (ograničavanja) " (1970. - ...) – vrijeme u kojemu mi živimo, a koje je uglavnom označeno procesom sveopće globalizacije, slabljenjem snage nacionalne države te prebacivanja socijalnih politika u sferu tržišta i tržišnog natjecanja.

U literaturi se također mogu naći raznovrsne periodizacije povijesti europske socijalne politike, od kojih su u nas dvije ostavile dosta traga. Tu mislim na razdiobu Gastona Rimlingera koji navodi dvije faze pretpovijesti socijalne politike:

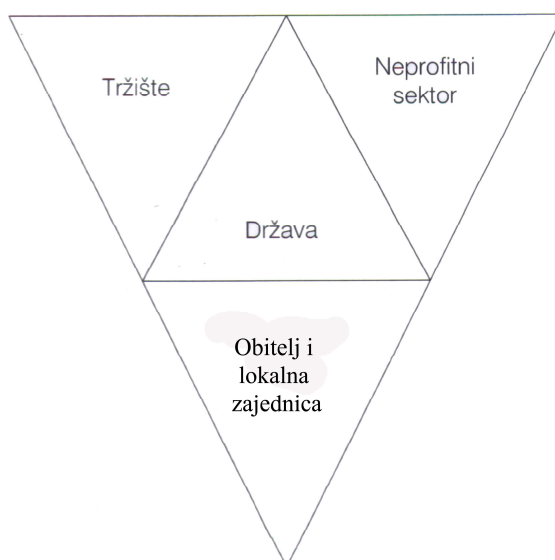
1. Razdoblje od XVII. do XIX. stoljeća koje je označeno primjenom britanskog *Poor Law* (Zakon za siromašne) iz 1601. godine, a kojim je propisana obavezna javna pomoć sirotinji.
2. Razdoblje "liberalnog prekida" kojeg autor smješta u XIX. stoljeće, a kojeg odlikuje inzistiranje na slobodi i samopomoći, iz čega dolazi do divergencije u socijalnim politikama te posljedično do različitih tipova socijalne države kakve i danas poznajemo.

Drugi važni autor u kontekstu razmatranja razvoja socijalne politike jest Hugh Hacro koji navodi četiri daljnje faze razvoja socijalnih politika. Prema njemu, faze su sljedeće:

1. *Eksperimentalno razdoblje*: koje je trajalo od 1870. do 1930. obilježeno je intenzivnom industrijalizacijom i urbanizacijom te eksperimentiranjem sa uvođenjem socijalnih programa i zakona. Najvažnije dostignuće tog razdoblja je uvođenje sustava socijalne sigurnosti koji su financirani iz doprinosa (kao u kontinentalnoj Europi) ili porezima (kao u nordijskim zemljama).

2. *Razdoblje konsolidacije*: je vrijeme tridesetih i četrdesetih godina XX. stoljeća, koje je u glavnom bilo označeno velikom ekonomskom krizom, i recesijom zapadnih zemalja, osnaženim državnim intervencionizmom i Drugim svjetskim ratom
3. *Razdoblje ekspanzije*: je doba od pedesetih do sedamdesetih godina XX. stoljeća poznato još i pod imenom "zlatno doba socijalnih država" ili pod terminom "slavnih trideset godina" kako je to izrazio Jean Fourastié.
4. *Razdoblje reformulacije*: traje od sedamdesetih godina prošlog stoljeća pa sve do danas, a obilježeno je restrikcijama i restrukturiranjem sustava socijalne politike.

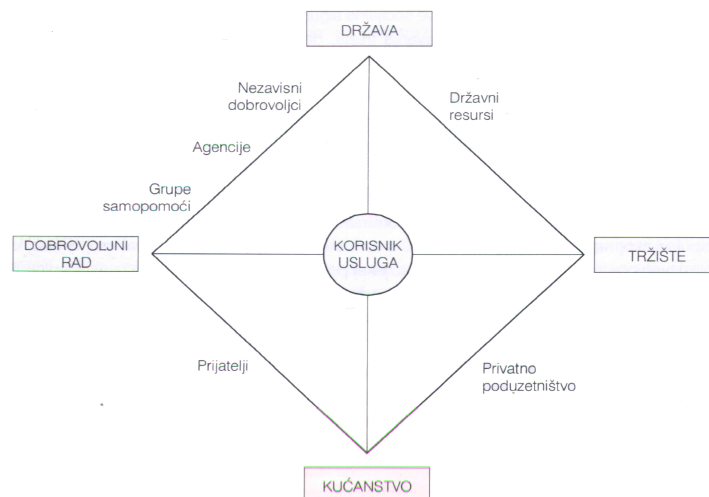
Moderno shvaćanje uloge socijalne države ipak širi bazu onih koji imaju dio svoje odgovornosti za njeno valjano funkcioniranje, odnosno sudjeluju u donošenju i provođenju njenih mjera, pa se u tom kontekstu govori o *kombinaciji socijalnih politika*, pravilno raspoređenih u okviru društvene zajednice i njenih institucija, ponajviše preko tržišta, države i segmenta civilnog društva kao što se može vidjeti na Slici br. 9

Izvor: Puljiz, Vlado et. al, 2002:9

Slika br. 9: Kombinirana socijalna politika

Isti taj koncept gledan sa perspektive korisnika usluga socijalne države može se prikazati kao *četverokut socijalne skrbi* koji, čak i na simboličnoj razini, korisnika usluga stavlja u središte događaja i interesa. Na taj se način svakog (potencijalnog i stvarnog) korisnika usluga socijalne države upućuje da poduzme sve moguće mjere kako bi se sam socijalno osigurao, a ako u tome iz bilo kojeg razloga ne uspije, daje mu dodatnu sigurnost da postoje institucije koje će mu u tom nastojanju biti od pomoći (Slika br. 10).

Izvor: Puljiz, Vlado et. al, 2002:17

Slika br. 10: Četverokut socijalne skrbi

Mjere koje se donose na temelju društveno prihvaćenog konsenzusa o državi kao socijalno osjetljivom instrumentu vladavine mnogobrojne su i gotovo da zadiru u sva područja ljudskoga života. Tako u okrilje socijalne države spada i definiranje socijalne pravde, koja se zatim direktno očituje u sustavima socijalne politike.

Ako je, kao što sam utvrdio, karakteristika najnovijeg doba socijalne države da se nalazi u ekonomskoj krizi i krizi vlastitog identiteta djelom uzrokovano procesom globalizacije, onda možemo pokušati ustanoviti kako se pojedine socijalne države, prema klasifikaciji Esping-Andersena, nose sa tom krizom. Ovaj autor tvrdi da i u tom aspektu postoje značajne razlike (Esping-Andersen, 1990.; 1996.; 2001.; 2002.; 2008.):

Liberalni tip socijalne države je najpogodniji za adaptaciju i to putem uvođenja nižih plaća, manjih socijalnih troškova, porastu nejednakosti i rastu tercijarnog sektora.

Konzervativni tip i dalje inzistira na visokoj zaštita rada, velikim socijalnim izdacima tj. redistribucija dohotka te je za njega karakteristična nesposobnost stvaranja novih radnih mjesta i sveopća slabija prilagodba novim okolnostima.

Socijaldemokratski tip je uglavnom orijentiran na razvoj javnih usluga i zapošljavanje, također nastavlja sa visokim stupnjem socijalnih izdataka kao modela zaštite ljudi te i on ostvaruje niži stupanj prilagodbe na nove okolnosti.

Sve ove karakteristike pojedinih tipova socijalnih država rezultat su njihovih socijalnih, ekonomskih i povijesnih specifičnosti te ponešto različitih pristupa pitanju socijalne pravde, percepcije uloge pojedinaca u ostvarivanju vlastite dobrobiti kao i uloge države u realizaciji te dobrobiti.

Socijalni model često se u širem značenju definira kao vizija društva koje kombinira održiv gospodarski razvitak sa stalno unapređujućim uvjetima života i rada, zaposlenosti i kvalitete radnog mjesta, jednake mogućnosti za sve, socijalnu zaštitu dostupnu svima, socijalnu inkluziju te uključivanje građana u donošenje odluka. Socijalni dijalog, kolektivno pregovaranje i zaštita radnika predstavljaju ključne čimbenike onih socijalnih modela koji promoviraju inovativnost, produktivnost i konkurentnost.

Razvoj socijalnih prava u Europi u potpunosti je pratio je ovu opću sliku poželjnog socijalnog modela, a pritom je jasno uočljiv pomak u praksi pružatelja socijalnih usluga kroz povijest, čime se detaljnije bavim i u sljedećem poglavlju. Činjenica je da Europa ima snažnu tradiciju socijalnih prava što je postalo integralnim djelom europskog socijalnog modela. Ono čemu svjedočimo danas jest to da se socijalna prava u Europi temelje na dva različita "stupa". Prvi je nacionalni temelj koji je definiran socijalnom državom kejnzijanskog tipa, a koji se u bitnome razlikuje od zemlje do zemlje, zavisno od njihove socijalne tradicije i trenutne ekonomske moći. Drugi temelj europskih socijalnih prava stoji na međunarodnoj tj. nadnacionalnoj razini koje ponajviše promoviraju i podupiru Vijeće Europe i sama Europska unija (Pristup socijalnim pravima u Europi, 2002. : 17 – 19; Omejec, 2008.). I dok je posljedica nacionalnih socijalnih država različitost socijalnih modela trenutno prisutnih u Europi, ova nadnacionalna komponenta teži ka svođenju socijalnih politika na zajednički europski nazivnik. To je dugotrajan i mukotrpan proces koji sa sobom donosi čitav niz pozitivnih, ali i problematičnih situacija u kojima se europske zemlje moraju snaći da dugoročno održivoj osnovi. Uspjeh u tom poslu značio bi veliki pozitivni integracijski zamašnjak za Europu, dok, istovremeno, nesnalaženja u tom procesu mogu izazvati ozbiljne socijalne pa i institucionalne probleme za Europsku uniju, a čemu zapravo svjedočimo svakodnevno. Naročito u situacijama propasti država sa dirigiranom ekonomijom u Srednjoj i Istočnoj Europi tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća, gospodarskih i financijskih kriza krajem XX. stoljeća i u prvom desetljeću XXI. stoljeća (Azijska kriza 1997. godine, pad vrijednosti dioničkih indeksa 2002. godine, te najsnažnijoj gospodarskoj krizi od vremena Drugog svjetskog rata koja je započela krizom drugorazrednih hipotekarnih kredita sredinom 2007. godine i traje sve do danas) te općoj krizi koncepta socijalne države koja se kontinuirano transformira iako nismo sigurni u krajnji oblik te transformacije. Posljedice reformi socijalnih država koje su u tijeku nisu rezultat osmišljenog i upravljanog procesa, koliko god su naša nastojanja usmjerena upravo u tom smjeru, već stihijskih i nekontroliranih učinaka postojećih socijalno – političkih i ekonomskih trendova.

4. 1. VRIJEDNOSNA IZVORIŠTA SOCIJALNE DRŽAVE

Vrijednosna izvorišta za koncept socijalne države su raznolika, a ponekad je moguće uočiti da je argumentacija za njihov nastanak dolazila iz ideološki potpuno suprotstavljenih tabora.

Literatura spominje nekoliko temeljnih vrijednosnih postulata na kojima se bazira djelovanje socijalne države, a to su:

1. pravda
2. socijalna sigurnost
3. ravnopravnost (jednakost)
4. sloboda i
5. supsidijarnost

Prve socijalne ideje vezane su uz koncept društvene pravednosti koja su dolazila do izražaja upravo u vremenu kada je društvene pravednosti najviše nedostajalo (Kristol, 2004:527).

To se prije svega odnosi na doba robovlasništva, u kojem su robovi mogli samo snivati o društvu u kojem bi mogli živjeti ravnopravno sa svojim gospodarima. Iako tada niti u kom obliku nije postojala socijalna država kakvu danas poznajemo, za pretpostaviti je da se upravo u tom vremenu kristalizirala početna svijest o tome da je možda negdje u dalekoj budućnosti moguće ostvariti ideal potpune slobode, u kojoj bi mogli uživati svi pripadnici ljudske rase.

Ne treba smetnuti s uma da je to još uvijek vrijeme gotovo mitskih vjerovanja u mnoga božanstva, koja dekretom propisuju kako bi ljudi trebali živjeti i koja ih kazna čeka ako se ne ponašaju u skladu sa propisima. Dakako, sva ta božanstva imala su svoje zemaljske namjesnike i to najčešće u liku faraona ili drugog ljudskog bića koje je proglasilo da s njima ima uspostavljenu izravnu vezu tj. komunikaciju.

Potom su se razvile velike monoteističke religije (židovstvo, kršćanstvo, islam), koje su prihvatile jednoga Boga kao vrhovnog donosioca zakona po kojima se treba živjeti, a koncept socijalne pravde izravno je ovisan o božanskoj dobrohotnosti upućenoj prema čovjeku.

U kršćanskom kulturološkom krugu u kojem je Europa provela najveći dio svoje povijesti, te s obzirom na dostupne izvore, primjećujemo da je biblijski opisani Bog (Jahve) često mijenjao svoja raspoloženja u odnosu na čovjeka i to od krajnje podrške koju mu je upućivao pa sve do teških kazni koje mu je namijenio²⁵ (Biblija, 1968.). Već u knjizi Postanka, biblijski

---

²⁵ Najspominjanije Božje kazne su bile: potopi, potresi, bolesti, glad, bol i smrt. Zanimljivo je primijetiti da različite kulture za koje se vrlo pouzdano zna kako međusobno nisu imale ostvarene kanale komunikacije u vrijeme nastanka svojih svetih knjiga i spisa, u njima vrlo često opisuju gotovo identične priče.

Bog prijeti čovjeku smrću te izgnanstvom iz raja u slučaju neposluha, a što ima direktne veze sa uvjetima i stilom života koje će čovjek biti u mogućnosti razviti. U raj u kakav se opisuje u Bibliji, sve ono oko čega danas skrbi socijalna država bilo je u potpunosti realizirano; sve ljudske osnovne životne potrebe bile su trajno zadovoljene. To ipak čovjeku nije bilo dovoljno te je on težio nečemu drugom za što nije imao Božju dozvolu. To je Bogu bio povod da čovjeku namijeni sudbinu koja se očitovala kroz rad u znoju lica svoga (rad kao kazna) te za žene bol pri rađanju novih generacija ljudi.

Za razliku od Starog Zavjeta, koji primarno nudi paradigmu "oko za oko, zub za zub", Novi Zavjet s pojavom Isusa Krista (kao utjelovljenje Boga u ljudskom liku), pruža čovjeku novu nadu u život ispunjen međusobnom ljubavlju i bratstvom.

Socijalna država svoju inspiraciju velikim djelom crpi upravo iz kršćanskog moralnog svjetonazora, a institucija Crkve je u Srednjem vijeku, dok još nije postojala država kao institucija, bila glavni izvor socijalnog promišljanja i djelovanja i to uglavnom kroz aktivnosti *milosrđa*. (Phyllis, 1997.). Zato možemo reći da milosrđe prethodi socijalnoj pomoći koje se tijekom vremena sve više institucionalizira.

Pa ipak, samo kršćanstvo se prema siromaštvu (koje socijalna država pokušava dokinuti u potpunosti ili barem u što većoj mjeri) odnosi na dvojak način.

S jedne strane kršćanski stav o međuljudskom potpomaganju trebao bi znatno umanjiti postojeću bijedu te biti izvor kvalitetnijeg života nego što je on bio prije. No, istovremeno mnogi kršćanski pravci i cijeli redovi (franjevci, isusovci, dominikanci, karmelićanke i mnogi drugi) upražnjavali su gotovo potpuni asketski stil života po kojem je trebalo odbaciti sve ovozemaljske blagodati. Posjedovati i najmanju sitnicu, po njima, kosilo se sa kršćanskim svjetonazorom te je to bio najkraći način da se udaljite od spasenja duše na sudnji dan.

Dakle, siromaštvo je istovremeno i sramota (jer označava da nikog nemate tko bi se za vas brinuo) i željeni oblik življenja (koji označava herojski stil života odbacujući sve ovozemaljsko u zamjenu za vječni život).

Iako se kršćanstvo duboko ukorijenjeno u ideju socijalne države, socijalni nauk Crkve postoji tek stotinjak godina (Valković, 1991). Točnije, prvi socijalni dokument u okrilju katoličkog socijalnog nauka jest enciklika *Rerum Novarum*²⁶, pape Leona (Lav) XIII. iz 1891. godine, što je sasvim u skladu sa socijalnim događajima koji su se tada odvijali u Europi. Ovom enciklikom Papa po prvi puta u povijesti spominje pravo radnika i nužnost da se uvede pravedna plaća. Također se traži pravo na obiteljsku plaću i pravo radnika na udruživanje. U

---

²⁶ U prijevodu: *Nova stvar*

ovoj enciklici iznosi se stav da bi država morala sudjelovati u socijalnim mjerama i zakonima u korist siromašnih slojeva društva. Tako moral više ne predstavlja samo crkveno dobro, već i država ima mogućnost i obvezu da sudjeluje u kreiranju moralne zajednice. Tijekom proteklih stotinu godina socijalna dimenzija je dobila izuzetno važno značenje u okviru ukupnog nauka Crkve, što se potvrđuje i činjenicom da je tijekom vremena kontinuirano pisano mnoštvo enciklika i drugih crkvenih dokumenata koji se bave socijalnom dimenzijom života zajednice kao što su: *Quadragesimo anno* Pija XI, *Populorum progressio* Pavla VI, *Laborem exercens* i *Centesimus annus* Ivana Pavla II te drugi (Felicinović, 1930.). U svima njima se govori o važnosti socijalne dimenzije koja bi trebala postojati u svakoj zajednici, a za koju se zalaže i Crkva kao institucija.

Povijest pamti tzv. lijeve ideologije kao neprijateljski raspoložene prema kršćanstvu i religiji uopće. Kao najpoznatija misao koja opisuje ovu netrpeljivost gotovo u pravilu se koristi Marxov citat:

Religija je opijum za narod. (Marx, 1961:91)

Ipak, slika povijesti što ju pruža kršćanski svjetonazor u mnogim svojim elementima ima dodirnih točaka sa ovim djelom političkog spektra te bi se oni u tom smislu mogli naći na istoj doktrinarnoj ravni.

Iz ovako iskazane argumentacije pro et contra siromaštva, možemo izvesti osnovnu podjelu da postoji:

1. *siromaštvo iz izbora* te
2. *siromaštvo iz nužde*.

Odnos društva prema ovim kategorijama se bitno razlikovao, kako u različitim prostorima, tako i u različitim vremenima. Dok se siromaštvo iz izbora smatralo uzvišenim i poželjnim stilom života te su mnogi koji su propagirali takav stil, između ostaloga i zbog toga, proglašavani svecima, siromaštvo iz nužde je često rezultiralo osudom, prognanstvom i drugim oblicima represija pa čak i likvidacijom.²⁷ U razdoblju od XIV. – XVI. stoljeća gotovo sve europske zemlje (Francuska, Engleska, Španjolska, Portugal i druge) donosile su čitav niz mjera kojima su se zabranjivala skitnja i prosjačenje, nametale se radne obveze, propisivale nadnice koje su radnici morali prihvatiti. Ovakav vid siromaštva društveno je stigmatiziran kao rezultat građanskog neodgovornog ponašanja prema sebi i zajednici, što je

---

²⁷ Engleska je od 1350. godine prednjačila u represiji prema siromašnima, a neke od kazni su bile: protjerivanje, odlazak na galije, bičevanje, obilježavanje usijanim željezom, sakaćenje (odsijecanje uha ili ruku) te smrtna kazna (Puljiz, 2005:54).

rezultiralo neizbježnim paternalističkim odnosom socijalne države prema takvim građanima (Friedman, 1992:43).

Što je vrijeme više odmicalo povećavala se svijest o siromaštvu kao općem društvenom problemu i koji nije samo poteškoća onoga tko se našao u nevolji. Socijalna odgovornost je sve češće upotrebljavan pojam koji je svoju punu ekspanziju dobio upravo tijekom XX. i XXI. stoljeća.

Ono što nas u kontekstu povijesnog razvoja socijalne države najviše zanima jest kako su se tijekom povijesti mijenjali oni koji su bili zaduženi za osiguranje egzistencije ljudi i tko je o ljudima skrbio i štitio kada nije postojao nitko tko je za to bio odgovoran. Taj povijesni put je, dakako, prvenstveno priča o preraspodijeli društvene moći. Jer onaj koji nudi pomoć kada je ona najpotrebnija, u ime svog dobročiniteljstva, često je u prilici tražiti nešto zauzvrat. To je već samo po sebi izvor političke moći, a što je broj onih u potrebi veći, veća je i politička moć koja se dobiva namirivanjem njihovih potreba. Čim je to postalo očigledno, počeo je i povećani interes za osiromašene slojeve društva. Oni više nisu bili ti koje je trebalo proganjati već su postali populacija odabira kojoj se u zamjenu za političku lojalnost nudile zakonske odredbe zaštite. Stoga ne čude akcije koje su provodili europski kraljevi, poput Henrika VIII., a koji je u razdoblju od 1536. – 1539. godine dao zatvoriti mnoge samostane koji su nudili pomoć i utočišta siromašnima. Tim potezom sebi je učinio dvostruku korist. Tijekom procesa sekularizacije sva crkvena dobra prešla su ruke samog kralja, čime je povećao svoje osobno bogatstvo te je u isto vrijeme mogao postati osoba odabira onih kojima je sada počeo darivati milostinju, jer je tu ulogu (doduše u bitno smanjenom opsegu u odnosu na samostane) preuzeo na sebe (Puljiz, 2005:55; Fraser, 2003.).

Dakle, sa Crkve kao institucije skrb o podanicima polako je tijekom postupka sekularizacije na sebe preuzela državna (kraljevska) vlast. Prvotno se od Crkve očekivala fizička i duhovna skrb za čovjeka, no usponom države postepeno joj je oduzimana odgovornost za skrb o fizičkom opstanku ljudi te je pod njenom ingerencijom ostalo samo ono u sferi duhovnog.

Uz državnu vlast također se počinju pojavljivati i tzv. *mutualne organizacije* (organizacije uzajamne pomoći) koje su često djelovale na rubu zakona i u sukobu s državom te su mahom bile specijalizirane za osiguranje u pojedinim slučajevima (smrt, bolest, nezaposlenost i drugo), a bile su uglavnom dobrovoljnog karaktera. To je ujedno bila i njihova najslabija strana, jer u trenutku stvarne potrebe lako se moglo dogoditi da ne postoje sačuvana sredstva, a malo tko si je mogao dopustiti kontinuirano izdvajanje u zajedničku kasu. K tomu, te

organizacije su često vođene nestručno a i ovisile su o gospodarskim kretanjima (konjunkturama).

U vremenu razvoja i omasovljenja radničke klase pojavile su se *sindikalne organizacije* te *blagajne u poduzećima* koje su kroz sustav uzajamne solidarnosti potpomagale svoje članove. Što je više jačala moć nacionalnih država, koje su se počele stvarati od XVIII. stoljeća, njihova uloga u socijalnom osiguranju vlastitih građana je postala sve važnija, da bi u vremenu "zlatnog doba" socijalne države (1945. – 1975.) njena uloga bila nezamjenjiva.

Zanimljivo je primijetiti da je upravo različit pristup socijalnoj filozofiji temelj argumentacije onih koji imaju suprotnu predodžbu o tome što je zadatak države, odnosno gdje je nužno postaviti ograničenja državnom aparatu i njegovom utjecaju na život društvene zajednice. Ono što predstavlja izvor različitih tumačenja o ulozi države prvenstveno je predodžba do koje razine treba prepustiti individualnoj inicijativi pokretanje ekonomskog života zajednice. Ta razdjelnica u mišljenu predstavlja i osnovnu razliku između liberalnog i etatističkog svjetonazora iz kojih se, kao oprečni politički sustavi, pojavljuju kapitalizam i socijalizam tj. socijaldemokracija u novije doba.

Ipak, da postoji čitav spektar međuprelaznih tipova kapitalizma pokazuju i autori knjige *Karaoke kapitalizam* koji donose vrijednosno obojanu razdiobu kapitalističkih sustava (što je u skladu sa stilom cijele knjige). Oni su ustvrdili:

Tako postoji europski socijalno liberalni kapitalizam s jakom državom (činite što želite, ali do određene točke); sjeverno-američki tržišni kapitalizam s minimalnim tržišnim intervencijama (činite što želite); dalekoistočni kolektivni kapitalizam izgrađen na povjerenju i jakoj državi (svi mi znamo što radimo, baš kao i naša vlada); a također postoji i pljačkaški kapitalizam ili kleptokracija u nekim zemljama Južne Amerike i zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza (učini što tražim ili ću te upucati) (Ridderstråle J. i Nordström K., 2002:67-68).

Ako ipak krenemo od suprotstavljene koncepcije dvaju svjetonazora, čini se od izuzetne važnosti procijeniti do koje je mjere uočljiva razlika u realizaciji socijalne države u zemljama koje pripadaju ovim oprečnim političkim uređenjima, kao i to je li moguće ustvrditi da su razlike ponekad veće među zemljama unutar istog osnovnog političkog koncepta. Upravo je to tema knjige *Dioba društva* Vjerana Katunarića u kojoj autor komparira socijalnu fragmentaciju i njene uzroke u Američkom, u bivšem Sovjetskom savezu i u bivšem Jugoslavenskom društvu (Katunarić, 1988.). Danas, s odmakom od gotovo dvadeset godina od kako je nastala ova knjiga, njeni zaključci još više dobivaju na značenju već samom činjenicom što su se dvije od tri promatrane zajednice politički raspale. Za očekivati bi bilo da

se u komunizmu, koji je svoje postojanje temeljio na predodžbi o dokidanju privatnog vlasništva kao puta do ostvarenja zajednice povezane organskom solidarnošću i u kojem je temeljna vrednota imala biti sigurnost (a koja se može osigurati upravo društvenom odgovornošću prema onome do sebe²⁸), – da se baš tu socijalna država razvila do svog maksimuma. S druge strane, u kapitalizmu bi socijalna država, prema prirodi svoje temeljne logike, morala biti u potpunosti odbačena. Činjenica je da američko društvo ne poznaje socijalnu državu kakvu poznaju europske zemlje, ali je isto tako činjenica da je socijalna pozicija američkog radno aktivnog stanovništva znatno bolja nego što je to bio slučaj s radnicima u zemljama koje su se temeljile na socijalnoj državi. Radnici su u vrijeme Jugoslavije od svoga radnog kolektiva (u pravilu državnog), uz određene uvjete (nakon određenog broja godina radnog staža provedenog u istom kolektivu), npr. dobivali stanove, čime se država brinula za rješavanje stambenog pitanja većine svojih građana; američki radnici nisu dobivali stanove, ali su primali sigurnu i dovoljno veliku nadnicu da su mogli kupovati stanove i kuće (makar i na kredit). Oni koji si to nisu mogli priuštiti, svoje su poslodavce prisilili na povećanje nadnice putem radničkog sindikata²⁹ (Katunarić, 1988.). Isto tako, poznata predodžba da je Europski radnik znatno zaštićeniji od otkaza u odnosu na američkog radnika jest samo djelomično točna. Naime, ova činjenica o većoj sigurnosti posla u Europi jest istinita, ali Američki radnik će znatno lakše naći drugi posao nego što je to slučaj u Europi. U konačnici, statistika nam sasvim zorno prikazuje ovaj paradoks. Euro-zona, u kojoj, navodno, postoji velika sigurnost posla, kontinuirano ima nezaposlenost od 10% pa i više, dok je u Americi stopa nezaposlenosti oko 4%, što dokazuje i to da je socijalna država, retorici unatoč, postala nepobitan dio suvremenog kapitalizma i suvremenog ekonomskog života.³⁰

U Sjedinjenim Američkim Državama prava poteškoća nastaje u trenutku kada osoba, čak i u vrlo mobilnom društvu kakvo je američko, ne može naći posao. Tada nastaje prava čežnja za europskim oblikom socijalne države, jer američki siromašni sloj gubitkom posla doslovno ostaje i bez zdravstvene i/ili mirovinske skrbi, ako je uopće i imaju jer u Sjedinjenim Američkim Državama niti ne postoji institucija općeg zdravstvenog osiguranja. U tim

---

²⁸ Ovo je, također, izvorna kršćanska vrednota, pa je stoga, u političkom smislu, netrpeljivost prema ovoj vjeri od strane komunističkih čelnika, bila upravo kontraproduktivna.

²⁹ Iako američki sindikalni pokret nikada nije postao ozbiljna politička strana (ili stranka), gotovo uvijek je bio uspješan u postizanju garancije za svoje radnike da će redovito dobivati svoju nadnicu.

³⁰ O novonastalim promjenama u Američkoj stopi nezaposlenosti tijekom 2008. i 2009. godine detaljno govorim u nastavku rada.

okolnostima tzv. "*Američki san*" postaje samo ideal, koji je, kao utopijska slika boljeg života, mamio generacije Amerikanaca i novih doseljenika koji su svoju sreću tražili izvan svojih domovina.

Da ovakva socijalna pitanja itekako brinu Amerikance svjedoči i činjenica da predsjednički izbori u Americi u studenom 2008. godine su u medijima često predstavljani kao moguća prekretnica za Ameriku i njezin "način života". Naime, nakon dvije uzastopne nominacije republikanskog predsjedničkog kandidata G. W. Busha, a čiji su mandati obilježeni nizom problematičnih situacija,³¹ predsjednički izbori 2008. godine, po mnogima, predstavljaju izbor između dva svjetonazora koji će prevladavati u politici Sjedinjenih Američkih Država u narednom periodu; a znamo da Amerika svojom gospodarskom snagom utječe na veliki dio svijeta. Dok odabir republikanskog kandidata McCaina predstavlja kontinuitet politike koju je vodio G. W. Bush, izbor demokratskog kandidata Baracka Obame, kako se tvrdi, označava američko "skretanje u lijevo". Obama je već najavio da planira uvesti opće zdravstveno osiguranje za sve svoje građane, povećavati poreze za bogate³², proširiti bazu onih koji primaju mirovine te osnažiti redistribuciju po načelu generacijske solidarnosti, povećati utjecaj države u gospodarstvu, uvesti posebne mjere nadzora za telekomunikacijsku, financijsku, biotehnološku i farmaceutsku industriju, pojačati snagu sindikata³³ i ostale mjere koje su na tragu mjera koje provode klasične socijalne države. Već i same ovakve najave, u sociološkom smislu, govore o važnosti socijalnog elementa koji je prisutan na svim meridijanima i paralelama i nije direktno vezan uz razinu bogatstva pojedinih nacija, a uvjerljiva pobjeda koju je ostvario Barack Obama dokazuje snagu želje za promjenom; u Americi ali i šire.³⁴

---

³¹ Od pretpostavljene krađe prvih izbora 2001. godine, preko pokretanja više tzv. preventivnih ratova (onih u Afganistanu i Iraku), pa sve do stvaranja najvećeg državnog deficita u povijesti.

³² Najavio je povećanje poreza za sve one građane koji na godišnjoj razini zarađuju više od 250. 000 \$. Ovakve političke akcije u Sjedinjenim Američkim Državama nisu novina tj. Amerika već ima nepovoljna iskustva s ovakvim populističkim (pa čak i robinhoodovskim), mjerama o čemu detaljno govorim u nastavku rada.

³³ Uvođenjem pravila da u slučaju 130 dana neuspjelih pregovora između sindikata i poslodavaca, spor koji vode će biti završen u korist sindikalnih zahtjeva.

³⁴ Pobjeda Baracka Obame ima povijesno značenje jer su ovakvim odabirom Sjedinjene Američke Države "prešle Rubikon" i bile spremne izabrati, po prvi puta u povijesti, tamnoputog predsjednika. Iako sasvim različita, to je ona ista Amerika u kojoj je još donedavno postojala jasno izražena politika rasne segregacije, bez obzira na koncept "melting-pota". Promjena koju su Sjedinjene Američke Države napravile osim one političke ima i širu kulturološku dimenziju čije se reperkusije, možda, još uvijek ne mogu u cijelosti sagledati.

Socijalna država se tako pretvorila u izravni produkt modernističke predodžbe o tome na koji način ostvariti ideju socijalne pravednosti. Pritom, razlike koje među državama nastaju u iznalaženju političko – ekonomskog modela da bi se taj ideal ostvario mogu biti toliko velike da stvaraju i polarizirani svijet na rubu nuklearnog rata, kao što se to zbilo u drugoj polovici XX. stoljeća tijekom Hladnog rata.

Stil vladanja, koji se u politički uređenom društvu prepoznaje i kroz postojeći zakonodavni okvir, (a koji uvijek proizlazi iz dominantnog morala i sustava vrijednosti na nekom prostoru), koji neka politička elita koristi kako bi u praksi proizvela socijalnu pravednost, sasvim sigurno nam može otkriti mnoge kulturološki vrijedne informacije o pojedinom društvu. Dosad se, međutim, kroz povijest pokazalo da su gotovo sva društva sposobna svoje modernističke projekte pretvoriti upravo u svoj antipodium tj. upotrijebiti ih na način da umjesto da rezultat modernih ideja bude napredak, one (dugoročno gledano) dodatno ograničavaju društvenu zajednicu. Tako je nacija i nacionalna država, kao još jedan izvorni europski idejni projekt,³⁵ Europu u XX. stoljeću pretvorila u prostor krajnje nacionalne netrpeljivosti. S druge strane, američka nacija koja se u svijetu promovira kao u praksi realizirani melting-pot, odnosno zajednica u kojoj postoji pluralizam kultura (ovo je modernistička ideja par excellence), a pri čemu nastaje novi kulturni obrazac, doživjela je da je njen predsjednik, Dwight David Eisenhower 1957. godine prošlog stoljeća, morao poslati naoružane jedinice Nacionalne garde i pripadnike 101. Airborne divizije u srednju školu Little Rock Central High School u Saveznoj državi Arkansas kako bi se suzbili rasistički ispadi i omogućilo da devet afro-američkih đaka normalno pohađa nastavu u školi.

Očito je da moderne ideje imaju svoj vijek trajanja, a njih mogu zamijeniti (baš kao što je to opisao Thomas Kuhn u svojoj knjizi *Struktura naučnih revolucija*) samo one paradigme koje su ili očito naprednije od prethodne ili one koje vrše regresivni pritisak ali imaju snažniju podršku u zajednici. Demokracija je društveni model koji omogućuje smjenu paradigmi i u jednom i u drugom slučaju jednako. To je njena glavna vrlina ali istovremeno i glavna mana.

Sociološka te društveno – humanistička literatura u širem smislu pri analizi socijalne pravde, a na što se direktno nadovezuje tema socijalne države, od samih svojih početaka pa sve do danas, povezuje se sa koncepcijama *jednakosti*. Pod ovim pojmom se, međutim, učestalo

---

³⁵ Američka revolucionarna borba protiv europskih kolonijalista, a koja je rezultirala nastankom Sjedinjenih Američkih Država, početno sa 13 saveznih država, bila je inspirirana nacionalnim idejama koje su postojale u Francuskoj, čak i bez obzira i na to što su svoj Ustav donijele prije Francuske.

podrazumijevaju pojmovi poput ravnopravnosti ili nastojanja da se neka prava (npr. ljudska socijalna i druga) učine ravnomjerno dostupna svim članovima neke zajednice.

Tako primjerice, Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*), koju je donijela Francuska skupština 29. 8. 1789. proglašava slobodu, jednakost i vlasništvo neotuđivim pravima čovjeka, čime ovi ideali postaju temeljni zahtjevi Francuske revolucije.

Jean Jacques Rousseau je smatrao da su upravo jednakost i sloboda bili temeljna načela izvornoga čovjeka, a da su ih društvenost, znanost i tehnološki napredak iskvarili. Stoga je, prema njegovom mišljenju, potrebna revolucija kako bi opet bila uspostavljena jednakost. Tek je tada moguće ozbiljenje onoga što je Rousseau nazvao "općom voljom" (*volonté générale*) (Rousseau, 1978.). Jedna od poteškoća nastaje već i u tome što propagirani koncept vlasništva iz ove Deklaracije ljude čini nejednakima, a što je primijetio i sam Rousseau.

Isto tako, klasik sociološke misli Alexis de Tocqueville je ustvrdio da je razvoj jednakosti "načelo povijesti", te da izjednačavanje uvjeta tvori neminovnu tendenciju društvene evolucije, pripisavši takvim procesima pokretačku ulogu u društvenoj dinamici (Kalanj, 2005.; 94).

I dok je Francois Marie Arouet Voltaire zahtijevao jednakost svih građana, sudske reforme i oporezivanje svećenstva i plemstva, Montesquieu je zastupao stav da u državi postoji prirodna nejednakost na temelju različitih interesa i sposobnosti ljudi

Iz ovih primjera vidimo da su se svi oni, kao i mnogi drugi – prije i poslije ovih znamenitih velikana francuskog prosvjetiteljstva, pozivajući se na pojam jednakosti zapravo reflektirali na potrebu za uvođenjem pravednijeg društva. Pravednost su tražili kroz koncept jednakosti. Između te dvije koncepcije, međutim, ne postoji znak jednakosti. To je razlog zašto u ovom radu, u smislu argumentacije za socijalnu državu, postavljam tezu po kojoj je ideja jednakosti doprinijela mogućim nesporazumima kada su u pitanju vrijednosna izvorišta socijalne države. Iako je osnovna intencija socijalnih država sudjelovati u izjednačavanju uvjeta i šansi za uspjeh u životnim prilikama te se smatra da bi na temelju toga socijalna država bila povezana sa pojmom jednakosti, to ipak predstavlja olako upotrebljeno korištenje ove ideje, a koja fungira kao nikad dosegnuti politički ideal koji niti nema šansu za uspjeh. Sve mjere svjetskih socijalnih država teže jednom drugom idealu – ljudskoj ravnopravnosti, te one svaki dan ispočetka ustanovljavaju sveobuhvatnu razinu neravnopravnosti koje postoje u svijetu i koje socijalne države nisu uspjele dokinuti. Jednakost nije isto što i ravnopravnost. Jednakost je pojam suprotan od pojma različitost. Inzistiranje na jednakosti među ljudima dokida pravo na

postojanje razlika među njima, a različitost je notorna i nedokidiva činjenica. Ravnopravnost se sastoji u tome da su svi, bez obzira na predviđene, sigurne i očekivane razlike jednaki pred zakonom, a ne slični ili isti po svojoj prirodi. Zato se može tvrditi da i nejednaki mogu biti ravnopravni, ali ravnopravni, zbog te svoje karakteristike, nisu zato postali jednaki. To je razlog zašto je upravo pojam slobode u korijenu prava i mogućnosti da svi budemo to što jesmo – jedinstveni, autentični, neponovljivi – i sigurno različiti od svega postojećeg, a ne da zbog težnje sličnosti svi budu još dodatno normirani nekom istom mjerom koja nije ničija, a na kraju važi za sve, a što svima, na početku i na kraju, stvara neizdrživ pritisak i sigurno ne dovodi do integracije već do dodatnog raslojavanja. Tu opasnost je prepoznala i Europska unija pa se zato prestala pozivati na ideal jednakosti te se odlučila na promoviranje stava o ujedinjenosti u našim razlikama. Deklarativno, ona te razlike ne dokida već ih prepoznaje, cijeni i njeguje. Zato, cilj nastojanja da se dosegne ravnopravnost nije ravnopravnost sama po sebi, već je njena upotreba u cilju doseganja ljudske slobode. Željena ravnopravnost je u funkciji slobode. Stoga, kada socijalne države teže ravnopravnosti, one posredno pokušavaju ostvariti ljudsku slobodu i to putem specifičnih metoda, mjera i tehnika koje se u bitnome razlikuju između različitih socijalnih država koje postoje diljem svijeta.

Kako se svaka socijalna država (bez obzira na njen zakonodavni okvir) temelji na pretpostavci o nužnosti postojanja socijalne pravde u društvu, od velike će nam koristi biti upoznavanje s mišlju i djelom Amerikanaca Johna Rawlsa, svjetski poznatoga teoretičara socijalne pravde. On je u svojoj najznačajnijoj knjizi ove tematike *A theory of Justice* iz 1971. godine izrazio ideju o *načelu jednakih šansi* te *načelu diferencijacije* (Baccarini, 2001:331-333).

Prema ovim načelima društveno uvjetovana nejednakost među ljudima dopustiva je samo i isključivo tada kada ona doprinosi poboljšanju položaja najugroženijih članova društva, što uključuje i to da bi se svim pripadnicima neke društvene zajednice morala omogućiti jednakost u životnim šansama; to je ono ključno što stoji u samom temelju pojma društvene pravednosti, a na što bi se nastavno trebala nadovezivati cijela paleta ponašanja kao i odabira ljudi i institucija koje ih predstavljaju (Rawls, 2000.).

Argumentaciju vezanu uz poimanje jednakosti (naročito u pogledu raspodjele dohotka) dao je i John Kenneth Galbraith kada je u svojoj knjizi *Dobro društvo – humani plan* ustvrdio:

Dobro društvo ne zahtjeva jednakost u raspodjeli dohotka. Jednakost nije u skladu ni s ljudskom naravi, ni s prirodom i motivacijom suvremenog gospodarskog sustava. Svima je poznato da se ljudi radikalno razlikuju (Galbraith, 2007:59)

Povijest je pokazala da je ideja o besklasnom društvu uvijek prisutna i možda je imanentna svakom čovjeku. Međutim, isto tako se pokazalo da se svaki dosadašnji pokušaj realizacije ove ideje pretvorio u razarajuće krvoproliće. Kako je ovdje, ipak, riječ tek o političkom idealu, raskorak između željenog i stvarnog stanja stvari sadržan je upravo u tome do koje je mjere ovakav društveno – pravni postulat ispunjen u praksi. Pokušaj smanjivanja razlika u šansama što ih imaju pripadnici društva između ostalog postiže se i redistribucijom nacionalnog dohotka, što znači da se u ime socijalne pravednosti preraspodjelom sredstava prikupljenih kroz prihodovni dio proračuna (porezi, doprinosi, carine, međunarodni promet...) ta sredstva uzimaju od onih imućnijih te se daju onima u potrebi. Tu ne mislim na financiranje državnog sektora od javnog značaja, poput vojske, policije ili državne administracije, jer je njihov zadatak voditi računa o svim građanima jednako, bez obzira na njihovo imovinsko stanje.³⁶ Razlike među građanima nastaju činjenicom što bogatiji sloj društva ima veću mogućnost pristupu boljim (najčešće privatnim) školama, u kojima će se tim đacima pružiti veću pažnju i bolje obrazovanje. Siromašniji sloj za takvo obrazovanje nema priliku, što će se kasnije izravno reflektirati i na predvidive manje prihode, kada postanu dio radno aktivnog stanovništva. Bogatiji će si s lakoćom omogućiti kvalitetniju zdravstvenu skrb, što će siromašnima biti van dosega, a što će se, moguće, i izravno odraziti i na kraći životni i radni vijek. Zadatak koji si je socijalna država preuzela jest to da ovako stvaranu društvenu stratifikaciju (i pripadajuću stigmatizaciju koja nastaje na ovim temeljima) dokine ili svede na što manju mjeru.

Osim ovoga, socijalne mjere u sklopu socijalnih država nude drugačiju sliku svijeta u odnosu na argumentaciju koja dolazi kroz mnogostruke sociološke teorije *socijalnog darvinizma*, koje uglavnom vežemo uz ime Herberta Spencera (1820. – 1903.), a koje nagovještavaju da se u ekonomskom životu, baš kao i u biološkom razvoju kroz proces evolucije, treba rukovoditi najvišim pravilom po kojem preživljavaju samo najjači (Supek, 1965.). Kvaliteta ljudskog roda jača nestankom slabijih; stoga ne treba imati grižnju savjest prema siromašnima niti ih treba potpomagati.³⁷ Upravo je Herbert Spencer, a ne Charles Darwin, kako se misli, svijetu dao formulaciju: "opstanak najsposobnijih". Siromašni i oni koji ne bi uspjeli preživjeti bili

---

³⁶ Zadatak vojske neke zemlje je obrana najbogatijeg građanina jednako kao i onog s najmanjim prihodima. Isto tako, primjerice, porezna uprava mora zaprimiti i obraditi poreznu prijavu svih građana, bez obzira da li taj građanin plaća minimalni ili najveći porez.

³⁷ Čak štoviše, u starom Rimu su se, primjerice, osobe sa nekim oblikom invaliditeta bacale u rijeku Tiber, čime su ljudi, prema tadašnjem vjerovanju, doprinosili poboljšanju cjelokupne vrste.

su, prema spencerovom stajalištu, slabići. Njihova selekcija bila je način na koji je priroda poboljšavala vrstu. Prema tome, država ne bi smjela intervenirati kako bi ispravila proces prirodnog odabira (Galbraith, 1995:90).

I drugi socijalni mislioci imali su radikalne darvinističke teorije, poput Thomasa Maltusa, koji je tvrdio da kada bi država ili kakav benevolentan i svemoćan dobročinitelj pokušali poboljšati položaj masa, neometano rađanje brzo bi ih vratilo na prethodno stanje. Malthus tako izražava snažan stav protiv javnog ili privatnog dobročinstva i smatra da je vrlo korisno dati podršku onima koji smatraju javno prikladnim ili privatno ekonomičnim uskratiti pomoć nevoljnima (Galbraith, 1995:59). Isto tako, David Richardo je postao poznat po svom "željeznom zakonu" koji kaže da oni koji rade trebaju biti siromašni te da ih od siromaštva ne trebaju spašavati niti sućutna država ili poslodavac, niti sindikati ili neka druga vlastita akcija. A kada se nadovezuje na temu nadnica Richardo iskazuje:

Nadnica je cijena koja je nužna da bi se omogućilo radnicima održavanje života i nastavljanje njihove rase bez povećanja ili smanjenja. Poput svih drugih ugovora, nadnice treba prepustiti poštenoj i slobodnoj konkurenciji tržišta i nikada ih se ne smije kontrolirati miješanjem legislature (citirano prema: Galbraith, 1995:63).

Nakon iznošenja ovakvih stavova, možda postaje jasnije zašto je K. Marx akcentirao revolucionarne metode u cilju njihova suzbijanja. Ako je istinita Marxova hipoteza da:

Prevladavajuće ideje u svakom dobu uvijek su ideje njegove vladajuće klase.

jedino što se moglo učiniti u cilju promjene stanja jest to da pokuša javno raskrinkati zagovaratelje radikalnih ideja ili da sam bude radikalniji od svojih oponenta. Ne treba zaboraviti niti to da sam Marx nije pripadao radnicima, čiji je položaj zastupao, već buržoaskim poslodavcima, čiju je eksploataciju osuđivao. A nije bilo bez relevantnosti niti to što mu je Britanija, vodeća zemlja toga doba, pružila utočište i omogućila slobodu izražavanja (Galbraith, 1995:97). Povijest nam je pokazala da se radikalizmi ne rješavaju radikalizmima obrnutog predznaka, kao i to da se Marx pokazao u punini intelektualnog kapaciteta kao tumač ekonomskih odnosa svoga vremena, ali da je u sociološkoj analizi, a naročito u želji primjene revolucionarne metode uglavnom zastranio (Schumpeter, 1960.). To potvrđuje i činjenica što se gotovo niti jedna njegova sociološka teorija (odnosno predviđanje) još nije realizirala. Sva poteškoća i povijesna opasnost nastaje upravo tada kada se želja za društvenim napretkom i razvitkom pokušava nametnuti putem revolucionarnih metoda koje

donose ogromne patnje i stradanja u ime, uvijek iznova, novih utopijskih ideja koje se predstavljaju kao još malo pa dosegnuti san (Sztompka, 1993.).

Postoji, dakako, i oprečni stav prema ideji socijalne države, koji ju percipiraju u obrnutom kontekstu. Tako, primjerice, Hans – Hermann Hoppe smatra kako nije slučajno da je socijalna država nastala u autoritarnom režimu tj. da je upravo to okruženje koje joj najbolje odgovara te da je koncept socijalne države u nesuglasju sa demokratskim društvenim uređenjem (Hoppe, 2001.). Naime, Hoppe tvrdi da se socijalna država može razvijati samo u kontekstu rukovođenja državom čvrstom rukom (na primjer u Velikoj Britaniji za vrijeme vladanja čelične lady Margareth Thatcher), te da socijalna država u pravilu zapada u krizu u trenutku društvenog oslobođenja. On ide i korak dalje te napominje kako socijalna država ne podupire moralno ponašanje već sve društvene snage usredotočuje u proces redistribucije društvenog dohotka i to na način da nekritički uzima onima koji stvaraju dodanu vrijednost i daje onima koji to ne čine (Hoppe, 2005:63). Tim potezom država pokušava umiriti svoju kvazi "savjest" da je poduzela nešto za najsiromašnije slojeve svoga društava, ali jedina realna posljedica takvog odabira ponašanja je održavanje statusa quo sa tendencijom stvaranja dodatno frustriranih grupacija ljudi koji će uvijek tražiti da im se da sve više. Na posljetku, Hans – Hermann Hoppe zaključuje da socijalna država u pravilu generira siromaštvo, da je vrlo galantna sa novcem koji je stvorio netko drugi, da šalje krive poruke i onima kojima daje sredstva i onima od kojih sredstva uzima, te da potiče društveno neprihvatljive oblike ponašanja. Ovakvim promišljanjima Hans – Hermann Hoppe se pridružuje cijeloj paleti autora koji imaju sasvim jasno izražene kritičke stavove prema socijalnim državama.

Tu istu misao je slikovito izrazila Emma Hartley, autorica knjige *50 činjenica o Europi*, rečenicom:

Smanjivanje radnih sati u nekom društvu povećava oduševljenje za još manje radnih sati (Hartley, 2007:119).

Siromašni slojevi ljudi ovakvom politikom pod palicom države, neće postati bogatiji, ali će oni koji su neto-platiše u državni proračun dobiti negativnu poruku vezanu za svoje poduzetništvo. Na sličnom tragu promišljanja našao se i austrijsko-britanski ekonomist i filozof politike, Friedrich A. von Hayek (1899. – 1994.), koji je smatrao da je socijalna država u bitnom sukobu sa slobodom. Ustvrdio je da, primjerice, naknade za nezaposlenost starosne mirovine i pomoć siromašnima vode do socijalističke represije i kao posljedica toga do degradiranja čovjekova duha (Hayek, 1994.).

Literatura koja nastoji klasificirati kritičku argumentaciju prema socijalnoj državi smatra da postoji distinkcija između lijeve i desne upućene kritike. Dok kritika koja dolazi s lijevog spektra političkih razmatranja smatra da socijalna država razbija primarnu solidarnost, uzurpira prostore slobode i invalidizira društvo, kritika koja dolazi iz redova desne provenijencije svoj žalac kritike prvenstveno usmjerava na negativne ekonomske aspekte smatrajući da socijalna država sputava ekonomski rast, svodi ljude na prosječnost te ograničava individualno preuzetu inicijativu (u svijetu poduzetništva, ali i na širem društvenom polju).

Društvena stratifikacija ili raslojavanje društva prema ekonomskim kriterijima gotovo se u pravilu karakterizira kao negativna činjenica. Nije dobro, ustvrdit će mnogi, da postoje oni koji imaju više nego što su u stanju potrošiti³⁸, a da istovremeno postoje oni kojima nedostaju određena materijalna dobra. U želji da se objasni takav stav prva učestala reakcija je pozivanje na zdravi razum. Tko bi uopće mogao tvrditi suprotno i biti oponent ovakvome stavu? Slijedeća razina argumentacije za ovakvo shvaćanje jest pozivanje na sustav vrijednosti. Naime, moralno je doprinijeti ravnomjernoj podjeli postojećih bogatstava i novostvorene dodane vrijednosti unutar zajednice. Međutim, kapitalistički sustav temeljen na tržišnom gospodarstvu u svojim krojenima ima upravo oprečne ideje. Da je to uistinu tako dokazuje i podatak Svjetske banke koja tvrdi da imovina prva tri svjetska milijardera (Warren Buffett, Carlos Slim i Bill Gates) nadmašuje bruto nacionalni dohodak (BDP) svih nerazvijenih zemalja svijeta zajedno, u kojima živi 600 milijuna ljudi. (Ridderstråle J., Nordström K., 2004.)

Drugim riječima, upravo je akumulacija kapitala i svih njegovih ekvivalenata omogućila razvijanje najmoćnijih ekonomija današnjeg svijeta. Sama akumulacija nužno sa sobom donosi diferenciranje pripadnika društvene zajednice koja se može mjeriti i prema količini akumuliranoga kapitala. Ovu činjenicu su primijetili i začetnici moderne sociologije Emile Durkheim i Max Weber na temelju čega su ustvrdili univerzalnost društvene stratifikacije kroz prostor i vrijeme te njenu važnu funkcionalnu ulogu, pa čak i u smislu društvenog razvoja. Iz ovoga proizlazi da je zgrtanje, baš kao, primjerice, i devijantno ponašanje, prisutno u svim društvima te stoga očito dio ljudske prirode (Altaras, 2008.:35).

Na tom tragu je, očito, i promišljanje po kojem kada bi i bilo moguće na Zemlji nekim čarobnim štapićem raspodijeliti ukupno bogatstvo ravnopravno tj. svima jednako, čime bi se

---

³⁸ To se može odnositi na bilo što: na višak hrane, višak novca, nekretnina, spolnih partnera ili bilo čega drugoga.

dokinule sve ekonomske razlike među ljudima, da bi tijekom povijesti u vrlo kratkom vremenu ponovno napravio značajnu socijalnu diferencijaciju među ljudima te bi se bogatstvo opet neravnomjerno rasporedilo. Stoga redistribucija svjetskog bogatstva jest jedina trajna izvjesnost. Društvo ravnomjerno raspoređenog ukupnog kapitala kojeg posjeduje neka društvena zajednica (obiteljska, gradska, nacionalna, nadnacionalna...) uglavnom predstavlja nikada ostvareni ideal-tipski oblik života za koji se pretpostavlja da bi ujedno označavao visoko integriranu zajednicu. Argumentacija za ovakav stav nikada u praksi nije potvrđena. Dapače, društva koja su pokušala realizirati ovu ideju u svom političkom i gospodarskom sustavu u pravilu su se dezintegrirala (bivša Jugoslavija, SSSR, Čehoslovačka). Ne samo to, već se i danas najveća svjetska integracija – Europska unija, u svojoj praksi integrira prvenstveno na razini ekonomskog interesa odnosno na temelju interesa koje profilira upravo europski i svjetski kapital (Altaras, 2008.:43).

Ipak je nesumnjivo da je društvena odgovornost da se osigura barem minimum egzistencije svim građanima visoko vrijedna i u potpunosti humana ideja. Ona se mogla artikulirati tek u trenutku kada se društveni proizvodni sustav razvio u tolikoj mjeri da je trajno osiguravao višak vrijednosti, a koji se tek potom mogao redistribuirati. To je dodatni dokaz da je socijalna država produkt modernog društva. Pa ipak, sama činjenica veće proizvodnje nego što je potrošnja nije dovoljan uvjet za razvoj socijalne države. Osnovni preduvjet je ipak u sferi socijalne filozofije, koja se, na tragu poimanja društvene pravednosti i odgovornosti, mogla profilirati u pokušaj političke realizacije općeg dobra. Čini se da je tako socijalna država postala najjasniji pokazatelj kako moralna filozofija ima najizravniji utjecaj na političko – ekonomski društveni sustav. Pritom, socijalna država bez obzira na svoja vrijednosna izvorišta, sama po sebi nema moralnog određenja već joj ga svojim mišljenjem i djelovanjem pridodaju ljudi – subjekti moralnog odlučivanja.

Ovo ima svoj jasni i nedvosmisleni odraz i u činjenici da se Republika Hrvatska na samom početku svog Ustava (i to već u članku 1, stavak 1 Ustava Republike Hrvatske), definirala kao socijalna država.

Tekst Ustava doslovno kaže:

Republika Hrvatska jedinstvena je i nedjeljiva demokratska i socijalna država.

I po ovim određenjima se vidi da je namjera zakonodavca bila da se građanima Republike Hrvatske zagarantiraju prava (i obveze) koje proizlaze iz pojma socijalne države. Činjenica da se ovakvo određenje našlo na samom početku Ustava nije slučajna, već odražava važnost

teme za zajednicu u cjelini, a kojom se bavim u ovoj doktorskoj radnji. To je dodatno tako jer je samo po sebi razumljivo da se u zakonskim aktima ne nalaze naredbe i odredbe za one oblike ponašanja koji su neupitni ili se događaju po prirodi stvari. Zakonima se regulira samo ono za što postoji opasnost da se ne bi provelo onako kako zakon propisuje da taj zakon ne postoji. U tom smislu već i pojavljivanje pojma socijalne države u Ustavu (ili drugim zakonima) ponajviše nam govori o tome da postoji realni rizik da bez takvog određenja kroz zakon, socijalna država ne bi postojala, pa ju se putem zakona tek treba uvesti.

4. 2. IZAZOVI ZA SOCIJALNU DRŽAVU

Tzv. "zlatno doba" socijalne države (1945. – 1975.), uvjetovano snažnim gospodarskim rastom u Europi (iznad 5% godišnje), sa snažnom obitelji koja je bila oslonac socijalnoj državi, visokim natalitetom (žene su u tom razdoblju rađale dvostruko više djece nego danas), visokom stopom zaposlenosti, društvenom atmosferom optimizma i vjere u budućnost - nesumnjivo je iza nas. To se moglo zbivati u drugoj polovici XX. stoljeća, jer su se povijesne okolnosti tako odvijale da je ideja socijalne odgovornosti na razini nacionalnih država došla na plodno tlo. Međutim, taj optimizam naglo je splasnuo tijekom naftnog šoka i rata na Bliskom istoku 1973. godine koji su u bitnome promijenili ekonomsku situaciju u svijetu, uveli novu, znatno rasprostranjeniju razinu nesigurnosti te uzdrmali same temelje kejnzijanske socijalne države. Ako razumijemo situaciju u kojoj se socijalna država mogla u potpunosti razvijati uočiti ćemo preduvjete koji pogoduju stvaranju koncepta socijalne države. Isto tako, biti ćemo u mogućnosti prepoznati i one elemente koji imaju suprotan učinak, odnosno koji potiru mogućnost napretka socijalnih država, kao što su: povećana nezaposlenost i atipični oblici zaposlenosti – privremena, povremena, djelomična zaposlenost, zatim sindrom nesigurne zaposlenosti i gubljenja kolektivne zaštite radnika (slabljenje sindikata), redukcija socijalnih troškova (Retrenchement) koje je ponajprije obilježeno tzv. *rekomodifikacijom* tj. prebacivanjem dijela socijalnih usluga na tržište odnosno na teret građana, zatim starenje stanovništva, promjena strukture rada, transformacija obitelji i drugo. Sve to destabilizira klasične sustave sigurnosti.

Očito je razdoblje neposredno nakon Drugog svjetskog rata (1950. – 1970.) obilovalo snažno izraženim emocijama i stavovima o tome što bi sve ljudi trebali prestati raditi i što bi morali početi činiti pa da se više ne ponovi pozicija (pa i svjetskog) sukoba koji donosi razaranja, patnju i smrt. Stoga nije čudno da su se spomenute "zlatne godine" dogodile upravo neposredno nakon razaranja što ih je prouzročio sukob na svjetskoj razini. Poslijeratno je doba pogodno za stvaranje socijalno – zaštitnih konstrukcija, jer je osjetljivost građana za patnju bližnjih vrlo snažna. Rat je stoga zadao teški udarac klasičnom osuđivanju državne intervencije. U ekonomskoj struci jedno novo poimanje države i novo oslanjanje na njezinu intervenciju biti će jedna od najvažnijih ekonomskih posljedica rata.

Europa je u tom vremenu bila veliko svjetsko gradilište, u kojem se popravljalo sve ono što se donedavno razaralo. To je sasvim sigurno sa sobom donijelo novi polet kod čovjeka što je rezultiralo *socijalnom mobilizacijom*. Postojao je jasan zajednički cilj – obnoviti Europu, i

svatko je u skladu sa svojim mogućnostima tom cilju mogao doprinijeti. Uz to, Europa je imala ogromno mnoštvo ljudi koji su u ratnim stradanjima ostali bez ičega. Bez materijalne osnove za život i bez ljudi koji su im život značili. Ta činjenica je poticala mnoge pripadnike društva da aktivno sudjeluju u pomoći svojim sugrađanima, a isto tako je utjecala na strukture državne vlasti da osmisle društvene reforme. Dakle, ratne posljedice možemo smatrati jednim od pokretača razvoja socijalne države, jer u ratu u pravilu ojačava socijalna kohezija društva, a na to se potom nadovezuju modernizacijski iskoraci, koji se u pravilu odvijaju onda kada ratni sukobi završe (Puljiz, 2008.).

No, misliti da bi nam trebao neki rat kako bi se ojačala socijalna država nije novina ali niti rješenje; jasno je da se snaga socijalne države i uloga koju imala suštinski mijenja s promjenom razine njezinog utjecaja.

Kao što se može zorno vidjeti u Dodatku ovoga rada, u javnosti se o socijalnoj državi govori u podvojenom kontekstu.³⁹ S jedne strane jasno se izražava žal za socijalnom državom i bojazan da se ona neće uspjeti obnoviti, a s druge strane se o njoj govori kao o utegu koji narušava moderni globalizirani gospodarski poredak. Ovakva razdioba stavova nije slučajna, već odlično opisuje raspoloženje koje postoji u odnosu na socijalnu državu.

Tako se primjerice Martin Rhodes poziva na:

...nekoliko slavnih knjiga iz 80-th i 90-tih godina prošlog stoljeća koje se bave pitanjem socijalne države, a koje kao ishodište problema socijalne države označavaju njenu kontradiktornu ulogu koja se sastoji u istovremenom legitimiranju i ograničavanju kapitalističkih gospodarstava (citirano prema: Puljiz, 1998:97).

U istom tekstu autor navodi da se usprkos svega socijalna država uspjela adaptirati na nastale društvene promjene, no potom napominje i to da mnogi socijalni programi nisu ispunili svoje osnovne zadaće (Puljiz, 1998:105).

U pokušaju da se popišu svi moderni procesi, pojave, fenomeni i ideologije koje se, prema različitim autorima, negativno odražavaju na socijalnu državu i koji je na izvjestan način ugrožavaju, dobit ćemo zanimljivu sliku onog što se sve ubraja u opasnosti za socijalnu državu:

---

³⁹ Dodatak ovom radu nam nudi izrazito vrijedne informacije o tome kako se u široj društvenoj zajednici i javnosti percipiraju pitanja socijalnih država od kojih ti isti građani očekuju da budu funkcionalne ako im i kada zatrebaju. S druge strane, medijski pristup ovim temama direktno utječe na profilaciju javnog mišljenja pa je tako već odavno prepoznata sprega između kanala masovnog komuniciranja i javnog mišljenja.

1. **Globalizacija** – Socijalna država je produkt nacionalne države. Svaka država propisuje mjere socijalne zaštite koje vrijede samo za njezine građane, jer bi u protivnom mnogi iskazali svoju potrebu za dodatnom državnom skrbi, a koju ona ne može ponuditi svima jer bi ubrzo bankrotirao cijeli nacionalni sustav. Globalizacija se kao proces kreće upravo u suprotnom smjeru. Njoj je cilj da se što veći broj mjera nudi što većem opsegu ljudi i to u svim segmentima života: od ponude roba i usluga na zajedničkom tržištu, pa sve do provođenja zajedničkih socijalnih mjera kao zaštite od raznih oblika ugroženosti (terorizam, prirodne katastrofe, ratovi masovne bolesti i drugo). Stoga socijalna država često stoji u opreci sa procesom globalizacije koju nije u stanju pratiti. Na socijalnu državu globalizacija ima veliki utjecaj već i zbog toga što je dovela do slabljenja suvereniteta države – nacije i znatno doprinijela pritisku na snižavanje cijene rada, poreza i doprinosa kao i povećanje raspona plaća. Mogući odgovor na ovakvu situaciju je pokušaj razvijanja socijalne države na nadnacionalnoj razini, za što postoje naznake da se pokušava u Europskoj uniji, a to dovodi do novih otvorenih pitanja.
2. **Globalno tržište** – kao jedan od segmenata procesa globalizacije predstavlja opasnost za socijalnu državu jer ona zaštitu svojih mehanizama pronalazi u granicama nacionalnih država. Globalno tržište te granice izravno ruši, a istovremeno ne uvodi nove modela zaštita.
3. **Kapitalizam** – kao što i sama riječ kaže, kapitalizam je takvo društveno – ekonomsko uređenje koje se primarno vodi logikom kapitala tj. profita. Socijalna država, kroz proces redistribucije, upravo uzima određenu svotu kapitala kako bi ga preusmjerila i preraspodijelila na one slojeve u društvu koje taj kapital nemaju.
4. **Liberalizam i neoliberalizam** – mnogi zagovaratelji socijalne države u liberalizmu i neoliberalizmu vide opasnost jer pod tim pojmom podrazumijevaju takav politički ideal koji se kosi sa društvenom odgovornošću. To se posebno odnosi na ekonomski liberalizam, koji je kroz povijest često artikulirao svoje ideje promovirajući koncepte ograničene države (što manje državnog intervencionizma) te prepuštanje sudbine ljudi njima samima.

5. **Liberalizacija** – kada se govori o odnosu između socijalne države i pojma liberalizacije, u pravilu se podrazumijeva liberalizacija rada i radnih uvjeta što je postao sinonim za gubljenje radničkih prava i lakše dobivanje otkaza. Isto tako pod pojmom liberalizacije razumijeva se gubljenje utjecaja postojećih zakonskih normi te sveopća deregulacija.
6. **Individualizam** – slično kao i kod liberalizma, kritika ovog koncepta je da je previše usmjeren na pojedinca, a ne na njegovu odgovornost prema zajednici. Isto tako, s individualizmom se često, u kontekstu skrbi za druge, povezuje pojam egoizma i moralnog relativizma.
7. **Sekularizacija** – kao što je već prije u ovom radu spomenuto, sekularizacija je proces kojim se segmenti političke moći prenose sa institucije Crkve na državu kao instituciju. Kako je Crkva veliki dio povijesti bila nosilac skrbi za one u potrebi, sekularizacija se često dovodi u vezu sa gubljenjem izvora te pomoći.
8. **Slobodna trgovina** – koju promoviraju WTO, MMF i Svjetska banka, a koja uključuje i sve četiri temeljne slobode Europske unije: slobodni protok ljudi, roba, kapitala i usluga, također zna biti na udaru zagovaratelja socijalne države. Slobodni protok ljudi unutar Europske unije s jedne strane predstavlja otvorenu mogućnost da bilo gdje u Europi nađete posao, ali isto tako mnogi će reći da ovakva mogućnost predstavlja nelojalnu konkurenciju te da stvara "rat svih protiv svih", jer se ovakvom politikom svima povećava nesigurnost posla.
9. **Deregulacija** - na posebnom je udaru socijalne države, jer se smatra da deregulacija doprinosi slabljenju zakonodavstva nacionalnih država, a uvode se interesi krupnog kapitala.
10. **Stvaranje nadnacionalnih zajednica** – strah od nadnacionalnih zajednica moguće seže iz ne tako davne prošlosti u kojoj su se raspale mnoge poznate višenacionalne zajednice, a neke čak i u krvi (SSSR, Jugoslavija, Čehoslovačka...). S druge strane Europska unija predstavlja upravo suprotni tren u kojem dokidaju postojeće nacionalne granice te se pokušava izvesti tj. osmisliti (da li novi?) zajednički identitet.

11. Demografske promjene – pad nataliteta, smanjenje broja sklopljenih brakova i povećana stopa razvoda, sve starija populacija koja osniva obitelji, starenje stanovništava... sve su to uvjeti koji ne pogoduju održavanju socijalne države.

12. Informatizacija i kompjuerizacija poslovnog (proizvodnog) procesa – svako uvođenje stroja na mjesto gdje se prije koristio ljudski rad predstavlja opasnost zbog smanjenja radnih mjesta za čovjeka.

Popis bi se sasvim sigurno mogao još znatno proširivati.

Ako su svi ovi nabrojani elementi potencijalni izazovi za socijalnu državu, s pravom se može postaviti pitanje: kako bi to trebao izgledati svijet pa da on bude po mjeri zagovornika socijalne države? Jer, svaki pojedinačni dio ovoga popisa predstavlja okosnicu modernizacije i gotovo se svaki od njih, djelom ili čak u cijelosti, nalazi u temeljima današnje Europske unije. Odbaciti ih kao neprihvatljive znači biti u opreci sa stvarnošću. Socijalna država će morati tražiti svoj *modus vivendi* u svijetu u kojem postoji i globalizacija i slobodni protok ljudi, roba, kapitali i usluga; u svijetu u kojem individualizam pokreće modernističke procese i gdje postoji alternativno mišljenje u odnosu na paternalistički odnos države prema svojim građanima.

U nastavku poglavlja što slijedi, i u odabranim temama, namjera mi je u osnovnom crtama prikazati i obrazložiti kako izgledaju realne poteškoće s kojima se suočavaju socijalne države diljem svijeta.

Za svaku od tih poteškoća (ili izazova) postoji čitav niz mjera koje se donose i to na razini pojedine obitelji, općine, grada, županije, države i nadnacionalne zajednice. Posebna je tema, kojoj nije mjesto u ovoj disertaciji, pokušati odrediti komparativne razlike u provođenju tih socijalnih politika na svim gore spomenutim razinama. Isto tako, ovo poglavlje nema za cilj dublje zalaziti u problematiku rješavanja pojedinih problema⁴⁰ već je osnovna intencija prikazati postojeće, zatečeno stanje tj. prikazati u kojoj su mjeri socijalne države do sada bile uspješne u rješavanju životnih situacija svojih građana. I to na pojedinim primjerima iz

---

⁴⁰ Svako pojedino područje interesa koje se kroz raznovrsne mjere socijalnih država na sebi svojstven način tretira, potencijalno postaje tematska cjelina o kojoj bi se moglo (a to se i čini) pisati posebne doktorske radnje. U tom smislu ovo poglavlje je nepresušno vrelo za proširivanje znanstvenog istraživanja unutar svake pojedine tematske cjeline.

Republike Hrvatske ili Europske unije, a koji bi mogli biti indikativni za dobivanje šire slike o socijalnoj državi. Moglo se odabrati i druge primjere i sektore (poput nezaobilaznog pitanja zdravstva, stambene izgradnje, sustava dodjele socijalne pomoći i sl.), koji bi također reprezentativno prikazali sliku stanja u europskim, a i svjetskim socijalnim državama. U ovom radu sam se odlučio za one odabrane primjere o kojima se učestalo javno govori ili su predmet aktualnih reformskih procesa diljem svijeta.

4. 2. 1. NOVA OBITELJ I DEMOGRAFSKO PITANJE

Izvor: Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2002:76

Slika br. 11: Stvaranje nove slike obitelji

Svjedoci smo pojave da se struktura obitelji sve brže i sve radikalnije mijenja te se taj fenomen može primijetiti gotovo u cijelome svijetu. Općenito je poznato, a što nam potvrđuju i mnogobrojna znanstvena istraživanja, da se sve veći broj ljudi sve kasnije odlučuje na zasnivanje vlastite obitelji. Tome pogoduje moderni i urbani⁴¹ stil života u kojem se značajno produžava vrijeme edukacije tj. školovanja, posebice pozitivno vrednovano školovanje žena⁴² te liberalizacija njihovog zapošljavanja, zatim poteškoće pri pronalaženju adekvatnog zaposlenja koje bi garantiralo barem djelomičnu ekonomsku sigurnost. S ovim pitanjem povezane su također mnogobrojne druge životne situacije u kojima se mladi ljudi nalaze,

⁴¹ Procjenjuje se da je 2002. godine po prvi puta u povijesti bilo više ljudi koji su živjeli u gradovima nego u seoskim domaćinstvima i to na razini opće svjetske populacije.

⁴² Mogao bi se steći dojam da je povećano i produženo obrazovanje žena doprinijelo "rastakanju" klasičnog koncepta obitelji čime bi takva praksa mogla poprimiti negativnu konotaciju. To je razlog zašto naglašavam važnost da žene imaju ravnopravni pristup obrazovanju, a koji će doprinijeti njihovoj ekonomskoj neovisnosti.

poput pitanja pronalaženja prvog doma za mlade parove, donošenje poticajne pronatalitetne politike koja uključuje: zaštitu radnog mjesta za trudnice i roditelje, prihvatljive roditeljske naknade, dječje doplatke, potpore majkama, porezne olakšice, zdravstvenu skrb, stambenu politiku i drugo⁴³. Dodatno, na ova pitanja utječu predodžbe o raspodjeli muško – ženskih uloga u društvu te njihove moguće uprirodene razlike. Tako je, primjerice, sociolog Talcott Parsons iznio ideju o postojećoj instrumentalno – ekspresivnoj dihotomiji, po kojoj povijesno i međukulturalno gledano žensku spolnu ulogu karakteriziraju ekspresivne osobine kao što su npr. toplina i suosjećanje, dok mušku karakteriziraju instrumentalne osobine kao što su npr. asertivnost, agresivnost i nezavisnost, a što je u skladu sa njegovom širom teorijom ustroja socijalnog sistema (Fanuko, 2002). Takvo viđenje žena (i muškaraca) pridonosi slici o mjestu žena u društvu, prema kojem bi, možda, one trebale biti vezane uz dom i podizanje djece dok bi muškarac trebao skrbiti o njoj i zajedničkoj djeci. To je koncept obitelji *jednog hranitelja* koji u novije vrijeme sve češće ustupa mjesto raznovrsnim drugim oblicima privatnog života građana, što dovodi do fleksibilizacije i liberalizacije ustaljenih predodžbi obiteljskog života.

Nemogućnost da se preduvjetima socijalne zrelosti i samostalnosti za zasnivanje vlastite obitelji udovolji na zadovoljavajući način, za svoju izravnu posljedicu uz ostalo ima sve manju kvotu zasnivanja bračnih zajednica i sve veću stopu razvoda, kao i smanjivanje nataliteta što sve također izravno utječe na tzv. negativnu demografsku sliku pojedine zemlje i sve češću odluku da se osnivaju alternativni oblici zajedničkog života (dogovorne izvanbračne zajednice, jednoroditeljske obitelji, istospolne zajednice) ili sve češći samački stil života.

Prema posljednjim dostupnim statistikama Državnog zavoda za statistiku u Republici Hrvatskoj je u 2007. godini sklopljeno 23.140 brakova a razvedeno ih je 4.785. To znači da se razvodi svaki peti sklopljeni brak što predstavlja povećanje stope u odnosu na prethodne godine (www.dzs.hr).

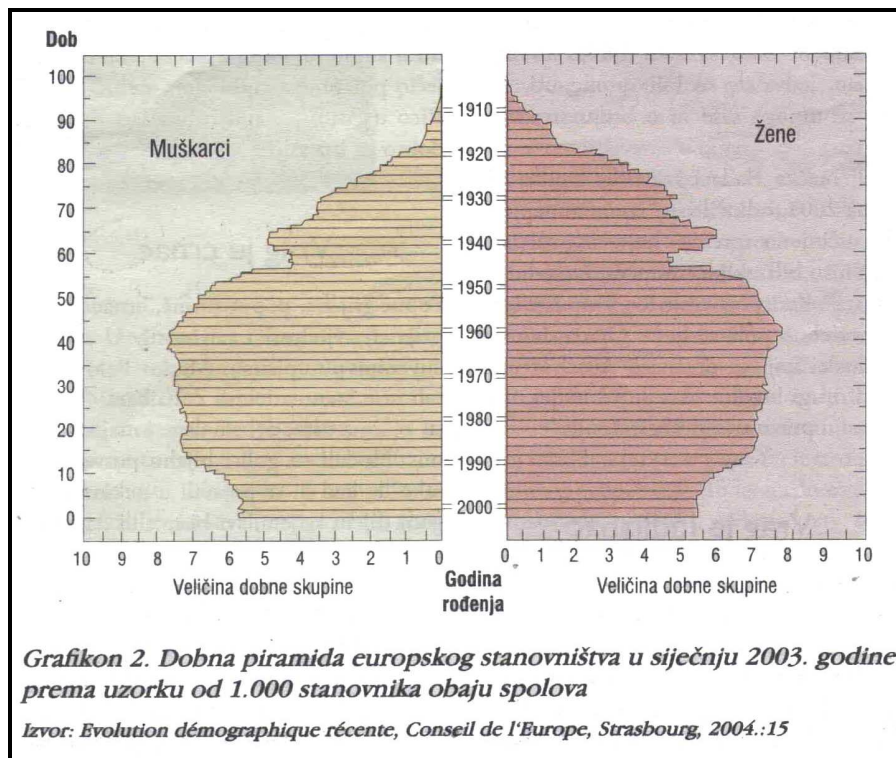
O snazi procesa deinstitutionalizacije braka govori i slijedeći podatak: u šezdesetim godinama XX. stoljeća su u Europskoj uniji izvan braka rađalo 5,1% djece, dok se 1993. godine u izvanbračnim zajednicama rodilo čak 21,8% djece (Puljiz, 2005:324).

Očito je da se brak kao institucija nalazi u svojevrsnoj krizi, a tome pogoduju svi prethodno spomenuti razlozi. Uz to, sve je zapaženiji i vrijednosni stav po kojem brak gubi svoju "svetost", naročito u procesu sekularizacije, koja je snažno na djelu u zemljama Europske

---

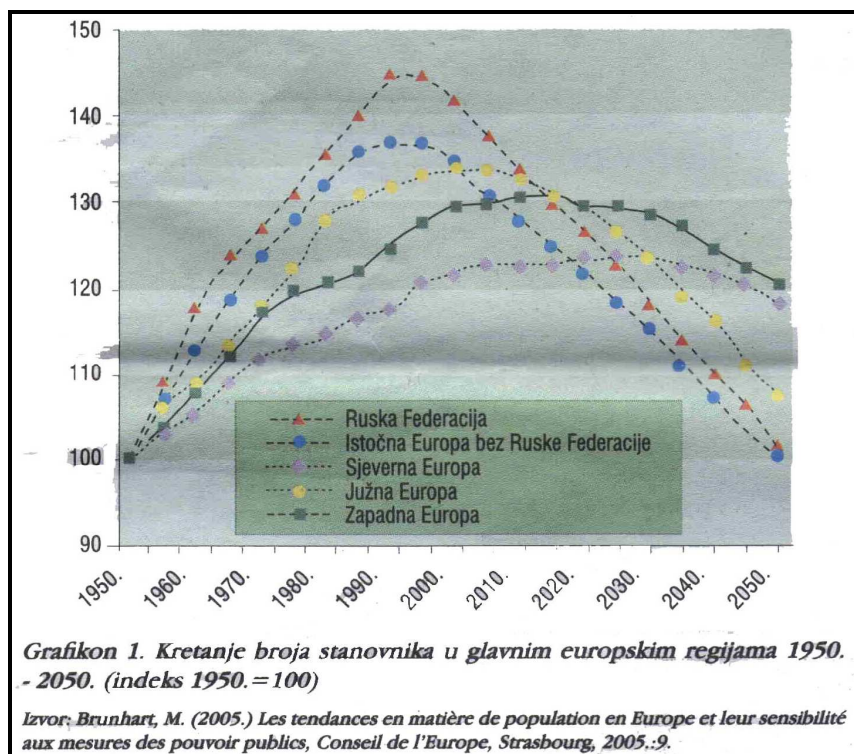
⁴³ Svaka od ovih tema predstavlja posebnu cjelinu kojom se bave (ili bi se trebale baviti) mnoge odvojene znanstvene discipline.

unije. Činjenica je ipak da je odluka o rađanju djece još uvijek u značajnoj mjeri povezano sa predodžbom zajedničkog života u obiteljskom okruženju pa stoga sve kasnije stvaranje vlastite obitelji izravno utječe na demografske pokazatelje koji su iskazani na Slici br. 12, 13 i 14.

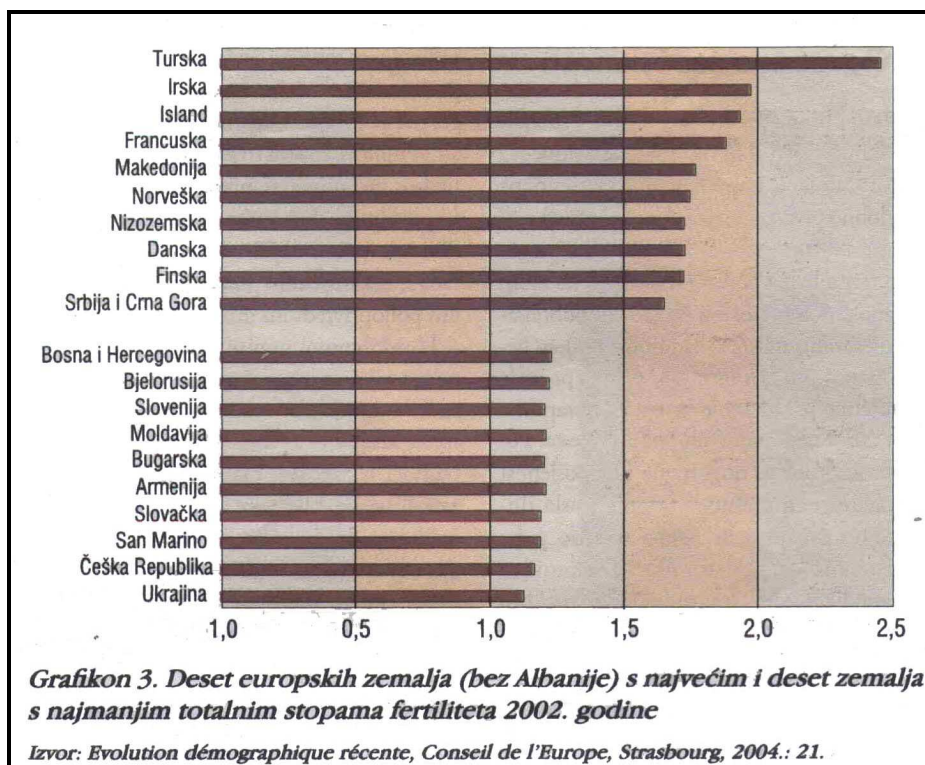

Slika br. 12: Dobna piramida europskog stanovništva 2003. godine

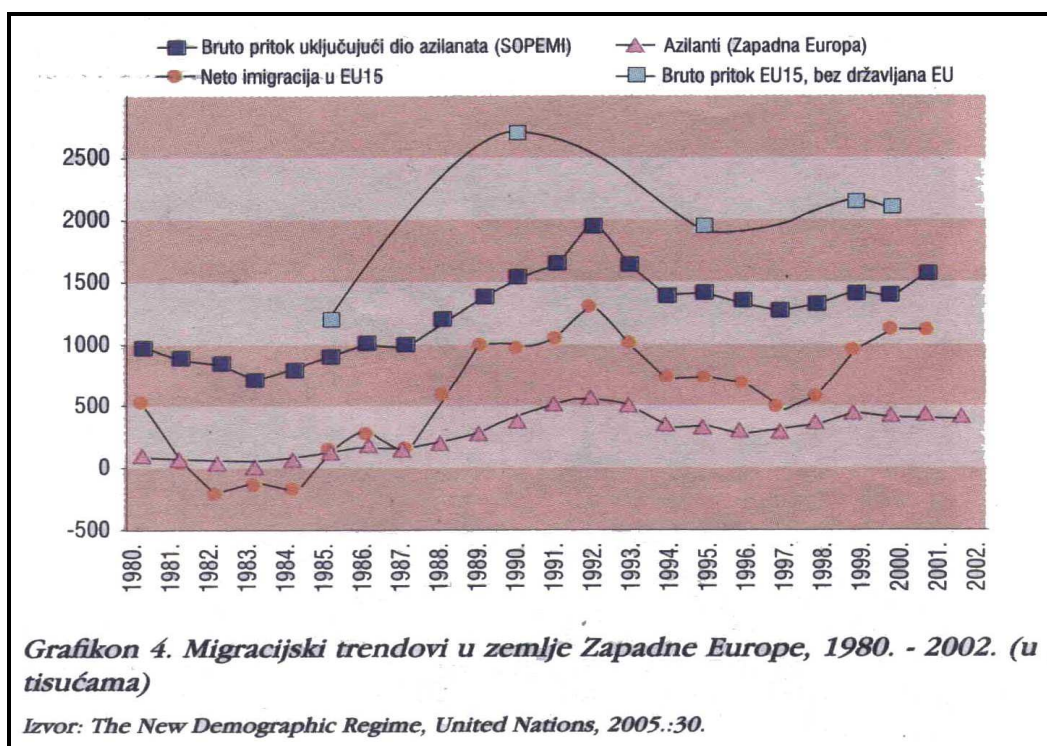

Slika br. 13: Kretanje broja stanovnika u europskim regijama (1950. – 2050.)

Slika br. 14: Stope fertiliteta u odabranim zemljama Europe 2002. godine

Europska ekonomija i nadalje ima svoju logiku: ako se ne može naći dovoljno jeftina radna snaga u okviru europskog stanovništva, po nju se ide u druge dijelove svijeta ili će vlastitu proizvodnju preseliti u neeuropske zemlje u kojima je cijena rada znatno niža. Želja je europskih socijalnih država osigurati takve socijalne mjere koje će omogućiti da europsko stanovništvo samostalno producira dovoljan broj novih generacija ljudi kako bi ekonomski razvoj bio podržan vlastitim ljudskim potencijalom. Međutim, ovo je dugotrajni i vrlo skupi proces, koji se mjeri u desetljećima, a ekonomski razvoj ima svoju dugoročnu amplitudu o kojoj treba voditi računa. Isto tako, postoji i trenutna potreba za ljudima različitog obrazovnog profila kojeg ipak očito treba pronaći u drugim dijelovima svijeta. Da je tomu tako dokazuju i novi migracijski trendovi u Europi u posljednjih dvadesetak godina što zorno prikazuje Slika br. 15. Uz temu migracije povezana su i ostali značajni europski izazovi poput pitanja kulturnog jedinstva Europe, politika zapošljavanja i neizostavno mirovinsko pitanje zajedno sa konceptima doprinosa u mirovinske fondove iz kojih će sve brojniji sadašnji i budući umirovljenici očekivati isplate svojih mirovina.

Slika br. 15: Migracijski trendovi Zapadne Europe od 1980. – 2002. godine

Kada se spoje pokazatelji iz Slike br. 12 i Slike br. 13, odnosno kada usporedimo trenutno stanje (brojnost) europske populacije i demografska očekivanja do 2050. godine, uočavamo da su mjere "zlatnog doba" socijalne države možda bile funkcionalne, ali očito samo u tom

vremenu. Spomenuti pozitivni utjecaj gotovo je sasvim nestao i ako se nešto ubrzo ne promjeni socijalna država će na ovom polju moći proglasiti neuspjeh u odnosu na svoje ciljeve kroz protok vremena. Bilo bi korisno kada bi se moglo ustvrditi da nam nedostaju tadašnje mjere i kada bi mogli po starom ključu utjecati na socijalnu strukturu društva, no situacije su se toliko bitno izmijenila da su stara rješenja danas gotovo bezvrijedna.

4. 2. 2. STRUKTURA RADA I NEZAPOSLENOST

Rad je fenomen koji se u filozofskoj, sociološkoj, ekonomskoj i politološkoj misli proučava od njihovih samih početaka. Često se u narodu zna reći da:

"Nema kruha bez motike."

ili

"Tko ne radi ne treba ni jesti"

Ili

"Tko radi ne boji se gladi."

Naravno, dok je bez hrane nemoguće živjeti, rad je izravno povezan sa činjenicom održavanja života. Oduzeti nekome mogućnost rada značilo bi tu osobu izravno dovesti u veliki životni rizik.

Postoje mnoge definicije rada koje se primarno reflektiraju bilo na onoga tko radi ili na ono što se radi. Tako Harry Braverman navodi da je rad *svrsishodna i svjesno organizirana djelatnost radi postizanja nekog korisnog učinka za zadovoljenje osobnih ili proizvodnih potreba* (Braverman, 1952.).

Isto tako navodi se da je rad *djelatnost čiji je konačni rezultat stvaranje novih općekorisnih proizvoda ili usluga*. (Eggebrecht, 1987.)

Jedna od važnih karakteristika rada jest činjenica da je to plaćena djelatnost. (Anić, 2007.)

Ustav Republike Hrvatske kroz svoja dva članka donosi odredbe vezane uz rad.

Ustav kaže:

Zabranjen je prisilni i obvezatni rad (Čl. 23).

Svatko ima pravo na rad i slobodu rada (Čl.54).

Ovim odredbama jasno se i nedvosmisleno daje do znanja da je zadatak države osigurati sve potrebne mjere kako bi se ispunio sadržaj ovih članaka Ustava.

No, kroz povijest se odnos prema radu znatno mijenjao.

Primjerice, biblijski tekst Starog Zavjeta u Knjizi Postanka nas upućuje na stav da je rad, osim nagrade i kazna.

Jahve Bog, zbog tzv. istočnog grijeha kaže Adamu:

Zemlja nek' je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog! ...

U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti dokle se u zemlju ne vratiš... (Biblija, 1968., Knjiga Postanka 3¹⁷ – 3²⁰).

Dakle, asocira se kako Adam i Eva, prvi biblijski ljudi, da se nisu ponašali kako jesu, mogli su živjeti u raji potpuno bezbrižno za sebe i svoju egzistenciju, uz rad kao blagoslov, jer im je zadatak bio da obrađuju i čuvaju vrt edenski (Biblija, 1968., Knjiga Postanka 2¹⁵). U Bibliji se ne opisuje priroda tog rada u raji – mi ne znamo jesu li Adam i Eva imali neku dnevnu stanicu niti od čega su to točno čuvali edenski vrt i jesu li se pri tome izlagali kakvoj opasnosti, ali znamo da su i uz takav rad u raji i sa zaštitom Boga Jahve bili zbrinuti. Tako bismo mogli shvatiti da je biblijski raj postojao kao prototip izvjesnog oblika socijalne države u kojem se čini da je čovjek imao sve što mu treba, pa možda i više od toga, a u neiskazanoj korelaciji sa vrstom i količinom njegovog rada. S druge strane, rad po kazni ima očigledne karakteristike mukotrpnosti i izvjesnosti trajne borbe s oskudicom.

U zlatnom dobu Stare Grčke, kojeg povijest pamti po izvanrednim spoznajama i dostignućima, a koja nadahnjuju i današnje generacije, rad je označavao sramotu i bio je predodređen za najniže društvene slojeve odnosno za robove koji, nominalno, niti nisu bili građani gradova – polisa. Upravo oprečni odnos prema radu od onog koji je imala Stara Grčka možemo naići u filozofiji Giordana Bruna koji je izrazom *Homo faber* definirao čovjeka kao biće rada, kroz koji on postaje gospodar svoje sudbine i sreće.

Slično mišljenje nalazimo i u cijelom razdoblju reformacije, pod okriljem protestantizma kojeg je u sociološkom smislu stručno opisao Max Weber u svom poznatom djelu *Protestantska etika i duh kapitalizma* (Weber, 1989.). U njemu je prikazan efekt koji se dobije ako rad i poniznost postanu društveni ideali. U tom slučaju predvidiva posljedica takvog stava i svjetonazora jest gomilanje kapitala, koji kad se reinvestira, sam sebe oplođuje te stvara još veću bazu kapitala. Upravo ova logika stoji u temelju modernog kapitalizma koji je pokrenuo svjetsko gospodarstvo u posljednja dva stoljeća (Habermas, 1982.).

Zanimljivo je primijetiti i to da je Karl Marx pri izražavanju svog stava prema radu njega tijekom vremena u bitnome promijenio. Dok je "rani" Marx smatrao da rad predstavlja spas za proletere jer upravo kroz njega ostvaruju svoju financijsku neovisnost, "kasni" Marx je smatrao da je rad izraz proletherske zarobljenosti te da svojom ovisnošću o radu postaju oruđe eksploatacije od strane kapitalista. (Korać, 1987.)

Kada govorimo o temi rada, gotovo je povijesni kuriozum u kojim se sve kontekstima on koristio. Tako je, primjerice, na ulazu u najveći i najmasovniji njemački koncentracijski logor tijekom Drugog svjetskog rata, onaj u Auswitu (kao i u drugim logorima poput Dachaua, Sachsenhausena ili Theresienstadta) pisalo: "Arbeit macht frei" što znači: "Rad oslobađa."

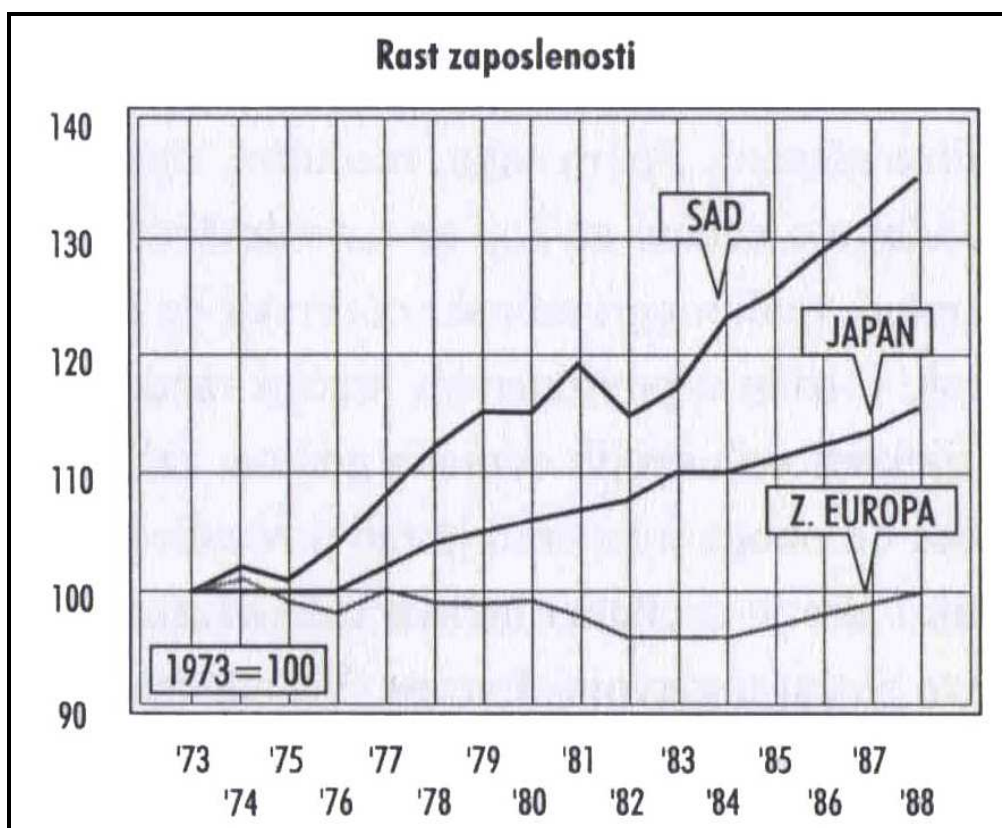
U ovom kontekstu pojam rada očito nadilazi značenja koje se mogu iščitati iz klasičnih definicija ovog pojma te rad tako poprima ideološku, pa čak i spiritualnu dimenziju.

Ta ambivalentnost prema radu primjetno je prisutna praktički u svakom povijesnom vremenu, jer je očito uvijek bilo onih kojima je rad bio nužnost, za razliku od onih koji su se prema radu mogli odnositi na sasvim drugačiji, opušteniji način. Osim što je rad izvor prihoda velikoj većini ljudske populacije, rad predstavlja i potpuno osobni izraz vlastitih interesa, stavova i sustava vrijednosti. U biti, naš rad predstavlja našu vlastitu osobnost čak i više nego što ima proizvodnu funkciju na kojoj se temelji društveni napredak. Za ovakav stav imamo gotovo svakodnevnu potvrdu u praksi jer mnoga velika svjetska otkrića i dostignuća nisu bili rezultat promišljenog rada u funkciji stvaranja dodane vrijednosti spremne da se plasira na tržište, već su bile rezultat potpuno individualne čežnje da se izrazi vlastita osobnost. Tom činjenicom takav rad, odnosno stvaralaštvo, nije postao manje važan niti rezultat tih nastojanja ima manju vrijednost (pa čak i ekonomsku).

Ovaj stav je, barem što se tiče Europske unije u vremenu neposredno nakon "zlatnog doba" socijalne države, prikazan kroz Sliku br. 16, koja nas upućuje na pad zaposlenosti u Europi tijekom 80-tih godina prošlog stoljeća u odnosu na baznu 1973. godinu. Ako se promatra prosjek Europske unije, uočavamo da se ovakvo stanje stvari nije promijenilo niti kasnije, pa sve do najnovijeg doba.⁴⁴

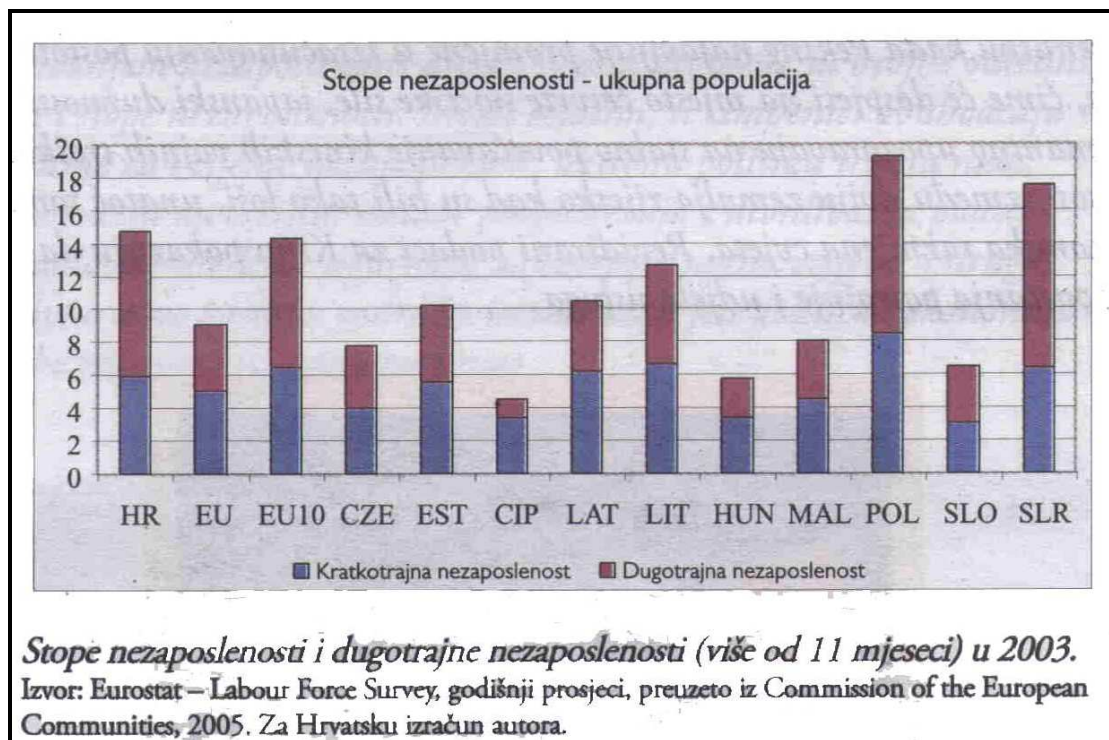
---

⁴⁴ Tijekom 2009. godine američka stopa nezaposlenosti izjednačila se sa višedesetljetno znatno višom europskom stopom nezaposlenosti od 10%, što je izravna posljedica globalne ekonomske krize. Ekonomski analitičari smatraju kako je realno za očekivati da će oporavak američke nezaposlenosti biti znatno brži nego što je to slučaj u Europi.

Izvor: Gadamer, 1997.

Slika br. 16: Rast zaposlenih od kraja "zlatnog doba" socijalne države

Slika br. 17: Stopa kratkotrajne i dugotrajne nezaposlenosti 2003. godine

Na Slici br. 17 se stvarnost promatra s obrnute pozicije u odnosu na Sliku br. 16, jer se mjeri stopa nezaposlenosti.

Potpuna slika o nezaposlenosti u Europskoj uniji može se dobiti samo ako se uspoređi nezaposlenost po pojedinim državama članicama, zemljama kandidatima te ako se ti podaci stave u kontekst nezaposlenosti sa europskim glavnim ekonomskim takmacima (Sjedinjene Američke Države i Japan) što je prikazano u Tabeli br. 1.

Ovi podaci su sve donedavno bili bitno različiti i to na štetu zemalja Europske unije.

Iz ovdje prikazanih podataka može se steći dojam da je ukupna nezaposlenost u Europskoj uniji na sličnim razinama sa nezaposlenošću u Sjedinjenim Američkim Državama i Japanu. To je sada tako. Prije toga, do pred sam početak globalne ekonomske krize, koja je počela krajem 2007. godine, stopa nezaposlenosti u Sjedinjenim Američkim Državama i Japanu je bila upola manja nego što je to slučaj s podacima iz kolovoza 2009. godine, kada se svjetska kriza znatno raširila, dok je stopa nezaposlenosti u zemljama Europske unije tada također bila manja nego sada, ali ne upola manja kao što je to bio slučaj u Sjedinjenim Američkim Državama i Japanu.

Stope nezaposlenosti u kolovozu 2009. godine	
Austrija	4.7
Belgija	7.9
Danska	5.9
Finska	8.5
Francuska	9.9
Njemačka	7.7
Grčka	10.5
Irska	12.5
Italija	7.4
Luxemburg	6.6
Nizozemska	3.5
Portugal	9.1
Španjolska	18.9
Švedska	8.6
Ujedinjeno Kraljevstvo	7.8
Bugarska	7.1
Cipar	5.6
Češka	6.9
Estonija	13.3
Mađarska	9.6
Latvija	18.3
Litva	13.7
Malta	7.2
Poljska	8

Rumunjska	6.4
Slovačka	11.6
Slovenija	5.9
Europska Unija (27)	9.1
Hrvatska*	14
Turska	13.2
Sjedinjene Američke Države	9.9
Japan	5.7
*Podaci za Republiku Hrvatsku su iz Statističkog mjesečnog biltena za kolovoz 2009. godine Hrvatskog zavoda za zapošljavanje	

Izvor: EUROSTAT, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Tabela br. 1: Stope nezaposlenosti u kolovozu 2009. godine

Prema definiciji, *nezaposlena osoba je ona osoba koja je bez plaćenog rada, a koja je spremna raditi i koja se pokušava zaposliti unutar određenog referentnog razdoblja* (Puljiz, 2005:240).

Uočljivo je da nakon trideset godina rasipanja normi socijalne države, a što je dovelo do produbljivanja jaza u svijetu rada, da je mogući cilj takvih nastojanja uvođenje nesigurnost u samu srž zaposlenosti. Takvim se potezima stvara dodatna konkurencija i napetost među onima kod onih koji aktivno traže posao, a naročito među one koji još uvijek imaju sreću da rade i koji se sve više moraju boriti za svoje radno mjesto. Oni pak imaju dvostruku konkurenciju – od svojih kolega koji, kao i oni sami, žele sačuvati svoj posao te od sve većeg broja ljudi koji im počinju konkurirati, jer su u potrazi za poslom spremni rad prihvatiti i pod puno lošijim uvjetima i okolnostima. Kao i na bilo kojem drugom tržištu, i na tržištu rada vrijedi pravilo da što je veća ponuda, u ovom slučaju radne snage, njena cijena pada.

Stoga su se u Europskoj uniji odlučili za novu generaciju socijalnih politika u sferi radnog zakonodavstva. To znači da se Europska unija zalaže za poboljšavanje radnih uvjeta i sigurnosti za radnike, što se namjerava postići uvođenjem tzv. *flexicurity* odnosno spoj mjera za fleksibilni rad i radnu sigurnost.

Pa ipak, europski stručnjaci za kolektivno pregovaranje podsjećaju na hipotezu o "fleksibilnoj regulaciji tržišta rada": uspostavljanje općih pravila između socijalnih partnera koja imaju za cilj da "organiziraju tržište rada" i da pomognu u postizanju sporazuma kojima se daje sve veća fleksibilnost u radnim uvjetima zaposlenika, posebno u pitanju rasporeda radnih sati. (Matthieu, 2002:89).

Na tragu ovakvih akcija bio je sada već dobro poznati francuski prijedlog uvođenja tzv. Ugovora o prvom zaposlenju (CPE). To nije bio puki hir premijera Dominiquea de Villepina i

njegove Vlade već "probni balon" koji da je uspio bi se sasvim sigurno pokušao provoditi i u drugim zemljama članicama Europske unije. Mladi ljudi, koji traže svoje prvo zaposlenje su prividno glavna meta ovog prijedloga, ali se on zapravo točno uklapa u Lisabonsku strategiju Europske unije koja je prihvaćana na samitu šefova država i vlada u ožujku 2000.g. Inspektor tržišta rada, Gèrard Filoche tada je izjavio da je riječ o novom pravu na otpuštanje; da se svakoga može otpustiti, u svakom trenutku, bez razloga, bez procedure i bez pravnog lijeka.

Stoga nije čudno da su prosvjedi mladih u Francuskoj tijekom 2002. godine⁴⁵ prepoznati kao prijetnja takvoj novoj europskoj socijalnoj arhitekturi. U Francuskoj, a i u cijeloj Europskoj uniji, mladi nailaze na mnoge poteškoće pri svom zapošljavanju, a CPE predstavlja novu etapu u preispitivanju zaštite zaposlenika. Pa ipak, udruga francuskih poduzetnika (MEDEF) jednako kao OECD javno izjavljuju da je CPE samo dio željenih općih reformi ugovora o radu. Time se zaposlenicima i sindikatima jasno daje do znanja do koje mjere nesigurnost prijeti svim zaposlenicima neovisno o dobi, spolu ili obrazovanju.

Prividna briga o njima zapravo je otvorila mogućnost da se teret nezaposlenosti prebaci na same nezaposlene (koji su pozvani da se pobrinu za budućnost) kao i to da se preispita budućnost ugovora na neodređeno vrijeme. Tako je djelomična zaposlenost predstavljena kao alternativa zapošljavanju te je oslabila društvo utemeljeno na "punoj zaposlenosti" (Esping-Andersen, 2001.)⁴⁶

A upravo su pojmovi "puna zaposlenost" i "privredni rast" postali osnovne izlike za opsežnu državnu intervenciju u gospodarskim poslovima (Friedman, 1992:47).

Kejnzijansko-beveridgeanski konsenzus ne samo da je pretpostavio punu zaposlenost kao neophodan preduvjet održivoj socijalnoj državi već je on nametnuo opću obavezu nacionalnoj vladi da ga unapređuje. Izričito odricanje, primjerice, vlade Margaret Thatcher od odgovornosti za punu zaposlenost označilo je ne samo promjenu ekonomske doktrine od Keynesa na Friedmana već je to izazvalo temeljni pomak u razumijevanju funkcija države te redukciju socijalne države.

Poznata je krilatica koja je bila popularna u drugoj polovici XX stoljeća a koja glasi:

Uključimo se u međunarodnu podjelu rada!

---

⁴⁵ Ti prosvjedi su poprimili i karakteristike otvorenog nasilja i divljanja na cestama Pariza, Bordeauxa, Toulousea, Marseillea i drugih većih francuskih gradova.

⁴⁶ Istina je i to da su tijekom ljudske povijesti samo dva sustava za sebe tvrdila da su ostvarila punu zaposlenost i to fašizam i komunizam.

Ona se itekako uklapa i u današnji izmijenjeni svijet u kojem se stalno događa, s jedne strane, inflacija troškova života i, s druge strane, konstantna (ili zbog inflacije čak i padajuća) cijena rada. Iako je odgovor na ovakvu situaciju očekivana mjera povećanje nadnica (što bi bila neka intuitivna akcija) to bi dodatno otežalo postojeću situaciju, jer rast nadnica direktno je pozitivno koreliran sa rastom cijena odnosno povećanjem stope inflacije (Ekelund, 1997.).

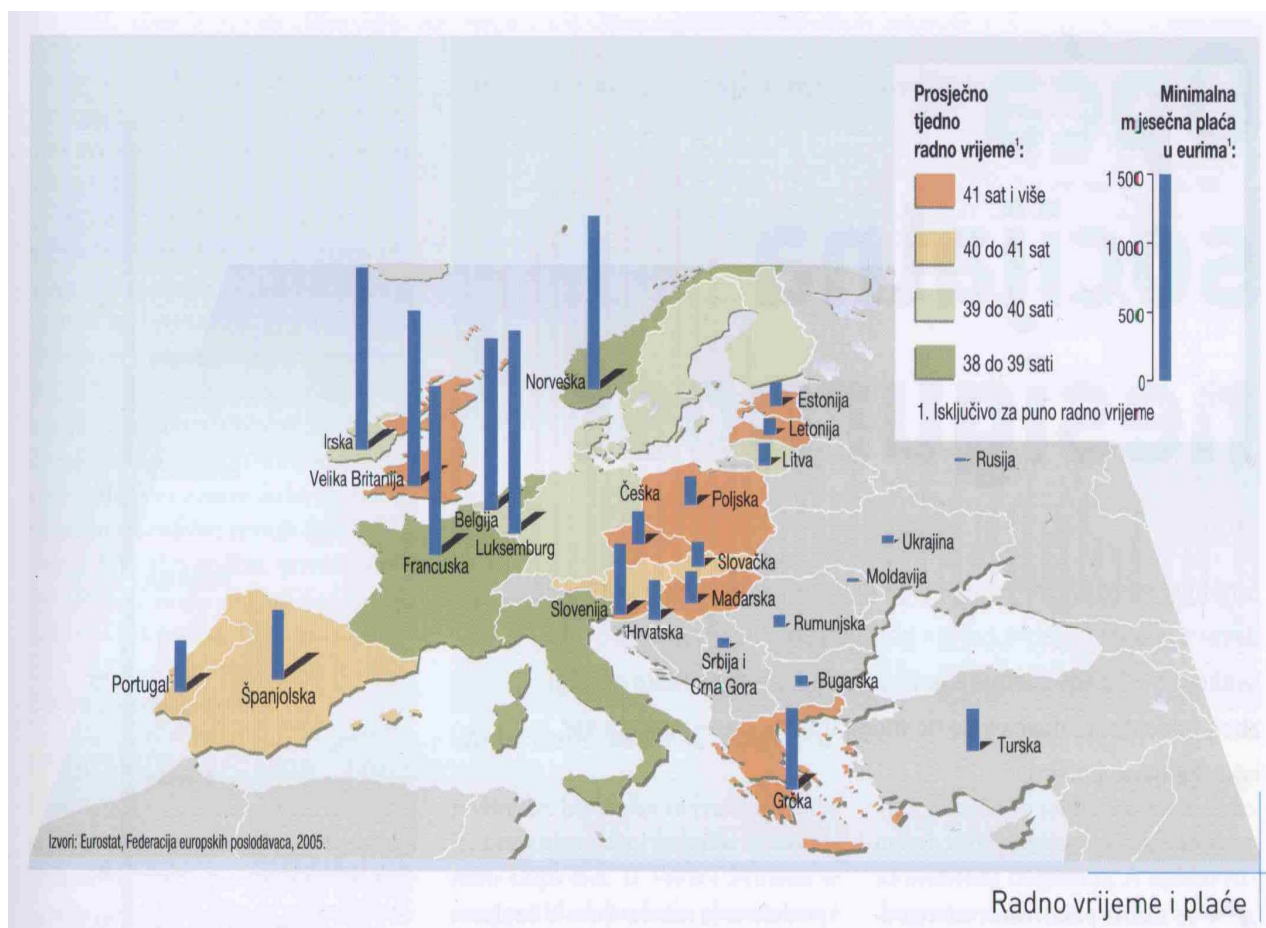
Uobičajena je predodžba da je rad garancija boljeg života. Međutim, i u ovom stavu nas povijest opovrgava. Nedvojbeno je da su robovi radili znatno više nego robovlasnici, pa ipak nisu živjeli proporcionalno bolje zavisno o količini svoga rada.⁴⁷

Moderno radno zakonodavstvo količinu rada mjeri brojem radnih sati. Slika br. 18 što slijedi prikazuje odnos broja radnih sati i visinu prihoda u pojedinim zemljama europskog kontinenta. Jasno je vidljivo da u zemljama s najvećim brojem radnih sati, prihodi građana s osnova plaće niti izdaleka nisu najviši. Ova informacije je visokovrijedna jer nam kaže da, suprotno uvriježenom mišljenju, visina prihoda nije pozitivno korelirana za utrošenim vremenom na rad, što znači da prihod ovisi o nekim drugim varijablama. Za pretpostaviti je da je to razlog zašto Europska unija nastoji postati područje razvoja novih inteligentnih i sofisticiranih tehnologija koje imaju znatan udjel dodane vrijednosti dok onu klasičnu materijalnu proizvodnju prebacuje u zemlje svoga ili dalekoga istoka, jer je pravilo svjetskog tržišta rada da će se uvijek naći oni koji će raditi bolje za manje novca.

---

⁴⁷ Na duhovit način je ovakvo stanje stvari prokomentirao američki humorist i pisac Don Marquis ustvrdivši: Kada vam netko kaže da se obogatio teškim radom, upitajte ga: Čijim?

Izvor: Atlas globalizacije, Radvanyi, Jean et al, 2006:135

Slika br. 18: Usporedba broja radnih sati i visine prihoda

Danas biti dijelom globalnog tržišta rada znači prihvatiti konkurenciju radne snage iz svih zemalja koje sudjeluju u globalnoj utrci za profitom (a to su sve zemlje), jer rad, kako ga definira novi globalni poredak, i jest u funkciji stvaranja nove dodane vrijednosti koja se može utržiti na globalnom tržištu roba i usluga. I umjesto da se ostvarila Marxova ideja o "ujedinjavanju proletera svih zemalja", dogodilo se ono čega se on najviše plašio – ujedinjenje svih onih koji imaju kapital kojim mogu kupiti radnu snagu kako bi im ona stvarala novu vrijednost, odnosno oplodila uložena sredstva. Ujedinio se kapital svih kapitalista, a ne proleter i svih zemalja.

Današnja Europska unija u jednom svom važnom segmentu je osmišljena upravo tako da podržava ovakvu ekonomsku logiku i konstrukciju.

Na ono na što se možda nije obratila dovoljna pažnja; ili upravo obrnuto – da je to cilj – upozorava nas i John Kenneth Galbraith koji kaže:

Moć kapitalista nije vezana samo uz tvornicu koju posjeduje, već se njegova moć širi i na društvo i na državu u cjelini (Galbraith, 1995:99).

S druge strane gledajući, kapitalistima je oduvijek odgovaralo imati široku bazu nezaposlenih, jer se time bitno smanjuje pritisak na visinu nadnice koju će on morati isplatiti svojim radnicima; o tome je mnogo govorio i Karl Marx u svom djelu *Kapital* u kojem je ustvrdio da je temelj kapitalizma stabilan sustav koji to može biti samo onda kada postoji rezerva nezaposlenih radnika koji time ograničavaju rast nadnica (Marx, 1975.). Drugim riječima, kapitalizam, koji je zaživio u Europskoj uniji, treba nezaposlene kako bi se održao na životu. Možemo si postaviti otvoreno pitanje: ako je to tako, zašto Europska unija kontinuirano ima stopu nezaposlenosti višu od 10% dok također kapitalističke Sjedinjene Američke Države svoju stopu nezaposlenosti održavaju na razini 3 – 4,5%?⁴⁸

Ovaj podatak bi za Europu, na prvi pogled, trebao biti tim više čudan s obzirom na činjenicu da se Europska unija promovira kao socijalno osjetljiva zajednica, u kojoj postoji humani pristup radniku i radu. U poglavlju što slijedi, prikazati ću argumentaciju po kojoj je Europska visoka stopa nezaposlenosti izravna posljedica njenog nastojanja da na institucionalni način pokušava zaštititi radnike. Time njeno radno zakonodavstvo ima suprotne učinke od onih kojih se želi postići. Ako je politički cilj što veći stupanj zaposlenosti, onda u tome europske socijalne države još nisu uspjele, a modelom kojim se to želi postići čini se da to niti nije moguće.

Na ovakav trag promišljanja može se naići i u knjizi *Kraj tisućljeća*, Manuela Castellsa u kojoj je autor ustvrdio:

Osim toga potraga za fleksibilnim tržištima rada i pad investiranja u Europu smanjuju mogućnost zapošljavanja na kojoj se temelji fiskalna stabilnost države obilja (Castells, 2003:349).

Osim pada investiranja u Europi, na budućnost rada u Europskoj uniji direktno će utjecati brzo rastuće stanovništvo Trećeg svijeta. O tome na sasvim izravni način govori novinar i povjesničar Michael Lind:

Populacija Trećeg svijeta sadržavati će ne samo milijarde nekvalificiranih radnika, nego i stotine milijuna znanstvenika, inženjera, arhitekata i drugih stručnjaka voljnih i sposobnih da obavljaju rad po svjetskim standardima za mali dio plaće koji očekuju njihove Američke (i Europske) kolege. U tim okolnostima niti bolja radnička obuka niti investicije u našu infrastrukturu neće biti dovoljne. Stoga se teško oteti dojmu da je civilizirani kapitalizam socijalnog tržišta nespojiv sa neograničenom globalnom slobodnom trgovinom (Gray, 2002:102 – 103).

---

⁴⁸ To su Sjedinjene Američke Države uspjele sve do velike ekonomske krize iz 2008. godine.

Ovakav izneseni stav već ima svoju potvrdu u stvarnosti jer su, prema podacima Europskog Centra za ekonomska istraživanja (www.cepr.org), Kina i Indija u 2007. godini na svjetsko tržište rada pustili 3 milijuna diplomiranih profesora engleskog jezika i 7 milijuna inženjera IT-a i računalne tehnologije. To su podaci koju razvijenom zapadnom svijetu stvaraju nove kušnje.

Za razliku od Europe, u Sjedinjenim Američkim Državama umjesto socijalne države, tamošnja vlast promovira druge oblike borbe protiv siromaštva i nezaposlenosti.

Zakon o radu i individualnoj odgovornosti koji je predsjednik Bill Clinton parafirao 1996. pretvorio je *welfare* (državu blagostanja) u *workfare*. Riječ je o tome da nezaposlenima treba vratiti "osjećaj prema radu" te ih prozvati, odnosno kazniti ako odbiju posao, pa makar on bio ispod razine njihovih kvalifikacija i ispod očekivanih novčanih naknada za rad. Naknada za nezaposlene je od 1996. godine vezana uz obvezu na rad. Tako, dok je 1975. godine u Sjedinjenim Američkim Državama naknadom za nezaposlenost bilo obuhvaćeno 81% onih koji su izgubili posao, 1998. godine dobivao ju je tek svaki treći radnik (Radvanyi, Jean et al., 2006:129). Ovakav pristup provođenju politike rada je svojstven Sjedinjenim Američkim Državama i sasvim sigurno u Europskim zemljama ne bi imao dobar odjek. Činjenica je ipak da u Americi osoba koja izgubi posao znatno lakše pronalazi drugo zaposlenje, što potvrđuju i podaci o stopi dugotrajne nezaposlenosti. Europa, uz svu svoju težnju za humanim pristupom radu, radni odnos za većinu stanovništva predstavlja bolnu temu jer je sigurnost radnog mjesta sve manja.

Dakako, ovo se odnosi na najveći dio populacije, dok manjina visokoobrazovanih mladih ljudi u traženim strukama i zanimanjima poput informatičara, tehničkih znanosti i sl. čak i u Europi relativno lako nalaze posao.

U knjizi *Metamorfoze socijalnog pitanja* francuski sociolog Robert Castel definira tri faze razvoja ljudskog rada (zaposlenosti) u Europi:

1. *Proleterska faza rada* – koja dominira u XIX. i početkom XX. stoljeća. Ona je obilježje početnih razdoblja kapitalizma, kada je na djelu intenzivna industrijalizacija zapadnih zemalja. Središnje mjesto u svijetu rada imaju proletari koji su na svojevrsni način istrgnuti iz svoga "prirodnog" socijalnog okruženja (uglavnom ruralnog i sa cijelom paletom vrijednosnog sustava koji s tim u vezi dolazi) te su bačeni u nehumani kapitalistički proces proizvodnje. Ovo doba rada je u beletristici prikazano dramom *Oliwer Twist* Charlesa Dickensa ili opisima Emila Zola.

2. *Faza salarijata* – koja dolazi od francuske riječi *salaire* tj. plaća, a obilježena je preobrazbom radnog procesa u ugovorni odnos između poslodavca i posloprimca, uglavnom kroz stvaranje ugovora o radu. To sa sobom povlači pravnu regulaciju te uspostavu sindikalnog pokreta koji u slučaju nepoštivanja radnih odnosa ima mogućnost zakonske borbe za prava radnika. Ta prava su u prethodnom razdoblju bila negirana, a što je rezultiralo s ne malim brojem ljudskih žrtava. Osim ovoga, izravna posljedica uspostave faze salarijata je povezivanje čovjeka sa njegovim radnim mjestom, povećanje nadnica što je rezultiralo stvaranjem preduvjeta za nastanak potrošačkog društva, te organiziranje i mogućnost korištenja javnih usluga (obrazovanje, zdravstvena skrb, mirovinski sustavi i drugo).
3. *Masovno potrošačko društvo* – koje svoje korijene vuče iz prethodnog razdoblja, a u kojem mi sada živimo. Ovo doba rada je obilježeno masovnom proizvodnjom i potrošnjom, te u novije vrijeme (posljednjih tridesetak godina) slabljenjem struktura socijalne sigurnosti te povećanom radnom nesigurnošću (Puljiz, 2006.).

Na razvoj radne nesigurnosti sasvim sigurno utječu nastojanja za uvođenjem fleksibilizacije radnih odnosa, a što je izazvano procesom globalizacije i koje ima mnogostruke i višeslojne posljedice na ljude i njihovo socijalno stanje.

Na fleksibilizaciju utječe ulazak tržišta u javne djelatnosti, kojima je donedavno dominirala država. Radi se o privatizaciji i komercijalizaciji javnih usluga (prije svega zdravstva i obrazovanja, ali i mirovina). Na tržište djeluje sve snažniji uspon individualizma, koji podrazumijeva afirmaciju prava pojedinca da živi prema vlastitom izboru i zadovoljava svoje osobne preferencije. Uslijed toga dolazi do zaokreta od masovne prema individualiziranoj potrošnji u skladu s ukusima potrošača. Pred valom individualizma moderna se poduzeća prilagođavaju i slijede fluktuacije na tržištu dobara i usluga koje on donosi. (Puljiz, 2006., :1)

Izravna posljedica povećane nesigurnost za radno mjesto je slabljenje uloge sindikata te *prekarizacija*, pojam koji opisuje sindrom tj. skup simptoma koji se javljaju u ljudi koji su nesigurni za svoje radno mjesto. Tu se osim svih aspekata slabljenja socijalne sigurnosti misli i na narušavanje psiho – fizičke stabilnosti ljudi koji egzistencijalno ovise o svome radnom mjestu koje je ugroženo, a takva je većina radno aktivnog stanovništva.

U publikaciji OCDE-a *Perspektive zaposlenosti* (1997.) navode se podaci prema kojima se između 1985. i 1995. godine vidno povećala psihološka nesigurnost radnika. Tako je stav radnika da imaju "siguran" posao opao za 12%; najmanje u Švedskoj (3%), a najviše u Velikoj Britaniji

(22%). Istraživanja pokazuju da nije samo smanjena sigurnost zaposlenih radnika – "plavih ovratnika", nego također i činovnika – "bijelih ovratnika" (Puljiz, 2008.a.; 109).

Upravo zbog sve jasnije izražene radne nesigurnosti, znakovit je danski koncept tzv. *fleksigurnosti*, pojam koji obilježava pokušaj pomirenja potrebe za povećanom fleksibilnošću radnih odnosa i nastojanja da se očuva što veća razina radne (socijalne) sigurnosti. Danski *flexicurity* temelji se na konsenzusu koji su postigli socijalni partneri, država, sindikati i poslodavci. Danska nema visoku razinu socijalne zaštite radnog odnosa, a otkazni rokovi su dosta kratki, ali su zato poduzeća stimulirana da kreiraju nova radna mjesta i mijenjaju situaciju na tržištu rada pronalazeći posao za otpuštene radnike. To znači da su radnici socijalno osigurani i da primaju naknade onda kada se nalaze u međuprostoru između dva radna angažmana (Puljiz, 2006.; 9).

Kao što smo iz ovoga poglavlja jasno mogli prepoznati, vidi se da pitanje rada nije samo znanstveno – teoretsko pitanje koje se rješava u okviru stručnih ekspertiza, već je ono prvenstveno pitanje ljudske svakodnevnice, a koja se susreće sa sve većim izazovima koji se sve teže mogu na zadovoljavajući način razriješiti. Stoga mjere koje se provode u okvirima politika socijalnih država predstavljaju okosnicu za razvijanje takvih pretpostavki koje će omogućiti ljudima da se približe osjećaju vlastite socijalne sigurnosti, a što može imati izravnog utjecaja i na njihovo psiho – fizičko zdravlje.

4. 2. 3. UMIROVLJENIČKO PITANJE

Nakon što iza sebe imate cijeli radni vijek (koji često traje, ako imate sreće i posluži vas zdravlje, i preko četrdeset godina), vrijeme je kada vam državna vlast zvanično daje pravo da odete u zasluženu mirovinu. To je doba kada sumirate vlastite životne (ne)uspjehe i kada se možete posvetiti sebi i svojoj obitelji, koja bi, u pravilu, tada već mogla imati treću generaciju naraštaja. To je, kako se voli reći "zlatna dob" čovjeka (još se kaže i treća životna dob), koja tako silno podsjeća na već spomenuto "zlatno doba socijalne države" ili Hesiodovo "zlatno doba ljudske povijesti".

No, što je to tako zlatno čemu čovjek gotovo cijeli svoj život teži? I počinje li to zlatno doba uistinu danom odlaska u mirovinu? Bez obzira na koji način štedjeli tijekom svog života; da li kroz sustav međugeneracijske solidarnosti i uzajamnosti ili kroz koncept kapitalizirane štednje na vlastitom štednom računu, (za koji dobijete i državne beneficije), ili pak kroz neku kombinaciju ovih strategija, osnovna je pretpostavka da ćete imati dovoljno sredstava za pristojan život u vremenu kada se u bitnome mijenja struktura životnih troškova a sposobnost za rad opada. Umirovljeničko doba je, kako se često voli zamišljati (a takvoj predodžbi pogoduju i reklamni spotovi gotovo svih mirovinskih fondova⁴⁹) ono vrijeme kada imate dovoljno sredstava i još uvijek dovoljno vremena da uživate u životu punim plućima. To znači da ste slobodni – slobodni od svog šefa koji vas očekuje u točno određeno vrijeme, slobodni od svoje djece koji su sada već postali samostalni ljudi, te da ste upućeni tražiti izraz svoje osobnosti i to kroz neki novi hobi, putovanja ili jednostavno provođenja svog vremena kako vi to želite.

Sigurno je da su mnogi ljudi ostvarili ovako postavljeni ideal za svoju treću životnu dob. No, je li u tome uspjela većina od onih koji sudjeluju u režimima mirovinskih sustava diljem svijeta? Je li ovakva predodžba života u starosti primjenjiva na sve ili one na koje bi se trebala odnositi ili je naša stvarnost ipak bitno različita? I, uostalom, jesu li oni koji su ostvarili ovaj

---

⁴⁹ U javnoj komunikaciji između umirovljenika i pravnih osoba (bilo da je riječ o mirovinskim fondovima koji pozivaju umirovljenike da se učlane u baš njihov mirovinski fond, ili da se radi o trgovačkim lancima koji pozivaju umirovljenike da kupuju u baš njihovim prodavaonicama) u pravilu se koristi znatna doza patetike. Tako su umirovljenici uglavnom prikazani kao ljudi u punoj psiho-fizičkoj kondiciji, uvijek s velikim osmjehom na licu i koji žive u obiteljima u kojoj se najmanje tri generacije međusobno svi poštuju i vole. U takvim spotovima nije rijetkost da se umirovljenici prezentiraju kao osobe koje neposredno nakon uplate putovanja na daleke destinacije odlaze u dućan i kupuju najfinije čokolade za svoje unuke. Naša stvarnost pokazuje potpuno drugačiju sliku života ljudi treće životne dobi, a razvijanje ovakvog životnog stila su rijetke iznimke.

ideal njega ostvarili zato što su participirali u mirovinskim programima ili zato što su se ponašali upravo suprotno u odnosu na ono što su im državne vlasti rekle kako bi se trebali ponašati?

Odgovore na ova pitanja može se dobiti. Dovoljno je pogledati statistike i uvidjeti s kojim problemima se suočavaju današnji umirovljenici⁵⁰ i mirovinski sustavi (jednako oni u Europskoj uniji, kao i bilo gdje drugdje u svijetu). Oni nam mogu poslužiti kao mjera da bismo znali koliko su socijalne države bile (ne)uspjele u naumu da pripadnici treće životne dobi žive ugodnim životom.

Prema definiciji *mirovinski sustavi predstavljaju skup pravnih normi te administrativnih i financijskih aranžmana kojima se regulira osiguranje starosti, invaliditeta i gubitka hranitelja* (Puljiz, 2005:171).

Ova definicija otkriva nam gotovo sve suštinske odnose te napose potrebe koje se na adekvatan način pokušavaju razriješiti primjenom nekog od oblika mirovinskih politika, koje provode gotovo sve zemlje svijeta. Pritom, treba imati na umu da se te mirovinske politike razlikuju (čak i u potpunosti) od zemlje do zemlje, iako je ideja osiguravanja osoba u starosti svima njima zajednička.

S druge strane, razlike koje postoje među mirovinskim sustavima pojedinih zemalja nastaju na temelju vladajućeg vrijednosnog sustava i tradicije pojedine zemlje te njene trenutne ekonomske snage (Puljiz, 1998.a).

Modeli mirovinskih osiguranja mogu se podijeliti na više načina, zavisno od kriterija po kojima se radi podjela a najpoznatije podjele se vrše na temelju sljedećih dihotomija:

- 1) mirovine osiguranja – univerzalne mirovine
- 2) tekuća raspodjela – kapitalizacija
- 3) definirana davanja – definirani doprinosi
- 4) javno upravljanje – privatno upravljanje
- 5) obavezno sudjelovanje – dobrovoljno sudjelovanje

Svaki od ovih modela moguće je i međusobno kombinirati, tako da u realitetu postoji čitav niz podvrsta mirovinskih sustava koji uključuju pojedine elemente iz više spomenutih skupina.

---

⁵⁰ Opće je poznato da se struktura rashoda umirovljenika bitno razlikuje od troškova života radno aktivnog stanovništva. Tako, primjerice trošak zdravstvenih usluga često rapidno raste te je u ovoj dobi dostupnost zdravstvenog osiguranja vrlo često od vitalnog značaja za umirovljenike.

Ono što se s lakoćom može primijetiti jest to da se lijeva strana prikaza ovih dihotomija uglavnom temelji na kejnzijansko-beveridgeanskom konceptu upravljanja ekonomijom i društvom, iz koje je proizašao model socijalne sigurnosti građana zajamčen od strane države. Desna strana ove dihotomne podjele u svoje modele mirovinskih sustava sve više uvodi elemente kapitalističkog ekonomskog sustava. Čisti ideal-tipovi u stvarnosti i ne postoje, ali je uočljivo da se od kraja "zlatnog doba socijalne države" sve više uvode elementi privatne inicijative tj. da utjecaj državne redistribucije nacionalnog dohotka sve više gubi na značaju. Mirovinski sustavi su sve donedavno, u većini zemalja Europe koje su Uniji pristupili u zadnjem valu proširenja 2004. godine, funkcionirali po principu tekuće raspodjele i međugeneracijske solidarnosti. U tranziciji su, međutim, nastale ozbiljne poteškoće. Globalizacija je postala nezaobilaznim čimbenikom niza društvenih i posebice socijalnih reformi. To se najčešće izražava kroz zahtjeve za nižim socijalnim troškovima i prvenstvom gospodarstva nad ljudskim radom što svoj najjači odraz ima upravo u sferi mirovinskih politika (Esping-Andersen, 2001.; Milardović, 1999.; Miličić, 1998.).

Znanstvena ekonomska literatura sve češće poziva na oprez i govori o mogućoj ekonomskoj krizi, koja bi nastala na temelju očekivane neravnoteže broja radno aktivnog stanovništava i broja umirovljenika odnosno osiguranika koji imaju neka potraživanja od državnog proračuna tj. mirovinskih fondova. Ova je tema trenutno posebno aktualizirana očekivanim završetkom radnog vijeka brojčano znatno zastupljene generacije "babyboomera" čiji bi pripadnici svi u mirovinu trebali otići u prve dvije dekade XXI. stoljeća. Uz to, kao trajni izvor spomenute neravnoteže pojavljuje se i sve duža očekivana životna dob ljudi što u ekonomskom smislu znači sve veće isplate sredstava iz mirovinskih fondova za sve veći broj ljudi (Social Security Programs Throughout the World: Europe, 2004. Geneva: ISSA). To niti najmodernije i najveće ekonomije svijeta (poput ekonomija Sjedinjenih Američkih Država, Japana i Njemačke) ne mogu dugotrajno držati pod kontrolom, a što očekivano može dovesti do novih socijalnih napetosti i otvorene agresivnosti što je, zapravo, već primjetno. Bijes ljudi te svi oblici njegovog iskazivanja je posljedica frustracije, a ona je pak nastala na temelju nerealnih očekivanja koji su djelomično i poticane od strane državnih vlasti kada im se obećavao prihod koji država još uvijek nema za isplatu nego ga tek treba prebaciti na teret budućih umirovljenika odnosno svih sada radno aktivnih ljudi. Ono što dodatno otežava cjelokupnu situaciju (a bez čega nema modernog stila života) jest činjenica da se u vremenu sve veće tehnološke inovativnosti potreba za ljudskim radom bitno mijenja i to ne u korist radno aktivnog stanovništva.

O tome govore i autori knjige *Spašavanje kapitalizma od kapitalista* koji su prepoznali problem te ga na sažet način iznijeli:

Državni mirovinski sustav bio je iznimno velikodušan. To je bio sustav generacijske solidarnosti koji je radnicima nudio mirovine znatno veće od vrijednosti njihovih doprinosa uplaćenih u prošlosti. Novi umirovljenici dobivali su mirovine koje su dosezale i do 80% bruto plaća zarađenih u posljednjih pet godina rada, što je značilo da su neki dobili veće mirovine nego što su imali plaće. A niska dob za odlazak u mirovinu od 55 godina imala je posljedicu da su mnogi odlazili u mirovinu, da bi se potom na crno zapošljavali u sivoj ekonomiji. Kao u slučaju Ponzijeve sheme⁵¹, takav je sustav mogao funkcionirati sve dok je gospodarstvo ostvarivalo rast. No međutim, troškove ovakve vladine rastrošnosti morati će snositi buduće generacije. No to tada nije nikoga zabrinjavalo jer, kako kaže Keynes: "Dugoročno, svi smo mi mrtvi." (Rajan, R; Zingales L., 2007:327 – 329)

No, prije nego svi mi postanemo mrtvi, kako kaže Keynes, države svijeta, nama, a naročito budućim generacijama, nameću financijske, fiskalne i proizvodne obveze za što one nemaju mandat. Uopće nije realno za očekivati da se još neko značajnije vrijeme sadašnja potrošnja može financirati na način stvaranja duga koji će otplaćivati buduće generacije. To nije politika koju bi socijalne države smjele promovirati, a kada na nju i naiđu odgovorno bi joj se trebale suprotstaviti.

Upravo se i u ovom segmentu očituje značajna razlika između pristupa Keynesa i Friedmana. Za razliku od Keynesa, Friedman otvoreno upozorava na opasnosti do kojih ovakav sustav može dovesti što zorno prikazuje i ovaj citat:

---

⁵¹ Ponzi shema je investicijski ciklus (koji se u pravilu prezentira kao vrsta prevare) koja investitorima obećaje izrazito visoke povrate u kratko vrijeme, a temelji se na, najčešće, piramidalnoj strukturi u kojoj se prvim investitorima isplaćuje novac na temelju uplata kasnijih investitora. Cijeli takav sustav može funkcionirati isključivo dok se "regrutiraju" novi investitori sa svojim uplatama. Ova shema je dobila ime po talijanskom emigrantu u Americi, Charles Ponziju, koji je zbog stvaranja ovakve strukture bio uhapšen i kažnjen višegodišnjom zatvorskom kaznom a umro je u siromaštvu. Tema ponzijevih shema je izravno povezana sa mirovinskim sustavima svijeta jer je osnova ponzijeve sheme da isplaćuje prve investitore sa uplatama kasnijih investitora, što je preslika I. mirovinskog stupa zvanog stupom "međugeneracijske solidarnosti i uzajamnosti" koji obećaje isplate mirovina sadašnjim umirovljenicima na temelju sadašnjih uplata budućih umirovljenika (sadašnjih novih obveznika) i to po PAYGO modelu. Za nas je u ovoj raspravi bitno prepoznati činjenicu da isplata mirovina u svom najvećem djelu ovisi o novim uplatama čime ovaj sustav poprima osnovna obilježja karakteristična i za ponzijeve sheme. U ovom radu ovu činjenicu dovodim u vezu sa demografskim kretanjima koji će nam pokazati svu rizičnost sustava koji je temelji na spomenutim načelima.

Ono što je u početku bio sustav masovnog osiguranja jednostavno je postao sustavom oporezivanja, pri čemu se današnja izdavanja koriste za isplatu današnjih povlastica, a ne za akumulaciju sredstava za isplatu u budućnosti. Taj tekući "međugeneracijski" pristup u međuvremenu je načelo ekonomičnosti i štednje zamijenilo praksom davanja prava.... No taj je pristup ukorijenjen u pogrešnoj predodžbi o čovjekovom ponašanju. Taj sustav razara, na razini pojedinca, poveznicu između truda i nagrade. Što god se događalo u masovnim razmjerima i dugim vremenskim razdobljima, konačan rezultat je katastrofa. (Fergusom, 2009.; 194)

Nakon ovakvog iskaza i osobnog interesa za temu: što se to dogodilo sa socijalnom državom, Milton Friedman je 1975. godine otišao u Čile kod diktatora Augusta Pinocheta iskušati svoje socijalne ideje zbog čega je naišao na osudu svojih američkih kolega ekonomista. Ovo je značajno jer su upravo u Čileu u praksi nastale promjene mirovinskih sustava uvođenjem osobnih mirovinskih računa a ne više samo koncepta međugeneracijske solidarnosti, što se do danas proširilo po cijelome svijetu. Zato se smatra da je udar na socijalnu državu u sferi mirovinskog osiguranja krenuo upravo iz Čilea, a da su se Margaret Thatcher i Donald Regan sa svojim socijalnim koncepcijama javili tek kasnije. Uvidjevši da su njegove ideje naišle na plodno tlo Milton Friedman je zaključio kako:

Nema jasnije stvari od socijalnog programa koji potiče socijalni parazitizam. (citirano prema: Ferguson, 2009.; 195).

te je ustvrdio da bi socijalna država trebala biti partner u pronalaženju onih investicija koje će u budućnosti stvarati prihod, a iz čega će se moći i izdvajati sredstva za mirovine. To je jedini smisleni razlog (s ekonomskog i svakog drugog racionalnog stajališta) za koji je moguće pronaći opravdanje za sadašnje zaduživanje.

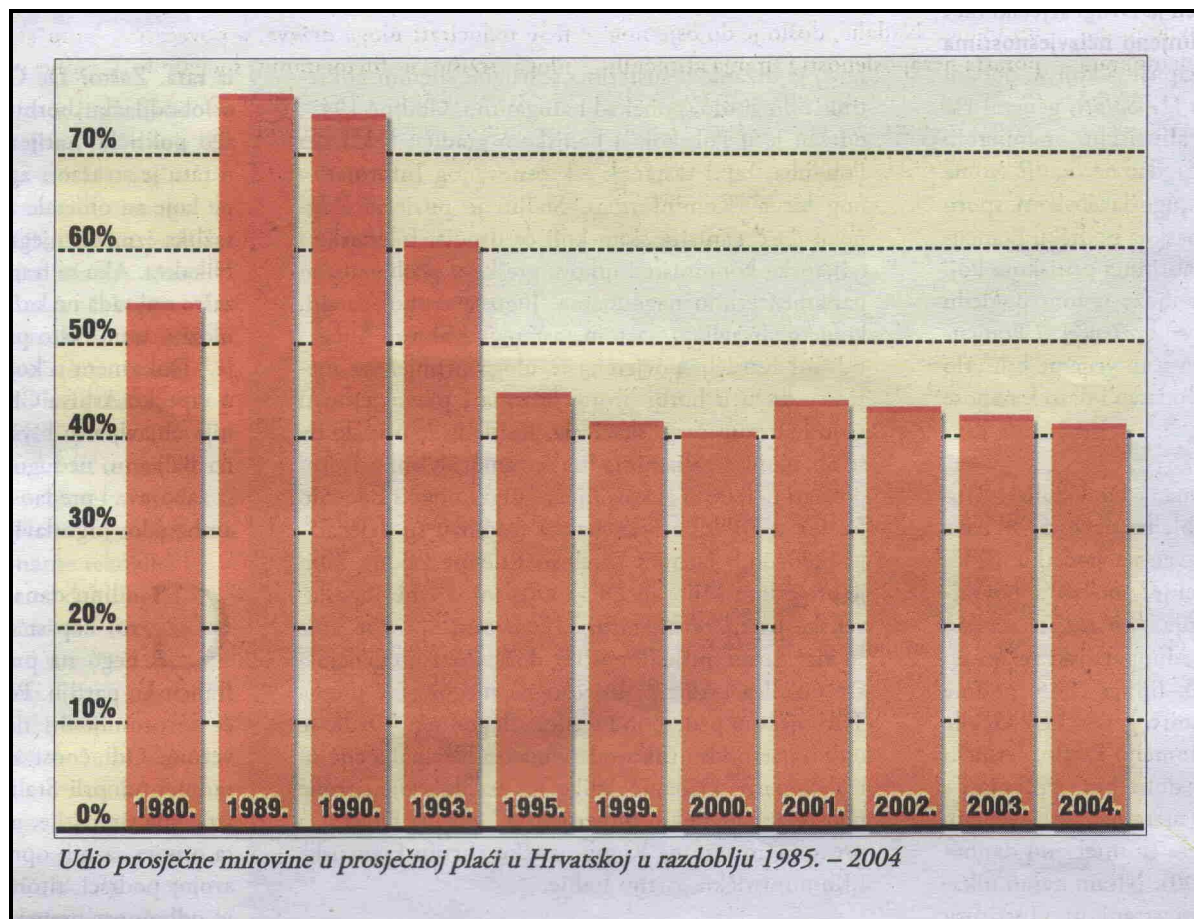
Uvidjevši ovdje spomenute činjenice te upotpunivši ih sa demografskim podacima Svjetska banka je u suradnji sa mnogobrojnim vladama⁵² i stručnim službama pokrenula mirovinske reforme kojima je cilj bio stabilizirati postojeće financijske situacije mirovinskih sustava u pojedinim zemljama te uvesti takve novine koje će doprinijeti dugoročnoj održivosti mirovinskih sustava.

Ipak, niti postojeće stanje u isplatama mirovina nije jednoznačno definirano te se bitno razlikuje od zemlje do zemlje, i izravno ovisi o ekonomskoj snazi pojedine nacionalne države.

---

⁵² Ne sa svima jer se neke zemlje eksplicitno odbile radikalnu reformu te su se odlučile za reformu unutar postojećeg sustava tekuće raspodjele, kao npr. Češka, Slovenija i Rumunjska.

Stanje u Republici Hrvatskoj je u tom smislu također s vremenom sve gore jer se iz godine u godinu smanjuje naš udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći, pa se u 2004. godine taj omjer kretao na razini od 40%, kao što je to vidljivo iz Slike br. 19.

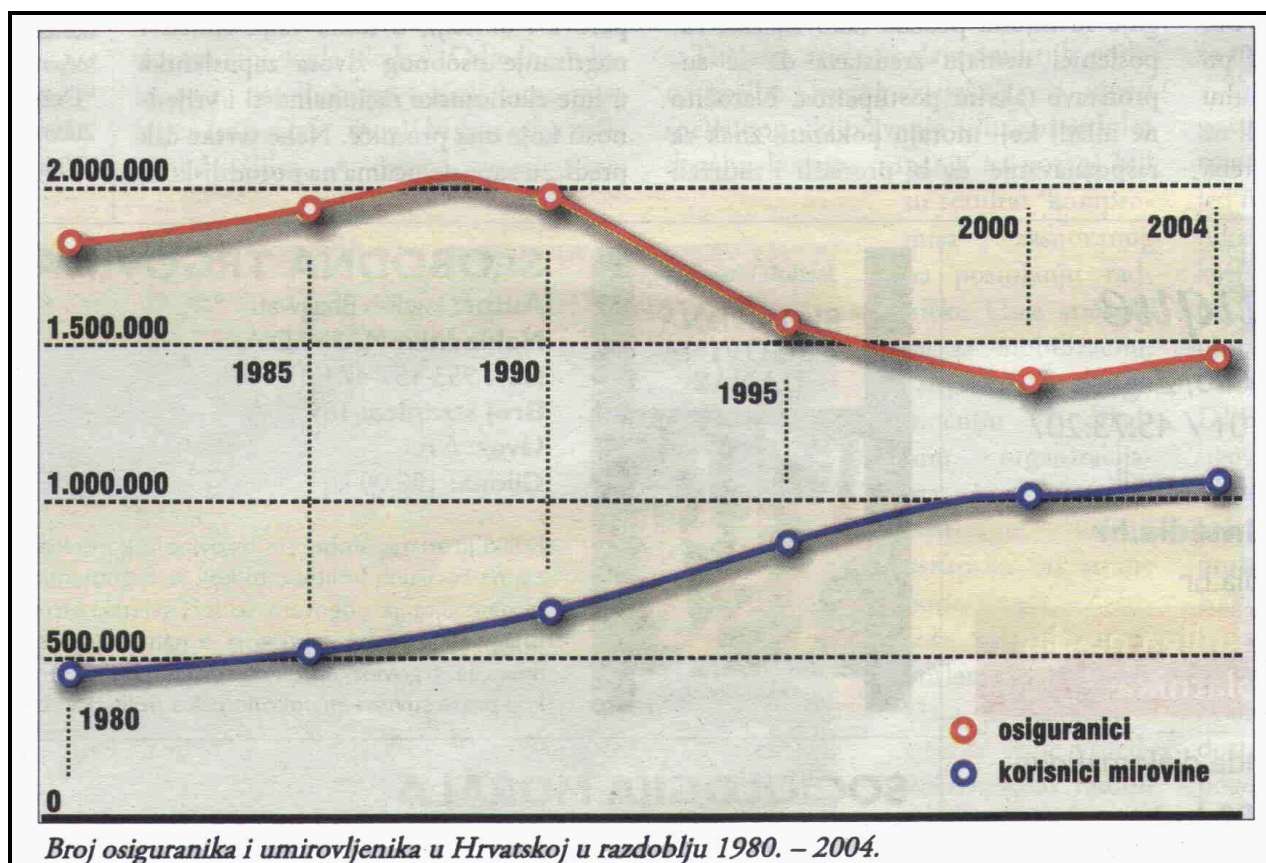

Izvor: Godišnje izvješće Ministarstva financija za 2005. godinu.

**Slika br. 19: Udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći
u Republici Hrvatskoj do 2004. godine**

Kontinuirani pad udjela prosječne mirovine u prosječnoj plaći bio je popraćen i sa iznimno velikim porastom broja korisnika mirovina te istovremenim smanjenjem broja radno aktivnog stanovništva koje je svojim uplatama u I. stup (tada jedini) mirovinskog sustava punio posebni fond (Zajednica mirovinskog i invalidskog osiguranja Republike Hrvatske – ZMIORH, kasnije Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje - HZMO) iz kojeg su se isplaćivala sredstva za mirovine. Kada su sredstva iz tog fonda postala nedostatna, dodatna sredstva za isplatu mirovina su se uzimala direktno iz proračuna Republike Hrvatske čime je

to postao dodatni uteg za javne financije države.⁵³ U vrijeme "zlatnog doba" socijalne države omjer broja umirovljenika i radno aktivnog stanovništva u Republici Hrvatskoj je bio 4:1 u korist radno aktivnog stanovništava, odnosno, četvero zaposlenih je uplaćivalo za isplatu jedne mirovine. Danas je taj omjer 1,4:1. Taj sve nepovoljniji međuodnos broja umirovljenika i osoba koje aktivno doprinose svojim uplatama u mirovinske stupove jasno je prezentiran kroz Sliku br. 20.

Izvor: Puljiz, 2002:24

Slika br. 20: Broj osiguranika i umirovljenika u Republici Hrvatskoj od 1980. – 2004. godine

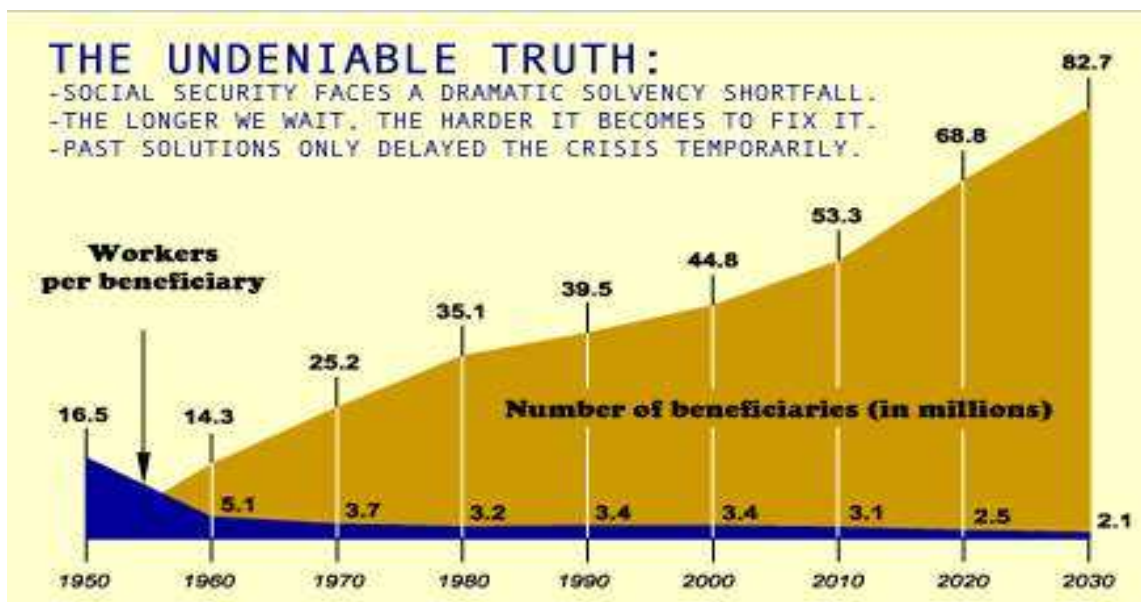
Ovakav nepovoljni omjer ukupnog broja umirovljenika u odnosu na broj radno aktivnog stanovništva je karakterističan za Republiku Hrvatsku, iako je jaki negativni trend već duže vrijeme prisutan i u gotovo cijeloj Europskoj uniji.

Stoga ne iznenađuje stav novinara Martina Wolfa, kolumnista Financial Timesa koji je, bez ograde, ustvrdio da se Europa pretvara u veliki starački dom. On je vrlo dobro prepoznao glavni trend kojemu čak niti aktivne politike uvođenja nove radne snage iz istočnih zemalja te

⁵³ 2001. godine udio prihoda iz proračuna u ukupnim rashodima HZMO-a je iznosio visokih 45% (Izvor: Puljiz, 2002.: 46)

s tim povezana mogućnost povećanja nataliteta dugoročno neće imati pozitivan efekt na ukupnu europsku populaciju. Ovakve akcije mogu samo ublažiti postojeći trend, ali ga ne mogu izmijeniti.

Činjenica je da se s istim društvenim problemom susreću i u Sjedinjenim Američkim Državama što se vidi iz slikovnog prikaza br. 21.

Izvor: Willi's Social Security Reform Analysis, 2008.; <http://www.willisms.com>

Slika br. 21 – Omjer osiguranika i korisnika svih vrsta mirovina u Sjedinjenim Američkim Državama

U 1998. godini u Republici Hrvatskoj je pokrenuta, a 2002. godine je i zaživjela sveobuhvatna (paradigmatična) mirovinska reforma uz već spomenutu značajnu podršku Svjetske banke (Puljiz, 2008.; 102), koja za svoj cilj nije imala samo racionalizaciju mirovinskog sustava, već njegovo cjelokupno redefiniranje i to kroz uvođenje tzv. 3 glavna mirovinska stupa (Tabela br. 2).

3 MIROVINSKA STUPA U REPUBLICI HRVATSKOJ		
I. stup	Stup generacijske solidarnosti (Obavezno mirovinsko osiguranje)	15%
II. stup	Stup individualne kapitalizirane štednje (Obavezno mirovinsko osiguranje)	5%
III. stup	Stup dobrovoljne mirovinske kapitalizirane štednje	Neograničeno + državna povlastica

Tabela br. 2: Mirovinski stupovi u Republici Hrvatskoj

Ovakvim nastojanjem htjelo se dodatno rasteretiti državni proračun iz kojeg se nadoplaćuje manjak novca u mirovinskim fondovima, a istovremeno potaknuti ljude da ulažu dio svojih sredstva namijenjenih za njihove buduće mirovine u takve financijske instrumente koji bi trebali donijeti više prinose nego je to moguće u klasičnoj oročenoj štednji u banci. Jedna od izravnih pozitivnih posljedica ovakve koncepcije je i jačanje mirovinskih investicijskih fondova te domaćeg tržišta kapitala u koji se plasira prikupljeni novac. U novije vrijeme sve se češće čuju zahtjevi da se zakonom propisana stopa od 5% za ulaganje u II. mirovinski stup poveća prvo na 7%, a potom i na 10%. Da bi se to realiziralo, potrebno je stvoriti konsenzus između poslodavaca, države i mirovinskih fondova, putem kojeg bi ovakve odluke imale izravni financijski učinak. Što vrijeme više odmiče, sve je više onih koji su sasvim nezadovoljni ovom reformom mirovinskog sustava, a najviše nezadovoljnika ima među generacijom koja je još uvijek mogla birati želi li ili ne sudjelovati u drugom stupu (to su oni koji su u referentnom razdoblju imali između 40 i 50 godina života). Njima je, zahvaljujući izdvajanju u drugi stup, i zahvaljujući formuli za izračun mirovine, njihova mirovina znatno smanjena u odnosu na ono što su mogli dobiti da nisu ulagali u drugi mirovinski stup. Tako se dogodila apsurdna situacija da što su ljudi duže radili i što su više sredstava izdvajali za svoje mirovine, one su sve manje. Uz to, u treći dobrovoljni mirovinski stup svoje novce je, prema podacima Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje (HZMO) uložilo tek 120 tisuća ljudi odnosno manje od 10% radno aktivne populacije. Iz svega rečenoga slijedi da su:

1. mirovine iz I. stupa nedostatne za život, a i za ovakve kake jesu država iz tekućih prihoda nema dovoljno novca da ih isplaćuje pa se dodatno zadužuje i u inozemstvu kako bi pokrila tekuće troškove
2. mirovine iz II. nedostatne za život jer je uplaćeni iznos koji se treba dijeliti na očekivani broj mjeseci za isplatu, vrlo mali i
3. da 90% populacije iz III. mirovinskog stupa uopće niti neće imati nikakvu isplatu.

Protokom vremena ovi rizici postaju sve veći i nove generacije umirovljenika mogu očekivati sve lošiju situaciju vezano uz svoje mirovine.

U stručnoj literaturi, ali i od strane zainteresiranih aktera kao što su sindikati, udruge umirovljenika, djelatnici iz financijskog sektora te posebice upravitelji mirovinskih fondova učestalo se mogu čuti kritički osvrti na koncept mirovinskih reformi što ih pružaju djelatnici Svjetske banke, upućujući na to da u ovim koncepcijama postoje značajni rizici kao što su:

1. veliki tranzicijski troškovi
2. nestabilnost kao temeljna karakteristika sustava

3. problem upravljanja

4. nedostatak osiguranja. (Škember, 2002.; 734; Škember, 2008.; Altaras, 2009.)

U prikazu što slijedi (Tabela br. 3) uočljivo je da, u odnosu na svoju regiju, Republika Hrvatska, u korelaciji prema svom BDP-u⁵⁴, izdvaja najveća sredstva upravo namijenjene za mirovinska davanja, a značajan dio tih sredstava ide direktno iz proračuna jer domaći obavezni mirovinski fondovi nemaju dovoljnu količinu prikupljenog kapitala iz I. stupa, niti akumulirane štednje međugeneracijske solidarnosti iz prijašnjeg razdoblja. Uspoređujući ove brojke sa onima iz zemalja Europske unije, dolazimo do istih zapažanja. Međutim ovako visoka izdvajanja nisu pozitivno korelirana sa kvalitetom života naših umirovljenika, odnosno njihovo imovinsko stanje nije niti približno zadovoljavajuće, što bi se možda moglo očekivati na temelju visoke stope izdvajanja za njihove mirovine.

Mirovinski rashodi promatranih zemalja jugoistočne Europe (u % BDP-a)		
<i>Zemlja</i>	<i>1996.</i>	<i>2003.</i>
Albanija	6,8	6,7
Bugarska	9,5	13,2
Hrvatska	11,5	12,8
Makedonija	11,2	-
Moldavija	8,1	9,3
Rumunjska	6,8	9,6
Srbija i Crna Gora	-	-
Srbija	-	15,3
Crna Gora	-	15,5

Izvor: za 1996. (IMF, 1998), za 2003. (ILO, 2005:19)

Izvor: Ott, 2007:103

Tabela br. 3: Mirovinski rashodi u zemljama jugoistočne Europe za 1996. godinu

⁵⁴ BDP = Bruto domaći proizvod ili mjera koja opisuje ukupnu razinu proizvodnje neke ekonomije (Stutely, 2007:60).

Znakovito je da najsnažnije svjetsko gospodarstvo, ono američko, gotovo da i nema klasične mirovinske štednje. Tijekom Rooseveltove administracije 1935. godine u Sjedinjenim Američkim Državama je uveden javni mirovinski sustav, no budući je minimalističkog karaktera treba ga upotpuniti poslodavac; on, dakako, želi izbjeći tu obvezu te je izravna posljedica toga da više od polovice radne snage u privatnom sektoru ne raspolaže mirovinom koju financira tvrtka. One tvrtke koje su ipak pristale na mirovinsku štednju za svoje radnike do 1974. godine⁵⁵ su to činili kroz tzv. DB mirovinske fondove (Defined Benefit), a od te godine sa radom su počeli tzv. DC mirovinski fondovi (Defined Contribution). Razlika između njih je za radnike značajna jer DB fondovi radnicima omogućuju doživotnu mirovinsku rentu u kojoj je središnja veličina unaprijed određeni iznos mirovine, dok DC fondovi mirovinsku rentu isplaćuju prema složenim aktuarskim⁵⁶ izračunima vezanih uz ukupnu sumu novca uplaćenog na pojedini mirovinski račun i očekivano trajanje života generacije kojoj osiguranik pripada. S obzirom na opisani način financiranja možemo uočiti kako su sustavi kapitalnog pokrića i sustavi određenih doprinosa relativno otporni na demografske promjene i druge promjene u omjeru broja umirovljenika i aktivnih osiguranika, ali su izrazito osjetljivi na ukupna gospodarska kretanja. Stoga u sustavu određenih doprinosa (DC) sami osiguranici (tj. umirovljenici) snose rizik makroekonomskih kretanja u znatno većoj mjeri nego je to slučaj u sustavu definiranih benefita (DB). Dodatni uteg za sustav određenih doprinosa su relativno visoki administrativni troškovi koji dodatno smanjuju iznos sredstava koji bi se trebao raspodijeliti osiguranicima.

Iz Tabele br. 4 možemo uočiti da gotovo sve zemlje Europe koje su bile iza tzv. željezne zavjese (Češka, Estonija, Hrvatska, Poljska, Slovačka i dr.) uopće nemaju tzv. DB fondove već su svoje reforme mirovinskih sustava započele sa DC mirovinskim fondovima. Kod onih zemalja koje imaju obje vrste fondova uočljiv je trend povećanja broja DC fondova i smanjenja DB fondova.

---

⁵⁵ Te godine je u Sjedinjenim Američkim Državama uveden mirovinski sustav poznat kao 401(k) plan.

⁵⁶ Aktuarska matematika (engl. actuarial mathematics, njem. Versicherungsmathematik, fr. mathématiques actuarielles) je najznačajniji dio osiguranja koji matematičkim metodama na temelju računa vjerojatnosti i statistike utvrđuje cjenike osiguranja, potrebne garantne rezerve i druge rezerve u osiguranju, način reosiguravateljnog pokrića i druge elemente poslovne politike, a koje primjenjuju i mirovinski fondovi pri izračunima visina isplata za njihove članove.

DB i DC mirovinski fondovi

	Ukupno članovi (%)	
	DB	DC
Austrija	25	75
Češka	0	100
Estonija	0	100
Hrvatska	0	100
Francuska	60	40
Njemačka	95	5
Mađarska	50	50
Italija	8	92
Japan	94	6
Nizozemska	95	5
Poljska	0	100
Slovačka	0	100
Velika Britanija	84	16
SAD	30	70

Izvor: HANFA - materijali za ispit za upravitelja mirovinskih fondova, 2006. godine

Tabela br. 4: DB i DC mirovinski fondovi

Najave budućih, ali vrlo skorih, događaja u sektoru mirovina uopće nisu povoljne za mirovinske osiguranike. U Njemačkoj i Grčkoj već su javno obznanjene namjere o provođenju reformi mirovinskih sustava⁵⁷, koji će za posljedicu imati smanjenje budućih mirovina i povećanje dobne granice za odlazak u mirovinu i za muškarce i za žene. Produženje radnog vijeka predstavlja nužnost i plan za Europsku uniju, a to je mjera koja će se postepeno uvoditi u svim dijelovima svijeta. Već sada ove činjenice izazivaju velike prosvjede među pučanstvom ovih i svih drugih zemalja Europske unije, kao i onih zemalja u kojima postoji mogućnost ili vjerojatnost da će se uvesti iste mjere. S druge strane, zagovaratelji reformi iskazuju da je sadašnje stanje neodrživo i da se već naziru bankroti mirovinskih sustava pojedinih nacionalnih zemalja. To, međutim, ne predstavlja problem samo nacionalnih ekonomija, već je evidentirana kriza izvor mogućeg ukupnog financijskog sloma. I to vrlo uskoro.

Iz svega do sada rečenog, uočljivo je da su današnji umirovljenici ili oni koji će to ubrzo postati, cijeli radni vijek izdvajali sredstva namijenjena za mirovine od kojih danas gotovo da

⁵⁷ Argentina je najavila da u 2009. godini namjerava nacionalizirati sve privatne mirovinske fondove u državi, kao mjeru zaštite osiguranika od pada tržišta kapitala.

uopće ne mogu živjeti. Kako je mirovinski sustav središnje mjesto nastojanja i djelovanja socijalnih država, sve poteškoće koje su ovdje uočljive jasni su pokazatelj da su se dogodile velike društveno – ekonomske promjene za koje postojeće socijalne države još uvijek nisu našle zadovoljavajuća rješenja. A ovo je i bitno i hitno, jer se radi o populaciji koja nema pred sobom vrijeme traganja za najpogodnijim oblikom socijalne skrbi.⁵⁸

---

⁵⁸ Kako je javna tajna da se Domovinski rat u Republici Hrvatskoj financirao djelom i iz fonda međugeneracijske solidarnosti, iz kojeg su se trebale financirati mirovine, neki autori o našim umirovljenicima iz 90-tih godina prošlog stoljeća govore kao o "izgubljenoj generaciji". Taj isti termin se koristi i pri opisu vrlo mladih stručnih ljudi koji nisu bili u mogućnosti realizirati svoje potencijale zbog ratnih okolnosti. Ono što je posebno znakovito je to, da se ovaj termin koristi i inače u svijetu, kada se želi označiti one ljude koji zbog različitih okolnosti, nisu u mogućnosti koristiti sve svoje vještine i umijeća.

4. 2. 4. FISKALNI SUSTAVI

Benjamin Franklin je još davne 1756. godine rekao:

Sigurne su samo dvije stvari: smrt i porezi.

Nekako u isto vrijeme Adam Smith je ustvrdio da:

Ne postoji umijeće koje će jedna država brže naučiti nego što je to uzimanje novaca iz džepova ljudi (citirano prema: Adams, 2006:90).

Fiskalni sustavi su posebna tematska cjelina, koja bi se, u odnosu na koncept socijalne države, mogla zasebno proučavati. Ono što nas u ovom doktorskom radu posebno zanima jest *koncept redistribucije* i *koncept socijalne pravde* koji su oba direktno povezani sa idejom socijalne države, a nalaze se i u samim korijenima svih fiskalnih sustava. Zapravo, povijesni razvoj poreznih propisa te njihove razlike u današnjim primjenama uvelike su nam pokazatelji sustava moći i civilizacijskog razvoja pojedinih društava.

Već sam spomenuo da su se metode prikupljanja poreza posebno razvile u vrijeme stare Grčke i napose u vrijeme Starog Rima. Grčki pravници su u doba Perikla smatrali da, za razliku od njih, Perzijanci žive pod despotskom vlašću. Zaključili su da je glavni čimbenik slobode, privatno vlasništvo.⁵⁹

Gustave Glotz, profesor povijesti sa Sveučilišta u Parizu navodi: "Grčki duh razvijenog dara zapažanja zaključio je da je tiranija proizvod poreznog sustava. Ako treba sačuvati slobodu, po svaku cijenu treba izbjegavati ugnjetavački porezni sustav. Za stare Atenjane porezni sustav je bio barometar slobode svakog društva" (citirano prema: Adams, 2006:49).

Iz ovoga citata jasno se iskazuje stav da što neka država ima represivniji i glomazniji porezni sustav, njeni građani žive u većoj neslobodi. I onda i danas, države svijeta su pokušavale ugrabiti što veći dio novostvorene dodane vrijednosti te ga preusmjeriti u javni (ili samo državni) sektor. To je do perfekcije doveo francuski vladar Luj XIV. koji je ustvrdio:

Cijelo bogatstvo mojih podanika zapravo je moje, pa kada uzimam, uzimam samo ono što mi pripada (citirano prema: Adams, 2006:62).

---

⁵⁹ Platon je očito sa svojim djelom *Država* u kojoj se izražava negativno po pitanju privatnog vlasništva, bio u opoziciji u odnosu na većinski način mišljenja svoga vremena.

Ako je, kao što su ustvrdili stari Grci, porezno opterećenje mjera slobode, onda su građani Francuske pod vlašću Luja XIV. bili apsolutno neslobodni.

Socijalna država svoje postojanje može zahvaliti prvenstveno financiranju iz državne kase, a ona se puni ili iz poreza, doprinosa ili iz carina (što je također vrsta poreza, samo što se odnosi na one koji uvoze i izvoze robu iz zemlje). Snaga socijalne države stoga ovisi o količini prikupljenih sredstava kroz fiskalnu politiku, iz čega se lako može zaključiti da što je jača socijalna država time je i manja sloboda koju uživaju građani te iste zemlje u čije ime socijalna država postoji s ciljem da ih štiti od moguće nevolje. Povijest je pokazala da se građanske slobode uglavnom prilagođavaju poreznom sustavu, a da se porezni sustav ne prilagođava građanskim slobodama čak usprkos toga što se u kontinentalnoj Europi kontinuirano pokušavaju izgraditi tržišna gospodarstva, a ne tržišna društva (Friedman, 1992.). Time dolazimo do svijesti o obrnuto proporcionalnom odnosu između pojma socijalne države i građanskih sloboda, a čime se više bavim u narednim poglavljima.

Europska unija kao novonastajuća nadnacionalna zajednica, još uvijek nema jedinstveni porezni sustav, jer je on još u domeni nacionalnih država i sasvim je sigurno da će suverenitet koji proizlazi iz samostalnog donošenja fiskalnih politika, uz politiku obrane, biti područje oko kojeg će biti najvećeg otpora da se prepusti na zajednička tijela Europske unije. Ipak, distorzija ovog suvereniteta je uvelike već počela i to samom činjenicom stvaranja zajedničkog europskog carinskog prostora (još u samim počecima stvaranja triju europskih zajednica sredinom prošlog stoljeća), čime su pojedine države članice dozvolile da carinske tarife, kao važni dio prihoda nacionalnih proračuna, postanu zajednička pravna stečevina Europske unije (*acquis communautaire*). Dodatno je europska gospodarska integracija osnažena integracijom tržišta kapitala i uspostavljanjem jedinstvene valute, što sa sobom povlači homogenizaciju makroekonomskih uvjeta u različitim europskim ekonomijama, a što uključujuće i fiskalne mjere.

Bez obzira na činjenicu što svaka članica Europske unije ima svoj vlastiti porezni sustav, a koji se po mnogim ključnim pokazateljima bitno razlikuju (od stope PDV-a, udjela potrošnje središnje države u odnosu na BDP, strukture državnih prihoda i rashoda, pa do prevladavajućeg progresivnog, proporcionalnog ili regresivnog poreznog sistema i drugog), jasno je uočljivo političko nastojanje da se svi ovi različiti porezni sustavi što više međusobno približe, čak i unificiraju. Iako smo još daleko od toga, upravo na tom je tragu moguće ustanoviti pojedine zajedničke smjerove u kojima se kreću izmjene pojedinih poreznih sustava.

Dakako, u ovom radu nije moguće obuhvatiti sve aspekte promjena koje svakodnevno nastaju te ću se stoga reflektirati samo na one koje su nam od izravnog značaja za temu ovoga rada. To se prije svega odnosi na porezne stope koje se primjenjuju na prihod od rada, za razliku od poreznih stopa koje se primjenjuju na prihod ostvaren od kapitala.

Average effective tax rates on labor and capital income				
	Total effective tax rate on labour income (%)		Effective tax rate on capital income (%)	
	1981–85	1991–95	1981–85	1991–95
Nordic countries				
Denmark	55.64	59.74	47.82	40.04
Finland	45.23	49.51	35.20	45.20
Norway	53.83	54.06	42.60	30.30
Sweden	57.44	59.80	47.40	53.10
Average	53.03	55.78	43.26	42.16
Continental Europe				
Austria	54.62	55.74	21.48	22.74
Belgium	52.90	54.71	39.50	36.00
France	52.53	56.98	28.40	24.80
Germany	47.07	50.23	31.00	26.50
Italy	43.75	52.76	25.30	34.50
Netherlands	57.25	59.84	29.70	31.90
Spain	37.71	40.92	13.90	20.30
Average	49.41	53.02	27.04	28.11
Source: Sorensen (2000)				

Tabela br. 5: Porezne stope na prihod od rada i kapitala

Kao što se vidi u Tabeli br. 5, uočljiva je razlika u spomenutim poreznim stopama tj. poreznom opterećenju na čovjekov rad: prosječno, u kontinentalnim zemljama Europske unije za 88% je veći nego na prihod koji se ostvaruje od kapitala. Uz to, iz ovih podataka je vidljiv porast općeg poreznog opterećenja, ali čak i ovdje možemo ustvrditi da je stopa rasta oporezivanja ljudskog rada gotovo dvostruko veća nego što je to slučaj kod oporezivanja

prihoda od kapitala. U nordijskim zemljama je postotak razlike u ovim mjerama nešto manji, iako je ovakav trend i u tim zemljama jasno iskazan.

Postojeću razliku nam je važno ustanoviti, jer nam na sasvim izravan način govori o ukupnim gospodarsko – socijalnim mjerama i politikama koje se provode, a koje se mogu svesti pod zajednički nazivnik fiskalne politike, jer ona u velikoj mjeri određuje ritam nacionalnih ekonomija kao i ekonomije na europskoj razini te s tim nezaobilazno pitanje mogućnosti socijalnih država da u praksi provode svoje mjere.

Čak i kada bismo htjeli, putem nekog znanstvenog instrumenta, procjenjivati funkcionalnost potrošnje državnog novca prikupljenog kroz porezne sustave te kada bismo na temelju stručno odredivih kriterija napravili verificiranu rang – listu takvih zemalja i njihovih politika, to sve ne bi utjecalo na činjenicu da postoji značajna razlika u poreznim stopama za ove dvije glavne vrste prihoda pojedinog kućanstva.

Iz perspektive države koja prikuplja novčana sredstva od svojih građana, sada postaje jasnije zašto velika većina političara bez obzira na vlastiti politički predznak i pripadnost političkim strankama u okviru političkog spektra, i to od sasvim konzervativnih i socijalno-demokratskih pa sve do krajnje liberalnih opcija, zastupaju stav da je rad temeljni izvor napretka društvene zajednice. Osim što tako zastupaju izvjesni aspekt moralnosti, oni time navode opću populaciju da se bavi onim poslovima koji najizdašnije pune državne blagajne.

Međutim, statistika povijesnih poreznih podataka je pokazala da visina državnog prihoda prikupljena kroz poreze ne ovisi o visini poreznog opterećenja. Čak štoviše, mnogi autori tvrde da je ova veza upravo obrnuto proporcionalna (Adams, 2006.; Barlett, 1999.; Leffer, 2004.; Michel 1997.; Rajan, 2007.).

To se, između ostalog, dokazuje i analizom podataka iz Ministarstva financija Sjedinjenih Američkih Država iz prve polovice XX. stoljeća koja pokazuje utjecaj dviju izrazito različitih progresivnih poreznih stopa na državni prihod, a što se može vidjeti i iz Tabele br. 6 (Mellon, 1924:74-75).

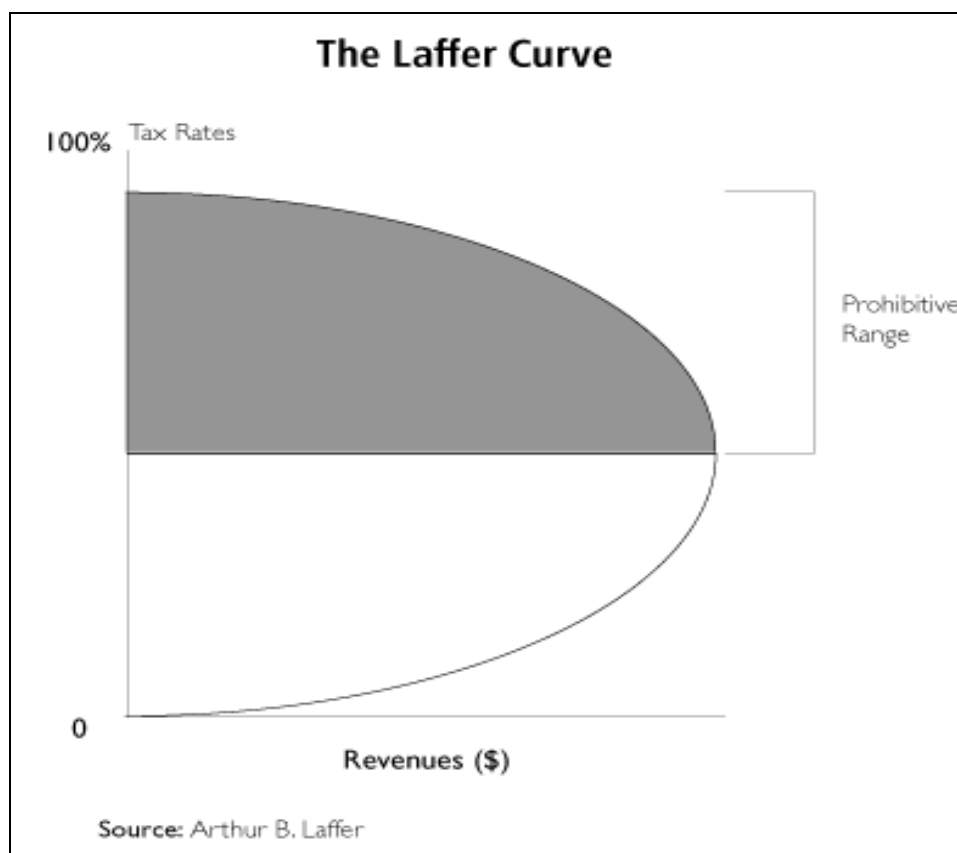
Primjetno je da je izrazito visoka porezna stopa (77%) za posljedicu imala smanjenje broja pravnih i fizičkih osoba koji su prikazali prihod veći od 300.000,00 dolara što može biti rezultat ili zatvaranja njihovih poslovnih poduhvata ili premještanje njihovih biznisa u druge zemlje. Bez obzira na to što se uistinu dogodilo jedini realni efekt povećanja poreznih stopa je bilo drastično opadanje baze onih koji su u obvezi plaćanja poreza. Time povećanje porezne stope nije doprinijelo i povećanju prihoda s osnove tog poreza.

DOHODAK VEĆI OD 300.000, 00 \$			
GODINA	POREZNA STOPA (%)	VISINA PLAĆENOG POREZA	BROJ POREZNIH PRIJAVA
1916.	7	81.404.194,00	1.296
1921	77	84.797.344,00	246

Izvor: Mellon, 1924:74 -75.

Tabela br. 6: Državni prihod s dvije različite porezne stope

Na temelju ovih nalaza ekonomist Arthur Laffer osmislio je tzv. Lafferovu krivulju koja grafički prikazuje ekonomski fenomen međusobnog utjecaja visine poreznih stopa i visine prikupljenih prihoda. Iz Slike br. 22 jasno je vidljivo da tek razumna visina poreznih stopa ima pozitivni utjecaj na visinu poreznih prihoda koje prikuplja država, dok u isto vrijeme, ako se ta razumna visina prijeđe, efekt visine poreznih stopa može imati pogubni utjecaj za ukupnu ekonomiju pojedine zemlje.

Slika br. 22: Lafferova krivulja

Poslovna logika je često upravo u suprotnosti sa logikom koja stoji iza progresivnog sustava oporezivanja. Dok ekonomija skale tj. ekonomija velikih brojeva kaže da se jedinična cijena nekog proizvoda smanjuje s povećanjem obujma posla, države svijeta vrlo često pribjegavaju ne smanjenju već povećanju poreza za one čiji poslovni poduhvat su veliki te time ionako najviše pune državni proračun. I umjesto da se takvi poduzetnici i njihovi poslovi privlače, oni se progresivno visokim poreznim stopama izravno odbijaju. Države se učestalo ponašaju kao da im uopće nije cilj privući strane i domaće investicije. To se, dakako, najčešće radi pod okriljem stvaranja svojevrsnog moralnog sustava kojeg uvodi i provodi država.

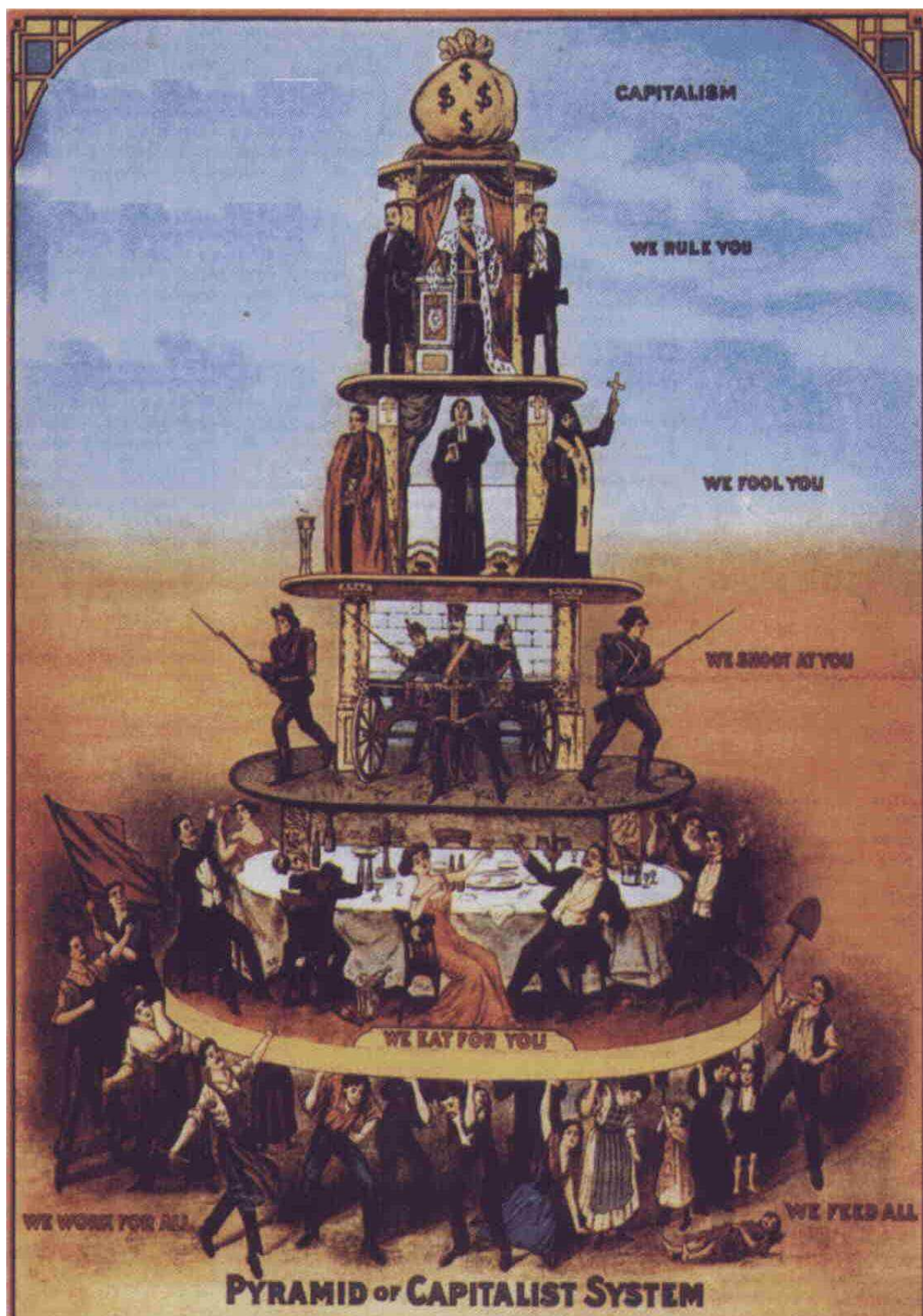
No nisu samo fiskalna davanja teret koji poduzetnici imaju kao trošak, već visoko birokratizirana društva nameću čitav niz parafiskalnih nameta koji dodatno otežavaju poslovnu situaciju poslovnih subjekata.⁶⁰

O usponu novca kao reprezentanta uspješnosti napisano je mnoštvo knjiga, od kojih svakako valja izdvojiti izuzetne studije poput: *Doba neizvjesnosti* Johna Kennetha Galbraitha i *Bogati i najbogatiji* I i II Ferdinanda Lundberga, a Slika br. 23 prikazuje kako se upravo novac nalazi na vrhu piramide kapitalističkog sustava.

---

⁶⁰ Tako, primjerice, prema podacima registra Ministarstva financija Republike Hrvatske u našem sustavu postoji čak 245 parafiskalnih (neporeznih) nameta koje moraju plaćati pravne osobe, a pouzdano se zna da ta brojka nije konačna (www.mfin.hr).

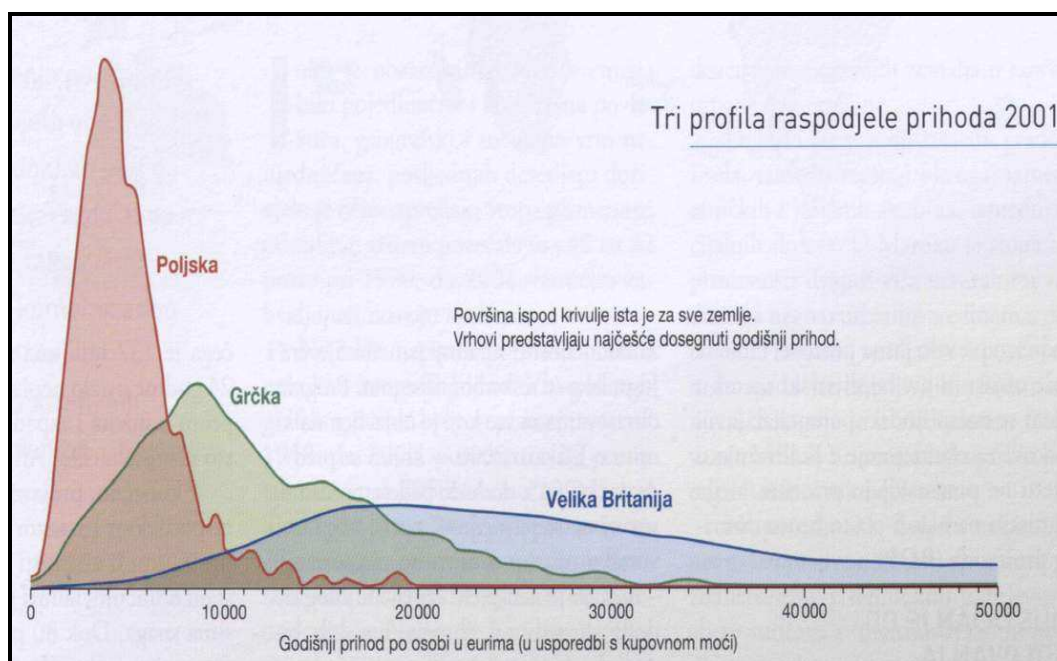

Slika br. 23: Piramida kapitalističkog sustava

Istovremeno, već je više desetljeća uočljiv proces da proizvodni pogoni odlaze u manje razvijene zemlje trećeg svijeta, gdje je cijena rada znatno manja nego u zemljama zapadne demokracije, a koje se pak imenuju ekonomijama znanja, koje upravo na temelju kreacija a ne proizvodnje stvaraju visoku dodanu vrijednost i novo bogatstvo. Stoga raskorak između uobičajene retorike proklamiranog sustava vrijednosti, s jedne strane, te stvarne politike koja se svakodnevno provodi, s druge strane, najbolje je vidljiv upravo u domeni fiskalnih struktura.

Kao što sam prikazao, porezni sustav ima svoje važne implikacije na strukturu prihoda, kako fizičkih tako i pravnih osoba. Ipak, prihodi ovise o cijelom nizu čimbenika, koji svaki za sebe ocrtava djelić postojeće i/ili željene socijalno-ekonomske strukture.

Na Slici br. 24 prikazana su tri različita profila raspodjele prihoda koji trenutno postoje u različitim zemljama članicama Europske unije. Razlike su ogromne, baš kao i postojeći fiskalni sustavi unutar Europe, što potencijalno predstavlja izvor moguće nestabilnosti, kako zbog postojećih razlika tako i zbog nespremnosti da se poduzmu konkretne mjere kako bi se zatečeno stanje promijenilo, jer svaka promjena u preraspodjeli dohotka sa sobom nužno donosi i preraspodjelu nacionalnog bogatstva, ali i izvora moći. Integracija ovih sustava na zajednički europski nazivnik predstavlja veliki izazov za Europsku uniju.

Izvor: Atlas globalizacije, Radvanyi, Jean et al, 2006:128

Slika br. 24: Profili raspodjele prihoda u 2001. godini

Prema poznatom svjetskom časopisu *Forbes* koji svake godine objavljuje listu najbogatijih ljudi svijeta, 2007. godina je na top ten ljestvici donijela neke promjene. Iz popisa što slijedi, a poznavajući i stanje u prethodnim godinama, vidi se da je došlo do promjene poretka među najbogatijim ljudima. Tako je Bill Gates, osnivač i vlasnik kompanije za proizvodnju softvera Microsoft, nakon trinaest godina sa prvog, došao na treće mjesto po osobnom bogatstvu, dok je na njegovo mjesto došao investicijski guru Warren Buffet. Ljudi s ovoga popisa se bave različitim djelatnostima: od investicija i proizvodnje softvera do proizvodnje i trgovine naftom, čelikom, telekomunikacijama i drugim.

10 najbogatijih ljudi početkom 2008. godine:

1. Warren Buffett	6. Anil Ambani
2. Carlos Slim Helu	7. Ingvar Kamprad
3. William Gates III	8. K. P. Singh
4. Lakshmi Mittal	9. Oleg Deripaska
5. Mukesh Ambani	10. Karl Albrecht

Izvor: www.forbes.com

Ono što je svima njima zajedničko jest činjenica da nitko od njih nikada nije imao aferu vezanu uz nespremnost da plati državi propisani porez. Čak štoviše, neki od ljudi s ove liste su u sudskom sporu sa državom vezano uz mogući monopolistički utjecaj na tržištu⁶¹, ali plaćanje poreza nikada nije bilo upitno. Ovakav poduzetnički stav ima više uzroka. Jedan je i taj da je za posao korisno imati čiste račune sa državnom administracijom. Drugi je da su najveće svjetske kompanije pod dodatnom prismotrom i u njih su uprte sve oči svjetske javnosti. Na posljetku, Warren Buffet trenutno prvi među najbogatijim ljudima svijeta u više je navrata ustvrdio da se s veličinom poreza kojeg bi trebao platiti, na temelju računovodstvenih politika, zapravo lako može manipulirati. No on to, kako kaže, ne koristi, jer smatra da plaćanjem svoga poreza on postaje građanin svoje zemlje u punom smislu te riječi, te se zalaže za povećanje poreza za one najbogatije u društvu. Plaćanje poreza tako postaje dio osobnog moralnog kodeksa, a ne zakonske obaveze. U ovom kontekstu čak pomalo utopistički zvuči misao iz vremena starih Rimljana koji su podučavali da zakon prije i iznad svega mora biti poučan, a ne represivan. Ovakvi stavovi su danas rijetkost, jer smo uglavnom svjedoci raznovrsnih kreativnih nastojanja da se plaćanje poreza smanji ili izbjegne. Međutim, ako je plaćanje poreza investiranje u izgradnju društvene infrastrukture, koju i mi sami koristimo, neplaćanje tj. izbjegavanje plaćanja poreza se čini kao nerazuman čin. To je kao da

---

⁶¹ Microsoft Billa Gatesa mora platiti pola milijarde dolara kazne u Europski proračun na temelju presude da je protuzakonito u svoj softver ugradio i dodatke koje nije smio a čime je prekršio pravila slobodne tržišne utakmice.

ne želite doprinijeti i osobnom boljitku jer porezi su cijena civilizacijskog napretka (Adams, 2006:XXI)⁶². To baš i nema nekakvog smisla. Plaćanje poreza da nam svima bude bolje, pa tko to ne bi htio? Ipak, svugdje na svijetu postoje oni koji žele izbjeći plaćanje poreza. Zašto? Jer ne osjećaju da dobivaju ono za što daju dio svoga prihoda. Ovakva nastojanja vezana uz izbjegavanje plaćanja poreza, koja nas stalno okružuju, dobivaju smisao tek ako oni koji plaćaju porez smatraju da njihov novac nije iskorišten za poboljšanje kvalitete njihovog i tuđih života. Čin ne plaćanja poreza nije samo čin građanskog neposluha, kojeg svaka država nastoji sankcionirati. To je ujedno poruka vlasti da joj se ne vjeruje. Fiskalne politike bi mogle biti mjesto susreta među ravnopravnim građanima. Ovako one postaju arena za dokazivanje neracionalnosti društvene potrošnje i prostor za pokazivanje državnog represivnog aparata. S druge strane, često se osobama s velikim bogatstvom pripisuje lažni humanizam, jer im se od donacija koje dodjeljuju prema vlastitim afinitetima odbijaju od poreza čime oni ujedno smanjuju svoju poreznu osnovicu. Zanimljivo je primijetiti i to da, u kontekstu pozivanja na dvojaku moralnost onih bogatih, mnoge države Europske unije, pa čak i neke zemlje kandidati, jednakom stopom oporezuju s jedne strane potrošnju, a s druge strane donacije u humanitarne svrhe te dodijeljene stipendije za školovanje mladih ljudi.⁶³ Država se u pravilu ne odriče svog poreza na dodanu vrijednost čak niti onda kada se prikupljaju sredstva za spas zdravlja i života ljudi.⁶⁴ Čini se da je stoga na djelu upotreba dvostrukih mjerila kada se od strane države i njenih predstavnika, bez obzira o kojim državama i kojim ljudima se radi, proziva na moralnu odgovornost svoju okolinu dok se istovremeno aktivno ne poduzimaju mjere koje bi neki oblik moralnog djelovanja barem podržale. Moralnost nije čin koji traži neki oblik zahvale, ali isto tako dobročinstvo ne treba sputavati niti onda kada se uz samo dobročinstvo može steći i neka materijalna korist.

---

⁶² U knjizi *Za dobro i zlo – utjecaj poreza na kretanje civilizacije*, njezin autor Charles W. Adams na izuzetan i inspirativan način argumentira ideju da su porezi pridonijeli razvoju svih dosada postojećih civilizacija, ali da su istovremeno bili glavni uzroci njihove propasti, što je u skladu sa mislima da je put u pakao popločen dobrim namjerama ili da se vrata raja i pakla otvaraju istim ključevima.

⁶³ U Republici Hrvatskoj svaka stipendija viša od 4.000,00 kn mjesečno se smatra klasičnim dohotkom te se davatelja stipendije sili da postane porezni obveznik za iznos date stipendije. Time država na izravan način oduzima stipendijska sredstva te ih uzima sebi u proračun.

⁶⁴ Ipak, s druge strane ne treba zaboraviti da Europljani trenutno pružaju više od 50% svjetske razvojne pomoći u civilnom sektoru te 47% ukupne humanitarne pomoći u svijetu (Le Goff, 2004.).

4. 2. 5. NOVI SVJETSKI POREDAK I GLOBALIZACIJA

O mogućem postojanju i karakteristikama novog svjetskog poretka napisano je ogromno mnoštvo različite, više ili manje stručne i znanstvene literature. Proučavani su gotovo svi zamislivi aspekti koje ova tema sa sobom donosi, od pokušaja razlikovanja postojećih civilizacija i njihovih međusobnih odnosa pa sve do konstrukcije nekog mogućeg budućeg društva ili pokušaja prepoznavanja stila života koji se, po tim teorijama, već sada razvija (Kalanj, 1998.). Pritom, ostaje otvoreno pitanje što je to novo u pokušaju stvaranja svjetskog poretka (možda metode i tehnike kako ga postići) i koliko je uistinu globalan svjetski poredak nov i kojim je mjernim instrumentima on mjerljiv.

Ono što je za temu postojanja i karakteristika socijalne države zanimljivo u odnosu na pitanje postojanja svjetskog poretka jest mogući sudar samih konstrukcija socijalnih država i novog svjetskog poretka koji se stvara, prvenstveno kroz proces globalizacije. Socijalne države su, kao što znamo, izravni produkt nacionalnih država koje su imale jasno ograničenu populaciju na koju su se te socijalne države odnosile. Osim što su aktivno ograničavale pristup socijalnim mjerama vlastitim građanima, one su dodatno isključivale sve one koji nisu bili pripadnici nacionalne zajednice.

Globalni svjetski poredak nastaje na upravo suprotstavljenoj filozofiji. Masovnost postaje jedan od ključnih kriterija globalnosti nekog društvenog fenomena. Upravo broj onih koji se moraju pokoravati novom poretku (utjelovljenog kroz određeni izvor ili centar moći) tom centru moći daju karakteristiku globalnosti (Rodin, 2004:5-29).⁶⁵

Ako je jedna od karakteristika današnjih društvenih promjena da partikularnosti polako ustupaju mjesto globalnim procesima (na svim razinama društvenosti), te ako je u tom kontekstu na izvjestan način i postojanje nacionalne države dovedeno u pitanje, sasvim jasno postaje i to da će i konstrukcija socijalnih država kao izravni produkt nacionalne države isto tako doći u pitanje.⁶⁶ I to ne zato što netko ima nešto protiv same socijalne države, već zbog same prirode promjena kojima svakodnevno svjedočimo (Esping-Andersen, 1996.a:59-80).

---

⁶⁵ Korporacija Microsoft vlasnika B. Gatesa globalna je korporacija ne toliko zbog najvećeg prihoda kojeg ostvaruje ta tvrtka (a koji je godišnje veći i od nekih srednje razvijenih zemalja), već zbog činjenice da se njihovi proizvodi koriste u gotovo svim zemljama svijeta te u pravilu u svima njima zauzimaju najveći dio tržišnog udjela u sektoru softwarea kojim se bave.

⁶⁶ Prepoznavši ove fenomene te raznovrsni utjecaj što ih procesi globalizacije imaju na europsku populaciju, Europska unija je pokrenula niz projekata koji imaju za cilj razumijevanje novonastalih situacija te ublažavanje negativnih posljedica globalizacije. Jedan od takvih projekata je i pokretanje Europskog fonda za prilagodbu

U tom kontekstu, razumijevanje a ne negiranje novonastalih promjena može nas usmjeriti na prepoznavanje naše skore budućnosti pa tako i koncepta socijalne države.

Činjenica da se o nacionalnoj državi već neko vrijeme govori kao o zastarjelom konceptu, pa i u sasvim stručnoj i znanstvenoj literaturi, daje nam naslutiti da će vrlo skoro nastupiti izvjesne promjene, bilo da je riječ u samoj nacionalnoj državi ili u poimanju tog koncepta. U isto vrijeme dok se govori o zalazu nacionalne države sa povijesne scene, već se nude zamjenske opcije za nju. Između ostalog tome pripada i zahuktali proces globalizacije koji, slikovito rečeno, briše granice i umanjuje razdaljine između ljudi i naroda, bilo u fizičkom ili tek prenesenom, metaforičkom značenju. Kako god razumjeli proces globalizacije, neosporno je da je taj fenomen sasvim prisutan u našim životima i da ga na izravan način u bitnome i kreira.

Globalizacija je usto kompleksni sklop procesa koji mijenjaju svakodnevni život i stvaraju nove "nacionalne sustave i snage". Ona nije mit nego stvarnost, koja se najopipljivije očituje u narastanju finansijskih tržišta (Giddens, 1998:184).

Primjerice, finansijska kriza u Sjedinjenim Američkim Državama više nije samo kriza na drugom kontinentu s kojim nas ništa ne veže, već upravo obrnuto. Kriza u Americi može imati izravnu posljedicu za iznos sredstava na našem računu mirovinskog osiguranja. Ovo je vrlo dobro vidljiv i razumljiv primjer. A takvih ima veliko mnoštvo.⁶⁷

Bez obzira na takvu međuovisnost i utjecaja što ga proces globalizacije ima gotovo u svakom kutku svijeta i što se interes globalnog kapitala širi bez granica, taj isti kapital u sebi ima mehanizam zaštite (Tomic, 2004). Iako se javno promovira potpuna sloboda protoka ljudi, roba, kapitala i usluga, bogate zemlje su dobro osmislile i u praksi provele sve mjere obrane od naviranja tuđih dobara, roba, usluga i ljudi. Propusnost novostvorenih granica je promjenjiva i zavisna od interesa bogatih zemalja. I dok se tako, primjerice, rušio Berlinski zid u ime novodosegnute slobode ta nova sloboda stvorila je nove, možda još jače, zidove među ljudima.

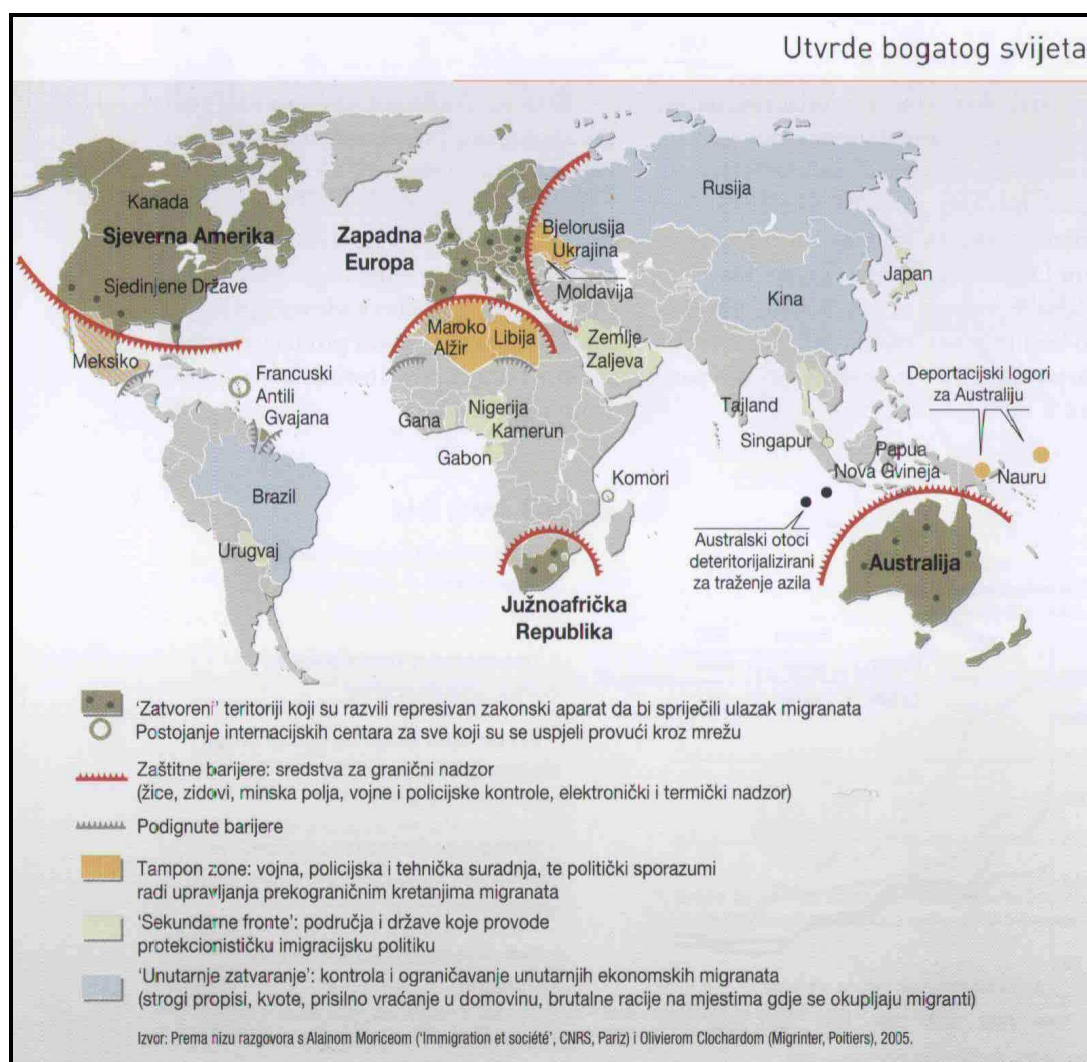
---

globalizaciji (European Globalisation Adjustment Fund), čija je jedna od najvažnijih djelatnost pomaganje ljudima koji su izgubili posao jer je njihova europska tvrtka svoje poslovanje preselila u zemlje trećega svijeta.

⁶⁷ To je tako snažni i sveobuhvatni multilateralni međuutjecaj na Zemlji da se ne tako davno pojavila i fizikalna teorija tzv. *Butterfly efekta*, po kojem jedan zamah krilima leptira na jednom kraju svijeta može izazvati orkansko nevrijeme na drugoj strani svijeta.

Kao što se vidi iz Slike br. 25 čak i usprkos jasnim zabranama WTO-a, a i same logike globalizacije, postoje dijelovi svijeta koji kao da su rezervirani samo za odabrane, dok za sve ostale nisu. To je stvarnost koju, navodno, želi dokinuti globalizacija, ali ujedno i jedna od njenih izravnih posljedica zbog koje se preispituju i sami temelji novog svjetskog poretka koji se pred nama upravo stvara.

Postalo je sasvim izvjesno da su nacionalne države geografski previše sputane da bi mogle učinkovito rješavati globalne prijetnje i ugroze. One su i zamišljene tako da štite imovinu i brane teritorij. One su zatvorene, a ne otvorene političke tvorevine (Rifkin, 2004:326).

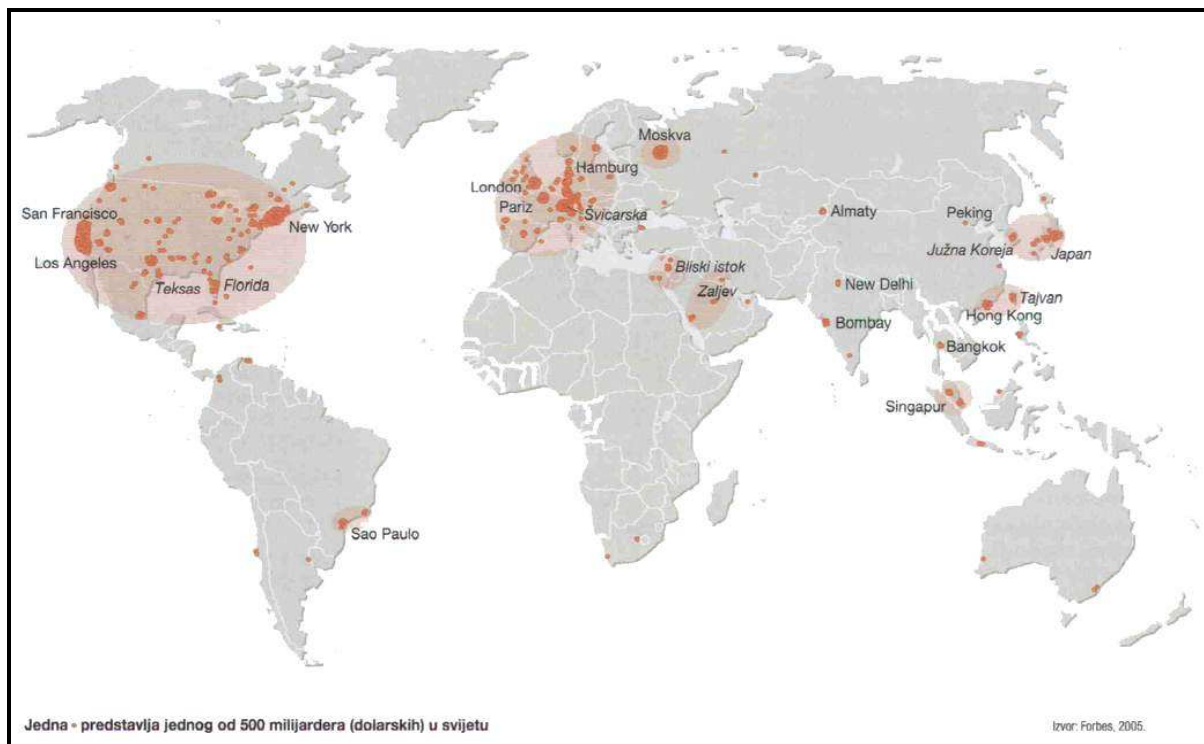
Izvor: Atlas globalizacije, Radvanyi, Jean et al, 2006:56.

Slika br. 25: Utvrde bogatog svijeta

Iako Europska unija sebe promovira kao potpuno otvoreno društvo, ona istovremeno poduzima oštre mjere kako bi utvrdila svoje granice pred navalom ilegalnih imigranata.

Zdušno se provodi Schengenski sporazum, kako bi se zauzeo jedinstveni stav prema policijskoj zaštiti granica Europske unije te spriječila najezda neželjenih došljaka. Mnogima ovo zvuči pomalo proturječno, a tako i jest (Rifkin, 2006:323). Europska unija našla se na razmeđu svoje stare politike strogo omeđenog teritorija i nove politike globalnog prostora (Scholte, 2005.; Wallerstein, 2006.).

Zanimljivo je uočiti da se novonastale granice ili zaštitne barijere gotovo u potpunosti preklapaju sa domicilnom lokacijom najvećeg broja svjetskih milijardera (Slika br. 26).

Izvor: Atlas globalizacije, Radvanyi, Jean et al, 2006:120

Slika br. 26: Raspored svjetskih milijardera

Ovo nam je važno prepoznati iz dva razloga:

1. potvrđuje se činjenica da se krupni kapital štiti od naviranja onih koji žive u drugačijim životnim okolnostima i
2. da je svjetsko bogatstvo uglavnom pod zaštitom represivnih aparata državnih vlasti (policija, vojska, granice i drugo), jer se za svoju zaštitu očito koriste i državna sredstva.

To za posljedicu ima povezivanje državnih interesa i interesa globalnog kapitala jer si međusobno, kao u nekoj simbiozi, pružaju podršku.

To je odavno poznati fenomen iz povijesti ekonomije, koji se na primjeru bogatih zemalja i danas ponovno potvrđuje u svom punom sjaju, a o tom fenomenu piše i J. K. Galbraith u svojoj knjizi *Ekonomija u perspektivi*:

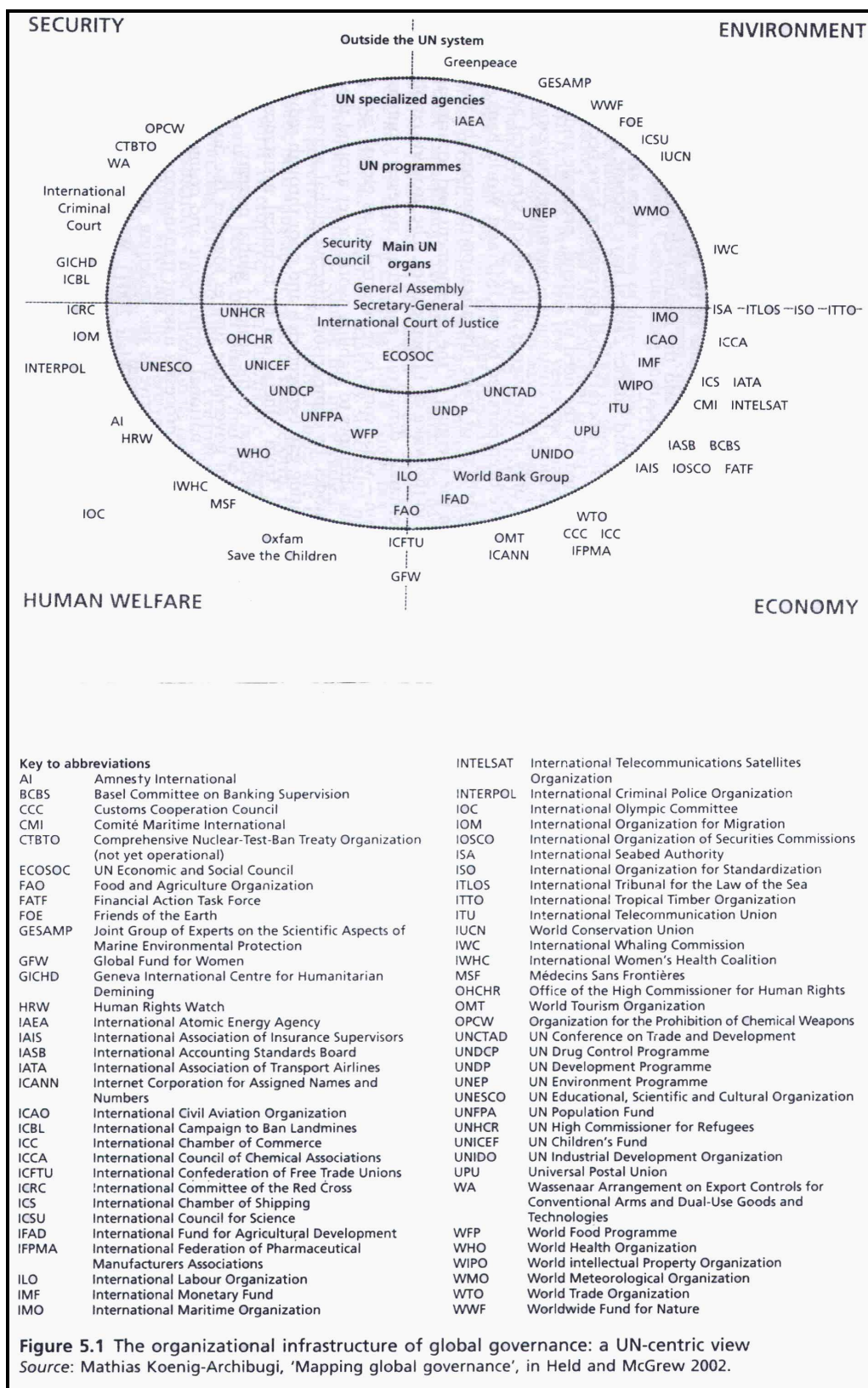
U osamnaestom stoljeću dogodilo se pojavljivanje i konsolidiranje moći suvremenih država, a nacionalna država bila je samo završna faza dugog lanca zbivanja (Galbraith, 1995:26).

S usponom nacionalne države došlo je do bliskog, čak intimnog povezivanja državne vlasti i trgovačkog interesa. Dugo se raspravljalo o tome što je bilo prvo: je li država odnjegovala trgovce kako bi služili njezinom autoritetu ili je snažna država bila nužan argument trgovačke moći. ... Smatralo se da je služenje i podložnost trgovačkim interesima prirodna sklonost nacionalne države; trgovci su opskrbljivali državu ekonomskim sredstvima koja su hranila njezinu unutarnju i vanjsku snagu (Galbraith, 1995:27).

Jedna od najraširenijih čovjekovih sklonosti jest zaključiti da ono što je dobro za pojedinca nužno je dobro i za državu – što će poslije postati poznato kao pogreška uopćavanja (Galbraith, 1995:29).

Usprkos tome što je očita neravnomjerna raspodjela svjetskih bogatstava, lokacija svjetskih milijardera i država koje štite ove dvije kategorije, još od kraja Drugog svjetskog rata čovječanstvo nastoji stvoriti takav institucionalni okvir koji bi služio svim ljudima na zemlji jednako. Tu prije svega mislim na organizaciju Ujedinjenih nacija koja je svojedobno slovila kao primjer kako bi mogla/trebala izgledati svjetska Vlada. Uloga Ujedinjenih nacija se kroz vrijeme mijenjala te će joj budućnost uvelike ovisiti o razvoju međunarodnih odnosa i njezine spremnosti da se suoči sa nužnim reformama. U svakom slučaju uputno je razumjeti strukturu ove već postojeće organizacije, te procijeniti jesu li i u kojoj mjeri ostali svjetski integracijski procesi slični već postojećim svjetskim organizacijama te što se može dodatno poboljšati. (Slika br. 27).

Znamo da, baš kao i Europska unija, i Ujedinjene nacije aktivno promoviraju ideju socijalne kohezije i to na razini pojedinih država članica kao i na međudržavnoj razini, pri čemu Ujedinjene nacije služe kao institucija – servis za takvu suradnju. Nema sumnje da su takva nastojanja hvale vrijedna i da imaju svoj utjecaj te zbog toga ova međunarodna institucija socijalnom istraživaču može biti zanimljiva s obzirom na postignute rezultate kao i na razumijevanje poteškoća s kojima se susreće pri realizaciji svojih ciljeva. Osim socijalnom istraživaču, vrijedne informacije o tome kako se valja organizirati, ili baš obrnuto, što treba izbjegavati, mogu dobiti i oni čiji je glavni posao organiziranje i provođenje seta socijalnih politika, a koje će se primjenjivati na više od samo jedne nacionalne države.

Izvor: www.un.org

Slika br. 27: Struktura organizacije Ujedinjenih naroda

Bez obzira na svu institucionalnu opremljenost Ujedinjenih nacija, one ovise o financijskim uplatama zemalja članica. Sjedinjene Američke Države kao najveći pojedinačni uplatitelj svoje uplate vrše neredovito te umjesto da zbog toga budu na svojevrsan način sankcionirane, one tu činjenicu koriste kao pregovaračko sredstvo pritiska, naravno, u cilju ostvarenja svojih državnih interesa. To je bilo posebno vidljivo u vremenu kada je trebalo donijeti odluku Ujedinjenih nacija da se krene u zajednički rat protiv Iraka 2003. godine, kao što je to već bilo napravljeno u združenoj akciji protiv Iraka 1991. godine. Kako Ujedinjene nacije nisu bile voljne dati podršku za vojnu akciju, Sjedinjene Američke Države su otvoreno okrenule leđa ovoj međunarodnoj organizaciji⁶⁸ te su organizirale "Coalition of willing"⁶⁹ koja je uključivala veliki broj zemalja, i to redom članice Ujedinjenih nacija.

Takva samovolja je moguća samo ako postoji vjerojatnost da se takvo ponašanje neće sankcionirati, kao što se i nije. A nije se zato jer se novi globalni svjetski poredak očito temelji na nekim drugim osnovama, na primjer ekonomskim.

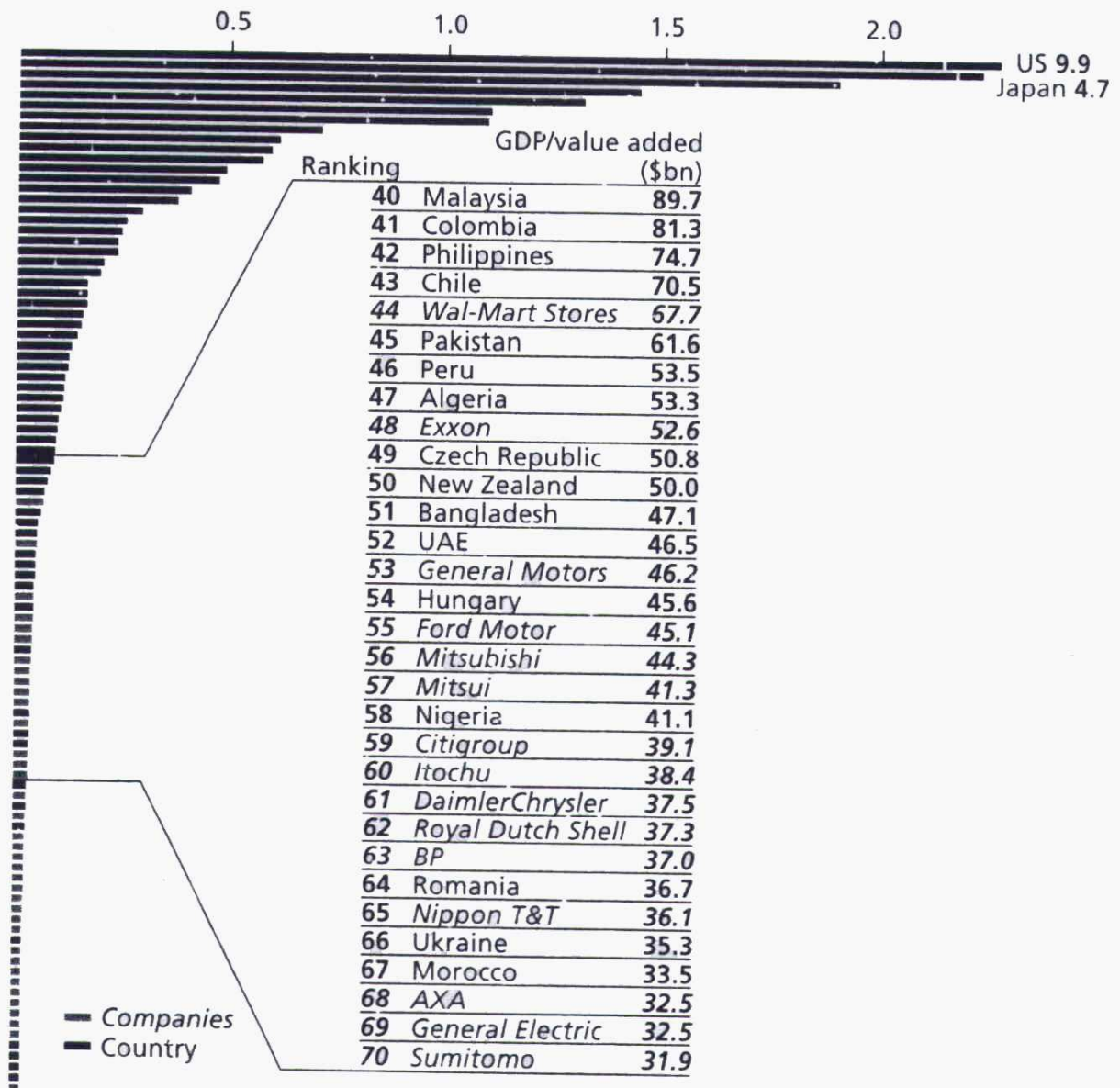
Da nacionalne države gube utrku sa novim svjetskim ekonomskim gigantima pokazuje i Slika br. 28, na kojoj se uspoređuje razina ostvarenog BDP-a pojedinih nacionalnih država i ostvarene dobiti nekih svjetskih kompanija. Očito je da je financijska moć pojedinih svjetskih kompanija veća od financijskih moći pojedinih država. S tim u vezi sve jasniji postaje stav Richarda Pascalea koji smatra da su korporacije postale dominantne socijalne institucije našeg vremena (Rothbard, 2007.).

---

⁶⁸ Američki Veleposlanik u Ujedinjenim nacijama, John D. Negroponte je uz podršku američkog predsjednika G. W. Busha, na sjednici Vijeća Sigurnosti Ujedinjenih nacija napomenuo da Sjedinjene Američke Države ne misle dalje sudjelovati u radu "ovog debatnog kluba".

⁶⁹ U prijevodu sa eng. – Koalicija voljnih.

A Global Economy?

Figure 4.1 Who is on top: countries and companies ranked according to value added or GDP (\$'000bn)

Source: Wolf 2002: 7, adapted from World Bank and *Fortune* magazine data.

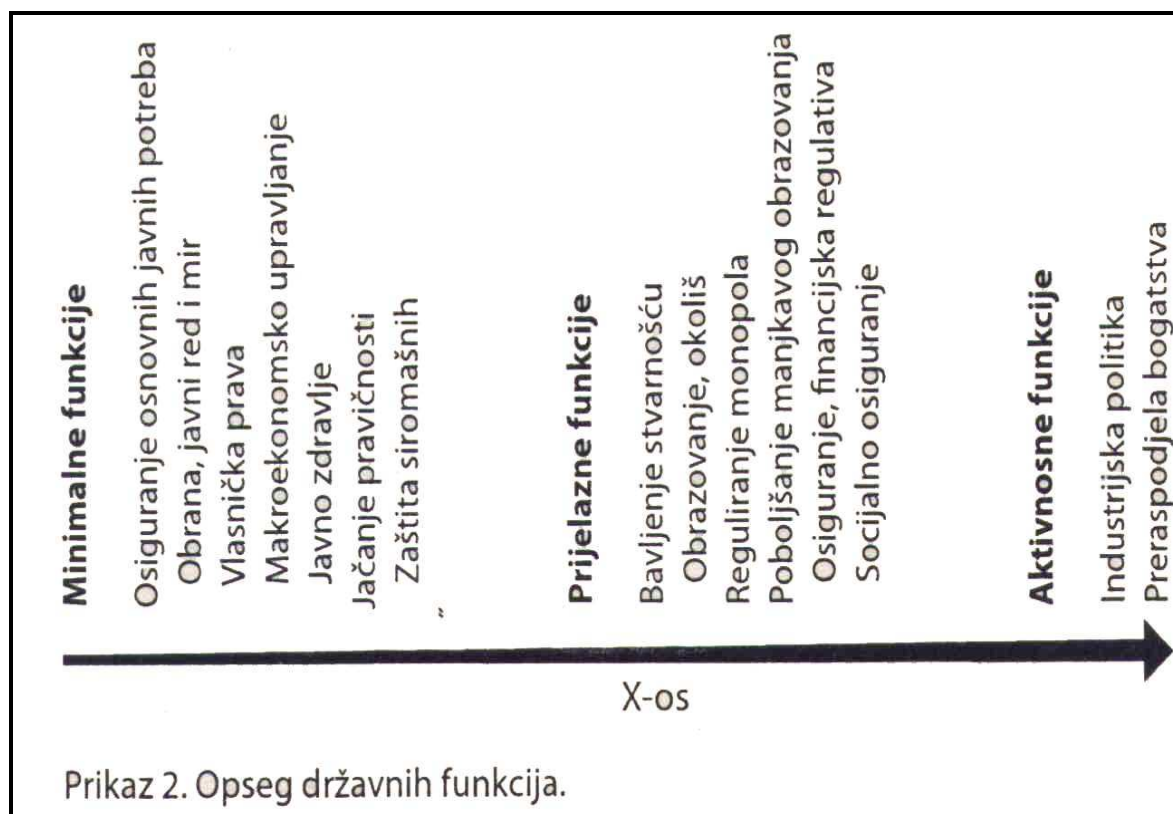
Izvor: Held, 1995.a :44

Slika br. 28: Rang BDP-a pojedinih država i ostvarene dobiti nekih svjetskih kompanija

Ovakvo stanje stvari direktno utječe na moć koju imaju nacionalne države svijeta, bilo da se radi o nametanju državnog interesa unutar zajednice ili u odnosu prema interesima drugim država svijeta.

Ono što je neosporno da se uloge države sve više i sve brže mijenjaju i to uglavnom u pravcu smanjenja njenih ovlasti ili utjecaja na pojedine sektore kao što su: zaštita siromašnih, obrazovanje, poticanje tržišta, civilno društvo, održavanje javnog reda, pa čak i obrana. Svi ovi segmenti polako prestaju biti dijelom državnih funkcija (Senett, 2008).

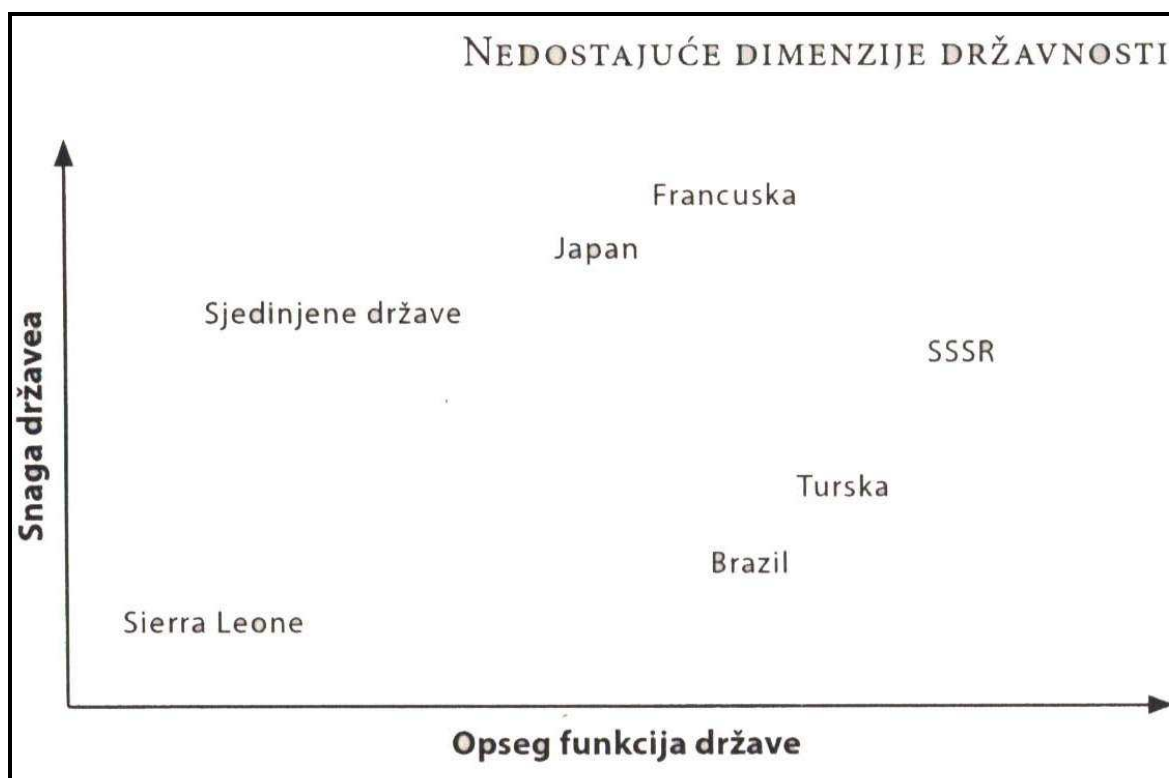
Svjetska banka je 2002. godine pokrenula projekt u kojem je istražila "pokazatelje učinkovitosti vlasti", a u istraživanju je bilo obuhvaćeno 199 zemalja svijeta (Kauffman, Kraay i Mastruzzi, 2003.).⁷⁰ Rezultati su pokazali očekivanja ispitanika o sposobnostima države (Slika br. 29), te njihov rang u odnosu na promatrane varijable (Slika br. 30).

Izvor: Fukuyama, 2004, :21

Slika br. 29: Opseg državnih funkcija

⁷⁰ Rezultati istraživanja se mogu naći na: www.worldbank.org/wbi/governance/govdata2002

Izvor: Fukuyama, 2004, :25

Slika br. 30: Matrica državnosti

Tu moguće dolazimo do ključa razumijevanja pravca budućeg razvoja događaja. Dvije osnovne dimenzije koje promatramo su *snaga i opseg* državnih institucija. Po svemu sudeći globalni svjetski poredak i proces globalizacije izravno utječu na ove segmente državnosti, a cilj svjetskih vlada u budućnosti će biti smanjenje opsega funkcija država, ali da pritom u okviru onih funkcija koje će se zadržati, moć države, odnosno njena snaga, bude najjača tj. da ima najsnažniji autoritet. Po definiciji kakvu je dao Max Weber, država bi trebala biti jedina institucija kojoj ljudi daju legalitet i legitimitet za primjenu sile u svrhu očuvanja konsenzusom utvrđenih prava države. Stoga, monopol zakonske moći koju ima država omogućuje pojedincima da izbjegnu ono što je Hobbes nazvao "ratom svih protiv svih" (Fukuyama, 2004:13).

Funkcije države su sve donedavno bile neupitne, ali njihov opseg i snaga se svakodnevno preispituje. To je naročito dobro vidljivo u zemljama u razvoju čije države su još uvijek prevelike i previše pretenciozne glede funkcija koje žele obavljati. No za većinu zemalja u razvoju najhitnije jest da povećaju temeljnu snagu svojih državnih institucija, kako bi osigurale provedbu onih bitnih funkcija za koje postoji konsenzus da su u nadležnosti vlade (Fukuyama, 2004:58).

Ono što se za socijalnu državu pokazalo najboljim jest snažna i učinkovita država unutar granica neophodnih državnih funkcija.

Pitanjem opsega funkcija države bavio se još davnih dana, između ostalih, i njemački filozof Wilhem von Humboldt (1767. – 1835.) koji je ovoj temi posvetio i knjigu pod naslovom *Ideje za pokušaj određenja granica djelotvornosti države*. Prema njemu država ima važnu funkciju u životima ljudi, a to se naročito odnosi na aspekte unutar kojih, po njemu, država mora posebno skrbiti. To su prije svega funkcije države vezane uz:

1. fizičko blagostanje građana
2. skrb za međusobnu sigurnost građana i
3. skrb za odsustvom izvanjskih opasnosti

Istovremeno, Humboldt je smatrao da država mora biti ograničena kada je po srijedi formiranje ćudoređa, a potpuno odsutna kada su u pitanju religijska opredjeljenja građana (Humboldt, 1993:40).

Američki ekonomist Paul Samuelson je pak u svojoj knjizi *Ekonomija* ustvrdio da se uloga države mora ograničiti na četiri osnovne društvene funkcije:

1. efikasnost
2. jednakost
3. rast i
4. stabilnost

Samo u ove svrhe državne vlasti smiju upotrijebiti svoju moć, a u okrilju civilnog društva jest nadgledanje da država ne zloupotrijebi svoj represivni aparat (Samuelson, 1992:41-45).

Ulrich Beck svoju knjigu *Moć protiv moći u doba globalizacije* započinje sa mišlju:

Onaj tko, suočen sa masovnom nezaposlenošću i brzim porastom nesigurnih radnih mjesta, objavljuje ideale pune zaposlenosti – izruguje se ljudima. Onaj tko, u zemljama s prosječnim brojem djece koji je pao na opominjućih 1.3, objavljuje da će mirovine biti osigurane – izruguje se ljudima. Onaj tko, suočen sa dramatičnim smanjivanjem prihoda od dohotka hvali globalizaciju, koja dopušta transnacionalnim koncernima da, služeći se taktikom međusobnog izigravanja država – ne plaćaju poreze – izruguje se ljudima. Onaj tko, suočen sa sukobima u koje dopijevaju višetnička društva, propovijeda ideale multikulturalne ljubavi prema strancima – izruguje se ljudima. Mi Europljani, pretvaramo se kao da i dalje postoje Njemačka, Francuska, Italija, Nizozemska, Portugal i dr. Ali njih već odavno nema, jer su zatvorene cjeline moći nacionalnih država i društvene jedinice koje se ograđuju jedna od druge, neodržive. Ni Njemačka, ni Francuska, ni Italija ni druge zemlje više ne postoje u onoj mjeri u kojoj postoji Europa, niti u onom obliku u kome su zabilježene u

glavama ljudi i slikovnicama povjesničara, jer više ne postoje granice kompetentnosti i ekskluzivni iskustveni prostor na kojima se taj svijet nacionalnih država zasnivao (Beck, 2004:7).

Isto tako, Beck tvrdi:

U svakom slučaju stara igra, koja ima mnogo imena poput: "nacionalna država", "nacionalno industrijsko društvo" li "nacionalna socijalna država" više nije moguća....

U staroj političkoj igri cilj "nacionalne socijalne države" je bio veća sigurnost za sve. Vrijedi li to još uvijek? Politički cilj "socijaldemokratskog razdoblja" bio je u nacionalno homogenoj državi postići najveću mjeru socijalne jednakosti. Toga više nema (Beck, 2004:23).

Kada se govori o novom svjetskom poretku čije obrise možda već možemo naslućivati, zanimljivo je primijetiti da su kroz povijest pripadnici i lijevih i desnih političkih opcija predviđali da će na posljetku nastupiti dokidanje države kao političkog fenomena. Prema Marxu odumiranje države trebalo bi se pojaviti u onim društvima u kojima postoji visoki stupanj spontane društvenosti i gdje ograničenja i pravila ponašanja dolazi iznutra, a nisu nametnuta izvana (Fukuyama, 2000:410). Smatrao je da je to prirodni slijed društvenog razvoja. Isti takav zaključak, ali sa upravo suprotnom argumentacijom od Marxove imali su i zagovaratelji kapitalističkog društvenog uređenja. Oni su tvrdili da će zajednički interes nadvladati razlike koje nameću pojedine nacionalne države te da će se društvo pretvoriti u jednu jedinstvenu cjelinu koja će kao takva kreirati zajedničku budućnost. Takva predviđanja obje struje političkog spektra smjestila su u daleku budućnost, a znakovito je da je poimanje dokidanje države postala točka susreta između dviju oprečnih ideologija, komunizma i kapitalizma.

Socijalni teoretičari su otišli i korak dalje pa se tako tvrdi da smo mi već dobro zakoračili u doba postdemokracije. O tome piše i Colin Crouch, autor knjige *Postdemokracija* u kojoj zagovara stav da postojeći sustav moći koji je proizašao iz demokratskog legitimiteta, taj legitimitet značajno nadilazi te se pretvara u njegovu suprotnost, razarajući značaj demokratskih procedura i postojećih društvenih klasa (Crouch, 2007.) U vremenu postdemokracije svjedoci smo, kako smatra autor, urušavanja javnog dobra i koncepcija ravnopravnosti, a u ime partikularnih financijskih interesa, uglavnom dobro organiziranih i glomaznih multinacionalnih kompanija. To je sigurno tako, no valjalo bi procijeniti je li pojam općeg dobra tako jednoznačan kako se na prvi pogled misli i jesu li multinacionalne kompanije nastale upravo u želji da se što prije i što efikasnije dođe do općeg javnog dobra. To su pitanja na koje teoretičari globalizacije trajno pokušavaju dati valjane odgovore.

Ovo poglavlje ponudilo nam je širi društveni kontekst iz kojeg je vidljivo da su izazovi s kojima se suočavaju socijalne države, a od kojih su neki prikazani u ovom radu, stvarni. Bilo da je riječ o socijalnim teoretičarima ili da se radi o ljudima koji aktivno rade na formulacijama socijalnih politika, svi se oni moraju usredotočiti na razumijevanje i implementaciju društvenih fenomena koji nas okružuju. Socijalne države svijeta nisu niti mogu biti imune na promijene koje se događaju oko nas. Stoga prikazani primjeri koji se dotiču promjena u političkim sustavima, pitanja raspodjele svjetskog bogatstva, institucionalnog okvira međunarodnih organizacija, novih ekonomskih odnosa i drugo, na izravan način dotiču se teme socijalnih država kao i prirode europskih integracijskih procesa. Jer one oboje funkcioniraju u postojećim i trajno promjenjivim okolnostima što daje dodatnu argumentaciju za izrečeni stav u ovome radu da će se one morati prilagođavati tim okolnostima. To nije niti lak niti brz zadatak, niti je uspjeh zagarantiran. Ali, održavanje statusa quo siguran je put za neuspjeh. Prepoznavanje toga na vrijeme u funkciji je osnaživanja socijalnih država diljem svijeta, pa tako i onih europskih, kao i davanje novog zamašnjaka za europske integracijske procese koji se svaku malo nađu na nekoj prekretnici i institucionalnoj krizi koja se potom krivo pripisuje pojedinim povodima. Baveći se pojedinačnim povodima koji izazivaju institucionalne krize u Europi (odbijanje ili odugovlačenje sa potpisivanjem pojedinih dokumenta od strane pojedinih država članica Europske unije, korištenje prava veta na donošenje odluka, korištenje demokratske procedure kao metode provođenja političkog pritiska i drugo), zaboravljaju se ili se ne uzimaju u obzir pravi uzroci koji dovode do takvih kriznih situacija. Ovo poglavlje ponudilo je uvid u pojedine uzroke problema koje tek treba rješavati, a već sada direktno utječu na naše živote.

5. SOCIJALNA DRŽAVA I EUROPSKI KONTEKST

Dosadašnja poglavlja ovog rada pružila su nam izvjesne potrebne informacije o dosad korištenim ključnim pojmovima i o povijesti onih fenomena kojima se ovdje bavimo: Europskoj uniji i njenim integracijskim procesima te nastanku i razvitku koncepta socijalne države. Isto tako, opisane su, i na odabranim primjerima prikazane, neke od poteškoća s kojima se susreću današnje socijalne države, odnosno mjere koje se provode u ime socijalno osjetljivog ponašanja. U nastavku, namjera mi je koristiti dosad iznesenu argumentaciju s ciljem promišljanja i davanja odgovora na pitanje koje stoji i u naslovu ove disertacije, a to je: je li moguće socijalnu državu koristiti kao integrativni faktor za Europsku uniju i u kojoj to mjeri, te je li pri tome nužno redefinirati bilo ciljeve Europske unije bilo ciljeve (i pripadajuće metode) kojima se koriste sadašnje socijalne države ili možda oboje.

5. 1. KAKVU EUROPU ŽELIMO I KAKVU EUROPU STVARAMO?

O socijalnim aspektima onoga što građani Europske unije od nje očekuju i onoga što im ona može pružiti biti će više riječi u poglavljima što slijede, a u ovom poglavlju naglasak će biti na idejama na kojima počiva sama europska konstrukcija Unije i mogući raskorak sa europskom stvarnošću.

U predgovoru svoje knjige *Europe in the Global Age*, Anthony Giddens donosi citat iz govora britanskog premijera Tonya Blaira iz 2005. godine:

U tom govoru, on je naglasio svoju obavezu prema europskom projektu i europskom "socijalnom modelu". Ali, kakav je taj socijalni model, pitao se retorički, koji ostavlja 20 milijuna ljudi u Europskoj uniji bez posla? Europski socijalni model potrebuje radikalnu reformu. (citirano prema: Giddens, 2007:vii).

Nastavno, Giddens dodaje:

Europski socijalni model je velikim djelom definiran u suprotnosti sa Sovjetskim Savezom i Istočnom Europom s jedne strane i američkim liberalizmom slobodnog tržišta s druge.... Danas imamo "borbu za Europu" (Giddens, 2007:ix).

U daljnjem tekstu knjige se, između ostalog, iznosi podatak da danas u prvih 15 zemalja koje čine Europsku uniju (EU15) 60 milijuna ljudi živi u siromaštvu, usprkos tome što se već i na mjesečnoj bazi europske institucije obraćaju svojim građanima kroz mnogobrojne i

raznovrsne direktive, odluke, deklaracije, sastanke, izvještaje i upute koje se bave temom socijalnog stanja građana Europe (Giddens, 2007:74).

O dualnosti gospodarskog stanja u Europi govori se i u knjizi "Povijest – Suvremeno doba (1985. – 2007.)":

Europa se zapravo posljednjih godina XX. st. oblikovala kao bogata zona, s visokim životnim standardom većine stanovnika, ali je bila obilježena i znakovima propadanja, ponajprije demografskog starenja, produktivne slabosti u sektorima visoke tehnologije, visoke razine nezaposlenosti i daljnjeg rasipanja ljudskog faktora. Izazovi su to koje niti jedna država ne može sama pobijediti i samo bi uspjeh ekonomskog integracijskog procesa i političko ujedinjenje mogli omogućiti suočavanje s njima. Europska unija je po mnogim aspektima model za ostatak svijeta (po razini i stilu života, razvoju civilnog društva i dr.), no da bi sačuvala i razvila tu ulogu trebala bi učiniti odlučne korake prema izvršavanju projekta ujedinjavanja koji je otpočeo u njezinom zapadnom dijelu prije više od pola stoljeća (Povijest, 2007:140 – 141).

Iako Europljani još nisu definirali što ih to točno veže, oni dobro znaju da su upućeni jedni na druge i da tek zajedno mogu ostvariti svoje ciljeve. Europa je, nažalost, kroz svoju povijest sve donedavno, bila kontinent ratova. Europljani strahuju da bi neograničena konkurencija među njima lako mogla postati novi izvor sukoba (Milardović, 1998.).

Europski način života mora izražavati europski duh, koji je povijesno izgrađen na ideji razuma, kao dio tipičnog europskog nasljeđa, uz grčko – rimsku filozofsku i pravnu te kršćansku moralnu tradiciju (Kopić, 2001.).

Kršćanska moralna tradicija se oduvijek priklanjala kolektivističkoj ideološkoj poziciji, koja sa sobom donosi mnoge raznovrsne aspekte društvenog ponašanja, od kojih je koncept socijalne države samo jedan prikaz, a koji su, od onih koji ih procjenjuju, označeni ili kao vrlo povoljni za društveni napredak ili kao vrlo nepovoljni. Europska unija je i u ovom segmentu procijene kršćanskog utjecaja praktički raspolovljena, što se dobro vidi i iz rasprave o tome treba li se u temeljnim dokumentima Europske unije pozivati na europski kršćanski identitet. O tome Anthony Giddens kaže:

U praksi su socijalizam i komunizam veoma naglašavali ulogu države u stvaranju solidarnosti i jednakosti. Kolektivizam je postao jedno od najistaknutijih obilježja koje socijaldemokraciju razlikuju od konzervativizma, a koji je ideološki mnogo jače naglašavao pojedinca.

Kolektivistički pristup je također dugo sastavni dio kršćansko-demokratske ideologije u europskim kontinentalnim zemljama (Giddens, 1998:40).⁷¹

Iz ovoga citata se jasno vidi da socijaldemokracija kao relevantni oblik uređenja društvenih odnosa u Europi podržava kršćansku kolektivističku dogmu, dok se neoliberalna ili konzervativna ideologija tome izrazito protivi (Kistol, 2004.). Ono što karakterizira Europsku uniju jest to da se deklarativno zalaže za socijaldemokraciju, dok se istovremeno europski gospodarski život, kao važna osnova njenih integracija, uglavnom ravna prema neoliberalnoj tradiciji. Direktna posljedica je potencijalna opasnost za budući nastavak i oblik europskih integracijskih procesa.

Međutim, prave poteškoće nastaju već u trenutku kada je potrebno definirati zajedničke ciljeve. U momentu nastajanja triju Europskih zajednica zajednički cilj je bio vrlo jasan i lako definirajući: pod hitno zaustaviti rat i onemogućiti daljnja agresivna ponašanja u Europi. U tome se, nesumnjivo, uspjelo. Svi daljnji zajednički ciljevi produkt su spleta povijesnih okolnosti i trenutnih interesa pojedinih nacionalnih država Europe, koji u ovom povijesnom momentu idu na ruku stvaranju europskog zajedništva. Tako snažni integrativni faktor kao što je rat na zajedničkom teritoriju više ne postoji, a ekonomski interesi su vrlo promjenjiva kategorija, koja u danom trenutku može spajati europske nacije, ali je vrlo lako, čak i vrlo brzo, moguće zamisliti da se ekonomski interesi promjene, što bi cijeli europski integrativni proces moglo dovesti u pitanje. Stoga je za Europsku uniju od presudne važnosti naći nove izvore zajedništva i nove integrativne faktore koji će pridonijeti europskom jedinstvu (Rosamond, 2000:34). Iako je Europska unija zapravo prva postmodernistička politička institucija (Rifkin, 2004:244), za njenu integraciju nije joj dovoljno znati što neće, već upravo obrnuto – mora imati jasnu viziju svoje budućnosti. Ta vizija budućnosti će morati dati odgovor na pitanje: koja je zapravo svrha europske integracije? Europi treba novi zanos kao izvor njene integracije.

Jer ako ideal mira više nije dovoljan da bi opravdao pristanak i žrtve koje europske integracije podrazumijevaju, vrlo brzo će se na udaru kritike naći i Monnetova integracijska

---

⁷¹ Anthony Giddens, kao i uostalom mnogi drugi autori, u svojim djelima različite nazive za suvremene političke ideologije ponekad koriste kao vrlo bliske ili čak kao sinonime. Namjera svakog naziva je da izdvoji ili naglasi neki specifični element iz ideološke pozadine koju opisuje te je stoga uputno pri čitanju politološke literature koristiti i pomoćnu literaturu koja komparativno definira osnovne politološke termine (rječnici, leksikoni i drugo).

doktrina, koja je proizvela čudovište, novi Levijatan: tehničko-ekonomsko-pravnu federaciju, koja je izvan domašaja građana i njihovih interesa (Staničić, 2004.).

Tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća osim sveopće europske integracije, na europskom tlu se događala i jedna manja integracija koja bi nam mogla poslužiti kao svojevrsni *case study* koji bi nam mogao otkriti određene karakteristike integracije kao fenomena po sebi. Mislim na ujedinjavanje dvije Njemačke. Pri padu berlinskog zida, sama ideja da je došlo vrijeme kada se mrska brana među ljudima ruši izazivala je val oduševljenja i vjeru u bolje sutra. Ta snažna pozitivna emocija imala je svoj vijek trajanja. Danas, dvadeset godina nakon tih povijesnih događaja Njemačka je ujedinjena zemlja ali proces integracije niti izdaleka nije gotov. No, oduševljenje zbog postignutog jedinstva je do danas u znantnoj mjeri iščezlo (osim prigodom sjećanja na slavne dane rušenja zida), ali postoji međusobno predbacivanje zbog neispunjenih očekivanja ljudi (Mendras, 2004:186).

Jeremy Rifkin, autor knjige *The European Dream – How Europe's Vision of the Future Is Quietly Eclipsing the American Dream* doslovno navodi:

Europa nije nikada postojala; trebalo je, doslovno, stvoriti Europu. A to je značilo navesti ljude da postanu svjesni svog Europeizma. Trebalo je razbiti čahure nacionalne države, kako bi se omogućila veća povezanost među narodima Europe... Ugrožen je dugotrajni suverenitet nacionalnih država, te ograničena njihova hegemonija i vladavina. ...Mandat EEZ-a iziskivao je uspostavu zajedničkog tržišta, u što su bili uključeni usklađivanje poreza, brisanje unutarnjih carinskih zapreka i donošenje zakona vezanih uz kapitalizam i slobodno zapošljavanje radne snage. Rimski ugovor i uspostava Europske ekonomske zajednice značili su da zemlje članice više nemaju pravo djelovati samostalno u gospodarskim pitanjima. Sporazumom su određena četiri prava: pravo građana da se kreću drugim državama Zajednice, pravo na zasnivanje doma u drugoj državi, pravo na rad u drugoj državi i pravo na prijenos kapitala iz države u državu (Rifkin, 2004:244 – 249).

Još k tomu Rifkin napominje:

Ne znam niti jedan slučaj da su ljudi najprije uspostavili tržište i započeli trgovati, a tek onda stekli kulturni identitet. Riječ je o tome da kultura nije, a nikada nije niti bila, produžetak tržišta, niti pak vlasti. Naprotiv, tržište i vlast produžetak su kulture (Rifkin, 2006:285- 286).

ili

Uspjeh europskog sna uvelike ovisi o sposobnosti da se kulturni identitet, univerzalna ljudska prava i način upravljanja Europom harmoniziraju, umjesto da budu u međusobnoj opreci (Rifkin, 2006:295).

Na pitanje: što je to Europska unija?, Ulrich Beck kaže da je to:

...faza pregovaranja, koja postavlja pozornicu, diktira dijaloge i režira čitavu predstavu (Beck, 1994:39).

U pokušaju određenja što je Europska unija Robert Schuman je rekao:

Ono što ide u korist Europe jest njena sposobnost da učinkovito i odmah doprinese potrebama čovječanstva kao i njen odgovor na stremljenje naroda (Schuman, 2000:8).

Primijetivši da nije dao određenje Europske unije Schuman je pokušao to napraviti na način da kaže što Europska unija (tada Zajednica) nije:

Europska zajednica neće imati lik nekog imperija ili Svete alijanse (Schuman, 2000:15).

Također, sociolog Andrew Barry je ustvrdio da je umreženje Europske unije:

...ne samo način rješavanja političkih sukoba između zagovornika socijalne države i neoliberalizma već da ona u proces uvodi i javnost, koja potiče društvene i ekonomske čimbenike, umjesto da stvara zaštitnički odnos ovisnosti između države i njezinih korisnika (Barry, 1996:33 – 34).

U promišljanje o formiranju europskog identiteta uključio se i Manuel Castells koji je u svojoj poznatoj knjizi *Kraj tisućljeća* iznio stav:

Ako je smisao povezan s identitetom i ako identitet ostane isključivo na razini nacionalnog, regionalnog ili lokalnog, europska integracija neće otići dalje od zajedničkog tržišta, koja će biti slična zonama slobodne trgovine u drugim dijelovima svijeta. Europsko ujedinjenje, gledano dugoročno, traži europski identitet. Međutim, pojam europskog identiteta je, blago rečeno, problematičan (Castells, 2003:357).

Stav o problematičnosti pokušaja određenja europskog identiteta nas dovodi do vizionarske misli o tome što je primarno za Europsku uniju:

U Europi bismo umjesto Eurovizije možda trebali imati natjecanje za EuroViziju (Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2004:12).

Svi ovi i brojni drugi navodi koji bi se ovdje mogli citirati upućuju nas na zaključak da svaki autor koji se bavi temom europske integracije, svaki europski državnik i naposljetku, svaki

stanovnik Europe ima neku svoju predodžbu što to Europa i Europska unija jesu. U takvim okolnostima vrlo je složeno, ako je uopće i moguće, pokušati izraziti neki zajednički europski cilj, oko kojeg bi se svi složili i prihvatili ga kao svoj. Gotovo na isti problem nailazimo i kod Rousseauovog pojma *opće volje* i povjerenja da će svi "potpisnici" društvenog ugovora svojim doprinosom htjeti sudjelovati u realizaciji te opće volje. Europa ne pokazuje znakove da je i blizu pronalaska zajedničke volje u kojoj bi svi mogli naći svoj interes. Dapače, proteklih 60-tak godina povijesti Europskih zajednica (i Unije koja ih je naslijedila) pokazuju da su se pri svakom pokušaju donošenja zajedničkih odluka događali duboki unutarnji potresi (Sennett, 1998.). Neke odluke su ipak donesene, i to uglavnom vezane uz institucionalna pitanja same Europske unije, dok za mnoga druga pitanja nije postignuto niti približno zajedništvo. Toga se, primjerice, dobro sjećaju narodi bivše Jugoslavije, koji su aktivno tražili da se zaustavi predvidivo krvoproliće što nije postignuto, već se morala čekati akcija NATO-a, koja se dogodila tek u Bosni, nakon pet godina rata. Isto takvo potpuno zakazivanje zajedništva dogodilo se kada se trebao donijeti zajednički stav o ratu u Iraku koji je bio pokrenut mimo Ujedinjenih nacija, a pod pokroviteljstvom Sjedinjenih Američkih Država. Neke zemlje Europske unije su stavile sva svoja raspoloživa sredstva u službu toga rata (poput Velike Britanije i Poljske), neke zemlje su dale samo "zeleno svjetlo" i pomoć u, primjerice, sanitetu ili humanitarnoj podršci, dok su neke druge zemlje bile apsolutno protiv pokretanja tog rata (kao Francuska i Njemačka).

Čak i kada je posrijedi dogovor o unutrašnjem ustrojstvu Europske unije, ona ima dosta poteškoća oko formiranja svojih predstavničkih institucija. Tek će sa implementacijom Lisabonskog sporazuma u praksi Europska unija postići dogovor o predsjedniku Europskog Vijeća ili o njenom Visokom predstavniku za vanjsku i sigurnosnu politiku (što je pandan ministru vanjskih poslova), a najavljeno je i da će se postojeći rotacijski sustav predsjedanja Europskom unijom mijenjati.⁷² U isto vrijeme iz svih krajeva Europske unije dolaze ozbiljne pritužbe o pretjeranom i često besmislenom europskom zakonodavnom okviru, koji je u ozbiljnom raskoraku sa stvarnim životom ljudi i zajednice. "Zakonski stampedo" nije poštedito niti pravni poredak Europske Unije, među kojima se nalaze zakoni, prijedlozi zakona i direktive koje zvuče gotovo nevjerojatno, a koje su donijeli ili htjeli donijeti čelnici Europske Unije. Tako je Europska Komisija svojedobno predlagala zabranu izrade pizze u

---

⁷² Za čelne ljude ovih novih europskih institucija koje se stvaraju Lisabonskim ugovorom izabrani su belgijski premijer Herman van Rompuy te britanska barunica Catherine Ashton za koje velika većina europskih građana nikada u životu nije čula.

krušnoj peći, jer prema zdravstvenim standardima Unije zagoreni dijelovi na pizzzi znatno povećavaju rizik od kancerogenih oboljenja. Drugi, nadaleko već poznati primjer bizarnih prijedloga Europske Komisije jest zahtjev da se u svim ribljim restoranima unutar Europske Unije ponuđena riba u jelovniku mora pisati njenim nazivom na latinskom jeziku, kako bi svi građani Europske Unije točno znali što im se nudi, a ne samo lokalno stanovništvo, jer je poznato da jedna te ista riba ima mnogo lokalnih naziva. Izgleda da je jedino mrtvi jezik dobar jezik za Europsku Uniju, jer da je predloženo nazivlje pisati engleskim ili francuskim jezikom sve ostale države članice odmah bi, naravno, negodovala. Ovako, na prvi pogled, ovo izgleda kao elegantno rješenje za potpuno apsurdni prijedlog (Altaras, 2005:69 – 70).

Ovakvi, po svojim posljedicama, nesumnjivo, sasvim nespretni prijedlozi očito imaju za cilj unificiranje Europske unije tj. svođenje europskog stila života na zajednički nazivnik, koji bi time građanima Europske unije trebao olakšao snalaženje. No, Europska unija se baš nikako ne može (niti bi se trebala) unificirati, jer upravo naše razlike čine europsko bogatstvo. Barem takav stav izriču promotori Europske unije. Svako drugo nastojanje vrlo brzo može početi koketirati sa određenim oblicima totalitarizma, s kojim Europa, nažalost, ima jako puno povijesnog iskustva. To je dovelo do akcija "zakonodavnih giljotina", kojima je cilj deregulacija prereguliranog života u Europskoj uniji. Ovakva situacija dovodi do ozbiljne frustracije kod onih koji bi morali primjenjivati zakonodavstvo Europske unije ili biti u toku stalnih izmjena, dopuna i ukidanja zakona, a što se stalno događa.

Još se u rimsko vrijeme (na temelju čijeg zakonodavstva je nastala većina današnjeg europskog) znalo da:

Najviše zakona ima u najpokvarenijoj državi (Tacit, 56. – 117. godina).

Ovakvo stanje doprinosi alijeniranosti građana Europske unije od institucija koje bi ih trebale predstavljati. Često se čini da je čovjek postao pijun zakona umjesto da zakon služi čovjeku. No, iz ideje da bi pred zakonom svi morali biti jednaki, a što je temeljna misao demokratskog društvenog poretka, kroz povijest su se čuli i iznosili različiti stavovi o tome kako izgleda povoljan odnos između čovjeka i njegovih zakona. Tako su i Platon i Aristotel ustvrdili da je ideal vladavina zakona, a ne čovjeka (Delius, 2000.), dok je, primjerice, Josip Broz Tito ustvrdio:

"...da se ne treba držati zakona kao pijan plota".

O odnosu između europskih građana i europskih institucija, nastalih na temelju zakona, Manuel Castells govori:

Postoji još jedan vrlo važan izvor nepovjerenja ljudi prema europskim institucijama, koji je postao poznat pod nazivom "demokratski deficit". ...Zapravo, ne postoje nikakvi djelotvorni kanali preko kojih bi građani sudjelovali u radu europskih institucija.... Osposobljavanje europskog građanstva za aktivno sudjelovanje u procesu ujedinjenja potpuno je izostalo, uvelike stoga što su europske institucije obično zadovoljne svojim izoliranim životom u svijetu tehnokratskih agencija i vijeća ministara koji donose odluke (Castells, 2003:352).

I Jeremy Rifkin koristi termin *europskog demokratskog deficita* kada govori o opasnosti da se Europska unija iznutra uruši u vlastitom glomaznom birokratskom aparatu, koji jede vlastitu supstancu (Rifkin, 2006:298.); ili kada se raspravlja o nevjerojatnom i potpuno otvorenom negiranju narodnog suvereniteta kao što je to bio slučaj kada su na prvom referendumu u Irskoj, njeni stanovnici odbacili Lisabonski sporazum. Reakcija europskih čelnika je bila da je "...nužno ponoviti ovaj referendum sve dok se ne dobije Irsko "Da".⁷³ Takvih primjera ima mnoštvo i gotovo su postali europska svakodnevica.

Kada se tome doda i činjenica da su, kao i kod nas u Republici Hrvatskoj, i u Europskoj uniji političari i državni službenici u nadzornim odborima mnogih javnih tvrtki te njihove odluke često nisu gospodarskog karaktera, već se rukovode političkim interesom, sve jasnija postaje sprega između politike i gospodarstva, što lako dovodi do opasnosti korupcije, a što je jedan od najsnažnijih pokazatelja demokratskog deficita.

Jedna od ideja po čemu se razlikuje Europska unija od svih drugih područja na ovom svijetu je, navodno, jedinstveno shvaćanje vrijednosti života. Tako se svojedobno tvrdilo da "europska uljudba" seže sve do tamo gdje je zabranjena smrtna kazna. Ovakvo određenje očito nema samo zemljopisno već i kulturološko obilježje, iako pritom nije jasno zašto bi stav o zabrani smrtne kazne trebao biti samo europski koncept. Ipak, ovakvo shvaćanje došlo je na plodno tlo u mnogim intelektualnim krugovima, jer je istovremeno nudilo razlikovanje europskog geopolitičkog prostora, s jedne strane od Turske (kao njene potencijalne nove punopravne članice u okviru Europske unije, ali i prijetnje zbog različite kulture, zbog teritorijalne veličine i zbog broja stanovništva), ali i od Sjedinjenih Američkih Država, s druge strane. Europa često javno pokazuje svoje prijateljske veze koje ima sa Sjedinjenim Američkim Državama, naročito zbog njene povijesne uloge na tlu Sjedinjenih Američkih Država u XVIII. stoljeću, a i uloge koju su Sjedinjene Američke Države imale na tlu Europe u Drugom svjetskom ratu. Međutim, Europa bez ograda često pokazuje i svojevrzni prezir

---

⁷³ Irsko "Da" se dobilo na ponovljenom referendumu u listopadu 2009. godine.

prema Sjedinjenim Američkim Državama kada je u pitanju poštivanje temeljnih ljudskih prava, kapitalistički sustav i spremnost na upotrebu svoje vojne moći.⁷⁴ Često, međutim, taj prezir prelazi u svojevrzni oblik divljenja, a naročito kada treba primijeniti vojnu silu ili pokrenuti ekonomiju.

U povijesti pravne doktrine Europska unija je bila na tragu uvođenja svojevrsnog presedana svojim nastojanjem da u tekst predloženog Ustava unese Povelju o temeljnim pravima Unije. Tim iskorakom Unija je htjela dati do znanja da će kvaliteta života njenih građana biti osnova njenog jedinstva te da će se sve politike voditi tim temeljnim načelom. Ovako koncipirana,

---

⁷⁴ I Sjedinjene Američke Države (baš kao i Europljani) sebe doživljavaju kao jedinstvenu naciju na svijetu po tome što svoje postojanje, kako kažu, duguju ideji vjere u neotuđivo pravo pojedinca na život, slobodu i težnju za srećom. Međutim, veliki broj američkih saveznih država (njih 38 od 50) još uvijek koriste institut smrtne kazne (Milišić, 1997.). Trenutno u SAD-u na izvršenje dosuđene smrtne kazne čeka 3700 ljudi, većinom afroamerikanaca niskog socijalno-ekonomskog statusa. (Izvor: Death Penalty Information Center; www.deathpenaltyinfo.org) Iako se "capital punishment" donosi samo za najteža zlodjela (ubojstva, teška razbojstva i neka okrutna silovanja) administracija Billa Clintona povećala je broj zločina na saveznoj razini za koje se može izreći smrtna kazna sa 40 na 60. Tema za posebnu raspravu mogla bi (i trebala) biti može li, u okviru kritičko-racionalnog koncepta mišljenja, opstati argument da država ima pravo ubiti onoga tko je ubio, a da se pritom ne zapadne u logičku poteškoću. Zagovaratelji smrtne kazne negiraju da SAD kažnjavajući smrtnom kaznom zločin i same rade zločin, ali zato tvrde da oni koji nekoga liše života dokidaju vlastito pravo na život. Također se tvrdi da smrtna kazna ima edukativnu funkciju. Naravno, ne za onoga nad kime se kazna izvršava, već za one koji ju promatraju tj. društvo u cjelini. SAD su samo jedna od šest zemalja koje imaju smrtnu kaznu i za maloljetnike. Ostale zemlje su: Iran, Nigerija, Pakistan, Saudijska Arabija i Jemen. Čak je i u Kini zabranjena smrtna kazna za mlađe od osamnaest godina – a to je zemlja koja dugo nije mogla pristupiti WTO-u, između ostalog i zato jer se u njoj dokazano krše ljudska prava. Zanimljivo je, također, i to da maloljetnici u SAD-u nemaju pravo potpisivati ugovore, jer nemaju potrebnu "*zrelost niti prosudbenu moć*", ali ih se smatra moralno i pravno odgovornim za zločine koje počinu. (Američki Vrhovni Sud je najavio da bi u ožujku 2005. g. smrtnu kaznu za maloljetnike mogao proglasiti neustavnom, no to s nije dogodilo). U SAD-u je također dozvoljeno izvršiti smrtnu kaznu i nad osobama s mentalnom retardacijom. SAD su, uz Somaliju, jedina zemlja koja nije potpisala Konvenciju Ujedinjenih Nacija o pravima djeteta. Detaljnije informacije o poštivanju ljudskih prava u svim zemljama svijeta mogu se naći u sljedećim institucijama: International Centre for Human Rights and Democracy – www.ichrdd.ca; Human Rights Watch – www.hrw.org i Amnesty International – www.amnesty.org.

Nadalje, Sjedinjene Američke države su zemlja sa najvećim postotkom zatočenih vlastitih građana. Statistike pokazuju da na 100 tisuća stanovnika u zatvorima nalazi 68 ljudi (Švedska), 126 (Španjolska), 131 (Portugal), 139 (Velika Britanija), 337 (Estonija), 638 (Rusija), 652 (Kina) i najviše na svijetu u Sjedinjenim Američkim Državama – njih 686 (Hartley, 2007:87).

ova ideja je trebala biti krajnji izraz humanizma – ideje koja se kroz mnoga stoljeća kalila upravo u Europi, često i u krvi.

Ono što je Jeremy Rifkin u svojoj knjizi nazvao europskim snom, Europska unija pokušava pretvoriti u svoju stvarnost. I možda nam baš zato što je ovaj koncept u tako jasnoj opreci sa, primjerice, konceptom američkog sna, on postaje jasniji nego što bi bio da ga pokušamo razumjeti iz pozicije nekoga tko ga tek treba formulirati i pretvoriti u svoju svakodnevnicu.

U pokušaju da ocrta kako se nastoji živjeti u Europskoj uniji Rifkin polazi od pretpostavljenih temeljnih postulata po kojima uopće može razlikovati Europu od ostalih dijelova svijeta. U tom smislu, čak i bez obzira je li u Europi uistinu postignut takav stil života koji se Europi pripisuje, ovaj opis nam može poslužiti kao polazna točka, kao metoda prepoznavanja što Europa želi. To nam postaje važno pomoćno sredstvo sociološke analize, naročito u situaciji kada Europa sama po sebi traži načine izražavanja vlastitih nastojanja.

U narednom tekstu prenijet ću dio misli i atmosfere koju je Jeremy Rifkin u knjizi *Europski san* pripisao stilu života kakav se promovira tj. želi postići u Europskoj uniji.

Prema Rifkinovom shvaćanju:

...u "europskom snu" odnos između zajednica važniji je od autonomije pojedinca. Kada ljudi razmišljaju o američkom snu, najprije im na pamet pada na um ideja da svatko može prijeći put od siromaštva do bogatstva. Za razliku od toga, europski san se više bavi time kako poboljšati kakvoću življenja pojedinih naroda. U prvome od ta dva sna naglasak je na izgledima za uspjeh pojedinaca, a u drugome pak na kolektivnome blagostanju čitava društva (Rifkin, 2006:107).

U američkom snu naglasak je na gospodarskom rastu, na osobnoj imovini i na neovisnosti. Amerikanci su uvijek bili spremni na rizik. To je djelom ugrađeno u samu bit američkog sna. Novi, europski san više je usredotočen na održivi razvoj, kakvoću življenja i uzajamnoj ovisnosti (Rifkin, 2006:21).

Euroljanima je potraga za sigurnošću uvijek bila vezana uz pripadnost zajednici – bez obzira na to jesu li bili uglavnom vezani uz feud ili su se bavili nekim obrtom unutar zidina utvrđenih gradova (Rifkin, 2006:114).

Euroljanima još odzvanja u ušima Ruskinova premisa: "Svakome prema potrebama, od svakoga prema sposobnostima". Amerikanci se više pouzdaju u škotskog ekonomista Adama Smitha koji je u svom slavnom dijelu *An Inquiry Into The Natural Causes Of The Wealth Of Nations* iznio kontroverznu ideju da u savršeno uređenom kapitalističkom tržišnom gospodarstvu svaki pojedinac radi za

vlastiti interes te da teži isključivo postizanju vlastitog blagostanja. No, dok radi na ostvarenju vlastitog boljitka, on i nehotice povećava opće bogatstvo i pridonosi boljitku svojih bližnjih i cijeloga društva (Rifkin, 2006:116).⁷⁵

Mi težimo ostvarenju sreće djelovanjem. Europljani teže ostvarenju sreće postojanjem (Rifkin, 2006:146).

Organizacije građanskog društva potiču ljude da se sami izbere za vlastite interese, u svijetu u kojem postoji mala vjerojatnost da će to učiniti korporacije i države. Europska unija postala je prva vladajuća struktura koja je organizacije građanskog društva službeno priznala kao punopravne partnere u mrežama javne uprave (Rifkin, 2006:289).

Razvrgavanje partnerstva između biznisa i države oslabilo je državu i njezinu moć. Udvaranje Europske unije građanskom društvu pokušaj je ponovnog stjecanja političkog utjecaja u eri globalnog biznisa (Rifkin, 2006:291).

Uspjeh europskog sna uvelike ovisi o sposobnosti da se kulturni identitet, univerzalna ljudska prava i način upravljanja Europom harmoniziraju, umjesto da budu u međusobnoj opreci (Rifkin, 2006:295).

Europski san je privlačan, no čini se pomalo utopijskim i nedostižnim (Rifkin, 2006:325).

Europski san je aristotelovski delikatan hod po žici, razapet između težnje za većom diferencijacijom i težnje za dubljom integracijom. Novi europski san sljedeći je korak u razvoju ljudskih težnji prema afirmaciji pojedinaca, odnosno prema integraciji (Rifkin, 2006:342).

Iz ovih misli možemo izdvojiti neke osnovne elemente koji se provlače kroz sve segmente na koje se reflektiraju ovdje izneseni stavovi.

Europa je očito prostor jako izraženog dualizma koji je uočljiv u njenim temeljima nastanka, u njenim politikama koje provodi, u kulturnim obrascima koje primjenjuje tj. koji postoje na

---

⁷⁵ Ovo je prilika da se i prenese prevedeni citat iz poznate Smithove knjige *Smith: Inquiry Into The Natural Causes Of The Wealth Of Nations*: "Svaki pojedinac vječito se trudi na najbolji način upregnuti svoj kapital, koliko god on mogao. To čini u svoju korist, a ne u korist društva. No, prirodno je pa čak i neizbježno da će on nastojeći ostvariti vlastitu korist, najradije upregnuti svoj kapital na način koji će najviše pogodovati i društvu" (Smith, 1961:475).

njenom teritoriju, u njenim motivima integracije, ali i u razlozima mogućih sukoba. Ta podvojenost njena je konstanta (Willis, 1975.).

Ono što dodatno raspiruje maštu Europljana je pitanje da li se pred nama stvara nadnacionalna konfederacija ili pak federacija europskih država (Beck, 2008). Još je 1946. godine, dakle neposredno nakon Drugog svjetskog rata, britanski premijer Winston Churchill rekao da "sniva" nastajanje budućih Sjedinjenih Europskih Država. On tada nije ulazio u detalje kako bi taj savez bio pravno reguliran već je izrazio vjeru u smjer kuda će se europski integracijski procesi kretati. Danas imamo mnoge oponente i suprotstavljene stavove oko pitanja treba li uopće Europi takvo političko povezivanje. S jedne strane dosadašnja europska integracija nas upućuje na zaključak da je politička integracija prirodni razvoj događaja sveukupnih dosadašnjih europskih integracija, dok s druge strane proces globalizacije polako razgrađuje državu kao simbol političkog jedinstva, bilo na nacionalnoj bilo na nadnacionalnoj razini. Čak štoviše, nekolicina višenacionalnih država koje su donedavno postojale na euro-azijskom kontinentu su se raspale kao npr. Jugoslavija, Čehoslovačka ili SSSR. U takvim okolnostima i s takvim iskustvom preispitivanje nadnacionalnih integracija postaje potpuno prirodno stanje.

A proces globalizacije je otišao i korak dalje od ovoga preispitivanja, pa je tako pojam *korporacije* nametnuo kao mjeru uspješnosti, sa svim njenim socijalnim prednostima i manama u odnosu na klasičnu nacionalnu državu. Nacionalna država iz ekonomske perspektive predaje uzde moći. Ona je postala taman nesposobna: premala da bi imala utjecaj na rješavanje velikih pitanja, a prevelika da bi pomagala u rješavanju svakodnevnih problema svojih građana (Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2004.).

O temi opstojnosti nacionalne države, a na temelju njenih potencijalnih funkcija u budućnosti Emanuel Castells kaže:

Budući da se ono što država određuje ne provodi do kraja, a neka od njezinih najvažnijih obećanja, ugrađenih u državu blagostanja ne mogu se održati, i njezin autoritet i njezina legitimnost došli su u pitanje (Castells, 2003:370).

Na posljétku Castells zaključuje:

Nacije-države će preživjeti, ali ne i njihov suverenitet (Castells, 2003:378).

Stoga, ako nacionalna država danas sve manje postaje relevantna mjerna jedinica, pripadnost nekom narodu ili naciji također postaje redundantna odrednica. A upravo su to pojmovi i

termini od kojih su odavno odustale multinacionalne korporacije. Možda su upravo zbog te svoje osobine one u stanju nametnuti se kao potencijalna alternativa poznatom i postojećem sustavu političkih institucija u svijetu. I dok su korporacije u cilju postizanja profita s jedne strane nadišle sustave poput nacije, nacionalne države i vjere, s druge strane su ustoličile nove mjere uspješnosti poput: konkurencije, tržišta, potrošača, margina profita i drugog.

Stoga postaje jasno zašto se u europsku integraciju (koja je sada sastavljena od 27 država, a taj broj bi se mogao dodatno i povećati) krenulo s pozicije zajedničkog tržišta. Možda je točna procjena da se jedino tako konstruirana Europa može integrirati i da je to pravi put u određivanju što je europski zajednički interes (Ziegler, 2003.; 2007).

S druge strane, promovirana konkurencija posve jasno predstavlja temeljni dinamički faktor u svakom procesu psihosocijalne individualizacije (Šimić, 2002). Kritika državne ekonomije temelji se na neučinkovitosti i lošoj motiviranosti, želeći pokazati da konkurencija pojedinačnih interesa predstavlja preduvjet za ekonomsku živost. Pa ipak, neregulirana konkurencija također dovodi i do demotivacije i do pesimizma.

Građani Europe Europu sve manje doživljavaju kao konstrukciju, a sve više kao destrukciju i s razlogom su zabrinuti kada pokušavaju odgovoriti na pitanje: je li moguće izgraditi Europu ako su europske nacionalne zajednice jedna drugoj stalna konkurencija? Osjećaj ugroženosti tim je jači jer su se širenjem tržišta na sva područja društvenog života europske nacije našle u međusobnoj konkurentskoj poziciji na gotovo svim poljima a ne samo u sferi ekonomije (Čengić, 2006.; Esping-Andersen, 1980.; Franičević, 2005.).

Takva sveobuhvatna konkurencija je upravo suprotna u odnosu na proklamirano europsko jedinstvo te se postavlja ozbiljno pitanje: može li Europa utemeljena na međusobnom takmičenju održati vlastitu integraciju kao kulturni i politički prioritet.

Značajno je primijetiti i to, a naročito u kontekstu jednakosti šansi i vladavine prava, da Međunarodni monetarni fond (MMF) u punoj maniri poznatoga washingtonskog konsenzusa, zajedno sa predstavnicima tijela Europske unije traže od zemalja kandidata za ulazak u punopravno članstvo u Europsku uniju da se što prije dokinu sve subvencije (naročito one za poljoprivredu) od strane države s upozorenjem da se time izravno krši slobodna tržišna utakmica. U isto se vrijeme čak 45% proračuna Europske unije troši na subvencije za Europsku poljoprivredu zbog, kako kažu, "njene izuzetne osjetljivosti" (Hegedušić, 1997.; Stanovnik, 1985). Posve isto čine i Sjedinjene Američke Države. One promovirajući stav o slobodnoj trgovini zahtijevaju deregulaciju financijskog i informatičkog tržišta u Africi (kako bi mogle izvoziti svoje proizvode), a istovremeno raznim ograničenjima onemogućuju

ravnopravnu tržišnu utakmicu za građevinske i pomorske usluge kojima bi Afrička poduzeća i njihovi radnici mogli konkurirati onima iz SAD-a. Tako se u Sjedinjenim Američkim Državama čak i uz retoriku vječnih istina slobodnog poduzetništva ujedno zagovaraju određene iznimke, koje se drugima ne dopuštaju te su izvor za potencijalne gospodarske i socijalne sankcije. Takva dvostruka mjerila izrazito iritiraju druge zemlje pogotovo one slabije razvijene, jer upravo američki birokrati i činovnici MMF-a dolaze u te zemlje podučavati ljude što to znači slobodno tržište (Stiglitz, 2004:81; Stanovnik, 1985).

Kritičari globalizacije optužuju zapadne zemlje za licemjerje i u tome imaju pravo. Zapadne zemlje pritisnule su siromašne zemlje da ukinu trgovačke zapreke, zadržavši istodobno vlastite i sprečavajući zemlje u razvoju da izvoze svoje poljoprivredne proizvode, čime su im uskratile toliko potreban prihod od izvoza (Stiglitz, 2004:26).

Poznati je i primjer kada su Sjedinjene Američke Države objavile na međunarodnom natječaju da prodaju osam kompanija koje upravljaju lučkim kapetanijama većih američkih gradova. Na taj natječaj javila se tvrtka iz Saudijske Arabije koja je ponudila apsolutno najveći novčani iznos i bila je spremna kupiti svih osam tvrtki od jedanput. To je izazvalo lavinu negodovanja u Americi jer su se i javnost i političke elite pobunile na samu pomisao da bi vlasnik iz Saudijske Arabije, mogao kontrolirati američke luke. Pritom bi te luke i dalje ostale američko tlo u Americi, ali je to bio zorni prikaz testiranja kvazi "slobodnog tržišta" kojeg zdušno zagovaraju i Sjedinjene Američke Države i predstavnici Europske unije.

U svojoj knjizi *Doba smanjenih očekivanja*, Paul Krugman, poznati američki ekonomist i dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju u 2008. godini, opisujući trenutnu američku ekonomsku situaciju kaže:

Prvo, barem je donekle opravdano tvrditi da rastuće strano vlasništvo američke imovine ugrožava našu nacionalnu sigurnost. Bili smo skloni odbacivati takvu tvrdnju, kao očito besmisleno, kada smo bili strani investitori željni ulaganja u druge zemlje. Sada kada su uloge zamijenjene, ona djeluje uvjerljivije. Drugo, i naš (američki) trgovinski deficit i rastući strani udjel ovdje, jačaju grube oblike ekonomskog nacionalizma kod kuće, što povećava rizike da dođe do trgovinskog rata (Krugman, 2002:57).

Ovakav stav kao da postaje samoispunjujuće proročanstvo, jer smo gotovo svakodnevno svjedoci povećanih gospodarskih napetosti između, primjerice, Europske Unije i SAD-a (uvođenje međusobnih ograničenja uvoza i zahtjevi za vizama); između SAD-a i Kine

(američko uvođenje kvota za kineski tekstil); između SAD-a i Rusije (američke optužbe da Rusija provodi damping⁷⁶ s aluminijem); između SAD-a i Japana (američki stav da Japan provodi sistem slobodne trgovina samo de jure, ali ne i de facto); i mnogih drugih. Stoga Krugman zaključuje da je ipak najbolja protuteža sirovom ekonomskom nacionalizmu upravo slobodna trgovina (Krugman, 2002.).

Ovakvih primjera dvostrukih međunarodnih kriterija ima mnoštvo. No, upravo realizacija spomenute željene i potrebne slobodne trgovine, pa i unutar Sjedinjenih Američkih država, pokazuje razinu nedosljednosti između propagiranih ekonomsko-političkih ideala i stvarnog života, za što nam može poslužiti primjer organizacije taxi službe grada New Yorka.

Od 1937. godine kada je ustoličena *New York City Taxi and Limousine Commission* (TLC), upravo ova strukovna organizacija ima pravo dodjeljivanja dozvole za rad taxistima kroz dodjeljivanje tzv. *yellow taxicabs medallion* (posao prevoženja ljudi po gradu smiju obavljati samo vlasnici ovog žutog medaljona, koji se plaća). TLC je ograničila ukupan broj izdanih medaljona (dakle licenciranih taxista) i on je od 1937. do 2003. godine iznosio točno 11.787.⁷⁷ Kako posao taxista u New Yorku ide jako dobro (žuti taxi je postao prepoznatljiv simbol New Yorka) cijena ovog medaljona je enormno narasla tako da se on plaća čak do 200.000 \$. Očito je da potražnja za taxijima iznimna, ali je isto tako iznimna moć što ju je prigrabila institucija TLC koja ne dozvoljava konkurenciju tj. slobodnu tržišnu utakmicu. Stoga se postavlja pitanje: kako je moguće da je mala organizirana skupina ljudi iz TLC-a, vođena zajedničkim interesom, uspjela ograničiti konkurenciju i monopolizirati tržište i time doprinijeti isključivo vlastitom ekonomskom interesu?

Odgovor na ovo pitanje dali su ekonomisti Mancur Olsen i George Stigler (nezavisno jedan od drugoga) te su ustvrdili da:

U demokratskim sustavima male usredotočene interesne skupine imaju nerazmjernu moć (Rajan, R.; Zingales L., 2007:224).

Iz ovoga proizlazi još jedna moguća aporija u okviru kapitalističkog sustava koji, kao što vidimo, postaje temeljni izvor europskih integracijskih procesa te modernog, najrazvijenijeg i najefikasnijeg postojećeg ekonomskog sustava, a to je zaključak da je vlasničko pravo vrsta monopola jer ono vlasniku neke imovine (materijalne i nematerijalne, poput patenta) daje isključivo pravo na korištenje te imovine iz čega su svi drugi isključeni. Kapitalizam svoje

---

⁷⁶ Prodavanje proizvoda ispod cijene.

⁷⁷ 2003. godine broj licenciranih medaljona se povećao na 13.150.

(Izvor: <http://www.nyc.gov/html/tlc/medallion/html/background/main.shtml>)

uporište nalazi upravo u činjenici postojanja institucije vlasništva, ali se istovremeno svim zakonskim sredstvima bori protiv monopola, ne primjećujući pritom da je monopol sastavni dio svakog vlasništva, koje je u drugu ruku garantirano upravo kroz zakone. Ovakve logičke aporije su prisutne u svim pravnim, ekonomskim, pa čak filozofskim tumačenjima naše svakodnevnice gdje se kapitalizam uspio nametnuti kao prevladavajuća ideologija. To se jednako odnosi i na Sjedinjene Američke Države kao i na pojedine nacionalne članice Europske unije, a naročito na samu Europsku uniju kao nadnacionalnu uniju koja sebe još uvijek traži.

Kao što sam već naveo, svi uvjeti vezani uz prilagodbu standardima Europske unije mogli bi se shvatiti i kao katalogi prava i obaveza novoliberalnog ekonomskog sustava, kao i liberalno – demokratskog političkog poretka, a takvo tumačenje je prihvatila i sama Europska unija pretpostavivši da je to najbolji put za razvoj Europe.

Ipak, i novoliberalizam sa sobom nosi mnoštvo kontroverzi (Tomas, 2004.). Njegovo razumijevanje i moguće razrješavanje dovodi do poboljšavanja samoga koncepta, na korist cijele Europske Unije. U djelima Karla Poppera, kao i u radovima Georga Sorosa, nekontrolirani tržišni mehanizam ili kako se popularno naziva "divlji kapitalizam" jasno je označen kao veća opasnost za otvoreno društvo, kakvo promovira Europska unija i Sjedinjene Američke Države, nego bilo koja ideologija ili dosadašnji poznati oblik totalitarizma. (Altaras, 2007. a, :53-65)

Soros kaže:

Teško je vjerovati da bi se zlatni dani kapitalizma mogli vratiti. Na koncu konca, nesputano slobodno tržište proizvelo je grozne rezultate u prošlosti. Trebamo li ponoviti isto iskustvo? Nadam se da ne. Možda smo naučili ponešto iz pogrešaka prošlosti. Fatalna pogreška ugrađena u sustav slobodnog tržišta jest njemu inherentna nestabilnost. Vjerovanje da su financijska tržišta samoregularajuća jednostavno je krivo. Sigurno da nije laissez – faire taj koji nas je doveo do praga zlatnog doba kapitalizma nego dogovorna ekonomska politika, osmišljena da bude protuteža ekscesima slobodnog tržišta (Soros, 1996:174 – 175).

Isti stav iznosi i J. K. Galbraith kada kaže:

Gospodarski sustavi biti će učinkoviti samo ako se poštuju čvrsta pravila ponašanja, naročito na financijskim tržištima. (Galbraith, 2007:76)

Dodatni argument o nesavršenosti tržišnog mehanizma, odnosno njegovoj izloženosti manipulativnom djelovanju, može se naći u knjizi *Moralni kapitalizam* Stephena Younga. On iznosi sljedeće podatke:

Cijena surovog kapitalizma je razaranje moralne vertikale društva što se može vidjeti iz odabranih primjera ponašanja upravnih odbora kompanija i dužnosnika kojima je bio zadatak njih nadzirati:

- Enron: računovodstvene malverzacije, bankrot kompanije, izgubljene milijarde dolara u vrijednosti dionica, optužnica protiv financijskog direktora
- WorldCom: prijevara od 3,8 milijardi dolara, zajmovi glavnom izvršnom direktoru, bankrot tvrtke
- Merrill Lynch: nagodba od 100 milijuna dolara zbog sukoba interesa analitičara, tržišna kapitalizacija smanjena za 50%
- Health South: prijevara od 1,4 milijarde dolara, upisani lažni pokazatelji u računu dobiti i gubitka tvrtke
- Adelphia Communications: izvanbilančni zajmovi višim dužnosnicima, trgovanje na temelju povlaštenih informacija
- Citigroup: nagodba od 240 milijuna dolara zbog optužbe za lihvarske zajmove
- Bankovne tvrtke na Wall Streetu platile 1,4 milijarde dolara za nagodbe zbog manipulacija u savjetovanju investitora (Young, 2006:53 – 54)

Ovo su samo neki primjeri otkrivenih manipulacija što se svakodnevno događaju na svjetskim tržištima.

S tim u vezi ekonomski analitičar Slavko Kulić smatra:

Neoliberalizam je rat spram prirode, živog i života. To je razoran sudar s prirodom, koji ratuje u polju ljudskih slabosti. A poznati su porivi ljudske vrste u psihološkoj i sociološkoj dimenziji: pohlepa, ego, homocentrizam i volja za moći. To je stalno ratovanje na osnovi izopačene sociokulturne komunikacije nasuprot prirodnog. (Kulić, 2004:93).

Ipak, suštinski bi bilo krivo iz ovakvih primjera shvatiti da su tržišta sama po sebi zlo kojemu je cilj uništiti ljudske živote i njihovo stvaralaštvo. Tržišta su osjetljivi mehanizmi koji se kontinuirano nalaze u vrlo uskom prolazu između Scile – pretjeranog državnog uplitanja i – Haribde – nedovoljne državne podrške za svoje valjano funkcioniranje.

Europi ne preostaje ništa drugo već da preispituje svoje temelje te da se sa svojim djelovanjem u vlastitoj svakodnevnici što više njima približi. Alternativno, ali ništa manje vrijedno nije niti odustajanje od dosadašnjih postulata i redefiniranje osnovnih ciljeva Europske unije u budućnosti. No, nužno je da o tome budu upoznati i njeni građani koji će takve promjene živjeti.

5. 2. SOCIJALNA DRŽAVA I EUROPSKA UNIJA U NASTAJANJU

Kao što sam do sada u više navrata pokazao, Europska unija svoju *differentiu specificu* u odnosu na ostali svijet pokušava, između ostalog, naći i u izgradnji jedinstvenog socijalnog modela na svom teritoriju. U tu svrhu ona se poziva, s jedne strane na rimsku pravnu tradiciju, a s druge strane na kršćanski moralni kodeks. Uz sve to, argumentaciju za nužnost konstituiranja "europskog stila života" Europska unija pokušava predstaviti kao izvorni europski proizvod, koji bi se, kao ideja, mogao izvoziti baš kao što se to čini sa konstrukcijom ostvarenja "američkog sna". Pritom, iako nigdje, nitko i nikada nije striktno definirao ova dva stila života, već se uvijek radi o opisima, bez iznimke će svi reći da znaju na što se konkretno misli i, što je još važnije, da osjećaju bitne razlike koje se između ova dva koncepta podrazumijevaju. Vrijednosna kvalifikacija u smislu koji je od ova dva stila života bolji, naravno, ovisi o onome koga se pita. Stoga je uputno izbjeći potencijalnu zamku donošenja prosudbe po tom pitanju, naročito pri izradi znanstvenog rada kao što je doktorska radnja. Ono što se može, i što je u znanstvenom smislu vrlo vrijedno, jest prepoznati (pa i popisati) moguće razlike u ovim koncepcijama kako bi se ustanovila možda postojeća spoznajno – filozofska razlika između onih koji zastupaju tj. promoviraju jedan ili drugi od ova dva modela (Tabela br. 7 i br. 8).

AMERIČKI SAN	EUROPSKI SAN
<ul style="list-style-type: none"> - individualizam - stres - važno je imati - unilateralizam - spartanski stil života - kult tijela - peacemakeri	<ul style="list-style-type: none"> - upućenost na zajednicu - ležernost - važno je biti - multilateralizam - atenski stil života - kult duha - peacekeeperi

Tabela br. 7: Karakteristike dvaju stilova života - predodžba samih sebe

AMERIKA O EUROPI	EUROPA O AMERICI
<ul style="list-style-type: none"> - neefikasna - neodlučna - izgubljena u dogovorima - kulturna - divljenje 	<ul style="list-style-type: none"> - nehumana - previše odvažna - diktatorski stil - nekulturna - divljenje

Tabela br. 8: Karakteristike dvaju stilova života - međusobne predodžbe

Iako se Europa i Amerika smatraju istim civilizacijskim krugom te usprkos činjenici što među njima postoje višestoljetne povijesne veze, one su uvelike različite. Tih razlika su obje itekako svjesne no još uvijek postoji nešto što ih neraskidivo spaja – međusobno divljenje i želja da na svojim prostorima uspješno primjene stilove života koji postoje na onoj drugoj strani "bare"⁷⁸. Jedni od drugih itekako imaju što učiti, što je posebno zanimljivo ako se primjeni na proces integracije. Amerika se, u sasvim različitim okolnostima od Europskih, integrirala još pred kraj XVIII. stoljeća, a Europa, na izvorno vlastiti način, to čini sada. Međutim, karakteristike europske integracije su Americi ipak nedohvatne. Pojedine europske nacionalne države nikada neće htjeti imati status kakav imaju američke savezne države. Isto tako, američke savezne države nikada nisu imale takve kulturne specifičnosti kakve imaju europske nacionalne države. Sve to nas dovodi do zaključka da je svaka integracija vrlo specifična, sa mnoštvom neponovljivih povijesnih okolnosti. Ipak, u temelju integracije uvijek leži neki interes i tek kroz primjenu *cost – benefit* analize moguće je procijeniti opravdanost pojedinih integracijskih nastojanja i postupaka.

Kod nas takva analiza, odnosno procjena troškova integriranja za zemlje pristupnice Europskoj uniji napravljena je u okviru istraživačkog projekta: *"Očekivani utjecaj pridruženog članstva u Europskoj uniji na gospodarstvo Hrvatske: cost-benefit analiza"* koju su na poticaj i uz potporu Ministarstva gospodarstva Republike Hrvatske realizirali Institut za međunarodne odnose i Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, a rezultati istraživanja su objavljeni u knjizi *Hrvatska i EU: koristi i troškovi integriranja*. Od mnoštva nalaza koji su proizašli iz tog znanstvenog istraživanja za nas su važni neki osnovni postulati na kojima se ovo istraživanje temeljilo te neki od numeričkih pokazatelja.

⁷⁸ Na vrlo duhovit način, Jeremy Rifkin je odnos između Sjedinjenih Američkih Država i Europe opisao kroz misao: "Amerika kuha, a Europa pere suđe." (Rifkin 2004:375)

Kao svojevrsni uvod u promišljanje ove tematike, a na temelju čega će nekoliko godina kasnije proizaći spomenuto znanstveno istraživanje može nam poslužiti i stav jedne od autorica ovog istraživanja Višnje Samardžije.

U samom uvodu, autorica izlaže:

Novoliberalizam, u skladu sa svojom osnovnom ideološkom orijentacijom, polazi od pretpostavke da se integracija postiže primjenom mehanizama tržišne privrede, koja treba u potpunosti osigurati četiri europske slobode. Prelazak s planske ekonomije na gospodarstvo vođeno tržišnim zakonima izaziva mnoge lomove. Ali upravo je to cijena tj. trošak prihvatanja novoliberalnog koncepta. Europska unija često promiče stav kako su njeni temelji ugrađeni u zajedničke vrijednosti socijalno – liberalne demokracije, što ih dijele sve članice Unije, a što je bio i preduvjet da bi se neka europska zemlja uopće mogla priključiti Uniji (Samardžija, 1994:14).

Razmotrimo li zahtjeve koje države kandidati kroz proces pristupnih pregovora moraju prihvatiti kako bi se uskladili sa europskom pravnom stečevinom (*acquis communautaire*) uvidjet ćemo da su ti zahtjevi u potpunosti u skladu sa političkom konstrukcijom novoliberalizma (ili za potrebe Europske unije, ublaženo rečeno: socijalno – liberalnom konstrukcijom) te uspješnim "prolazom" na ovakvom svojevrsnom klasifikacijskom pristupnom ispitu, države kandidati potvrđuju upravo takvu svoju političku, ali i ekonomsku opredijeljenost (Staničić, 2004).

Pri pristupanju dvanaest novih članica Europskoj uniji (njih deset 2004. godine i dvije 2007. godine) europski *acquis* je bio podijeljen u 31 pregovaračko poglavlje, a koji je uključivao sve aspekte zajedničkog života i kojeg su morale prihvatiti države kandidati. To je bio preduvjet za europsku integraciju, ali istovremeno jasan politički znak što se očekuje od budućih punopravnih članica.

Pregovaračka poglavlja iz 2004. godine su bila raspodijeljena na sljedeći način:

1. Sloboda kretanja roba	18. Edukacija
2. Sloboda kretanja ljudi	19. Telekomunikacije i informacijske tehnologije
3. Sloboda pružanja usluga	20. Kultura i audio-vizualna politika
4. Sloboda kretanja kapitala	21. Regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata
5. Pravo trgovačkih društava	22. Okoliš
6. Tržišno natjecanje	23. Zaštita potrošača i zdravlja
7. Poljoprivreda	24. Suradnja u području pravosuđa i unutarnjih poslova
8. Ribarstvo	25. Carinska unija
9. Prometna politika	26. Vanjski odnosi
10. Porezi	27. Zajednička vanjska, sigurnosna i obrambena politika
11. Ekonomska i monetarna politika	28. Financijski nadzor
12. Statistika	29. Financijske i proračunske odredbe
13. Socijalna politika i zapošljavanje	30. Institucije
14. Energetika	
15. Industrijska politika	
16. Malo i srednje poduzetništvo	
17. Znanost i istraživanje	
31. Ostala pitanja	

Na temelju integracijskih iskustava sa ovim zemljama kandidatima te u želji da se izbjegnu primijećene poteškoće i nedosljednosti u realizaciji ovih procesa Europska unija je postrojila, proširila i redefinirala strukturu svog *acquisa* te ga takvoga primjenjuje na sve buduće zemlje kandidate za punopravno članstvo. Takav prošireni *acquis* Europska unija je počela prvo primjenjivati u slučaju prijema Republike Hrvatske i Turske u svoje punopravno članstvo, pa tako naša pregovaračka poglavlja izgledaju ovako:

1. Sloboda kretanja roba
2. Sloboda kretanja radnika
3. Pravo poslovnog nastana i sloboda pružanja usluga
4. Sloboda kretanja kapitala
5. Javne nabave
6. Pravo trgovačkih društava
7. Pravo intelektualnog vlasništva
8. Tržišno natjecanje
9. Financijske usluge
10. Informacijsko društvo i mediji
11. Poljoprivreda i ruralni razvitak
12. Sigurnost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika
13. Ribarstvo
14. Prometna politika
15. Energetika
16. Porezi
17. Ekonomska i monetarna politika
18. Statistika
19. Socijalna politika i zapošljavanje (uključujući anti-diskriminaciju i jednake šanse za žene i muškarce)
20. Poduzetništvo i industrijska politika
21. Trans-europske mreže
22. Regionalna politika i koordinacija strukturalnih instrumenata
23. Pravosuđe i temeljna prava
24. Pravda, sloboda i sigurnost
25. Znanost i istraživanje
26. Obrazovanje i kultura
27. Okoliš
28. Zaštita potrošača i zdravlja
29. Carinska unija
30. Vanjski odnosi
31. Vanjska, sigurnosna i obrambena politika
32. Financijski nadzor
33. Financijske i proračunske odredbe
34. Institucije
35. Ostala pitanja

U poglavlju ovoga rada pod nazivom *Osnovne karakteristike europskih integracijskih procesa* ustvrdio sam da je politička integracija Europe završna faza europskog integracijskog procesa, odnosno da je to pretpostavljeni cilj, kojem se tek teži, a koji bi u skorijoj ili daljoj budućnosti mogao stvoriti svojevrsnu europsku (kon)federaciju. Takva politička integracija Europe još nije postignuta, no ipak to ne sputava europske dužnosnike da pred zemlje kandidate postavljaju sasvim jasne političke kriterije kao uvjet za mogućnost nastavka europskih integracijskih procesa. To, dakako, nije slučajno jer je "privrženost novoliberalizmu i socijalno – liberalnoj demokraciji" u ovom kontekstu sinonim za prihvatanje tržišnog gospodarstva. U politološkom smislu moglo bi se naći mnoštvo suprotstavljenih interesa između koncepta novoliberalizma i socijalno – liberalne demokracije, a koji se tek u maniri

europskog kompromisa mogao naći u istoj rečenici, kao zahtjev za zemlje kandidate. Politički govor, odnosno poruka koja je poslana prema zemljama kandidatima u ovom slučaju ima svoj jasni kontekst i podkontekst (poput manifestnog i latentnog sadržaja teksta) koji valja prepoznati. Ovakvom konstrukcijom i više nego je zadovoljena forma, ali je istovremeno izraženo i očekivanje prema onima koji bi se trebali ponašati u skladu sa tržišnim uvjetima koje će nametati Europska unija ili koje će biti nametnuto samim europskim tržištem. U takvoj konstelaciji odnosa, i naročito na temelju dosad prikazanih situacija u kojima Europska unija u svojim temeljnim dokumentima učestalo spominje zajedničko tržište kao mjeru uspješnosti europskog integracijskog procesa, dobivamo snažnu argumentaciju za stav da je nužno preispitati tko je zapravo nosilac europskog integracijskog procesa. Do tog podatka se može s lakoćom doći ako ustanovimo tko ima najveće izravne koristi od europske integracije. Stoga, po definiciji, europsko zajedničko tržište najveće koristi će dodijeliti onima koji će to tržište moći u najvećoj mjeri koristiti. Nema sumnje da razvijeno europsko tržište doprinosi svima tj. da blagotvorno utječe na bogatstvo cijele zajednice. Ipak, neki će imati posrednu (indirektnu) korist od toga (npr. putem važećih fiskalnih zakona tj. putem državne preraspodjele ili činjenice što će imati posao jer će stvarati proizvode koji će se plasirati na tržište), dok će drugi imati direktnu korist, jer će moći slobodno prodavati svoje robe i usluge te za to dobivati neku drugu željenu robu (npr. novac).

Drugim riječima, ovako postavljena ideja slobodnog tržišta za svoju posljedicu bi trebala imati stopostotnu podršku pučanstva jer su svi dobitnici. To je tzv. win – win situacija. Ipak, europska (pa i svjetska) stvarnost nam daje druge signale i pokazatelje. Postoje, prema vlastitom svjedočenju, brojni oni koji nisu u prilici koristiti blagodati slobodnog tržišta, dok istovremeno neki drugi su itekako njegovi gorljivi zagovornici jer uviđaju koristi koje im slobodno tržište pruža. Ta očita stratifikacija moguće proizlazi iz činjenice nesavršenosti tržišnog mehanizma, odnosno iluzije da će *tricke – down* ekonomija (ekonomija kapanja)⁷⁹ pridonijeti bogatstvu zajednice (Weitzman, 1993.; Samuelson, 1992.). Ukoliko se to neće dogoditi postaje jasno da postoje i oni koji imaju korist od slobodnog tržišta i oni koji od takvog tržišta nemaju korist. Jasno je da tržište funkcionira po principu ponude i potražnje, a

---

⁷⁹ Ideja po kojoj postoje bogataši koji već činjenicom trošenja svog stečenog bogatstva otvaraju nove ekonomske mogućnosti za zemlje u kojima troše svoj novac, a postoje i ljudi koji stvaraju proizvode i usluge koje bogati koriste. Primjer: bogataš koji je kupio privatni avion za svoje potrebe (jer je, recimo, nezadovoljan kvalitetom usluge svog nacionalnog zračnog prijevoznika ili si avion naprosto može dopustiti kao izraz svog standarda) svojom će narudžbom mnogima stvoriti radna mjesta te omogućiti da primaju svoje plaće, a istovremeno potpomaže industriju zemlje u kojoj se taj avion za njega gradi.

izgleda da je upravo to model nove društvene stratifikacije koja se pred nama stvara - sloj onih koji proizvode i koji svoje proizvode plasiraju na tržište i onih koji te proizvode koriste tj. kupuju. Društvena stvarnost je, dakako, mnogo kompleksnija, već i zbog toga što su svi proizvođači i sami kupci svojih i tuđih proizvoda. Obrat ne vrijedi, odnosno nisu svi kupci ujedno i proizvođači. Iz ovih jednadžbi lako ćemo doći do zaključka da proizvođači itekako znaju i prepoznaju vrijednost slobodnog tržišta te su upravo oni ti koji bi po prirodi stvari trebali biti zagovaratelji slobodnog tržišta. Njima europski integracijski procesi idu u korist u najvećoj mjeri, bez obzira na stil ili retoriku objašnjavanja koji se koriste u cilju da se ispune svi preduvjeti nužni za stvaranje slobodnog tržišta; njima je zaista svejedno hoće li se slobodno tržište promovirati putem institucija Europske unije, kroz prizmu zajedničkog sustava vrijednosti, socijalno – liberalnu, novoliberalnu ili neku drugu ideologiju, metafizičku ili geografsku povezanost euroljana, možda "zajedničkog europskog duha", zajedničke europske kulture ili kroz neki drugi, više ili manje persuazivni izričaj. Iz ovoga nam postaje razumljivo tko je i iz kojih razloga i interesa glavni promotor europskih integracijskih procesa. Dakle, europsku integraciju prvenstveno potiču interesi obrtnika i malih poduzetnika koji stvaraju do osamdeset posto europskog BDP-a te kompanija čiji je cilj povećati svoj tržišni udjel te samim time i svoju vrijednost (Samardžija, 2000.).

Stoga, imamo na djelu argumentaciju po kojoj je u najvećoj mjeri logika kapitala, a ne morala ili pravde ono što čini srž integracijskog procesa u Europi. Sustav duhovnih i moralnih vrijednosti je tako glavninom ipak ostao po strani. Europska je unija, vidjelo se, spremna napustiti mnoga svoja temeljna načela socijalno – liberalne demokracije, u ime partikularnih interesa pojedinih gospodarskih subjekata ili pojedinih država članica. Dakle, pokretači integracije u Europi su prvenstveno gospodarske i političke elite. Pravi suverenitet tako postaje umijeće diplomatskog djelovanja da se pridobiju ostale članice da podrže vaš interes, odnosno da pronađu svoj interes u tome što vama daju podršku (Altaras, 2005.).

John Gray, autor knjige *Lažna zora* koju sam do sada u više navrata citirao, a koja se primarno bavi razotkrivanjem zabluda globalnog kapitalističkog sustava, donosi cijelo poglavlje koje je tematski direktno povezano sa glavnim predmetom interesa ovoga doktorskog rada. Uvidi koje John Gray iznosi tako postaju dio argumentacije kojom želim potvrditi hipotezu svog rada.

John Gray donosi sljedeće misli:

Socijalni demokrati koji zamišljaju da se gospodarstva socijalnog tržišta mogu pomiriti sa globalnim slobodnim tržištem nisu razumjeli nove

okolnosti u kojima se nalaze razvijena industrijska društva (Gray, 2002:104).

Porezna konkurencija među razvijenim državama dovodi do presušivanja javnih financija i čini socijalnu državu neodrživom (Gray, 2002:104).

Globalna tržišta kapitala čine socijalnu demokraciju neodrživom. Pod socijalnom demokracijom podrazumijevam kombinaciju deficitno financirane pune zaposlenosti, sveobuhvatnu socijalnu državu i egalitarističku poreznu politiku. Taj je socijaldemokratski režim pretpostavljao zatvoreno gospodarstvo. Mnoge bitne socijaldemokratske politike ne mogu se održati u otvorenim gospodarstvima. To vrijedi za deficitno financiranu punu zaposlenost i na socijalnu državu iz poslijeratnog razdoblja. To jednako vrijedi i za demokratsku politiku jednakosti. Sve socijaldemokratske teorije pravde (kao što je egalitaristička teorija Johna Rawlsa) pretpostavljaju zatvorenu ekonomiju (Gray, 2002:104).

Socijaldemokratski režimi pretpostavljaju da se visoka razina javnih davanja može bez problema financirati iz općih poreza. Ta pretpostavka više ne vrijedi (Gray, 2002:104).

Misliti da gospodarstva socijalnog tržišta prošlosti mogu obnoviti sama sebe pod djelovanjem snaga harmonizacije prema dolje, najopasnija je među mnogim iluzijama koje se vežu za socijalno gospodarstvo. Umjesto toga, sustavi socijalnog tržišta su prisiljeni ubrzano se razgrađivati kako bi mogli konkurirati pod ravnopravnim uvjetima sa gospodarstvima u kojima su ekološki i socijalni troškovi rada najniži. Pitanje s kojim se suočavaju gospodarstva socijalnog tržišta nije da li ona mogu preživjeti zajedno sa svojim sadašnjim institucijama i politikama – ona to ne mogu. Pitanje je da li će prilagođavanja, koja su imperativna, obaviti daljnji val neoliberalnih reformi (Gray, 2002:108).

Kriza europskih gospodarstava socijalnog tržišta je duboka. Ako ona pokušaju poduprijeti ruševne strukture koje su naslijedila ona će još više trpjeti od mnogih poremećaja globalnog kapitalizma. Zla dezorganiziranog kapitalizma ne mogu se izbjeći putem politika koje pokušavaju obnoviti gospodarstvo socijalnog tržišta iz poslijeratnog razdoblja (Gray, 2002:115).

Citati koje sam ovdje prenio, kao što se vidi, izravno su povezani sa temama i argumentacijama koje koristim u radu. To se prije svega odnosi na problematiku fiskalnih sustava, vjerojatnost snalaženja socijalne države u novim povijesnim okolnostima, nužnosti provođenja sveobuhvatnih reformi te pitanja socijalne pravde i otvorenosti ekonomskih modela u kojima djeluju socijalne države. Sve to u cilju je boljeg razumijevanja prirode procesa i akcija na kojima počiva današnja Europska unija i njezini integracijski procesi.

U namjeri prevencije od društvene opasnosti koju sa sobom nužno donosi siromaštvo, Europska unija se od samog svog nastanka opredijelila za izgradnju socijalno osjetljive zajednice naroda i to prvenstveno kroz mnogobrojne mehanizme socijalne države. U samom početku nastanka Europske unije ti mehanizmi su bili sastavni dio socijalne politike svake države članice zasebno, a u novije se vrijeme ovaj segment političkog djelovanja sve više definira i provodi u okviru zajedničkih politika Unije. Takvim nastojanjima socijalna sigurnost i zaštita stanovništva postala je jedan od ključnih integrativnih faktora Europe. Mjere i zakoni koji se s tim u vezi donose prerastaju u nadnacionalne norme ponašanja, kojima je cilj da ih se svi pridržavaju.

Ne čudi stoga stav:

U Europskoj uniji postoji široki konsenzus da je odgovornost vlada osigurati da nitko tko je siromašan, bolestan, nezaposlen ili star ne ostane uskraćen djelovanja socijalne države te da zato očuvanje socijalne države ima najveći prioritet.

Pritom postoje dva osnovna izazova:

- 1) potencijalni neuspjeh u postizanju ciljeva socijalne države i
- 2) odgovornost socijalne države prema negativnim ekonomskim pokazateljima (Pestieau, 2006:1).

Nadalje:

Sve akcije socijalnih država čine se na temelju stava da osnovne socijalne funkcije koje moderno doba zahtjeva ne mogu biti u potpunosti ispunjene kroz tržište ili obitelj, iako u isto vrijeme ostaje činjenica da su tijekom proteklih desetljeća na sve socijalne države, pa tako i na one europske, značajno utjecale demografske, ekonomske i socijalne promjene koje su zahvatile i Europsku uniju, baš kao i mnoge druge dijelove svijeta (Pestieau, 2006:3).

Zato:

Cilj socijalne države je da Vlada, kroz cijeli niz mjera i programa, uspješno osigura svoje građane od što većeg broja i oblika rizika, te da onima u potrebi osigura mogućnost konzumiranja tih usluga. Ljudi racionalno favoriziraju socijalnu zaštitu, redistribuciju, progresivno oporezivanje i osiguranje u slučaju nekog oblika nesreće. No, pomoć i osiguranje nisu jedini ciljevi socijalne države. U pokušaju da se da odgovor na pitanje čemu socijalna država služi, nužno se treba pozvati na: neuspjeh tržišta, socijalnog ugovora, etičkih normi, paternalističkog altruizma, klasnog interesa, političke ekonomije i mnogih drugih razloga ključnih za moderni razvoj zajednica (Pestieau, 2006:7 – 8).

Pitanjem osmišljavanja i provođenja socijalnih politika u Europi primarno se bavi Vijeće Europe koje nije tijelo Europske unije već je to međuvladina organizacija koju je 1949. godine osnovala skupina zapadnoeuropskih zemalja s ciljem očuvanja i unapređenja individualnih prava i demokratskog sustava vladavine (Omejec, 2008). Prema Statutu Vijeća Europe, svakoj članici Vijeća Europe se nalaže da mora prihvatiti načela vladavine prava i uživanja ljudskih prava i temeljnih sloboda svih osoba unutar njene sudbenosti. Dva su osnovna dokumenta o ljudskim pravima na kojima se danas temelji Vijeće Europe: *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* (Convention for The Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) i *Europska socijalna povelja* (The European Social Charter). 2001. godine je usvojena i *Europska strategija socijalne kohezije* (European Strategy for Social Cohesion). Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda koja je potpisana 4. studenog 1950. godine i stupila je na snagu 3. rujna 1953. godine. Ova konvencija jamči osnovna građanska i politička prava u državama potpisnicama. Europska socijalna povelja potpisana je u Torinu 1961. godine i stupila je na snagu 1965. godine. Povelja jamči ekonomska i socijalna prava u državama potpisnicama te sadrži 19 socijalnih i ekonomskih prava (koje u cijelosti prenosim u nastavku teksta), a kasnije su im Dodatnim protokolom iz 1988. godine dodana još 4 prava. Godine 1996. usvojena je izmijenjena Europska socijalna povelja koja je stupila na snagu 1999. godine, a sadrži 31 pravo.

Prvi dio Europske socijalne povelje, nakon preambule glasi:

Ugovorne stranke kao cilj politike koju će, na nacionalnoj i međunarodnoj razini, slijediti svim primjerenim sredstvima prihvaćajući ostvarenje uvjeta u kojima će osigurati učinkovito ostvarivanje sljedećih prava i načela:

1. Svatko treba imati mogućnost zarađivati za svoj život slobodno izabranim radom.
2. Svi radnici imaju pravo na pravične radne uvjete.
3. Svi radnici imaju pravo na sigurnost i zaštitu zdravlja na radu.
4. Svi radnici imaju pravo na pravičnu plaću koja će njima, kao i njihovim obiteljima, osigurati dostojan životni standard.
5. Svi radnici i poslodavci, radi zaštite svojih ekonomskih i socijalnih interesa, imaju pravo slobodno se udružiti u nacionalne ili međunarodne organizacije.
6. Svi radnici i poslodavci imaju pravo na kolektivno pregovaranje.

7. Djeca i mladež imaju pravo na posebnu zaštitu od fizičkih i moralnih opasnosti kojima su izloženi.
8. Radnice u slučaju majčinstva, kao i ostale radnice kada je to potrebno, imaju pravo na posebnu zaštitu na radu.
9. Svatko ima pravo koristiti odgovarajuće pogodnosti profesionalnog usmjeravanja kako bi mu se pomoglo izabrati zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i interesima.
10. Svatko ima pravo koristiti odgovarajuće pogodnosti stručne izobrazbe.
11. Svatko ima pravo koristiti sve mjere koje mu omogućavaju ostvarenje najboljeg dostupnog zdravstvenog standarda.
12. Svi radnici i od njih uzdržavane osobe imaju pravo na socijalnu sigurnost.
13. Svatko bez dovoljno sredstava za život ima pravo na socijalnu i medicinsku pomoć.
14. Svatko ima pravo koristiti se uslugama socijalnih službi.
15. Svaka invalidna osoba ima pravo na profesionalnu izobrazbu i na socijalnu i profesionalnu rehabilitaciju, neovisno o podrijetlu i naravi njene invalidnosti.
16. Obitelj kao osnovna jedinica društva, radi osiguranja svog punog razvoja, ima pravo na socijalnu, pravnu i ekonomsku zaštitu.
17. Majka i dijete, neovisno o bračnom stanju i obiteljskim odnosima, imaju pravo na primjerenu socijalnu i ekonomsku zaštitu.
18. Državljeni svake ugovorne stranke imaju pravo obavljati plaćenu djelatnost na teritoriju svake druge ugovorne stranke pod jednakim uvjetima kao i njeni državljani, osim u slučajevima ograničenja uvjetovanih ozbiljnim razlozima gospodarskog i socijalnog karaktera.
19. Radnici migranti, državljani jedne od ugovornih stranaka, kao i njihove obitelji, imaju pravo na zaštitu i pomoć na teritoriju svake druge ugovorne stranke.

(Europska socijalna povelja)

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, između ostaloga, propisuje sljedeća prava:

1. Pravo na život
2. Zabrana torture
3. Zabrana robovskog i prisilnog rada⁸⁰
4. Pravo na slobodu i sigurnost
5. Pravo na pošteno suđenje
6. Pravo na nekažnjavanje bez odluke suda
7. Pravo na poštivanje privatnosti i obiteljskog života
8. Pravo na slobodno izražavanje konfesionalne pripadnosti
9. Pravo na udruživanje
10. Pravo na brak
11. Zabrana diskriminacije

I Vijeće Europe i Europska unija smatraju se pokretačima ujedinjenja na europskom kontinentu: Vijeće Europe kao najstarija europska politička organizacija, a Europska unija kao jedinstvena ekonomska i politička integracija europskih država koje je pravna narav osobita i nije usporediva ni s jednom drugom međunarodnom organizacijom, pa ni s Vijećem Europe (Omejec, 2008.).

Vijeće Europe ima više tijela koja se posredno ili neposredno bave pitanjem socijalnih politika. Dva najznačajnija tijela su *Odbor vlada* i *Europski odbor za socijalnu koheziju* koji se bave raznovrsnim pitanjima i zadacima iz sfere socijalnih politika.

---

⁸⁰ Sve ovdje spomenute zabrane (kao i zabrana robovskog rada) donose se na temelju potencijalne opasnosti da bi netko mogao poželjeti kršiti pojedinu zabranu. Ako se to događa još i danas i predvidivo je da će se događati i u budućnosti, od posebne su nam povijesne dragocjenosti prisjećanja na one koji su među prvima registrirali problem i naznačili njegova moguća rješenja. Tako je sigurno spomena vrijedno da je Republika Dubrovnik prva u Europi, još davne 1416. godine legislativom ukinula ropstvo i trgovanje ljudima. Francuska je ukinula ropstvo 1791. godine, nakon donošenja Deklaracije o pravima čovjeka i građanina 1789. g. (Napoleon Bonaparte ga je 1801. g. ponovno uveo); Sjedinjene Američke Države ropstvo ukidaju 1865. ratifikacijom XIII. Amandmana na Ustav; Engleski Parlament je trgovinu ljudima ukinuo 1807. godine a ropstvo je u Britanskom Carstvu ukinuto 1833. godine.; Danska je ukinula ropstvo 1863. godine a posljednji je to učinio Brazil 1888. godine (točnije, ukinula ga je žena na čelu Brazila u tom trenutku, princeza Izabela). Generalna skupština Ujedinjenih Naroda 1948. donosi Deklaraciju o ljudskim pravima u kojoj se IV. Člankom zabranjuje robovanje u svakom obliku.

S druge strane, Europska Unija je svoju socijalnu politiku definirala u *Povelji Zajednice o temeljnim ljudskim pravima radnika* (Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers) objavljenoj 1989. godine, te u *Povelji o temeljnim pravima u Europskoj Uniji* (Charter of Fundamental Rights of The European Union) donesenoj 7. prosinca 2000. godine u Nici, kao i u čitavom nizu drugih ugovora, protokola, zakona i podzakonskih akata kao što su Preporuka 92/441/EEC o zajedničkim kriterijima koji se odnose na dovoljne resurse i socijalnu pomoć u sustavu socijalne zaštite, Preporuka 92/442/EEC o konvergenciji ciljeva socijalne zaštite i politike, dokument Komisije iz 1992. godine pod nazivom *Zajednička strategija modernizacije socijalne zaštite*, Ugovor iz Amsterdama iz 1997. godine, a koji sadrži poseban Sporazum o socijalnoj politici i brojni drugi.

Europski odbor za socijalnu koheziju u pokušaju da ponudi odgovor na pitanje koje su glavne prepreke u pristupu socijalnim pravima u Europi naišao je na cijeli niz tipova poteškoća s kojima se suočavaju oni koji su u potrebi za tim pravima. Tako se utvrdilo da su poteškoće uglavnom vezane uz:

1. ***Definiranje prava i adekvatnost pravnih i drugih mjera njihove primjene:*** nepreciznost u definiranju prava i povlastica, ograničavanje prava samo na određene kategorije stanovništva, nepostojanje temeljnih pragova i minimalnih standarda, restriktivni uvjeti pristupa pravima te neusklađenost između sadržaja prava i stvarnih potreba.
2. ***Neadekvatni monitoring i primjena:*** nedovoljna odgovornost prema korisnicima usluga, slabo nadgledanje procesa pružanja socijalnih usluga.
3. ***Nedostatni resursi:*** nedovoljna količina resursa (financije, osoblje, oprema), neusklađenost u raspodjeli među različitim administrativnim cjelinama, nemogućnost dugoročne zajamčenosti pružanja usluga
4. ***Upravljanje i procedure:*** fragmentacija odgovornosti između mnogobrojnih administrativnih tijela, nedostatna suradnja i savjetovanje među različitim tijelima i institucijama.
5. ***Informiranje i komunikacija:*** manjak i slaba dostupnost kvalitetnih informacija, izostanak ili slaba komunikacija sa nevladinim sektorom, neadekvatni oblici i sadržaj informacija, slabo korištenje "novih" kanala komunikacije ili korištenje onih kanala komunikacije koja nisu dostupna tražiteljima socijalnih usluga.
6. ***Prepreke psihološke i sociokulturne prirode:*** predrasude i stigmatizacija upućene prema određenim skupinama te slabo samopoštovanje onih koji traže usluge.

7. Nedostatna pažnja posvećena ranjivim skupinama i zapostavljenim područjima:

postojanje depriviranih socijalnih skupina i područja koja nisu u mogućnosti koristiti postojeća prava

(Pristup socijalnim pravima u Europi, 2002.: 35 – 36)

Kako pod pojmom socijalne države podrazumijevamo akcije koje država provodi s ciljem osiguravanja visoke socijalne zaštite i sigurnosti radno zavisnog stanovništva, razina realizacije gore spomenutih prava predstavlja izravni pokazatelj razvijenosti takve (socijalne) države. (Puljiz, 1998.b)

Dakako, postoji i čitav niz dokumenata koje su donijela međunarodna tijela i koja nisu vezana uz instituciju Europske unije, ali se Europska unija obavezala njih provoditi.

Neke od najvažnijih konvencija koje su donijeli Ujedinjene nacije su: *Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena* iz 1979. godine, zatim *Konvencija o pravima djeteta* iz 1992. godine, pa *Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom* iz 2007. godine i brojne druge. Isto tako, Međunarodna organizacija rada kao jedno od tijela Ujedinjenih nacija (ILO) aktivno se bavi pitanjem ukidanja dječjeg rada, dokidanjem prisilnog rada, sigurnosti i zdravlja ljudi na poslu, održivim razvojem i drugo. Ipak, središnja institucija u okviru Ujedinjenih nacija za socijalna pitanja je *Vijeće za ekonomska i socijalna pitanja* (ECOSOC), koja se bavi širokim spektrom tema i koja je donijela čitav niz deklaracija i odluke te je provela mnogobrojna istraživanja. Svi podaci o njima se mogu naći na njihovoj službenoj web stranici (<http://www.un.org/ecosoc>).

Iz prethodnih podataka može se vidjeti kako Vijeće Europe već od samog svog konstruiranja promovira socijalnu komponentu u Europi, dok Europske zajednice to čine tek kasnije, pa se zato s pravom može reći da je socijalni model u Europskoj uniji ipak vrlo recentan fenomen, koji se jasnije prihvaća tek nakon Ugovora iz Maastrichta, a osobito nakon Ugovora iz Amsterdama te dogovora iz Lisabona, dakle vrlo nedavno (Zrinščak, 1998.).

Na temelju tih dogovora, ugovora i odluka⁸¹ u Europi se pokušava ustrojiti takvo društvo u kojem bi svi slojevi europskog stanovništva mogli znati da im pravni okvir Europske unije pruža barem minimalnu socijalnu zaštitu. Mnogi će reći da se upravo po tome Europska unija bitno razlikuje od Sjedinjenih Američkih Država. U Sjedinjenim Američkim Državama je, primjerice, situacija da netko više mjeseci radi i ne dobije plaću za svoj rad potpuno nezamisliva,⁸² jednako kao što je po njihovim kriterijima nepojmljiva zaštita koju traže europski radnici. Ipak, danas u Sjedinjenim Američkom Državama ne postoji državni sistem opće obavezne zdravstvene zaštite⁸³, a također ne postoji državni sistem općeg mirovinskog osiguranja.⁸⁴ Europljani s druge strane ne mogu zamisliti da bi bili bez tih radničkih prava. Osim što se ovakve vrste radničke sigurnosti protive američkom kapitalističkom poretku, Amerikanci kao razlog za odbijanje uvođenja općeg zdravstvenog i mirovinskog osiguranja navode strah od glomazne birokracije.

Karl Popper, na temelju vlastitog socijalno – liberalnog svjetonazora, snažno se zalagao za postojanje socijalne države bez obzira na njenu cijenu. Socijalna država je skupa ali to je, prema Popperu, mali trošak za ono što se njome dobiva – izvjesna sloboda, sigurnosti i humanost (Popper, 1997.).

Danas socijalna država prolazi kroz mnoge strukturalne promjene. Sjedinjene Američke Države polako uvode elemente socijalne sigurnosti u svoj politički poredak, dok Europa

---

⁸¹ Postoji ogromno mnoštvo programa socijalne sigurnosti što su ih osmislile zemlje Europske unije, a koji se primjenjuju i na nacionalnoj i na nadnacionalnoj, europskoj razini te ih je nepotrebno u ovom radu sve navoditi. Možda najbolja knjiga koja donosi popis svih europskih socijalnih politika, institucija koje ih provode i njihov zakonski okvir jest *Social Security Programs: Throughout the World: Europe*. Kao što se vidi iz naslova, ova edicija ima namjeru prikazati sve socijalne mjere koje se pružaju u zemljama diljem svijeta, a nas posebno zanimaju zemlje Europske unije. Svake godine ova knjiga se ažurira sa novim podacima za svaku zemlju posebno.

⁸² U Hrvatskoj ima nevjerojatnih primjera da pojedinci rade godinu dana i više, čak i u državnoj službi, a da za to ne dobiju plaću.

⁸³ U studenom 2009. godine Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Barack Obama uspio je dobiti podršku oba doma Kongresa za uvođenjem šireg državnog zdravstvenog sustava o čemu više govorimu nastavku rada.

⁸⁴ Zamoljen da komentira ekonomsku raslojenost u svojoj zemlji Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država George W. Bush je rekao: "They want the federal government controlling Social Security like it's some kind of federal program." To je rečeno u smislu da postoje oni koji bi htjeli da federalna vlast kontrolira sustav socijalne sigurnosti; to je nemoguće budući da socijalna sigurnost nije program federalnih vlasti. Ono što je u Europskoj uniji očito da bi se trebalo uvesti, u Sjedinjenim Američkim Državama još uvijek izaziva svojevrsno čuđenje što je rezultat političkog svjetonazora.

segmente socijalne zaštite prepušta na, od države ipak barem djelomično regulirano, slobodno tržište. Sada aktualni primjeri za to su: drugi i treći stup mirovinskog osiguranja koji postaju investicijski fondovi, zatim privatno školstvo, privatna medicinska zaštita i mnogi drugi. Sve što se može, pokušava se privatizirati. Sjedinjene Američke Države su pokušale privatizirati dio elektro – energetskog kompleksa u Kaliforniji, Velika Britanija je krenula u privatizaciju državnih željeznica. Za pretpostaviti je da će od privatizacije ostati pošteđena samo vojska, bez obzira što se primjerice u Iraku masovno sukobljavaju privatizirane zaštitarske službe, koje su ponekad bolje opremljene od službenih vojnih postrojbi "Coalition of the Willing".

U Europskoj uniji, od njenog osnutka, postignut je dogovor da se poštuju "4 slobode". Bez tih sloboda bio bi upitan i sam smisao europskih integracija. Svako nepoštivanje slobodnog protoka ljudi, kapitala, roba i usluga značilo bi otklon od pravne stečevine Unije, a također bi značilo i snošenje sankcija za one koji ta pravila ne poštuju. Europski sud pravde ima pravo kažnjavati i države članice kao i pravne i fizičke osobe. Međutim, pri ulasku novih članica u Uniju 2004. godine, neke od starih država članica, iz straha od navale nove radne snage, odgodile su primjenu četiriju sloboda za te države, omogućivši si tako višegodišnji manipulativni prostor.⁸⁵

Upravo se na primjeru tržišta radne snage moglo najbolje uvidjeti da i Europska unija također primjenjuje zaštitne mehanizme koji mogu trajati i više godina (po formuli 2+2+2+1, gdje se nakon dvije godine period zaštite može produžiti za još dvije godine, pa još dvije i na kraju za još jednu godinu). Tako princip asimetričnosti u praksi često potpuno izbljedi. Možda upravo na ovakvim primjerima neki pronalaze argumente da postoji *prva i druga Europa*,⁸⁶ oni jednaki i oni nešto "jednakiji".

---

⁸⁵ Primjerice, takvom zaštitom od poljske radne snage koristila se Francuska. U anale političke nekorektnosti je ušao slučaj kada je Francuska napravila javnu kampanju u kojoj je upozorila na opasnost od poljskih vodoinstalatera i medicinskih sestara koji oduzimaju posao francuskim građanima istih struka. Domišljati poljski marketinški stručnjaci iskoristili su ovu očitu šovinističku politiku (a sama riječ "šovinizam" potječe od prezimena francuskog vojnika Nicolasa Chauvina, poklonika Napoleonove imperijalističke politike), napravivši poljsku turističku kampanju u kojoj pozivaju građane Europe da posjete Poljsku u kojoj žive vrlo zgodni i muževni vodoinstalateri te prelijepe i seksipilne medicinske sestre koje nikuda ne idu iz Poljske nego se mora doći u Poljsku da ih se vidi. Nakon takve turističke promocije u Poljsku je došlo 25% više turista iz Francuske i 15% više turista iz Velike Britanije.

⁸⁶ Ideju o tome da jezgru europske integracije čine izvorne članice EZ-a, a da bi se ostale trebale sa zajednicom povezivati u koncentričnim krugovima, iznio je 17. siječnja 1990. Jacques Delors, tadašnji predsjednik Komisije Europskih zajednica. To su poznati "Delorovi krugovi"

Zapravo, stvorila se situacija da službena politika Europske unije odgađa primjenu prava (i to samo za nove države članice, iako je obostrani proces prilagodbe trajao gotovo cijelo jedno desetljeće), a koji su temelj zajedničke pravne stečevine *acquis communautaire*.

Očito je da se ovdje opravdano može govoriti o specifičnom europskom modelu "diskriminacije na rok", jer Članak 12 ugovora o osnivanju Europske zajednice izričito zabranjuje diskriminaciju na temelju državljanstva.

Istovremeno, predstavnici Europske unije vole reći kako Europska unija sa zemljama kandidatima primjenjuje tzv. *asimetrični pristup*, koji traje nekoliko prijelaznih godina. U tom periodu zemlje kandidati smiju zadržati pojedine zaštitne politike dok se Europska unija toga odriče i, primjerice, odmah u potpunosti otvara svoja tržišna vrata konkurenciji iz novih zemalja.

Znakovit je i sam razvoj socijalnih mjera koje je prvo Europska zajednica, a potom i Europska unija namjeravala (i još uvijek namjerava) provoditi na razini Europske unije. Taj razvoj je uočljiv ako se prati kroz europske osnivačke ugovore a i ostale dokumente ove tematike koji su uslijedili nakon toga, a koji su konačno dali važan pečat u europskim integracijskim procesima.

Tako, primjerice, Corinne Gobin, voditeljica skupine za istraživanje međunarodnih aktera i njihovog diskursa na Institutu za sociologiju u Bruxellesu, u svom tekstu s naslovom *Rušitelji socijalne države* kaže:

Ekonomska i monetarna unija koja je preoblikovana Jedinostvenim aktom (1986.) i potvrđena sporazumom iz Maastrichta (1992.) stvorila je zapravo politički i ekonomski sustav koji pridonosi obezvređivanju svih stečevina socijalnog prava i socijalne demokracije u nacionalnim državama zapadne Europe. Pojam "europskog socijalnog modela" što je stvoren još 1987. – 1988. pokazati će se kontraproduktivnim i završit će velikim nesporazumom oko kojeg se vodstvo Unije još uvijek spori. U početku je pojam "europskog socijalnog modela" trebao biti temelj za čvrsto normativno djelovanje na europskoj razini. Trebalo se osloboditi krutih socijalnih stega nametnutih u Jedinostvenom aktu i podrediti se projektu velikog tržišta. Govorili su nam da je socijalno pravo dio zajedničke baštine svih država članica i da je, osim toga, jedinstveno u svijetu....No, svaka zemlja ima svoju tradiciju. Uzaludno je pokušati unificirati naše socijalne sustave. EU je u konačnici istaknula tri velika zajednička načela koja bi trebala predstavljati srž socijalne Europe:

- 1) potporu tržištu koje stvara uzlaznu spiralu rasta i zaposlenosti,
- 2) visoku razinu socijalne zaštite i
- 3) razvijanje socijalnog dijaloga.

Upravo su zbog toga politička i socijalna demokracija nerazdvojne. Već je i Rimski ugovor, koji je potpisan 1957. godine, francuskoj i talijanskoj državi naložio da ponovno otkriju prednosti slobodnog tržišta, naspram njihovoj kulturi uplitanja države u gospodarstvo. Procvat ekonomske integracije preko projekta "velikog unutarnjeg tržišta" 1986. ojačao je zamisao o prvenstvu višeg pravnog poretka: prava na slobodnu konkurenciju, kojom se ljudska djelatnost "čisti" od intervencija koje nisu dobrodošle. Jedinstvenim aktom, socijalna norma (stvorena zakonom ili sporazumom) svedena je na pojam "minimalnih regula". Slijedeći sporazum nastaviti će s podređivanjem socijalnih normi konkurencijskom ekonomskom poretku. Sporazumi iz Maastrichta 1992. g. socijalnu politiku jasno stavljaju u službu konkurentnosti tvrtki. Bijela knjiga Komisije pod predsjedanjem Jacquesa Delorsa iz 1993. g., pod nazivom "Rast, konkurentnost, zaposlenost", politiku zapošljavanja stavila je u radijus dubokih reformi na tržištu rada i u sustavima socijalne sigurnosti, čija je namjera ojačati konkurentnost. U prosincu 2000. g., Povelja o temeljnim pravima, koja je 2004. g. uklopljena u predloženi Ustavni tekst, socijalno pravo ograničava na provođenje solidarnosti. Lisabonska strategija, također iz 2000. g. koja je usvojena na sjednici Vijeća Europe, sve dimenzije socijalnog prava podređuje traženju sve veće konkurentnosti. Dakle, europska socijalna legislativa tako se svela na malo toga, dok legislativa koja uređuje slobodni protok ljudi, roba, kapitala i usluga neprestano raste. A ekonomska politika nužno utječe na socijalne politike (Gobin, 2005:5 – 6).

Iz ovoga se jasno vidi da je osnovni motiv i najvažnija stvar u raspravi o Europi mogući pad europske konkurentnosti na pravom globalnom tržištu. To je razlog zašto se Europska unija prvenstveno neopozivo opredijelila za potpunu integraciju europskog gospodarstva. A da bi se zadržala konkurentnost nužno je provođenje mjera poput snižavanja svih inputa kao što su cijena rada, odnosno smanjivanje nadnica, te smanjivanje svih ostalih vrsta troškova i poreznih opterećenja. Postoji i drugačiji način da se postigne isti efekt: bavljenje visoko profitabilnim djelatnostima koje donose sasvim različitu ekonomsku strategiju, uvođenje moderne tehnologije u poslovni proces te zapošljavanje samo vrhunski obrazovanih i sposobnih zaposlenika koji su u velikoj manjini u odnosu na ukupnu radnu populaciju. Ovakav stav o međuovisnosti ekonomskih i socijalnih politika, koji se u Europskoj uniji formiraju i definiraju *odozgo*, potvrđen je i slijedećim iznesenim stavom:

U stručnoj literaturi je gotovo postignut konsenzus o tome da je socijalna politika bila (i ostala) na začelju tranzicijskih prioriteta te da su na socijalne reforme najviše utjecale globalne financijske agencije poput WB i MMF. Krunski dokaz za to su mirovinske reforme. U svim zemljama u kojima su poduzete radikalne reforme

preobrazbe naslijeđenog sustava tekuće raspodjele u sustav više stupova (gdje su neki stupovi neizbježno privatni), a riječ je o gotovo svim zemljama osim Češke i Slovenije, ona je dizajnirana i provedena uz svesrdnu pomoć Svjetske Banke (Zrinščak, 2005:10 – 11).

Kada se spominju međunarodne institucije poput Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) ili Svjetske Banke (WB) njihovi temeljni zahtjevi koje promoviraju u zemljama u kojima imaju svoja predstavništva uglavnom su povezana s idejom da je potrebno smanjiti državne, dakle i socijalne, troškove odnosno izgraditi novi sustav socijalne sigurnosti, koji će se u većoj mjeri temeljiti na prijenosu dijela socijalnih troškova na građane, kroz proces povećanja individualne odgovornosti građana za socijalnu sigurnost. To je sasvim sigurno jasna politika neoliberalizma, koju po prirodi stvari očito prihvaćaju svi oni koji od ovih institucija traže stručnu pomoć pri izradi, primjerice, mirovinskih reformi ili novih strategija, kao što je to bio slučaj sa Republikom Hrvatskom 1998. godine te mnogim drugim europskim zemljama koje su prošle ili još uvijek prolaze kroz proces tranzicije. I sam pojam tranzicije nas upućuje na to da se u društvu događa promjena iz jednog političko-ekonomskog sustava u drugi. To zapravo znači da se, uz moguće modifikacije, određeni stari model odbacuje kao nedostatan za nove uvijete te ga zamjenjuje neki drugi model za koji se vjeruje da je bolji. U tom kontekstu postoji svojevrсни odabir između dviju ili više opcija, a koji se čini svjesno i koji sa sobom donosi dugotrajne socijalne, političke, ekonomske i druge reperkusije.

S tim u vezi Dubravko Radošević piše:

Socijalni koncepti kakve promoviraju spomenute međunarodne institucije u svoje središte interesa radije smještaju razvoj individualizacije nego društvenu solidarnost. Zanimljivo je se regulativna uloga države u ekonomskim i socijalnim kretanjima, a fetišizira se uloga slobodnog tržišta i poduzetništva kao autonomnog regulatora ekonomskih i društvenih procesa. Takav neoliberalni model ima visoku društvenu cijenu: povećavaju se društvene nejednakosti, smanjuje se socijalna kohezija društva, povećava se stupanj socijalne isključenosti, potiču se društvene napetosti i sukobi, raste politički ekstremizam. Ono što nas posebno zanima jest činjenica da osim međunarodnih financijskih institucija – MMF i WB, neoliberalizam u velikoj mjeri, svojim djelovanjem podupire i sama Europska unija. U ime reforme socijalne države vode se parcijalne mjere demontaže socijalne države. Stoga bi neoliberalizam mogao stvoriti – svojom politikom deregulacije, privatizacije, i liberalizacije, kao i demontiranja socijalne države – pretpostavke za širenje socijalnog nezadovoljstva u mnogim segmentima društva (Radošević, 2005:10 – 11).

Ono što je za ovaj rad posebno bitno, a što se iz ovoga citata može iščitati jest tvrdnja da Europska unija ne slučajno već sa namjerom i političkom sviješću jasno odabire put neoliberalizma te da je upravo u mjeri kojom ga podupire u opreci sa konceptom socijalne države kojeg također javno promovira. Zapravo, Europska unija se, onako kako je trenutno konstituirana, nalazi u izravnom sukobu sa stavovima koje označava kao svoja moralna izvorišta. To neminovno dovodi do sudara između koncepcija budućeg razvoja Europske unije, a što se u stvari već vidi u odnosu koji se razvija na relaciji institucije Europske unije i njenih građana.

U zaključku Radošević iznosi i ovaj stav:

Iako klasični oblik europske socijalne države više nije moguće sačuvati, reforma socijalne države mora se provesti postupno, s ciljem njezine revitalizacije, a ne njezinim ukidanjem. Radi se o modificiranom obliku takozvanog socijalno-tržišnog gospodarstva bez obzira na to što sinteza socijalne države i neoliberalne politike nemaju puno dodirnih točaka s kontinentalnom socijalnom državom na koju smo do sada navikli (Radošević, 2005:10 – 11).

Ovo naročito može biti zanimljivo nama u Republici Hrvatskoj koji smo, zbog povijesnih okolnosti, u prilici tek sada izgrađivati sustav koji bi bio u skladu sa nama prihvatljivim društvenim vrijednostima, kao što su ideal solidarnosti i jednakih početnih mogućnosti. Socijalna država uživa potporu najvećeg djela hrvatskog stanovništva, a ta podrška je iznadstranačkog karaktera, jednako kao što je i neoliberalizam danas u svijetu podjednako povezan s političkom ljevicom i desnicom.

Pritom će mnogi na političkoj i javnoj sceni reći da je neoliberalizam u Republici Hrvatskoj dobio potporu od skupina koje su netransparentnom privatizacijom te redistribucijom državne imovine po principima političkog klijentelizma ostvarili povoljan materijalni položaj. Ovakav stav je ipak, po svojoj suštini, duboko podcjenjivački, jer ideologija neoliberalizma, baš kao i bilo koja druga ideologija svoje korijene pronalazi ne toliko u sporadičnim ili jednokratnim i kratkotrajnim financijskim probitkom određenih pojedinaca koliko u određenom svjetonazoru, pogledu na svijet, koji dakako nekim ljudima pomaže da ostvare materijalno i duhovno bogatstvo. Etiketiranje i prosuđivanje o skrivenim interesima onih koji zastupaju određene stavove je moguće, ali ne doprinosi razumijevanju teme kojom se bavimo. S pozicije Republike Hrvatske jasno je da se mi, baš kao i svi drugi, zbog svjetskih okolnosti, pa i utjecaja ekonomske globalizacije i međunarodnih financijskih institucija nalazimo između stagnacije socijalne države (neoliberalna strategija) i korigiranja socijalne države

(strategija prilagodbe europskog modela socijalno-tržišnog gospodarstva) (Hegyesi, 2004 :141-158).

Svijest o tome da je pojam *reforme socijalne države* vrlo često eufemizam za dokidanje stečenih prava imaju gotovo svi Europljani, beziznimno (Esping-Andersen, 2002.; Giddens, 2005.; Negri, 2003.) .

O tome jasno govori i knjiga *Izazovi i zamke globalizacije* Nevena Šimca, u kojoj, između ostalog, stoji da zapadni Europljani svaku promjenu u Europskoj uniji promatraju kroz prizmu smanjivanja visoke razine socijalnih prava i beneficija i logično je da se tomu zdušno suprotstavljaju. Svaka promjena se u Europskoj uniji doživljava kao prijetnja uspostavljenom sustavu države blagostanja. Također autor primjećuje da se njemačka parlamentarna stranka SPD dijeli na dvije frakcije: realpolitičari i one koji još uvijek javno zagovaraju jačanje socijalne države (Šimac, 2001.).

Drugim riječima, sasvim je nerealno očekivati da bi postojeće i nepromijenjene tj. nereformirane brojne socijalne države u Europi, bez obzira na njihovu razvijenost (jer se i one najrazvijenije transformiraju), mogle ostati trajnije funkcionalne. Promjene su nužne.

Ta promjena morati će doći brzo i vjerojatno će biti bolna za mnoge žitelje Europske unije.

No, narodi starog kontinenta strpljivo su gradili svoju budućnost i jako dobro znaju koliku su cijenu platili i što su za uzvrat dobili. Oni nisu kroz povijest dali brojne svoje živote kako bi im čelnici Europske unije otvoreno lagali da će imati sigurnost koju im oni ipak ne mogu osigurati. A što više budu uvjeravani da im upravo postojeće stanje može osigurati dostojan život, bol kada se shvati da to ipak nije moguće biti će još veća.

Povijest nas uči, naročito u Europi, da su sve dosadašnje revolucionarne utopije bile na najboljem putu da ubiju svaku europsku utopiju dobrog življenja. A dobar život je itekako moguć. No, da bi se to ostvarilo nužno je ostvariti određene preduvjete, za koje se pokazalo da su postojeće socijalne države sve manje u stanju.

Mnogi europski državnici, intelektualci, javni djelatnici, građani, turisti, bez imalo sumnje će reći da se atmosfera života u Europi bitno razlikuje u odnosu na onu prisutnu u Sjedinjenim Američkim Državama ili Japanu. U Europi se, naime, prema njihovim riječima, živi lagodnije. Nije slučajno da se Europska unija želi uspoređivati sa ove dvije zemlje jer one, zajedno sa Europom, predstavljaju svojevrzni *trio* pokretača svijeta. Sjedinjene Američke države, Europska unija i Japan su najveće svjetske ekonomije, najveći proizvođači i potrošači dodane vrijednosti; oni su svjetske "tvornice" novih ideja i izuma, jednom riječju: vođe svijeta. Što vrijeme više prolazi njima za vratom pušu nove svjetske gospodarske i kulturne

sile: Rusija, Kina i Indija. Sudeći prema izvještajima znanstvenika, pa i futurologa, zapadne civilizacije su zapravo na svojevrsnom povijesnom zalazu, odnosno pojednostavljeno govoreći, dok je XIX. i XX. stoljeće nesumnjivo bilo doba rasta Amerike, za pretpostaviti je da će XXI. stoljeće u koje smo već ušli biti doba Kine i Rusije. To su zemlje ogromnih zemljopisnih prostranstava, sa enormnim količinama prirodnih bogatstava i što je možda najvažnije, to su najmnogoljudnije zemlje svijeta. Kina, Rusija i Indija zajedno imaju trećinu ukupne svjetske populacije, s time da se taj broj kontinuirano mijenja njima u korist.⁸⁷

U tim okolnostima Europska unija mora pronaći novi i svoj *modus vivendi i modus operandi*, ukoliko želi opstati na svjetskoj pozornici kao relevantan čimbenik, bilo u socijalnom, gospodarskom, znanstvenom ili u političkom smislu. U istoj takvoj potrazi su nesumnjivo i Sjedinjene Američke Države kao i Japan. Čak štoviše, i Kina, Indija i Rusija također traže svoju ulogu u novoj preraspodjeli svjetskih centara moći. Zapravo svi mi tražimo istu stvar – kako opstati. Različite zemlje odabiru različite putove. Sjedinjene Američke Države odlučile su koristiti svoje najjače adute za ostvarenje svojih ciljeva: svoj snažni kapitalistički sustav i oružanu silu; Japan se odlučio raditi iskorake u svijetu moderne tehnologije. A Europska unija? Što je to što ona ima što bi mogla ponijeti sa sobom u novo tisućljeće? Je li to lagodni stil života? I tko će ga financirati?

To da će se Europska unija tek tražiti, da nema gotove integracijske elemente stručnom oku bilo je jasno već u samom startu. Europska unija se kontinuirano prilagođava trenutnim okolnostima u kojima se nalazi. Tako su nastale i već spominjane tri Europske zajednice, sredinom prošlog stoljeća. Tada je trebalo riješiti izgradnju novog povjerenja između netom zaraćenih zemalja te napraviti obnovu porušenog. Na istom principu je osmišljena i Europska carinska unija. Uvidjelo se da se troškovi trgovine između europskih zemalja znatno snižavaju, ako se uvede prostor zajedničke carinske regulative. Također je tako nastala i Europska unija ugovorom iz Maastrichta 1992. godine. Sve su to bili veliki trenutci u povijesti Europe koji iz današnje perspektive imaju svoj prirodni slijed, (kao što se može zorno vidjeti iz Slike br. 6), ali su u trenutku nastajanja to bili sporadični iskoraci, koji su rješavali jednu po jednu poteškoću s kojom su se susretali Europljani. Ta europska prilagodljivost moguće je istovremeno njena najveća prednost, ali i mana. Prednost je utoliko što se do sada pokazalo da je Europska unija uspješno savladavala izazove pred sobom, a

---

⁸⁷ Svojevrsna politička poruka jest i činjenica što na službenim stranicama Indijske vlade, osim standardnih podataka o Indiji nalazi i malo brojilo. Ono mjeri prirast indijskog stanovništva. Svake sekunde u Indiji se rađaju nova djeca i to po puno višoj stopi nego bilo gdje drugdje u svijetu.

mana je stoga što su često odluke koje donose tijela Europske unije međusobno suprotstavljene, kontradiktorne i pod snažnim utjecajem trenutnog stanja stvari što posebno dolazi do izražaja kada su u pitanju različiti interesi pojedinih zemalja članica ili interesnih grupacija i to bez obzira je li riječ o unutarnjem ustrojstvu Europske unije ili odnosu prema trećim zemljama.

Sve su to činjenice koje utječu i na koncepte koji se primjenjuju u okvirima europskih socijalnih država. No, usprkos toga, u proteklih šezdesetak godina europskih integracija, Europljani nisu prestali tragati za odgovorom na pitanje što ih to povezuje. Ovo pitanje se provlači i kroz sva dosada napisana poglavlja ovoga rada. Ono je bilo relevantno pri kratkom opisu povijesti europskih integracija, pri utvrđivanju temeljnih činjenica nastanka socijalnih država, a bitno je i za projekcije budućnosti europskih integracijskih procesa. No, jednoznačnog odgovora još uvijek nema.

Pretpostavka ovoga rada koja se preispituje jest to da je možda upravo socijalna država, i cijela paleta svjetonazora i postupaka koji se s njom povezuju, izvor europskog jedinstva ili barem jednog njegovog značajnog djela.

Grought Pfaller, autor studije i knjige *Can the Welfare State Compete?* smatra da je odgovor negativan i tvrdi:

Europa je u pogledu Welfare State menadžmenta prije raskrižje nego put približavanja zajedničkom cilju (Pfeller, 1991:76.).

Kako je moguće tvrditi da socijalna država nije izvor europskog jedinstva ako se javno iznosi tvrdnja da je upravo socijalna komponenta života u zajednici ono po čemu se Europska unija razlikuje od svih drugih postojećih integracija na svijetu? Možda je tomu tako jer se temeljni dokumenti Europske unije mogu iščitavati i na drugačije načine nego što je to uobičajeno ili kako ih prezentiraju njeni promotori.

Iako je tekst predloženog Ustava za Europu odbačen na referendumima u Francuskoj i Nizozemskoj, što je izazvalo višegodišnje "potrese" u europskim institucijama te zastoj u daljnjim integracijskim aktivnostima, predloženi tekst nam, sam po sebi, puno govori o tome što se htjelo ostvariti u Europskoj uniji. Zanimljivo je bilo primijetiti da je tekst Ustava bio čak 10-15 puta duži nego ustavi zemalja članica. Riječ *banka* se pojavila 176 puta, riječ *tržište* 88 puta, *trgovina* 28 puta, *konkurencija* 23 puta i *terorizam* 10 puta (Cassen, 2005:4).⁸⁸

---

⁸⁸ Ovo je prilika da se spomene i činjenica da se riječ *kultura*, (na koji se tako često pozivaju u Europi u različitim kontekstima) prvi put u nekom službenom dokumentu Europskih zajednica spominje tek u ugovoru iz Maastrichta 1992. godine, kojim je osnovana Europska unija (Castellina, 2009)

Time je ovaj tekst više nalikovao na neki ekonomski almanah nego na prijedlog dokumenta po kojem bi morala funkcionirati buduća Europska unija. Ili upravo obrnuto? Možda je uistinu bio cilj da se Europska unija temelji na postavkama kojima je dano najviše prostora u predloženom tekstu (Altaras, 2005.a).

Ovu činjenicu je prokomentirao i Jan Scholte autor knjige *Globalization – A Critical Introduction* rekavši da je:

...tekst predloženog ustava pisala gerontokratska skupina, potaknuta interesima krupnog biznisa i kapitala i da je on u biti prožet upravo njihovim interesima (Scholte, 2005:73).

Ako je interes (pa i kapitala) glavni izvor europske integracije i ako izostavimo zajedljiv komentar o dobi onih koji su pisali tekst ustava, onda je ovakav stav istinit.

Ono po čemu se prijedlog Ustava trebao razlikovati u odnosu na sve dosad postojeće Ustave zemalja svijeta jest činjenica da je njegov sastavni dio trebala biti i Povelja o socijalnim i građanskim pravima. To je trebao biti pravi iskorak po kojem bi se Europska unija razlikovala od bilo koje druge postojeće kon(federativne) zajednice. No čak i tu imamo neuobičajenu situaciju.

Glavna novina Ustava je priznanje socijalnih prava i to pod naslovom *Povelja o temeljnim pravima Unije*. No "temeljno" u tim pravima je samo ime. Osim što njihov sadržaj predstavlja nazadak u odnosu na nacionalna prava u mnogim zemljama članicama – govori se o radnom pravu a ne o pravu na rad; o pristupu pružanja zdravstvenog osiguranja i socijalne skrbi, a ne o pravu na socijalnu skrb i zdravstveno osiguranje – polje njihove primjene strogo je ograničeno: europske države i institucije obvezne su ih se pridržavati samo u skladu sa zakonodavstvom Unije. (čl. II-111) To je, nema sumnje, jedina "socijalna" povelja na svijetu koja socijalna prava izričito podređuje imperativima međunarodne pokretljivosti kapitala i slobodne razmjene. Ovakvo podsjećanje na činjenice i na sam tekst predloženog Ustava razbija umirujuće tvrdnje onih koji smatraju da Ustav ima socijalnu dimenziju (Cassen, 2005:4 – 6).

Kada se ovomu pridoda činjenica da se uspješnost neke zemlje Europske unije ili kandidatkinje mjeri ostvarivanjem tržišnog gospodarstva (Zrinščak, 2006:10 - 11), postaje sasvim jasno da je zadatak socijalne države da se prilagodi postojećim ekonomskim uvjetima. To je posljedica izvjesne šire promjene koja se dogodila na društvenom planu.

Uobičajeno je da zakonske regulative ili dokumenti koje pišu državni činovnici uglavnom kasne za društvenom pojavom koju namjeravaju regulirati. Tako se, primjerice, pojam *socijalne isključenosti* u dokumentima Europske komisije prvi puta spominje tek 1988. godine pred kraj Drugog programa za borbu protiv siromaštva, da bi već iduće godine Vijeće

ministara usvojilo rezoluciju "o borbi protiv socijalne isključenosti" te je ustanovljeno i posebno tijelo čiji je zadatak bio podnositi izvješća o politici protiv socijalne isključenosti koje se provode na razini Unije (Šućur, 2004.,). Pa ipak, u Europskoj uniji još i danas ne postoji standardna definicija pojma socijalne isključenosti, iako je, po mnogim autorima, socijalna isključenost upravo eurocentrični koncept. To je možda stoga što nije ugodno društvu koje se dići time da je "društvo blagostanja" priznati da značajan dio njegova stanovništva živi u siromaštvu, jer siromaštvo predstavlja znak neuspješnosti Vlade i određenog oblika socijalne države. Ono oko čeka se ipak svi slažu je da su prediktori koji direktno utječu na rizik socijalne isključenosti: obrazovanje, zaposlenički status i dob. (Šućur, 2001:8 – 9)

U sociološkom diskursu pod pojmom socijalne isključenosti podrazumijevamo takve životne okolnosti u kojima pojedinci ili cijele zajednice pate od kombinacije povezanih problema poput nezaposlenosti, neadekvatne obrazovanosti, niskoga prihoda, loših stambenih uvjeta, okoliša s visokom stopom kriminaliteta, lošega zdravlja i raspada obitelji. Svi ovi uvjeti doprinose činjenici da ljudi pogođeni ovakvim uvjetima nisu u mogućnosti sudjelovati u ključnim aktivnostima društva u kojemu žive te su iz tog razloga socijalno isključeni (Šporer, 2004:174-176; Šućur, 1995:223-230).

Socijalna isključenost je samo jedna u nizu tema o kojima će se u vremenu pred nama morati stvarno voditi podosta računa. Činjenica je da Europska unija svim sredstvima traži način kako da opstane u globalnoj utrci kojoj je teško točno odrediti smjer.

To je možda najbolje izrazio Manuel Castells, koji temi socijalne države pristupa s dozom nužnog odmaka:

Oblikovanje ujedinjene Europe pod utjecajem te multidimenzionalne globalizacije ostaviti će duboke i trajne posljedice na europska društva. Možda je najvažnija to što će biti teško očuvati sadašnji tip europske države blagostanja. Razlog tome je što pokretljivost kapitala i umrežavanje proizvodnje stvaraju takve uvjete da se može ulagati diljem svijeta u područjima gdje su niži troškovi rada, socijalnih davanja i očuvanje okoliša (Castells, 2003:349).

Također:

Koji se elementi gotovo uvijek pojavljuju u govorima i djelovanju društvenih aktera koji se suprotstavljaju globalizaciji i smanjenoj ulozi pojedinaca u odlučivanju? Obrana socijalne države, socijalne solidarnosti, sigurnost zaposlenja i radničkih prava, zabrinutost za temeljna ljudska prava... i drugo. Njihova djelatna obrana, na primjer socijalne države i sigurnog zaposlenja od pritiska

globalizacije unijela bi goleme promjene u ekonomiji i institucije. A to je upravo ono što je projekt identiteta, a europski identitet je još u zametku. I samo ako taj zametak pronađe politički izraz, ostvarit će se do kraja proces europske integracije (Castells, 2003:358).

Na posljétku Castells zaključuje:

Najvažnije političko oslobođenje za ljude jest da se sami oslobode nekritičkog vezivanja za teorijske ili ideološke sheme i da izgrade svoju praksu na temelju vlastitog iskustva, koristeći se svim dostupnim informacijama i analizama iz različitih izvora (Castells, 2003:382).

O poteškoćama s kojima se susreće Europska unija u pokušajima usklađivanja svojih socijalnih politika sa kulturološkim različitostima koje postoje na njenom teritoriju piše i Vielle Pascale:

Poteškoće povezane sa kulturološkim razlikama kao i filozofija koja se promovira u osnivačkim ugovorima Europskih zajednica od samog početka je suprotstavljena definiciji globalne i koherentne Europske strategije socijalne skrbi. Predlažem ponovno analiziranje Europske socijalne skrbi kroz sljedeća četiri poglavlja kako slijedi:

1. Ekonomski napredak će uključiti i socijalni napredak
2. Socijalni napredak mora pratiti ekonomski napredak
3. Socijalna skrb se ne može bazirati na opstrukciji kompeticija
4. Socijalna skrb ovisi o punoj aktivnosti

(Pascale, 2002:163 – 164)

Socijalna Europa, barem deklarativno, počiva na vrijednostima socijalne kohezije, socijalnog uključivanja, partnerstva, dijaloga te ljudskih i socijalnih prava (Hegyesi, 2004.; :141-158). Ne propušta se prilika da se to posebno naglasi. Istovremeno, svjedoci smo čitavog niza politika i djelovanja, koje se rukovode jednom drugom socijalno-ekonomskom logikom, a koja za svoju posljedicu, prema dubokom uvjerenju ljudi koje te mjere provode, može imati mnogobrojne pozitivne posljedice na kvalitetu ljudskog života. Upravo te politike postaju stvarnost ljudskih života u Europi, a velike riječi ostaju tek putokazi kako bi se moglo živjeti kada bi ljudi bili drugačija bića.

Iz dosadašnje rasprave uočljive su dvije temeljne činjenice o socijalnoj državi:

1. Socijalna država često je bila sinonim za organizacijske aktivnosti koje su težile realizaciji stila života dostojan čovjeka
2. Socijalna država nailazi na brojne i sve teže premostive poteškoće.

5. 3. SIGURNOST VS. SLOBODA

Iz dosadašnjih prikaza i korištene argumentacije, a u cilju potvrđivanja glavne hipoteze ove disertacije, može se uočiti dualizam koji postoji na više razina – i kada se govori o Europi i europskim integracijskim procesima i kada se govori o koncepcijama socijalne države, temama kojima se ovdje bavim.

Tako se primjerice može uočiti, kao da postoje dvije Europe, koje su u trajnoj izgradnji, kroz njene integracijske procese. Jedna je ona koja teži dobrom životu europskih građana te se u ime toga poziva na vrijednosti solidarnosti, a na čijem izvoristu nastaje cijeli niz socijalnih politika koji čine samu srž europskih socijalnih država. Također postoji i ona druga Europa koja u cilju postizanja tog istog cilja: željenog dobrog života ljudi, nudi jednu sasvim drugačiju, čak oprečnu sliku o tome kako bi valjalo organizirati život zajednice. Kako instrumenti koji se koriste u pokušaju realizacije socijalnih država upravo ovise o predodžbama uspješnosti tih akcija i kod njih je moguće ustanoviti svojevrsni dualizam koji za potrebe ovoga rada namjeravam prikazati kroz "sudar" dviju osnovnih koncepcija: *sigurnosti i slobode*.

Oba ova pojma – i sigurnost i sloboda – nepresušni su izvori potencijalnih rasprava, od kojih svaka na svoji način razotkriva strahove i vjerovanja onih koji o ovim terminima promišljaju, govore ili pišu, a s druge strane potvrđuje se teza da nije realno očekivati da će ove teme ikada prestati biti u središtu interesa, kako znanstvenika tako i svih drugih slobodno mislećih subjekata.

Od kada je čovjeka i njegove sposobnosti da sačuva svoje ideje za buduća pokoljenja znamo da su teme slobode i sigurnosti bile njegove stalne preokupacije i to sasvim bez obzira na društveno ekonomske uvjete u kojima je on živio. Možda možemo reći i to da baš zato što su se ti uvjeti života tako često mijenjali ove teme nisu prestajale biti od čovjekove životne važnosti. Stoga bi se istovremeno moglo ustvrditi da je o ovim temama kroz povijest već sve rečeno i da je zadatak današnjeg mislioca sjeti se i prepoznati one misli koje već postoje a trenutno su za njega vrijedne, kao i to da je svako novo promišljanje zapravo jedinstveno i kao takvo neponovljivo. Bez obzira na koji pristup se odlučimo, činjenica je da nam ove dvije koncepcije danas mogu poslužiti kao vrhunsko sredstvo za razumijevanje nas samih i naše okoline.

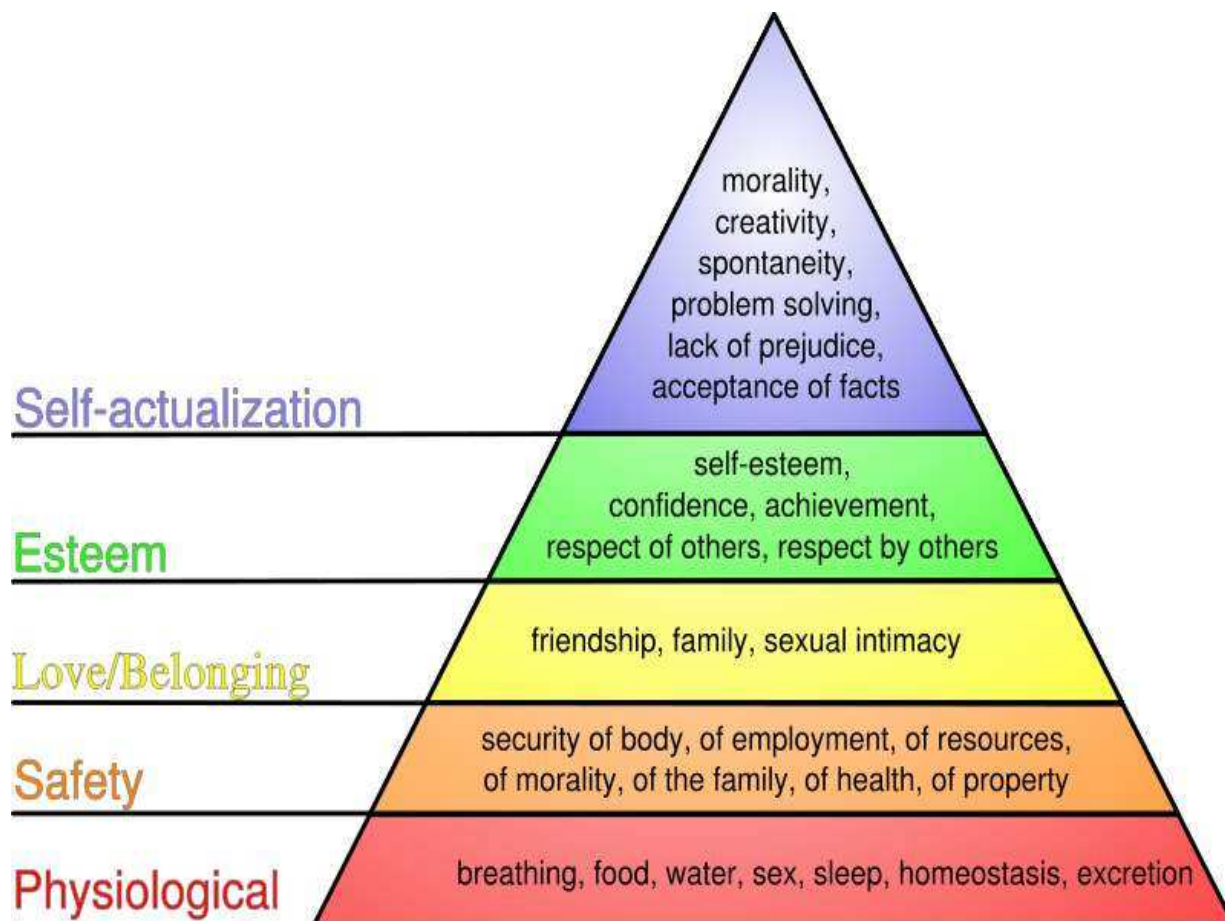
Kaže se da riječi otkrivaju karakter.

Ako posvetimo dovoljno pažnje retorici koja se upotrebljava u situacijama kada se želi opisati nužnost postojanja socijalne države, primijetiti ćemo da se za njenu obranu koriste riječi koje opisuju dva osnovna koncepta, a to su:

- a) *moralnost* i
- b) *sigurnosti*.

To ne čudi, naročito stoga što su moralnost i sigurnost nosive ideje koje žive u srcima i mislima svih onih koji zdušno zastupaju ideju socijalne države. Na posljetku, i definicija socijalne države koju sam iznio u poglavlju *Definicije osnovnih pojmova* upućuje nas na zaključak da se ideja socijalne države bazira na pokušaju ostvarenja ovih dvaju ideala.

Prema poznatom psihologu Abrahamu Maslowu (1908. – 1970.) potreba za sigurnošću je jedna od osnovnih čovjekovih potreba te je zbog toga ona dobila svoje važno mjesto u njegovoj znamenitoj *hijerarhiji motiva* (Slika br. 31).

Izvor: Fulgosi, 1983:255

Slika br. 31: Hijerarhija motiva po Abrahamu Maslowu

Možda je moguće upravo ovdje pronaći razloge zašto socijalna država koja se poziva na koncept sigurnosti nailazi na svojevrsnu ljudsku intrinzičnu podršku.

S druge strane, sama činjenica da se postojeće socijalne države nalaze u očitoj defenzivi, što sam između ostalog, prikazao i dokazao u poglavlju *Izazovi za socijalnu državu*, upućuje nas na zaključak da očito postoji i neka druga predodžba svijeta, koja, moguće, stoji u opreci sa shvaćanjima o tome kako dosegnuti moralnost i sigurnost kao po sebi nesumnjivo dvije vrijedne koncepcije.⁸⁹

Svojedobno je rimski senator i povjesničar Publije Kornelije Tacit (55.– 120.), kako prenosi Maier, ustvrdio da je želja za sigurnošću prepreka je svakom velikom i plemenitom pothvatu (Maier, 1998.).

Kada je izrekao ovu misao Kornelije Tacit sasvim sigurno nije htio reći kako je zadatak ljudi da svojim djelovanjem stvaraju nesigurnosti i time moguće povezanu nesreću i ugroženost ljudi, niti da bi se oni morali boriti protiv jedne od svojih osnovnih potreba. To ne bi imalo nikakvoga smisla te ga povijest ne bi pamtila kao znamenitog povjesničara. Ovu misao očito treba znati iščitavati u jednom drugom svjetlu. Ovdje je iznesena poruka koja, kao kakav lučonoša, čovjeku daruje svijest o tome da su velika djela ljudske povijesti produkt čovjekove hrabrosti i istraživanja mogućnosti nadilaženja svih ljudskih ograničenosti – spoznajnih, moralnih, tehnoloških, civilizacijskih, prostornih, vremenskih i svih drugih. Ovakav koncept svijeta i čovjeka poziva se na jedan drugi ideal – na *slobodu*. Potreba za osobnom slobodom, koja uključuje samoaktualizaciju u svim svojim segmentima, također je sastavni dio maslovljeve hijerarhije potreba te se ona nalazi na njenom samom vrhu. Ova piramida je ujedno zamišljena kao prikaz redoslijeda potreba koje je nužno zadovoljiti, kako bi se bilo u stanju prijeći na viši stupanj. Tako je prije svega neophodno osigurati fizičke preduvjete života (hrana, zrak, voda), kako bi se moglo pristupiti sljedećoj, višoj razini hijerarhije potreba – sigurnosti. Kada se zadovolji i ova razina može se prijeći na sljedeću razinu, ka potrebi za ljubavlju i pripadanjem. Tek na posljatku, kada su zadovoljene sve niže navedene potrebe iz hijerarhije potreba, moguće je očekivati da će se, možda, doseći potreba za slobodom. Ovakav racionalistički pristup spomenutoj hijerarhiji ljudskih potreba zasigurno nas dovodi do boljeg razumijevanja fenomena dualnosti koji je uočljiv kada se govori o konceptu socijalne države i o europskim integracijskim procesima. U tom smislu nije moguće ostvariti socijalnu državu ako na razini pojedinca nisu osigurani zadovoljenje bazične potrebe za fizičkim održavanjem života. Isto

---

⁸⁹ Postoji i shvaćanje po kojem ova dva socijalno-politička ideala uopće niti nije moguće doseći.

tako koncept slobode postaje bespredmetan ako nisu ispunjeni preduvjeti koje se želi osigurati (kroz sve politike koje se provode u okviru socijalnih država s ciljem stvaranja sigurnosti). Vođeni takvom argumentacijom, socijalnoj državi kao djelatnom modelu dati ćemo primat u odnosu na pretpostavljeni konačni cilj, na dostizanje slobode, odnosno slobodu je nemoguće doseći ako se ne realiziraju i zadovolje potrebe za sigurnošću, kojima socijalna država načelno i služi. Upravo je na ovome tragu misao Stjepana Radića koju sam spomenuo u *Uvodu* ovoga rada, a na istom misaonom pravcu je i poznati stav američkog predsjednika Franklina D. Roosevelta (1882. – 1945.) koji je ujedno bio začetnik poznatog američkog socijalno-ekonomskog projekta New Deal, a koji je rekao:

Prava individualna sloboda je nemoguća bez ekonomske sigurnosti i nezavisnosti. Ljudi koji su gladni i bez posla su pogodni da se nad njima stvara diktatura (citirano prema: Piper, 2004:83).

Iz ovoga stava postaje jasno da je dvojba iz naslova ovog poglavlja u biti fiktivna dvojba. Nije posrijedi pitanje *ili sigurnost ili sloboda* već je li moguće, i kako, istovremeno doseći i sigurnost i slobodu. Hegelova misao da je sigurnost nesigurna upućivala bi na zaključak da je to teško postići. Zagovaratelji koncepta sigurnosti se također u njegovu obranu koriste i koncepcijom moralnosti, a koji je sastavni dio najviše razine hijerarhije potreba – one o samoaktualizaciji. Sva razlika i dualnost koja je uočljiva na europskoj pa i svjetskoj razini, (baš kao i na razini pojedinca, jer su u ovom smislu mikro i makro planovi isti) proizlazi iz različitog pristupa kako zadovoljiti ljudske potrebe, a prije svega prepoznati što su one točno, kako bi se ustanovila razina realnosti čovjekovog cilja. Iako, očito s istim ciljevima, razlike u poimanju puta do realizacije tih ciljeva lako može dovesti do potpunog rasapa europskog integracijskog procesa što predstavlja izravnu opasnost za samu Europsku uniju. Pritom, valja napomenuti i to da bez obzira do kojeg se stupnja uspjelo uspješno zadovoljiti ljudske potrebe iz maslovljeve hijerarhije, čovjek kontinuirano teži ispunjenju svih svojih potreba. Tako slobodi jednako teži i onaj koji je gladan kao i onaj koji više nije gladan jer tu potrebu ima zadovoljenu, ali pokušava zadovoljiti svoju potrebu s, primjerice, treće razine – onu o potrebi pripadnosti. Dakle, slobodi teže i rob i robovlasnik jednako (svatko je manje ili više zarobljen u svojoj društvenoj ulozi). Iako postoji misao koja kaže da gladan sitom ne vjeruje, oni oboje jednako imaju potrebu da u svom životu budu samoaktualizirani i to im je zajednička osobina, bez obzira što se njima perspektiva uspješnosti razlikuje.

Kada govorimo o gladi (tj. o potrebama čovjekovog želuca, temi o kojoj je rasprava u Srednjem vijeku označavala krajnji oblik nepristojnosti), znakovit je iskaz dao njemački ekonomist Werner Sombart:

Ideja o socijalnoj državi postala je prihvaćena u Europi. Bio je to veliki kompromis. S jedne strane to je bio način da se udovolji građanskom staležu i preostaloj aristokraciji, s druge strane, način da se udovolji europskoj radničkoj klasi i siromasima. Ustroj privatnog vlasništva zadržat će se u zamjenu za obećanje kako će dio viška što ga je stvarao tržišni kapitalizam biti preraspodijeljen u obliku socijalne pomoći koju će dijeliti vlada. Socijalna država postat će sredstvom za uspostavljanje ravnoteže i ublažavanje klasnih razlika, kako ne bi došlo do otvorenog uličnog rata i revolucije. Taj je veliki europski kompromis u znatnoj mjeri doživio uspjeh. Amerika nije slijedila primjer Europe. Socijalizam nikada nije uhvatio korijena na američkom tlu, a tome je uzrok činjenica što su američki radnici konzumirali tri puta više govedine nego njemački. Na gomilama pečene govedine i pite od jabuka propada svaka socijalistička utopija (citirano prema: Rifkin, 2006:183 - 184).

Drugim riječima, čini se da je pitanje svih pitanja: kako najprije steći ručak? Što to čovjek mora napraviti i kakav mora biti da bi realizirao svoje potrebe?⁹⁰ I to je ono po čemu se razlikuju ovdje spomenute predodžbe i koncepcije razvoja Europe i njenih integracijskih procesa.

Odnos između demokracije i pitanja gladi od najranijih vremena je zaokupljao pažnju socijalnih istraživača i vladajućih elita (Kalanj, 2004:28), a svoj najjasniji izraz je dobio kroz poznatu misao da su rimski carevi svoju vlast održavali na principu "kruha i igara".

Dok se zagovaratelji socijalne države uglavnom pozivaju na pravo realizacije postignutih povlastica, postoji i druga grupa ljudi koja govori o društvenim promjenama koje su nastupile u modernim vremenima. Tako je već sredinom XX. stoljeća veliki američki industrijalac Henry Ford (1863. – 1947.), koji je, između ostalog, poznat po uvođenju automatiziranog procesa proizvodnje u automobilskoj industriji, po omogućavanju da automobil postane dostupan i srednjem staležu američkog društva te po uvođenju "socijalnog odjela"⁹¹ u svoju

---

⁹⁰ Biblijski Adam je imao osigurani ručak u raj, pa je ipak tražio nešto drugo, zbog čega je iz tog raja bio primoran izići.

⁹¹ Autor Stuart D. Brandes u svojoj knjizi *American Welfare Capitalism, 1880. – 1940.* koristi spomenuti izraz "Welfare Capitalism"; kao pojam kojim se označava povezivanje kapitalističke ekonomije i mjera socijalne

tvrtku koji se brinuo o blagostanju radnika te time doprinio homogenizaciji između radnika i njihovih radnih zadataka, rekao:

Ako je novac vaša nada za neovisnost nikada ga nećete imati.
Jedina prava sigurnost koju čovjek u ovom svijetu može imati jest
prikupljeno znanje, iskustvo i sposobnost (citirano prema:
Galbraith, 1995:98).

Henry Ford je također je napomenuo da:

Rast zahtjeva privremeno odustajanje od sigurnosti (citirano prema:
Galbraith, 1995:98).

te:

Jedina sigurnost je razumijevanje realnosti (citirano prema: Galbraith, 1995:98).

I opet, proučimo li retoriku tj. riječi koje koriste oni koji sebe (i koje drugi) doživljavaju kao oponente ideji postojećih socijalnih država, primijetiti ćemo da su oni uglavnom svoje emocije, te posljedično tome svoje komunikacijske izraze, usmjerili upravo prema konceptu slobode.

Ideja slobode, baš kao i ideja moralnosti i sigurnosti leže u samom srcu Europe tj. njezinim integracijskim procesima.

Stoga nije čudno što u proročistu u Delfima u Staroj Grčkoj, kolijevci naše današnje civilizacije, na dovratku Apolonovog hrama nije pisalo: budi bogat, budi sretan, ugledan zdrav, mudar; nije pisala čak niti maksima toga doba "Zdrav duhu u zdravom tijelu", već je kao izraz najvećeg stupnja dostizanja slobode stajala misao:

γνωθι σεαυτόν⁹²

Kroz povijest, ideja spoznavanja samoga sebe, kao vrhunska vrijednost iz koje se generiraju sve druge, poprimila je mnoge oblike i bila je izražena kroz raznovrsne misli koja svaka za sebe nosi znak vremena u kojem je nastala. Tako primjerice ruska⁹³ narodna izreka kaže:

---

zaštite za radnike, a koju je u svojoj kompaniji prvi uveo upravo Henry Ford (Brandes, 1976.; Crawford, 1996.; Dixon, 2002.; Ebbinghaus, 2001.; Fraser, 2003.; Hicks, 1999.; Jacoby, 1997.).

⁹² Gnothi se auton ili u prijevodu sa grčkog – Spoznaj samoga sebe.

⁹³ Iako literatura ovu misao pripisuje Rusiji kao izvoru (Vranicki, 2003.), ona je primjenjiva na svakom mjestu na svijetu, te ju posebno ističem upravo zato što ima univerzalan značaj. Ipak, ako je točno da je ova misao

Samo je onaj slobodan tko sam sobom vlada.⁹⁴

Ista ta misao mogla se čuti i u europsko revolucionarno doba 1848. godine, kada ona poprima jedno drugo značenje, više s dozom nacionalnog osvješćivanja.

Nastavno na temu poimanja socijalne države, ideja slobode se sve više pozicionirala kao oprečna ideja što je izraženo i kroz misao koja je nastala u Francuskoj u doba velikog nezadovoljstva nevjerojatnom razinom moći koju su ugrabili francuski kraljevi:

Sloboda nema većeg neprijatelja od povlastice.

Iz povijesti znamo kako su završili francuski kraljevi, ali se težnja za stjecanjem povlastica nije promijenila. Povlastice su, kroz proces redistribucije, promijenile svoje vlasnike, ali je sve drugo ostalo isto. Francuski kraljevi su bili u stanju potrošiti apsolutno sav novac koji su prikupili kroz naplatu poreza. Vjerojatno najbolnija izjava koju može izreći jedan ministar financija jest ona koju je 1926. godine izrekao francuski ministar financija u Herriotovoj Vladi, Anatole de Monzie. Na prvom zasjedanju parlamenta svoj govor započeo je riječima:

Gospodo, državna blagajna je prazna (citirano prema: Kostolany, 2007:27).

Znamo da je proračun "kostur" svake države, lišen svih zavaravajućih ideologija (Swedberg, 2006:25; Gligorov, 2004:58-78; Adams, 2006.). Stoga se uvijek ponavlja jedna te ista akcija: preraspodjela tj. redistribucija sredstava prikupljenih kroz različite poreze, doprinose i namete koji imaju jednak učinak poreznom opterećenju. Aspiranata za ta sredstva nikada ne nedostaje, kao niti onih koji bi htjeli povećati ukupnu masu sredstava koja se moraju na taj način prikupiti. A svaka redistribucija koja se vrši po sili zakona a ne po slobodnoj volji po svojoj definiciji je uzimanje jednima te pružanje (povlastica) drugima (Galbraith, 1995.; Ritzer, 2001; Rosanvallon, 1998.).

Činjenica posjedovanja neke povlastice, naročito ako se ona stekla krvlju, recimo kroz klasnu borbu, prema shvaćanju zagovaratelja socijalne države, garancija je barem djelomičnog osjećaja sigurnosti, iako to bez sumnje dovodi do gubitka motivacije. Tako se pojam sigurnosti povezao sa političkom moći stjecanja i održavanja sustava povlastica. U protivnom

---

nastala u Rusiji to ima dodatni snažniji povijesni efekt jer je upravo Rusija zemlja čija je vlast kroz povijest bila izrazito autoritarna.

⁹⁴ Pandan tome je naša narodna poslovice: "U se i u svoje kljuse." u značenju da se čovjek samo na sebe može pouzdati.

kod ljudi nastaje emocija suprotna sigurnosti, a to je strah koji u jednom svom radikalnom obliku može poprimiti i revolucionarni naboje. To je vrlo slikovito opisano kroz sljedeću misao njemačkog socijalnog reformatora Ferdinanda Lassallea (1825.– 1864.):

Ništa nam neće toliko pomoći kao država; kako će se to dogoditi mi ne znamo, to je stvar znanstvenika; ali ono što znamo jest da ako se država za nas ne zauzme onda smo izgubljeni! (citirano prema: Roll, 1956:113)

Ljudi koji trajno osjećaju da su bez izvanjske pomoći izgubljeni zapravo uistinu jesu u ovisničkom odnosu prema onome kome upućuju svoje povjerenje, a takav oblik neslobode nužno dovodi i do snažnog osjećaja nejednakosti. Razina ljudske uronjenosti u iste mentalne obrasce je tijekom povijesti pokazala nevjerojatnu žilavost. Želja za sigurnošću je toliko jaka da su ljudi u ime njenog ostvarivanja u stanju sasvim dokinuti svijest o vlastitim sposobnostima. Tu činjenicu su najbolje iskoristili oni koji su na sebe preuzeli ulogu osiguravatelja, bilo da je riječ o državi ili pak o privatnim osiguravajućim društvima, bez obzira na segment života koji namjeravaju osigurati. To najbolje oslikava misao koju je izrekao Michael Kaye, Predsjednik uprave američke osiguravajuće kuće Westec:

Mi nismo osiguravajuća kompanija. Mi prodajemo "koncept sigurnosti"
(citirano prema: Soros, 2000.).

Keye je u ovom svom izričaju bio potpuno iskren. Naime, konsekvence ove činjenice nas upućuju na promišljanje o tome što je to sigurnost i tko nam ju može dati.

Sigurnost je zapravo našim konvencionalnim sredstvima uvijek nedostižan ideal koji se nikada ne može ostvariti. Sve osiguravajuće kuće, sve državne mjere kroz politike socijalnih država ne nude samu sigurnost već osjećaj da postoji netko tko će biti uz nas u trenutku ako nastupi neki oblik neželjenog scenarija. U tom kontekstu ulogu tog našeg osiguravatelja da snosi rizik za nas može na sebe preuzeti bilo tko, kome mi damo svoje povjerenje. To može biti: roditelj, crkva, država, poslodavac, naša sindikalna središnjica, naše obrazovanje, bračni partner, tehnologija kojom se služimo, kućni ljubimac, neki opijat ili bilo što drugo čemu pridajemo značenje našeg osiguravatelja. Time postaje jasno da ipak, u konačnici, moć osiguranja nije u onome kome smo dali naše povjerenje već se poimanje i osjećaj sigurnosti nalazi u nama samima te smo mi njegovi glavni kreatori. Toga postajemo naročito svjesni u trenutcima kada nam se i ne tako skriveno šalju poruke da naši (navodni dosadašnji) osiguravatelji više nisu u mogućnosti pružiti nam tako željeno utočište. Ne zato što oni to ne

bi htjeli već jednostavno zato što nisu više u mogućnosti praviti se da to mogu; kao npr. snositi troškove tog našeg osiguranja.

Ili, kako to kažu autori knjige *Funky Business* Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell:

Moć postoji i uvijek je postojala – a sastoji se u pružanju snova ljudima. Htjeli mi to ili ne, moramo si priznati da u silnoj državi blagostanja sami moramo izgraditi vlastite sustave podrške i odrediti svoju budućnost (Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2002:262).

Osnovna funkcija socijalne države nije, kako se misli, u pružanju stvarne zaštite građanima. To se može uvidjeti i na temelju povijesti nastanka socijalnih država koje sam prikazao u prethodnim poglavljima, naročito u poglavlju *Kratka povijest i temeljne odrednice socijalne države*. Njena osnovna funkcija je bila i biti će dvojaka:

- a) održavanje postojećeg sustava vlasti (održavanje statusa quo) i
- b) stvaranje osjećaja kakve-takve socijalne sigurnosti građana.

Obje ove funkcije imaju svoj realni politički temelj koji osobe na vlasti mogu itekako iskoristiti u cilju produžavanja svoje vladavine. Stoga pružanje makar i minimalnih socijalnih davanja od strane države predstavlja mudar politički odabir koji uz relativno nisku cijenu (koja se može izraziti i financijski) pruža priliku za očuvanje vladajuće pozicije. Takav model državnog nagrađivanja koriste i Sjedinjene Američke Države koje sebe ne promoviraju kao socijalnu državu, ali su prepoznale moć koja proizlazi iz davanja beneficija. Socijalna država u Sjedinjenim Američkim Državama tako postaje stup propagiranja službene ideologije što se po tko zna koji put moglo dobro vidjeti kada je Uncle Sam (kao sinonim Američke državnosti) pozivao američku mladež (i mladiće i djevojke) da se odazovu pozivu i krenu u rat u Irak. Ako se vrate živi, za dvije godine služenja vojske dobiti će državne beneficije u obliku novca za školovanje i kupnju stana (ili kuće). Ali taj novac nije besplatan. Uncle Sam traži samo malu sitnicu – ljudski život.

Ono što ostaje neprijeporna činjenica jest to da mnogi imaju snažan osjećaj da smo uronjeni u sveopći prostor nesigurnosti i jedino što možemo je pokušati pronaći one modele koji tu nesigurnost smanjuju na najmanju moguću mjeru. Socijalna država je u vrijeme svog "zlatnog doba" tijekom 30-tak godina bila uspješna u pružanju osjećaja utočišta sigurnosti.

Čak štoviše, pojedine ekonomske teorije su tijekom XX. stoljeća tvrdile da je *raison d'être* država njihova sposobnost da zaštite građane od nesigurnosti (Gray, 2002:40).

Stoga upravo socijalna država predstavlja najvažniji skup mjera koje su označene kao "socijalna sigurnost". Međutim, kako vrijeme odmiče sve smo svjesniji da je skupo biti izložen na tržištu nesigurnosti sa neadekvatnim mjerama zaštite. To je puno skuplje nego skupo platiti mjere koje imaju nade za uspjeh. Nekada su djeca bila glavno sredstvo kojim su se ljudi nastojali osigurati za starost, a takve su misli prisutne i danas kod mnogih, iako sve manje. U političkom žargonu se zna reći da je u cilju održavanja koraka sa svijetom nužno ubrzati svoj ritam kako bi se ostalo na istoj razdaljini. Svijetu trebaju hitna redefiniranja pojma sigurnosti, kako bi ostali na istoj razini postojeće (ne)sigurnosti. U protivnom realno je za očekivati povećanje opće razine očigledne nesigurnosti.

Ako bi htjeli dodatno radikalno demistificirati fikcije koje nam se nude kroz postojeće modele sigurnosti, tj. koje se pružaju kroz već znane sustave politika socijalnih država, onda valja reći kako je neumoljiva činjenica svih radnih obveznika svijeta da se sredstva koja uplaćuje u mirovinske fondove u cilju "sigurne budućnosti" i stvaranje stabilnog temelja za treću životnu dob prelijevaju na svjetska tržišta kapitala kako bi se kapital dodatno oplodio. Time naše mirovine izravno i nedvosmisleno ovise o smjeru kretanja svjetskih tržišta kapitala, onih istih tržišta za koje se tvrdi da su nehumana, nesavršena i vrlo riskantna te pod utjecajem špekulativnih manipulacija. Tako, primjerice, na burzi kapitala u New Yorku (NYSE) 70% dnevnih transakcija obavljaju institucionalni investitori tj. mirovinski fondovi (Njavro, 1998:53). To, dakako, s jedne strane pokazuje njihovu snagu, ali s druge strane govori i o njihovoj izloženosti tržišnoj situaciji. A to su ipak mirovine ljudi, koji su cijeli život štedjeli kroz raznovrsne mirovinske sustave kako bi mogli bezbrižno živjeti uz svoju mirovinu. Sve je vjerojatnije da će bezbrižnog života biti sve manje, naročito ako će se ustrajati na tome da je upravo socijalna država ta koja će garantirati, primjerice, buduće mirovine.

Moguće je prepoznati da se s obzirom na kulturološke razlike mijenja i čovjekovo povjerenje prema državi što je i glavna tema knjige *Povjerenje* Francisa Fukuyame.

Autor u svom uvodu kaže:

Ova knjiga će ukazati na jednu od najvažnijih lekcija koju možemo naučiti proučavajući ekonomski život – činjenicu da je dobrobit neke nacije i sposobnost za konkurenciju uvjetovana jednim kulturnim obilježjem, a to je upravo stupanj povjerenja svojstven tom društvu (Fukuyama, 2000:18).

Također:

Ova knjiga će pokazati da se uloga državnog sektora uvelike razlikuje u različitim kulturama. Društva s visokim stupnjem povjerenja i društvenog kapitala, kao što su Japan i Njemačka

mogu stvarati velike organizacije bez državne intervencije (Fukuyama, 2000:29).

Nadalje Francis Fukuyama piše:

Među Kinezima je postojala paralelna tradicija nepovjerenja prema državi i svaka je obitelj ljubomorno čuvala sve teško stečene državne povlastice. U Francuskoj je, nasuprot tome, služenje državi bila težnja i privilegija onih najboljih i najpametnijih, koji su se mogli nadati da će pohađati prestižni *Ecole nationale d'administration* (ENA) ili neku od *grandes écoles* i potom dobiti zaposlenje u državnoj birokraciji ili upravljati poslovanjem neke od najvećih državnih kompanija. Zašto je to tako? Odgovor vjerojatno leži u činjenici da među Francuzima postoji vrlo nizak stupanj građanskog povjerenja i njihovog gotovo tradicionalnog otpora prema bilo kakvom spontanom udruživanju. Navika oslanjanja na državne povlastice ostavila je posljedice u svim dijelovima francuskog privatnog poduzetništva. To Tocqueville opisuje sljedećim riječima: "Vlada u Francuskoj preuzela je ulogu Božanske Providnosti; bilo je stoga potpuno prirodno da svatko tko bi se našao u neprilici zavapi za njezinom pomoći. Tu nalazimo veliki broj peticija u kojima, iako njeni sastavljači tvrde da govore u ime naroda, u stvari nastoje zaštititi svoje sitne privatne interese. Tako nalazimo na seljaka koji traži nadoknadu za izgubljenu stoku ili kuću; bogati posjednici traže financijsku pomoć za unapređenje svog imanja; proizvođači pišu peticije da ih država, izdavanjem prava na monopol, zaštiti od konkurencije." Tradicija snažne državne intervencije u gospodarstvu, naročito u ime velikih tvrtki, nastavlja se sve do danas. Francuski *dirigisme* ili aktivno uplitanje države u ekonomski život zemlje bilo je stoga istovremeno uzrok i posljedica slabosti francuskog privatnog sektora i njegove nesposobnosti da samostalno preraste u velike privatne kompanije (Fukuyama, 2000:149).

Nastavljajući svoju raspravu o stanju u Francuskoj Fukuyama iznosi još dva zanimljiva stava:

Državni protekcionizam je omogućio zemljama kao što su Francuska ili Njemačka da razviju velike, kapitalno intenzivne industrijske sektore, ali uz određenu cijenu: državne tvrtke neminovno pokazuju niži stupanj učinkovitosti i upravljanja nego što je to u slučaju privatnog sektora (Fukuyama, 2000:45).

te :

Pierre Dreyfus, bivši francuski ministar industrije i bivši predsjednik uprave Renaulta je rekao: Privatno poduzetništvo u Francuskoj ne preuzima rizike; ono je staloženo, pitomo i stidljivo (Fukuyama, 2000:138.).

Iznoseći tezu o povjerenju kao izvoru društvenosti i temelju za svaki društveni napredak, Francis Fucuyama se zapravo poziva na koncept *socijalnog kapitala* kojem je zadatak povećati normu uzajamnosti i poboljšati efikasnost društva koja je direktna posljedica koordiniranog djelovanja ljudi, a koji se temelji na njihovim međuosobnim odnosima. I dok je ekonomski kapital važan za gospodarsko blagostanje, socijalni kapital – kojemu je društveno povjerenje jedno od osnovnih stupova – postaje ključ socijalnoga, pa i kulturnoga napretka. Pa čak i sam pojam *socijalni kapital* sugerira da se mreža odnosa koje ljudi među sobom stvaraju može razumjeti kao zaseban resurs koji ima itekako veliku tržišnu vrijednost (Šalaj, 2007).

Ako smo do sada pokazali da je upitan koncept sigurnosti koji bi se mogao doseći kroz raznovrsne mjere što ih pokreću i pružaju svjetske socijalne države, a što je jedna od osnovnih pokretačkih pretpostavki na temelju kojih i zemlje Europske unije pa i sama Europska unija postulira i promovira svoje socijalne države kao nužnu potrebu, uputno je razmotriti je li moguće ostvariti koncept slobode kroz metode i tehnike npr. slobodnog tržišta, što je druga krajnost u paleti ponuda koje pruža svjetsko gospodarstvo, pa dakako i ono Europske unije, a koje ona također posve javno podupire.

Radeći analizu sadržaja govora što ih je neposredno pred invaziju na Afganistan i Irak 2003. godine, svojoj američkoj javnosti upućivao njihov republikanski predsjednik u dva uzastopna mandata George Walker Bush, analitičari su primijetili da je riječ *sloboda* bila daleko najčešće upotrebljavana riječ. O slobodi je predsjednik Bush govorio i neposredno pred sjednicu Vijeća Sigurnosti UN-a na kojoj je tadašnji američki državni tajnik Colin Powell iznosio svoje spoznaje o navodnom uznapredovanom iračkom programu za proizvodnju oružja za masovno uništenje, što je bio temelj za pokretanje vojne kampanje protiv Iraka, a što se kasnije pokazalo kao tvrdnje bez ikakvog uporišta u stvarnosti.⁹⁵

Pri konstruiranju nekog modela društvenog ponašanja, samo pozivanje na slobodu nije uopće garancija da je ovaj pojam uistinu i temeljni sadržaj toga koncepta. Dapače, zbog svoje snažne sugestivne prirode, (baš kao i pojam sigurnosti), pojam slobode se vrlo često koristi u najrazličitijim prilikama koje su u pravilu više ideološkog nego socijalno relevantnog značaja. U takvim uvjetima ideologija sama postaje glavni predmet diskursa te je poželjno tu činjenicu na vrijeme prepoznati.

---

⁹⁵ Još i danas je zanimljivo političko pitanje jesu li neistinite tvrdnje podmetnute i samom Colinu Powellu, odnosno kada je točno donesena politička odluka da se krene u rat protiv Iraka i sa kojim stvarnim motivima.

Zagovaratelji slobodnog tržišta svoju ideju, koja je često potkrepljenja raznovrsnom argumentacijom od stručnjaka raznovrsnih profila (ekonomisti, sociolozi, politolozi, filozofi...) i ljudi iz prakse (poduzetnici, investitori pa čak i državni službenici), temelje na dva osnovna postulata:

1. svi ljudi su u stalnoj potrazi za slobodom i
2. tržište je model koji će pomoći da se ta tražena sloboda dosegne.

Karl Popper (1902. – 1994.), poznati je austrijski filozof i teoretičar spoznajne teorije, koji je svjetsku slavu stekao svojom znanstvenom teorijom o falsificiranju (opovrgljivosti) kao temelju verifikacije znanstvene metode, a također je svjetski poznat i po vrlo utjecajnoj knjizi *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* koju je napisao tijekom Drugog svjetskog rata (1938. – 1943.), a sa kojom je htio razotkriti moguća povijesna izvorišta i podupiratelje⁹⁶ totalitarnih ideja, koji su svoj najsnažniji izričaj dobili u XX. stoljeću baš na tlu Europe (Kurelić, 2002:37).

Na samom početku svoje knjige Popper ustvrđuje:

Svi su ljudi filozofi. Svi mi imamo ideje o tome kako poboljšati svoje živote – svoje vlastite, svojih prijatelja i svih ljudi (Popper, 1995:16).

Ne odbacujući, već upravo suprotno, podupirajući svijest o tome da smo svi mi aktivni tragači vlastitog izraza slobode, vrlo je lako na intuitivnoj razini prihvatiti prvu od spomenuta dva postulata kao činjenicu. Ono što nam u sociološkom smislu postaje zanimljivo, a naročito u duhu teme ovoga doktorskog rada, jest uvid u to je li upravo slobodno tržište model koji bi nas mogao/trebao dovesti do te naše željene slobode, a naročito ako to povežemo sa mišlju G. W. F. Hegela koji je u svojoj knjizi *Filozofija povijesti* napomenuo da:

Povijest svijeta nije ništa drugo negoli napredovanje svijesti o slobodi (Hegel, 1951.).

Slobodno tržište ima još jednu, u sociološkom smislu, izuzetno značajnu karakteristiku. Iako tržišni mehanizam nije savršeni konstrukt, kroz povijest poznate socijalne diskriminacije, poput diskriminacija na osnovi boje kože, vjeroispovijesti, spola ili seksualne orijentacije najslabije su izražena upravo u područjima gdje vlada najveća sloboda konkurencije. Ove karakteristike (i razlike) kod ljudi, koje u njima pobuđuju najbestijalnije oblike ponašanja, na

---

⁹⁶ Popper se snagom vlastite spoznaje svom silinom argumenata obrušava na Platona, Hegela i Marxa kao ljude koji su upravo zbog svoje snažne osobnosti i uvida imali povijesnu priliku i obavezu jasno odbaciti ideologiju totalitarizma, a što oni, po Popperu nisu napravili.

slobodnim svjetskim tržištima gdje je utjecaj politike sveden na minimum, uopće ne igraju važnu ulogu niti prepreku da se sklapaju poslovi.

Zanimljivo je i znakovito ovdje spomenuti argumentaciju koju je u svojoj knjizi *Liberalizam i demokracija* izrazio talijanski filozof prava i povjesničar političke misli Norberto Bobbio (1909. – 2004.), a koji je ustvrdio da se dva politička sistema između kojih se često stavlja znak jednakosti, liberalizam i demokracija ne nadahnjuju istim političkim idealima. Dok je politički ideal liberalizma sloboda, demokracija svoje izvorište pronalazi u okrilju ideala jednakosti odnosno točnije, ravnopravnosti (Bobbio, 1992.). Često se prezentira da su sloboda i ravnopravnost na suprotstavljenim stranama političkog spektra te je Norberto Bobbio na vrlo lucidan način ustvrdio mogući izvor novog sukoba na sceni političkih ideja novijeg doba. No, nije to jedini potencijalni izvor nesuglasja u modernoj političkoj teoriji, a koja ima izravni utjecaj na shvaćanje kvalitete ljudskoga života u zajednici.

David Held, poznati britanski sveučilišni profesor i teoretičar politike tako navodi da je pred nama "nova generacija" poimanja demokracije, koju on naziva *participativna demokracija* (Held, 1990.), koja u vremenu novog globalnog poretka stoji u opozitu naspram želje postojećih i novonastajućih vladajućih struktura da nadgledaju cjelokupni život građana (Held, 1995.).

Do sada sam pokazao da se i Europska unija deklarativno aktivno uključuje u želje i nastojanja građana Europe da pronađu svoju slobodu. Pritom je Europska unija prihvatila da je upravo slobodna trgovina jedan od važnih načina kako se ta sloboda može ostvariti (Certi, 2004:105-114). To dokazuje i odabrani put razvoja europskog integracijskog procesa, kao i vrsta komunikacije koju Europska unija ostvaruje sa svojim građanima, a naročito poruke koje im šilje. Europska unija, kao dokaz vlastite korisnosti, svojim građanima nudi poznati koncept "4 sloboda" – slobodni protok ljudi, roba, kapitala i usluga – kojim se od europskog prostora želi napraviti mjesto slobodnog i ugodnog življenja. No, europske socijalne države su od europskih sudova u više navrata zatražile da se ograniči ili čak u potpunosti obustavi neki od vidova ovih sloboda sa ciljem zaštite nacionalnih interesa pojedinih država članica. Primjer takvog nastojanja je bio kada je Republika Mađarska u svom parlamentu izglasala zakon po kojem se zabranjuje preuzimanje najveće mađarske naftne kompanije MOL-a od strane najveće austrijske naftne kompanije OMV, što je vrlo brzo izazvalo i sudske sporove u kojima se od strane OMV-a tvrdio da se takvim zakonom stvaraju umjetne barijere između zemalja članica Europske unije u pogledu državnog protekcionizma i slobodnog protoka

kapitala, što je u kontekstu četiri temeljnih europskih sloboda nedopustivo, a naročito s obzirom na to da se radi o legalnom poslovnom poduhvatu.⁹⁷

Isto tako, njemačka kancelarka Angela Merkel najavila je da će postupiti jednako kao kolege iz Mađarske te da će, ako treba, i posebnim zakonom štititi njemački Volkswagen (najveći europski proizvođač automobila) od preuzimanja od strane Porschea, također njemačkog proizvođača luksuznih i specijalnih trkačkih automobila.⁹⁸ Pritom treba reći da su najavljene akcije kancelarke Merkel u suprotnosti sa već potvrđenim zakonskim odredbama kojima je Europski sud pravde već dao zeleno svjetlo za ovo preuzimanje.⁹⁹ Ako bi Europska komisija htjela biti dosljedna onda bi morala podržati kancelarku Merkel, baš kao što je to napravila i u slučaju MOL-a. Istovremeno, takvim bi potezom i Europska komisija došla u sukob sa Europskim sudom pravde.

Ovakvih primjera ima gotovo svakodnevno i bez želje da ulazim u pravni aspekt sudskih sporova, primjećujem da upravo u tom raskoraku između dviju suprotstavljenih koncepcija i očito u trajnim pokušajima iznalaženja svojevrsnog trećeg puta, prolazi vrijeme europskih integracijskih procesa.

I dok Europa pokušava pomiriti svoje unutarnje suprotnosti, postoje mnogi autori koji svojim javnim djelovanjem iznose argumentaciju kako se pod okriljem slobodnog tržišta javlja novi, moderni totalitarizam koji je opasna aspiracija po mir i blagostanje u svijetu (Vujčić, 2001.).

Tako se često navodi da je:

Slobodno tržište postalo neupitni simbol efikasnosti, moderniteta i slobode (Gray, 2002:9).

ali:

---

⁹⁷ Znakovito je da je Europska komisija dala podršku stavovima koje je zastupala Mađarska strana, te se OMV povukao sa svojom ponudom za preuzimanjem MOL-a.

⁹⁸ Ovdje se radi o mogućem preuzimanju njemačke tvrtke od strane druge njemačke tvrtke. Kakva bi tek reakcija njemačkih državnih vlasti bila da je njemačkom Volkswagenu najavljeno preuzimanje od neke vaneuropske zemlje, kao npr. što je indijski TATA Motors preuzeo Jaguar i Land Rover (engleske automobilske marke koje je prethodno preuzeo najveći američki proizvođač automobila, Ford)?

⁹⁹ Europski sud pravde poništio je stari Zakon o Volkswagenu kojim se omogućuje njemačkoj saveznoj državi Donjoj Saski (koja je vlasnik 22% dionica Volkswagena i u čijoj je državi sjedište kompanije) da blokira bilo kakvo preuzimanje, a kojim se ujedno i štite domaća radna mjesta. Europski sud pravde je takvu odluku obrazložio činjenicom da: "...takav zakon ograničava slobodni protok kapitala, što je temelj Europske unije, te obeshrabljuje ostale tržišne aktere na slobodno investiranje te se time održava stanje nekompetitivnosti." (<http://curia.europa.eu>)

... dajući slobodu svjetskim tržištima zasigurno je da će doba globalizacije biti zapamćeno kao još jedan krug u povijesti ropstva (Gray. 2002:17).

Pritom:

... će kao prva žrtva globalnog slobodnog tržišta pasti društvena kohezija i solidarnost, jer umjesto da se gospodarstvo ugradi u društvene odnose, društveni odnosi će se ugraditi u gospodarski sustav (Gray. 2002:31).

Jedan od najzagovornijih protivnika koncepta *nove globalne ekonomije* je i nobelovac Joseph Stiglitz, koji je dio svog radnog vijeka radio upravo u Međunarodnom monetarnom fondu i u Svjetskoj banci te iz prve ruke zna po kojim principima djeluju te međunarodne organizacije. Stiglitz kaže:

Smatram da globalizacija (ukinuće prepreka slobodnoj trgovini i bolja povezanost nacionalnih gospodarstava) može biti snaga koja će donijeti dobro i koja može svima na svijetu omogućiti da se obogate, a posebice siromašnima. No ako se to želi postići, način provedbe globalizacije treba se iz temelja preispitati (Stiglitz, 2004:9).

Također dodaje:

Gotovo svi koji se danas bave razvojnim pitanjima, slažu se da brza liberalizacija tržišta kapitala bez odgovarajuće regulative može biti opasna (Stiglitz, 2004:275).

i

Fiskalne stabilizacijske mjere, privatizacija i liberalizacija tržišta tri su stupa na kojima su se temeljili savjeti washingtonskog konsenzusa (Stiglitz, 2004:73).

I George Soros, američki milijarder i deklarirani filantrop mađarskog podrijetla, koji je svoje bogatstvo stekao na svjetskim tržištima valuta, o slobodi na tržištima u knjizi *Kriza globalnog kapitalizma* kaže:

Nedostaci tržišnog mehanizma često nisu prepoznati. Usvojeno je uvjerenje kako se tržišta mogu samokorigirati, a globalna ekonomija može cvasti bez ikakve potrebe za globalnim društvom. Ta se ideja u devetnaestom stoljeću zvala *laissez-faire*, ali ja sam našao bolji naziv: tržišni fundamentalizam (Soros, 2000:20).

Potom iznosi temeljnu ideju svoje knjige:

Osnovna teza ove knjige jest ta da danas tržišni fundamentalizam predstavlja veću opasnost za otvoreno društvo nego bilo koja druga totalitarna ideologija (Soros, 2000:22).

U svojoj drugoj poznatoj knjizi, *Podrška demokraciji*, George Soros izravno progovara o svom viđenju pojma slobode, čime se nedvosmisleno nadovezuje na temu ovoga poglavlja.

Soros kaže:

Ljudi koji vjeruju u slobodu kao ideal mogu se za nju boriti strastveno, no to nipošto ne znači da ju nužno i razumiju. Za mene je sloboda postojanje alternativa. Iako efektivna konkurencija ne dovodi do ravnoteže, ona ipak do maksimuma povećava slobodu pojedinca, smanjujući njegovu ovisnost o postojećim odnosima.... Kako preokrenuti trend od dezintegracije k integraciji – to je pitanje na koje još uvijek nemamo odgovora (Soros, 1993:196 – 197).

Ovakvih i sličnih citata koji dodatno argumentiraju stav da slobodno tržište uopće nije nužno korelirano sa realizacijom bilo kojeg oblika socijalne slobode ima uistinu mnogo. Postoje i brojni autori koji tvrde da između slobodnog tržišta i slobode postoji stroga negativna korelacija. Znakovito je da kapitalizam kao ekonomsko uređenje (ali ne i kao društveni model) za svoj razvoj ne treba niti demokraciju niti klasično poimanje slobode, jer se ekonomski razvoj i enormno visoki stupanj produktivnosti (što je jedna od glavnih karakteristika kapitalizma i globalnog slobodnog tržišta), mogu stvarati i bez vladavine prava. Čak štoviše, povijest je pokazala, kroz sva svoja razdoblja, da je ekonomski napredak moguć i bez slobode, i to kroz proces stvaranja socijalnog disbalansa. Ovo pravilo se potvrđuje i u novije vrijeme, kao što je to bio slučaj pod autokratskim vladama u Španjolskoj, Južnoj Koreji, Tajlandu i drugdje. Poznato je također da je i Adolf Hitler, nesputan bilo kakvom ekonomskom teorijom, pokrenuo veliki program javnih građevinskih radova odmah po dolasku na vlast 1933. godine. U ekonomskom smislu napravio je ono isto što i Theodor Roosevelt u Americi kroz svoj poznati New Deal (Jacoby, 1997.; Trattner, 1994.).

Sve nas to upućuje na zaključak da se niti sigurnost niti sloboda ne nalaze na mjestima koja su prezentirana kao ona na kojima bi se moglo naći to što tražimo. Niti istinske sigurnosti ima u okrilju socijalne države, niti se stvarna sloboda nalazi u okviru tržišnog utopizma. Međutim, tu spoznaju isto tako imaju i oni koji svojevrijem odabirom promoviraju bilo jedan bilo drugi

model ponašanja kao razrješavajući za čovjeka. Takve akcije sigurno imaju svoju svrhu, koja moguće nije odmah uočljiva, ali isto tako nije niti teško zamisliva.¹⁰⁰

O tome kako svijet često nije onakvim kakav nam se na prvi pogled čini, niti je izvjesno da će se događaji odvijati baš onako kako smo si zamislili, već upravo obrnuto – da se stvari znaju odigravati upravo u suprotnosti od naših predodžbi, svoj stav su izrekli i autori knjige *Funky Business*, kada su ustvrdili:

Veliki socijalistički projekt – san o predaji moći narodu – ostvaruje se pred našim očima. Ne ostvaruju ga učenici komunizma, nego propovjednici slobodnog poduzetništva i tržišnog kapitalizma (Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell, 2002:248).

Upravo obrnuti stav od gore spomenutog nudi nam Fukuyama kada napominje:

Zapanjujući stupanj ekonomskog razvoja nije omogućilo slobodno tržište već vlade pojedinih zemalja koje su na svakom koraku kroz različite mjere ekonomske politike poticale razvoj (Fukuyama, 2004:26).

Ovakve razlike u stavovima, od kojih se svaki, dakako, temelji na mnogim snažnim argumentacijama, samo doprinose ionako podvojenim procesima unutar Europske unije, od kojih su neki na tragu osnaživanja državne regulative dok drugi istovremeno nju dokidaju.

To je, moguće, razlog zašto su autori knjige *Spašavanje kapitalizma od kapitalista* ustvrdili da je:

Najveća prepreka razvoju slobodnih tržišta kroz povijest, posebno slobodnih financijskih tržišta, dolazila od grabežljivosti države (Rajan, R.; Zingales L.;2007:212).

To, međutim uopće nije spriječilo vlasnike, upravitelje i menadžere velikih svjetskih financijskih institucija da u trenutcima krize, izazvane između ostalog i zbog vlastitih krivih poslovnih odluka, zatraže financijsku pomoć od tih istih državnih struktura.

Iz dosad rečenog uviđamo da u ljudi također postoji svojevrsna duboka podijeljenost oko pitanja tko će biti taj koji će nam podariti sigurnost i/ili slobodu. Može li i treba li uopće tu funkciju imati, na primjer, država (ona socijalna ili ona koja to nije) ili je to zadatak nekoga drugoga. No, čak i bez obzira čiji bi to zadatak trebao biti, postavlja se ozbiljno pitanje iz naše svakodnevnice – je li taj kome poklanjamo povjerenje i dajemo mu u zadatak da se skrbi o

---

¹⁰⁰ Možda je upravo to svojedobno prepoznao sociolog Stipe Šuvar, kada je svoju knjigu nazvao *Svijet obmana* (Šuvar, 1986.).

nama to u stanju napraviti. Ukoliko nije, očigledno nam neće biti lakše ako čak jednoglasno utvrdimo da je baš on taj koji bi to trebao činiti.

Upravo je na tom tragu, s anarhističke¹⁰¹ pozicije, pisao američki filozof Robert Nozick (1938. – 2002.) u svojoj knjizi *Anarhija, država i utopija*, u kojoj je iznio koncept tzv. *minimalne države*. Kao što nas sam termin upućuje, Nozick je ponudio argumentaciju za nužnost stvaranja takve države kojoj bi bilo onemogućeno nametanje neslobode svojim građanima kroz instrumente prisile, bilo da je riječ o stvaranju monopola bilo da se radi o uplitanju u međusobne odnose socijalnih jedinki.¹⁰²

Nozick doslovno kaže:

Primjenjujući svoje pravo monopola na upotrebu sile, država po definiciji, krši individualna prava pa je stoga imanentno nemoralna. Dvije važne implikacije rečenog su: država se ne smije poslužiti svojim aparatom prisile da bi primorala jedne građane da pomognu drugima ili da bi ljudima zabranjivala stanovite aktivnosti za njihovo vlastito dobro ili zaštitu (Nozick, 2003:9 – 10).

Također, Nozick zaključno navodi:

Minimalna se država prema nama odnosi kao prema nepovredivim pojedincima, koje drugi ne smiju izrabljivati na određene načine kao sredstva, oruđe, instrumente ili resurse; ona se odnosi prema nama kao prema osobama koje imaju prava i to sa dostojanstvom koje se na njih temelji. Time što se spram nas odnosi s poštovanjem jer poštuje naša prava, ona nam dopušta, pojedinačno ili s nekim koga odabiremo, da odaberemo svoj život i ostvarimo svoje ciljeve i svoju koncepciju sebe samih koliko god možemo, uz pomoć dobrovoljne suradnje drugih pojedinaca koji posjeduju isto dostojanstvo. Kako bi se neka država ili skupina pojedinaca usudila učiniti više? Ili manje (Nozick, 2003:430).

Ovakva koncepcija minimalne države ne odnosi se samo na razinu gospodarskog života zajednice, već se reflektira na nužnost minimalnog utjecaja države što ih one imaju u svim poljima javnog i privatnog života ljudi. Čak i one zemlje koje promoviraju redukciju državnog intervencionizma često posežu za državnim tutorstvom nad svojim građanima u

---

¹⁰¹ Pojam anarhije se vrlo često i lako poistovjećuje sa terminom *bezvlašća* što ne odgovara sadržaju mišljenja koje zastupa stanje društvenog uređenja u kojem ne postoji vlast čovjeka nad čovjekom. U tom smislu, biti bez vlasti ne znači imati totalni društveni kaos i stanje rata svih protiv svijeta, već anarhija predstavlja svojevrsnu (e)utopijsku predodžbu slobode odnosno takvog društvenog poretka u kojem pojedinci na temelju vlastite volje, a ne nužnosti, stvaraju mrežu vlastitih društvenih odnosa.

¹⁰² Također postoji i ultraliberalni koncept tzv. libertarijanizam koji zagovara nultu državu i nultu stopu javnog budžeta u nacionalnom dohotku (Kalanj, 1994:141).

raznorodnim situacijama.¹⁰³ Nije samo anarhistička pozicija ta iz koje se govori o poimanju slobode. O slobodi se mogu čuti stavovi iz okrilja svih političkih svjetonazora,¹⁰⁴ jer je svaki od njih imao svoju koncepciju na kojoj je temeljio mogući budući razvoj društava, a koji je s jedne strane uključivao i ideju slobode i načina njenog dostizanja, dok je s druge strane uz ideju slobode u pravilu uvedena i koncepcija vlasti koja je tu slobodu trebala osigurati.

Moć postoji i uvijek je postojala – a sastoji se u pružanju snova ljudima (Kraus, 2000.). Različite političke ideologije nude različite načine kako ostvariti naše snove, ali sve se one obraćaju istim snovima. Vjerojatno upravo u tome leži uzrok zašto su ideologije stalni pratilac čovječanstva, bez obzira na naše iskustvo i svijest što se sve tijekom povijesti događalo u ime ideologija. No, sama mogućnost tj. ideja da su naši snovi ostvarivi, dovodi do stanja opijenosti, što promotori spomenutih ideologija značajno koriste za održavanje vlasti. To je jedan od glavnih predmeta istraživanja npr. povjesničara političke misli ili unutar područja komparativne politologije.

Raspon do sada poznatih ideoloških promišljanja je sveobuhvatan jer uključuje sve one modele koji se zalažu za neki oblik vlasti kroz koji bi se mogla/trebala doseći sloboda, zatim stanja bez vlasti a s istim ciljem, kao u slučaju anarhizma, kao i ideje poput one koju je iznio Daniel Quinn u svojoj knjizi *Izvan civilizacije*, a kojom je ustvrdio da je očekivana sljedeća etapa čovjekovog puta prema naprijed izlazak iz civilizacije kao sustava kulturoloških obrazaca i življenje slobode, ne samo bez vlasti i tutorstva već i bez sudjelovanja u sustavima koji negiraju snagu i moć pojedinaca (Quinn, 2000).

Izaći iz kulture ne znači biti nekulturan, već je, prema ovom autoru, to opcija da se preispita i dosegne osobni koncept stila i smisla življenja. Pretpostavka je da tek tako slobodan pojedinac može, snagom slobodne volje, izgrađivati zdrave međuljudske odnose, a nikako ne tako da sebe niti ne upozna i živi vezan za kulturu šire društvene zajednice koja mu možda uopće ne odgovara,¹⁰⁵ i pritom da nema izbora jer za druge mogućnosti niti ne zna. Daniel

---

¹⁰³ Tutorstvo se nameće u pokušaju kreiranja moralnog svjetonazora građana, raznovrsnih dozvola i zabrana za obavljanje mnogih djelatnosti, nužnosti edukacije po unaprijed predodređenim obrascima, kontrole kretanja i drugo.

¹⁰⁴ Naročito iz pozicije liberalizma, kapitalizma, demokracije, socijalizma, pa čak i fašizma. A i nacizam kao politička ideologija je imala svoju koncepciju slobode (Ravlić, 2003.).

¹⁰⁵ Ovdje mislim na sva ona traženja upućena prema pojedincu od strane nekog autoriteta za koja se vrlo lako može osjetiti osobna nespremnost da ih se prihvati jer ih se možda smatra po sebi ugrožavajućima, ili sastavnicom privatnosti ili pak besmislenima. Primjerice, ako se htjelo živjeti u skladu sa Crkvenim normama, to je svojevremeno (naročito u Srednjem vijeku) značilo da se spolne odnose smjelo imati tek propisanih 90 od 365

Quinn također navodi kako postojeća udruživanja uglavnom proizlaze iz osjećaja osobne nekompetencije i insuficijencije (što stvara i društva inkompetencije), a što je povijesna konstanta, jednako i na mikro i na makro planu. Prava vrijedna i trajna povezivanja su jedino moguća kada su partneri cjelovite strukture i stvarno jedna drugu ne trebaju. Osobine takvog partnerstva su da se sigurno ne baziraju na ugovoru, obećanju, zakletvi niti bilo kojoj drugoj trajnoj ili nepromjenjivoj kategoriji, već na osobnoj slobodi i motivaciji koja je u svakom trenutku legitimno promjenjiva. Trajno dobrovoljno partnerstvo može nastajati i postojati samo onda kada je stvarno dobrovoljno tj. ničim nije obvezano; niti u jednom trenutku, niti iz bilo kojeg razloga, te je to jedina šansa da uistinu nastaje i potraje. Tu nitko ni za koga ne snosi odgovornost nego svatko za sebe. To je odvajkada prepoznata priča o bezuvjetnoj slobodi (ljubavi). Sve dok ljudi imaju spomenuti osjećaj inkompetencije, država ima svoju aktivnu ulogu, no svako izvanjsko stvaranje osjećaja sigurnosti je kratkog vijeka. Pravi posao je rad s čovjekom tako da postane siguran u sebe, u ono što je i što može i da to zauvijek sa sobom nosi. Zadatak države može biti samo taj da ovo podržava tj. da osigurava uvijete da se to uradi. Tek tada država postaje zajednica koja predstavlja humanistički ideal (Đurić, 1968.). Kao što vidimo ovo je upravo obrnuta argumentacija od one na kojoj se temelji koncept svjetske integracije, pa tako i europskih integracijskih procesa ili ono na čemu se temelji ideja socijalne države. Pritom iako potpuno različite argumentacije, one u konačnici žele ostvariti iste strateške ciljeve – slobodu i sigurnost.

Zaključno, iako je jasno da po pitanju dosezanja sigurnosti i slobode ne postoji jedinstveni stav već je na djelu višedimenzionalna slika ove problematike, to ni na koji način ne znači da se sloboda i sigurnost ne mogu doseći, već obrnuto; prepoznavanje činjenice kako izvan nas samih ne postoji jasan odgovor (za nas), odnosno da postoji više mogućih opcija pristupa temi, pruža nam dodatnu soluciju – onu izvorno našu, osobnu, preko koje, sasvim nezavisno od cjelokupne naše okoline, možemo doći do odgovora koji će biti operativniji u našim životima.

---

dana u godini. Imati intimne odnose sa svojim partnerom u preostale dane je po Crkvenom kanonu bilo neprihvatljivo iz najrazličitijih razloga – žene su npr. mjesečno bar tjedan dana "nečiste" (menstrualni ciklusi), ili se za vrijeme svetkovina zapovijeda apstinencija i drugo. Isto tako, poziv u vojsku, da se u ime viših interesa zajednice položi vlastiti život ili uzme tuđi, vrlo često nije u skladu sa osobnim svjetonazorom. Primjera se može naći zaista mnogo. Tako se spominje da je komentar Adolfa Hitlera, kada je dobio izvješten o ogromnim gubicima mladih njemačkih vojnika ubijenih u uzaludnom pokušaju da se osvoji Lenjingrad bio: "Pa čemu drugome mladi služe?" (Galbraith, 1995:69).

5. 4. BITI PODUZETAN – PREUZIMANJE RIZIKA

U sociološkoj teoriji pitanje poduzetništva, a naročito pitanje socijalnog rizika se kao značajne teme mogu naći od njezinih samih početaka (Swedberg, 2006.).¹⁰⁶ Već i kroz ovu tematiku potvrđuje se relevantnost stava o suvremenosti klasičnih socioloških teorija, koje su, osim u pokušaju objašnjenja svojevremenih društvenih odnosa, i nama od izuzetne koristi u današnjem razumijevanju nas samih i svijeta oko nas, čime na izravan način sudjeluju u kontinuiranom procesu spoznajne modernizacije (Beck et al. 1994.; Giddens, 1976.; Kalanj, 2005.).

Navedena paleta ideja, uza sve koncepcijske razlike među njihovim glavnim autorima, potvrđuje tezu da su klasične sociološke teorije, radeći na emancipaciji znanstvene spoznaje o društvu... tvorački sudjelovale u emancipatorskom "programu" modernosti (Kalanj, 2005:316).

Ovdje bi još valjalo spomenuti neke od već dobro poznatih socioloških ideja i promišljanja o ulozi poduzetništva i poduzetnika u društvu.

Još je u XIV. stoljeću arapin Abdel Rahman Ibn-Khaldun, autor kojeg George Ritzer opisuje kao socijalnog mislioca iz ne-zapadne civilizacije (Ritzer, 1997:7), u svom znamenitom spisu *Muquadima* ustvrdio:

Znaj da razlike u načinu života i razmišljanja ljudi počivaju na različitim načinima stjecanja sredstava za život (citirano prema: Vukotić, 2003:8).

Ovo misao biti će nosiva za cijelo poglavlje, a posebni značaj dobiva kada se ustvrdi da o društvenoj nepravdi najglasnije govore oni koji svoj dohodak dobivaju kroz proces redistribucije, a ne direktne proizvodnje i stvaranje nove dodane vrijednosti.

Mnogo godina nakon citirane misli Ibn-Khalduna, jedan od osnivača moderne sociologije Emile Durkheim čvrsto je vjerovao da ekonomska znanost, ako ikada želi postati znanost, mora postati granom sociologije (Swedberg, 2006:19).

---

¹⁰⁶ Na odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu studenti mogu slušati kolegiji "Sociologija rizika" koji se bavi upravo temom rizika kao sociološkog fenomena jer poimanje rizika i djelovanje u s tim u vezi utječe na ljudsko ponašanje što ima direktne socijalne reperkusije. Znakovito je i to da se u okviru ekonomije kao znanstvene discipline pojam rizika razvio u središnji predmet interesa ekonomske analize što je rezultiralo i stvaranjem čitavog novog tržišta izvedenica čije se vrednovanje temelji na složenim matematičko – statističkim izračunima.

Tako shvaćena, sociologija postaje "kraljica" društvenih znanosti, kako se izrazio Auguste Comte, u kojima ekonomski odnosi među ljudima postaju sastavnim djelom opće slike o društvenosti neke zajednice. Hoće li se takva specijalna sociologija zvati *ekonomska sociologija* – koja bi se mogla definirati kao primjena socioloških tradicija u pokušaju objašnjenja ekonomskih pojava (Swedberg, 2006:12), ili će to biti drugačije, stvar je dogovora¹⁰⁷, no bitna ostaje potreba da se ekonomski aspekt društvenog života pozicionira u okviru opće teorije društva. To je po svojoj logici vrlo racionalan zahtjev jer ekonomija ne egzistira izvan društva već isključivo unutar njega te društvo utječe na ekonomiju, baš kao što i ekonomija utječe na društvene odnose, a i na sudbine pojedinaca koji čine to društvo. Pritom, stavovi pojedinih sociologa i ekonomista o predmetu njihovog istraživanja se, po prirodi stvari, znatno razlikuju, a često su i u opreci, što ne umanjuje ukupnu vrijednost spoznaja do kojih su došli mislioci prethodnih generacija, već pred nas upravo stavlja paletu ideja.

Durkheim je otišao i korak dalje te je nastavio izgrađivati svoje stajalište o ekonomskim odnosima u društvu na ideji:

...da država mora igrati važnu ulogu u ekonomskim stvarima, no ona ne smije dominirati nad ekonomijom poput moderne države blagostanja. Ipak, ako zajednički interesi približavaju ljude, to je samo na nekoliko trenutaka (citirano prema: Giddens, 1986:29).

Nakon Durkheima u opis društveno – ekonomskih odnosa uključio se klasik sociologije Max Weber, koji je u svojoj sociološkoj analizi razmatrao životni tijek kompanije te je ustvrdio da se u njoj mogu prepoznati različiti ljudski obrasci ponašanja (Đurić, 1964.).

Weber je razlikovao tri glavne kategorije ljudi u tvrtki: poduzetnik, činovnik i radnik. Poduzetnik je samostalan u prosuđivanju, posvećen ostvarivanju profita te predstavlja "vodeći duh tvrtke". Činovnik se posebno obučava za svoj posao, prožet je osjećajem dužnosti, odgovornosti i časti položaja. Radnik nema imovinu i potpuno ovisi o zapošljavanju da bi uzdržavalo sebe i svoju obitelj (Swedberg, 2006:91).

Pritom je dodao i to da, baš kao i vodeći duh tvrtke, društvo u cjelini pokreću sposobni pojedinci, a taj svoj stav je izrazio kroz sljedeću misao:

---

¹⁰⁷ Istraživanja o ekonomskoj dimenziji države blagostanja također su se uglavnom provodila u okviru političke sociologije kao što su to učinili npr. Weir, Orloff i Skocpol (Swedberg, 2006:171).

Svu ekonomsku aktivnost u tržišnoj ekonomiji poduzimaju i provode pojedinci, djelujući da bi osigurali svoje osobne ideale ili materijalne interese (citirano prema: Swedberg, 2006:93).

Zanimljivo je primijetiti i da je središnja figura Shumpeterove socijalno-ekonomske koncepcije bio upravo poduzetnik te način kako njegovo djelovanje utječe na ekonomiju. Po Schumpeteru, poduzetnik je činio – i još čini – mnogo za privredu. On se izdvaja iz sumornog društva radnika, činovnika, ukočenih direktora i biranih privrednih birokrata. Za razliku od kapitalista, on ne nosi teret marksističke krivnje (Schumpeter, 1934).

Poduzetnika kao kreatora novih vrijednosti koje nisu samo materijalističkog karaktera prepoznao je i socijalni filozof André Gorz. On je također primijetio da se, s obzirom na političko opredjeljenje, na različite načine tumači uloga i značaj poduzetnika u društvu. Gorz napominje da dok se u liberalnoj misli ističe da svaki poduzetnik ima vlastite interese materijalizirane u maksimalizaciji vlastitog profita a njegove inicijative rezultat su ekonomskih računica, liberalna ideologija u poduzetništvu uviđa vrijednost materijalizacije same slobode. Poduzetnici su prema takvom gledištu kreatori društva i kulture. (Gorz, 1989.).

Iz prikazanih primjera jasno se može vidjeti da je kroz sve epohe razvoja društvene znanosti (a ponajviše danas), pitanje poduzetnika i poduzetništva uistinu tema koja kontinuirano zaokuplja društvene istraživače.¹⁰⁸

Danas se zna reći da se prema građaninu vlast mora odnositi s poštovanjem, jer je u demokratskom društvu upravo on nosilac same vlasti. Zato se kaže:

---

¹⁰⁸ Primjerice, bilo bi od iznimnog značaja primijetiti i protumačiti promjenu kroz koju prolazi brojčano najveća svjetska komunistička partija na svijetu – Kineska komunistička partija (KKP). KKP danas ima više od 70 milijuna članova od kojih 77% članova ima više od 35 godina, 81% njih su muškarci, a 30% ih ima visoko obrazovanje. Prema izjavama čelnika KKP-a najvažnija ciljana skupina za učlanjivanje su mladi. No, ne može se svatko učlaniti u partiju. Primjerice, na Sveučilištu Shandong za članstvo u partiji se prijavilo 92% studenata sa prve godine, ali ih je partija primila tek njih 13,5%. Prema mišljenju studenata, da bi vas primili, morate biti dobar student, pokazati interes za organiziranje zajedničkih aktivnosti i imati stanoviti položaj u društvu. Odstupanja u odijevanju i ponašanju nisu dobro došla. Kampanja za primanje novih članova pokrenuta je i u pravcu novih socijalnih kategorija, naročito prema zaposlenicima 600.000 stranih tvrtki koliko ih je prisutno u Kini. Ono što je najzanimljivije i najznakovitije jesu podaci da već sada KKP među svojim članstvom ima 2,86 milijuna poslodavaca i zaposlenika u privatnim tvrtkama te 810.000 slobodnih poduzetnika. Isto tako 40% vlasnika privatnih poduzeća u Kini članovi su partije. Ili kako kaže jedan istaknuti partijski dužnosnik: "Naš je cilj pretvoriti KKP u partiju srednjih slojeva, sastavljenu od dobrostojećih građana, poduzetnika, zaposlenika i funkcionara koji imaju odgovornost, ali i radnika migranata koji su pokazali svoje kvalitete." (Rocca, 2008:10-11) Ovakva slika Kineske komunističke partije se uvelike razlikuje od poznate komunističke doktrine o ujedinjavanju proletera.

Isto poštovanje moglo bi se iskazivati i prema poduzetniku jer je vidljivo iz prikazane argumentacije, da je upravo on nosilac društvenog napretka.

Međutim, svjedoci smo da su se tijekom povijesti, i u okrilju iste znanstvene discipline mogli čuti i posve oprečni stavovi po kojima je uloga poduzetnika imala razarajuću funkciju za društvenu solidarnost, naročito ako je poduzetništvo bilo povezano sa privatnim vlasništvom.

Tako je, primjerice socijalni filozof Pierre – Joseph Proudhon (1809. – 1865.) smatrao da je svaki oblik vlasništva, već po svojoj definiciji, krađa tj. oblik pljačke (Nohlen, 2001.). U svjetlu takvog gledanja na stvari svatko tko nastoji ostvariti neki oblik dobiti na temelju realizacije neke svoje poslovne ideje sudjeluje u krađi.

Upravo obratno od Proudhona, argumentirao je poznati škotski ekonomist i filozof Adam Smith (1723. – 1790.) koji je tvrdio da:

Najbolje za grupu je ako svatko radi ono što je najbolje za njega samog. To će ujedno biti i najbolje za cijelu grupu (Smith, 2006:145).

Adam Smith u knjizi *O bogatstvu naroda* iznosi stav da ljude pokreće intrinzična potreba da poprave svoje trenutno stanje. Oni to nastoje činiti na što racionalniji način. Kada pojedinci pokušaju maksimalizirati neku korist za sebe, a tek potom za širu društvenu zajednicu, zanimljivost je da oni neizravno rade upravo najviše što pojedinac uopće može i u korist te svoje šire zajednice. Upravo će pitanje racionalnosti izbora biti ključno mjesto na temelju kojeg će neoklasični ekonomisti tvrditi da su ljudska bića u osnovi racionalne i egocentrične individue, koje nastoje maksimalizirati svoje materijalno blagostanje (Heilbroner, 2000:57).

Za Smitha je, također, bilo specifično i neporecivo da država postoji radi pojedinca, a profit koji je taj pojedinac ostvarivao bila je nagrada za inovaciju i preuzimanje rizika (Galbraith, 1995:79.).

Ekonomska motivacija za Smitha se usredotočuje na ulogu vlastitog interesa. Privatno i konkurentsko nastojanje na njegovu ostvarenju izvor je najvećeg javnog dobra. Ne očekujemo svoju večeru od mesara ili pekara zato što su dobrohotni, već zato što se oni brinu o vlastitom interesu. Ne obraćamo se njihovoj humanosti, već njihovoj ljubavi prema sebi samima (Galbraith, 1995:48).

I veliki škotski ekonomist i filozof James Mill (1773. – 1836.), također je na temelju vlastite argumentacije, ustrajno vjerovao da je pojedinac odgovoran za vlastiti spas te je ustvrdio da će se ljudska vrsta podijeliti na dvije hereditarne klase, poslodavce i zaposlene (Lunaček, 1996:323).

O tome što je pravi društveni interes raspravljao je, između ostalih, i John Kenneth Galbraith, kada se u svom promišljanju nadovezao na ideje iz prethodnih epoha:

I konačno pitanje što su ga postavili Grci, a koje ima impresivnu suvremenu relevantnost, odnosilo se na veću organizacijsku i motivacijsku snagu u ekonomiji: treba li to biti, da se izrazim bez imalo uvijanja, vlastiti interes ili komunizam? (Galbraith, 1995:12)

Nejednaka raspodjela dohotka (utjelovljujući ideju da je kapitalist uživao višak koji s pravom pripada radniku) i nejednaka raspodjela moći, uključujući moć koju je kapitalist uživao u državi, biti će izvor i jezgra buduće marksističke revolucije (Galbraith, 1995:86).

Današnja Europska unija ne pokazuje namjeru da bi, u ime pravednosti i moralnosti, htjela pokretati nove revolucije koje bi dovele do dokidanja privatnog vlasništva (Comte-Spinville, 2006). Europa predobro zna da je revolucionarni element u ideologijama najveća moguća prijetnja i to za samu egzistenciju ideologije kao i za pojedince do kojih primjena takvih revolucionarnih ideologija može dovesti. Stoga se Europska unija odlučila za suprotni pristup. Svoj razvoj i budući napredak ona vidi u davanju podrške poduzetnicima koji će stvarati inovacije, novu dodanu vrijednost i nova radna mjesta. Stoga je cilj poduzetnika ujedno i interes same Europske unije. To je odluka koja sa sobom donosi dalekosežne posljedice i koja se direktno reflektira i na primjenu koncepta socijalne države u Europi.

Međutim, rad za opće dobro zajednice, koju također promovira Europska unija, uvelike se razlikuje od rada na slobodnom tržištu. Za razliku od tržišnog kapitalizma, koji se temelji na ideji Adama Smitha, kako se zajednička dobrobit postiže time da svaki pojedinac radi u prilog svojih vlastitih interesa, građansko društvo polazi od sasvim suprotne pretpostavke – da će svaka osoba koja je na usluzi drugima upravo na taj način pridonosi općem dobru šire zajednice, te će i sama od toga ubirati plodove.

Nadovezujući se na ovu argumentaciju Zvonimir Baletić je u svom radu *Mit nevidljive ruke* ustvrdio:

Doista nema nikakvog jamstva da će društvena akcija biti uspješna, da će svaka intervencija države u privatno djelovanje dovesti do boljih rezultata i prema tome, da uvijek ima mjesta za sumnju u opravdanost društvene regulacije ili intervencije, ali to ne daje opravdanje za suprotno uvjerenje da će slobodno djelovanje pojedinaca uvijek biti maksimalno uspješno (Baletić, 2004:156).

Dodatno, Baletić citira Adama Smitha te kaže:

"Čovječnost može tražiti da sloboda bude uspostavljena samo polako i postupno i s mnogo suzdržanosti i obzira" jer bi nagla liberalizacija trgovine, kako dalje Smith kaže: "lišila tisuće naših ljudi njihova uobičajena zaposlenja i sredstava za život" (citirano prema: Baletić, 2004:157 – 158).

U želji da kritički preispita ekonomsku doktrinu Adama Smitha, Zvonimir Baletić također tvrdi da je Smith iznio dvije različite koncepcije u okviru svoje ekonomske teorije objavljene u knjizi *Bogatstvo naroda*, te moralne teorije iz knjige *Teorije moralnih osjećaja*, napominjući stoga da nam valja biti oprezan kako tumačimo izvornu Smithovu misao. (Baletić 2004.)

Povijesna je činjenica da su mnogi veliki mislioci tijekom života u bitnome promijenili svoje stavove o temama o kojima su pisali. Tako je grčki filozof Platon u svojim ranim radovima veličao čovjeka i njegovu kreativnu moć da bi u suton svog života ustvrdio da je čovjek biće koje se prije i iznad svega mora pokoriti zakonima. I Marx je tijekom svog života mijenjao mišljenje o pojmu rada. Takva sudbina je, dakako, mogla zadesiti i Adama Smitha. No ono što je svima njima zajedničko jest njihova osnovna tema interesa koja je u svim vremenima stalna i ista, a to je - poimanje ljudske slobode. U tom kontekstu tvrdnja da slobodno djelovanje pojedinaca ne mora nužno dovesti do maksimalnog uspjeha nam govori o dvije činjenice. Prvo, da autor koji iznosi ovakav stav (bez obzira je li to Platon, Smith, Baletić ili neko drugi) izražava sumnju u moć slobode pojedinca. I drugo, da je pitanje procijene nekog uspjeha izvan čovjeka samog i pod značajnim utjecajem, recimo, šire društvene okoline. Isto tako, uvođenje zahtjeva da se liberalizacija kao put do dosezanja višeg stupnja slobode treba primjenjivati "s mnogo suzdržanosti i s mnogo obzira" je prikriveno iskazivanje straha od slobode. Ako je put do slobode jasan i nedvosmislen čemu prema svome cilju ići sporo i s puno obzira? Obzira prema kome? Dakako, postoji i opcija, a koja je vrlo vjerojatna, da posvemašnja liberalizacija kako se danas provodi (bez obzira što i u samom ovom pojmu postoji pojam slobode) nije nužni put za njenim dosezanjem. Da je to uistinu tako potvrđuju mnogobrojni primjeri koje u svojim djelima donose autori poput J. Stiglitz i J. Zieglera koji otvoreno kritiziraju rad MMF-a i Svjetske banke kojima je cilj do slobode doći i putem liberalizacije tržišta te postupaka privatizacije (Kalanj, 2002.; str 331-345). Put u pakao je popločen dobrim namjerama. Čak i ako ne sumnjamo u dobre namjere pri djelovanju ovih međunarodnih institucija, postoji znatna razlika između njihovih proklamiranih želja i metoda koje koriste da bi se njihove želje ostvarile. Suditi, primjerice, liberalizaciji (kao ideji) za neuspjeh zbog loših primijenjenih metoda je isto kao optuživati ideju komunizma za zločine

koje su napravili ljudi koji su sebe nazivali komunistima. A i među njima postoje razlike do razine međusobne neprepoznatljivosti. U znanstvenom, ali i svakom drugom smislu, bilo bi zanimljivo utvrditi kako je moguće da je čovjek baš svaku i najhumaniju ideju u stanju pretvoriti u vlastitu suprotnost, čega smo svjedoci kroz cijelu ljudsku povijest.

Ovaj doktorski rad nema intenciju davati odgovore na pitanja poput: je li ispravno ponovno nacionalizirati novozelandske željeznice; je li trebalo privatizirati sustav transmisije električne energije u američkoj saveznoj državi Kaliforniji, je li mudro i politički oportuno privatizirati poštu u Velikoj Britaniji; je li valjalo privatizirati veterinarsku službu u Nigeru pod nadzorom MMF-a; je li mudro privatizirati hrvatska brodogradilišta po uputama Europske unije¹⁰⁹; trebaju li države ponovno ući u vlasništvo velikih banaka koje su registrirane na njihovom teritoriju i koje se nalaze u velikoj krizi koja je pogodila svjetsku ekonomiju 2008. godine i treba li Amerika kao država otkupiti dugove i dati financijsku pomoć trima velikim američkim automobilskim tvrtkama (General Motors, Ford i Chrysler)?¹¹⁰ Odgovor na ova i slična pitanja ne dajem ne zato što je teško obuhvatiti cjelovitu sliku, nego zato jer ne postoji točan i krivi odgovor. Odgovor je direktno vezan uz pojedine situacije (ne postoji univerzalni odgovor) i povrh svega na ljude koje donose političke odluke. Nekad je privatizacija (ili nacionalizacija) spas dok je u drugim slučajevima to najkraći put u propast. A što je od to dvoje bolje u pojedinoj situaciji najčešće tek vrijeme pokaže. Ponekad je dobro voditi se nevidljivom rukom tržišta, a povijesne situacije nas uče da značajno mjesto u ekonomskom životu može zauzeti i itekako dobro vidljiva ruka države. Ono na što u ovom radu dajem naglasak jest činjenica da postoji duboki jaz između proklamiranih načela i naše stvarnosti.¹¹¹ Sve su ove teme utkane u ekonomske doktrine koje postoje ili su postojale u prošlosti ili će tek postojati u budućnosti.

---

¹⁰⁹ U 2008. godini je pet od šest naših brodogradilišta (izuzetak je jedino pulsko brodogradilište Uljanik) generiralo gubitak u poslovanju, usprkos činjenice da su iz državnog proračuna kroz subvencije dobili više od šest milijardi kuna te dodatno državna jamstva u visini od deset milijardi kuna, što zajedno predstavlja dvogodišnji ukupni prihod od turizma što ostvaruje Republika Hrvatska. U takvim okolnostima Vlada Republike Hrvatske se našla u nezavidnoj situaciji biranja između održavanja socijalnog mira (očuvanja radnih mjesta o kojima ovise radnici – njih više od 11.000 i njihove obitelji – a u nekim općinama većina stanovništva radi za brodogradilišta) ili usklađivanja sa propisima Europske unije te gašenja radnih mjesta koja ionako stvaraju ogromni financijski gubitak.

¹¹⁰ S ovim potonjim se u Americi udomaćila uzrečica koja glasi: "Što je dobro za General Motors ujedno je dobro i za Ameriku."

¹¹¹ Tako na primjer, prema službenim podacima Eurostata u 2007. godini su plaće članova uprava 30 najvećih kotiranih kompanija na Njemačkoj burzi porasle za 62% dok su plaće radnika u tim istim kompanijama rasle tek

Modernu ekonomiju sačinjavaju ovi osnovni procesi i baš ovim redom:

1. inovacija
2. proizvodnja
3. razmjena dobara i
4. raspodjela (redistribucija) stečene dobiti (Samuelson, 1992.).

Poduzetničke vještine su potrebne baš na svim ovdje spomenutim razinama moderne ekonomije. Treba znati uspješno prodati vlastiti proizvod, kao što je, za *dobru vladavinu* (good governance), nužno imati i menadžerske sposobnosti. Međutim, i prodaja vlastitog proizvoda i kasnija redistribucija stečenog bogatstva izravno i nedvosmisleno ovise o poduzetničkoj inovaciji koja je preduvjet da bi cijeli kasniji ekonomski "lanac" uopće postojao. Upravo je inovacija ono na čemu se temelji tako često u Europi spominjano *društvo znanja*. U tom segmentu je duh poduzetništva nezamjenjiv, a uloga države je da taj duh potakne i trajno podupire.

Pitanje društva znanja nije samo tema onih u obrazovnom procesu, već je to koncept koji bi, ako se izdvoji iz političkog žargona u kojem često ostaje bez svog pravog sadržaja, mogao imati ključnu ulogu u stvaranju budućih generacija sposobnih ljudi koji će stvarati temelj za vlastiti boljitak i istovremeno omogućiti, vlastitom kreacijom novostvorene vrijednosti, kvalitetno postojanje socijalnih politika.

Dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 2006. godine Edmund Phelps je u intervjuu od novinara upitan: smatra li da Europska unija zaostaje za Sjedinjenim Američkim Državama u edukaciji vještina potrebnih u društvu znanja, i ako da – zašto? Odgovor nobelovca je bio:

Europski kulturološki stavovi inhibiraju razvoj ambicija i nezavisnost kod tinejdžera i mladih ljudi, koji su uljuljkani u subvencijama poput besplatne školarine za fakultete, dok se od Američkih tinejdžera očekuje da izađu na tržište rada, zaposle se i doprinose vlastitim novcem svojem visokoškolskom educiranju. (National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 10661, August 2004., <http://www.nber.org/papers/w10661>)

Pojam ekonomije ima svoja dva temeljna određenja od kojih je svaki postao djelom osnovne definicije. Prvo proizlazi iz same etimologije grčke riječi **οικονομία** (οίκος - dom i νόμος -

---

2,8%, a prihodi kompanija su rasli po prosječnoj stopi od svega 9%. Isto tako je 1000 najbogatijih Britanaca svoju imovinu učetrverostučilo od 1997. godine kada su na vlast u Veliku Britaniju došli laburisti. (Izvor: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>)

upravljanje) u značenju upravljanja domom,¹¹² dok se kroz znanstvenu definiciju ekonomija shvaća kao umijeće upravljanja oskudicom.

Iz ovoga proizlazi da u nekom zamišljenom, eutopijskom društvu u kojem vlada potpuno blagostanje ekonomija uopće ne bi postojala. Bitno je primijetiti da, baš kao i u slučaju postojanja države, ideal ostvarenja države blagostanja bi ujedno označavao i trenutak kada sve ekonomske mjere postaju suvišne. Ekonomija nam, dakle, treba samo na putu ostvarenja države blagostanja odnosno ovdje i sada, jer, valjda, ne postoji dovoljna količina dobara kako bi se zadovoljile sve ljudske potrebe. U isto vrijeme ljudi su organizirali svoju ekonomiju na način da se proizvodi i usluge koje bi oni mogli trebati nalaze svuda uokolo, ali su pod ključem. Dućani i police su u njima prepuni, primjerice, prehrambenih proizvoda, pa ipak čak i u onim bogatijim zemljama postoje gladni ljudi, koji nemaju financijskih sredstava za kupnju proizvoda koji jesu ovdje pred njima, ali nisu tu za njih. Bez novca, kao sredstva razmjene i postojeće obilje pretvara se u oskudicu. Već danas znamo da su ljudi, zahvaljujući tehnološkom napretku, sposobni proizvesti dovoljno prehrambenih proizvoda da se nahrane svi stanovnici zemlje, bez obzira što je prirast stanovništva na svjetskoj razini vrlo visok. Dakle, ne radi se o stvarnoj oskudici već se radi o društvenom ustrojstvu koje na umjetan način generira oskudicu, djelom zahvaljujući i činjenici neravnomjernog rasporeda proizvodnje prehrambenih artikala. Taj neravnomjerni raspored uvjetovan je i geografijom, ali su ljudi itekako sposobni svojim transportnim sredstvima tu neravnomjernost dokinuti. Ipak, ljudska društva, osim sporadično, ne iskazuju spremnost da se angažiraju oko dopremanja postojećih resursa u sve dijelove svijeta, već se radije bave redistribucijom, koja nije primarno vezana uz zadovoljenje ljudskih potreba već uz pojedinačni ekonomski interes. Stoga možemo ustvrditi da ovakva ekonomija kakvu poznajemo održavanjem postojećeg disbalansa sama sebe hrani. Ekonomija postoji na temelju održavanja postojećeg stanja više nego na činjenici oskudice. Ovaj fenomen, osim u gospodarstvu, možemo primijetiti i u drugim sferama života, npr. u politici.

Tako je Michael Moore, američki pisac, redatelj i autor poznatog filma *Fahrenheit 9/11*,¹¹³ baš na ovu temu dao zaključnu misao spomenutog filma koja glasi:

George Orwell je napisao u znamenitom djelu 1984:
"Nije bitno ako rat nije stvaran, ili jest. Pobjeda nije moguća.
U ratu nema pobjednika. Rat mora biti stalan."

---

¹¹² Također se riječ ekonomija prevodi i kao: *dobro vođenje domaćinstva*.

¹¹³ Film se bavi mogućim uzrocima američkog napada na Irak 2003. godine.

Hijerarhijsko se društvo temelji na siromaštvu i neznanju. Nova verzija povijesti je prošlost a drugačija nije niti mogla postojati. U načelu, rat je uvijek planiran kako bi društvo uvijek bilo na rubu gladi i siromaštva. Rat vode vladajući upravo protiv svojih podanika. Cilj nije pobjeda, već je cilj održati postojeću strukturu društva netaknutom.

Stoga se postavlja pitanje: što to ljudi mogu u svojim životima učiniti kako bi izbjegli biti taoci održavanja status quo stanja koje očito određenim slojevima društva itekako odgovara? Koliko ljudi, toliko odgovora i svakome je njegov za njega istinit. Iz različitih kultura stižu različiti odgovori, baš kao što i od pripadnika iste kulture su značajno različiti.

Zbog ipak postojećih sličnosti unutar svih mogućih razlika, u cilju pojednostavljenja pristupa ovoj temi i ovom pitanju, odgovore tj. stavove što bi ih ljudi mogli imati vezano za pitanje može li se uopće i kako izbjeći vlastita uronjenost u održanje nepromijenjenog stanja i situacija, njih bi smo mogli podijeliti u tri skupine:

1. stav da je status quo nemoguće izbjeći – pa se osobni mir nastoji postići unutar postojećih gabarita, pa tako ljudi pokušavaju živjeti najbolje što znaju i umiju
2. stav da je moguće mijenjati status quo, ali ne baš u cijelosti, jer bi to značilo ispadati iz društvene stvarnosti, već samo u nekim segmentima života – npr. kroz duhovnost, financijsku neovisnost, povezivanje s prirodom
3. stav da je cjelovita promjena jedina mogućnost a i nužnost – i to kroz aktivno uključivanje u mijenjanje svijeta oko sebe putem politike, znanosti, biznisa ili drugim što daje mogućnost nadilaženja situacija koja nas okružuju.

Poduzetnike u pravilu možemo smjestiti u drugu ili treću skupinu. To su mahom ljudi koji imaju svijest da je njihova sudbina u njihovim rukama i da vlastitim angažmanom mogu najizravnije utjecati na svoju sadašnjost i vlastitu budućnost. Zbog te svoje osnovne osobine poduzetnici imaju specifične društvene karakteristike:

- u značajnoj su manjini u odnosu na ukupnu populaciju
- nad njima je znatno teže uspostaviti kontrolu i/ili vladajući odnos
- kreativni su i inovativni
- osobno i aktivno stvaraju dodanu vrijednost (proizvođači su bogatstva)
- ponekad i sami stječu (i koriste) veliku moć
- svaka ih vlast treba (zbog njihove karizme i moći), a istovremeno osjeća svoju izloženost pred njima (strah od gubitka svoje vlasti)

Sve ovo utječe na odnos koji se u različitim društvima u najrazličitijim varijacijama razvija prema poduzetništvu i poduzetnicima.

Europska unija izrazito pokazuje dvostruki odnos prema poduzetništvu. S jedne strane izražava jasnoću da budući razvoj i blagostanje najvećim dijelom ovisi o poduzetnicima, dok ih s druge strane istovremeno pokušava restriktirati prema drugim kriterijima (iz prizme održavanja sustava vlasti) i to prvenstveno kroz pravni okvir i zakonodavstvo te redistribuciju dohotka.

Ta nastojanja se u službenom govoru Europske unije nazivaju *skup mjera za konkurentno i održivo socijalno – tržišno gospodarstvo*.

U sociološkom i politološkom smislu ovaj novonastajući idiom predstavlja koncept *trećeg puta* koji bi trebao biti u mogućnosti spojiti sve najbolje elemente koncepta socijalne sigurnosti i koncepta tržišnog mehanizma. U svakodnevnoj praksi, međutim, ova dva koncepta često se nalaze u izravnoj opreci, jer je tržišni mehanizam vođen posve drugom logikom nego socijalna sigurnost. Čak bi se moglo utvrđivati da među njima postoji obrnuto proporcionalna korelacija, odnosno da povećanje davanja za socijalnu sigurnost građana (potrošnja) smanjuje raspoloživa sredstva koja bi se mogla plasirati u sektor proizvodnje.

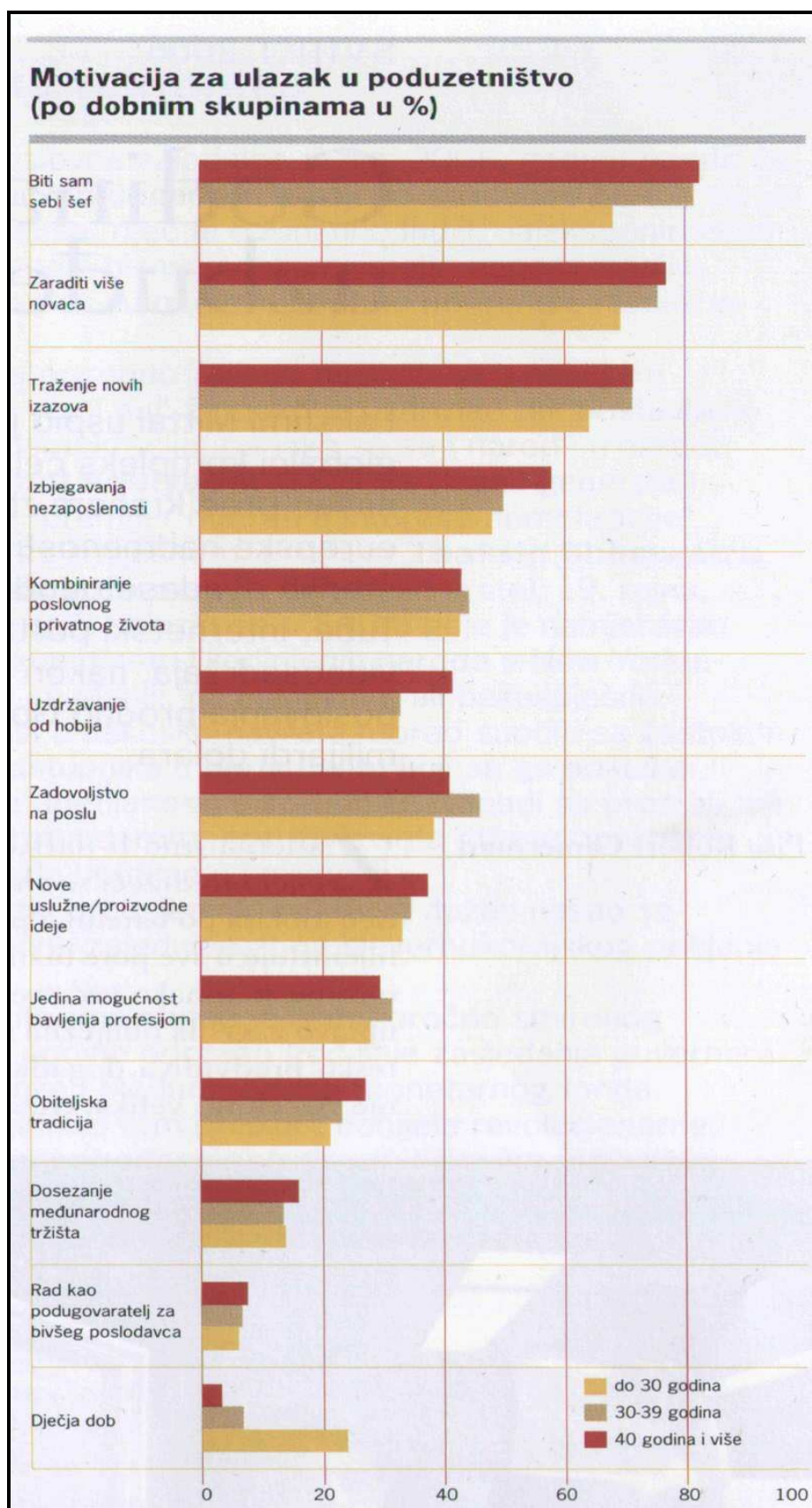
Ovakva bipolarna slika u svojoj suštini ipak nije točna, što se najbolje vidi kada je u pitanju prisutan povećan raskorak odnosno disbalans (mjereno u višegodišnjim ciklusima). To je tako zbog činjenice što nadprosječno nesigurni građani nisu motivirani (nemaju izvor sredstava) za trošenje što upravo smanjuje raspoloživa sredstva za proizvodnju (jer se proizvodnja financira i iz prodaje proizvoda). Drugim riječima, stvaranje balansa je preduvjet za napredak što je prepoznala i Europska unija kada pokušava uvesti ideju socijalno – tržišnog gospodarstva. To ipak ne dokida činjenicu da što je neko tržište (npr. zajedničko europsko tržište) više upućeno na tržišni mehanizam ono postaje manje socijalno osjetljivo. S druge strane, što je više socijalno osjetljivo, manje se vodi tržišnom logikom. Ako nam je namjera izvesti ovu argumentaciju do kraja, iz rasprave valja izostaviti elemente sustava vrijednosti, jer nikome nije cilj da zbog našeg blagostanja netko drugi pati, već je cilj pokušati procijeniti koji od ova dva modela će prije dovesti do sveopćeg blagostanja. Upravo se na to odlučila Europska unija, a njeno pozivanje na moralnost i zajednički sustav društvenih, duhovnih i drugih vrijednosti je u funkciju ostvarenja tog brzog i efikasnog modela za stvaranje sveopćeg blagostanja. Zato se kaže da je u slučaju Europske unije retorika morala u funkciji gospodarskog razvoja (Comte-Sponville, 2006.). To je činjenica koju nitko ne spori, jer i sami promicatelji ideje europskog zajedničkog sustava vrijednosti tvrde da će se europska integracija, pa i ona ekonomska, ostvariti putem spomenutog zajedničkog moralnog kodeksa. Na posljetku, o postojanju direktne veze između etike i ekonomskog ustroja neke zemlje

pisao je i Max Weber u svojoj poznatoj studiji *Protestantska etika i duh kapitalizma* (Weber, 1989).

Andre Comte-Sponville, autor knjige *Je li kapitalizam moralan?* u ovome svom djelu tvrdi da kapitalizam, sam po sebi, nije niti moralan niti nemoralan već amoralan (Comte-Sponville, 2006.). To znači da vrijednost i kapitala i kapitalizma kao društvenog političko - ideološkog sustava ne stoji u samom kapitalu i kapitalizmu već su upravo ljudi ti koji im pripisuju svojevrsnu moralnu (vrijednosnu) dimenziju. Da je to uistinu tako zorno se može vidjeti naročito u kriznim situacijama kada, primjerice, vrijednost novca na tržištu drastično fluktuirala. To je dokaz da ne postoji vrijednost novca sama po sebi već je izravni i nedvosmisleni ljudski produkt te produkt specifičnog trenutka. U takvim okolnostima, očito treba redefinirati pojam objektivne (društvene) stvarnosti te u skladu s tim odlučiti tko je zadužen za ostvarenje naše sigurnosti i realizaciju našeg blagostanja (Altaras, 2008:37).

To su nesumnjivo prepoznali i poduzetnici koji su nastojanje za stvaranjem blagostanja – svog osobnog i onog od šireg društvenog značaja – krenuli realizirati putem raznovrsnih poslovnih poduhvata, radije nego da su se pozivali na to da će im netko drugi od svoje poduzetničke ideje dati dio zarađenog profita, a u ime društvene solidarnosti.

Početkom 2005. godine Europska Komisija je naložila Eurostatu da u suradnji sa američkim kolegama izradi studiju o poduzetničkim vrijednostima, pod naslovom *Demografija biznisa*, što je rezultiralo istraživanjem s vrlo znakovitim nalazima. Studijom je ustanovljeno da bi dvije trećine Amerikanaca radije bile privatnici nego da rade za drugog poslodavca, a polovica stanovnika Europske unije više bi voljela raditi za nekoga drugog. Razlozi Europljana koji bi voljeli raditi privatno vide se iz slike što slijedi (Slika br. 32).

Izvor: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Slika br. 32: Motivacija za ulazak u poduzetništvo

Motivi koje ispitanici navode također upućuju na svojevrsni izraženi sustav vrijednosti, a koji je uglavnom vezan uz osjećaj: samostalnosti, neovisnosti, slobodnog raspolaganja svojim vremenom i svojim novcem, zatim prilika za druženje s obitelji, samoizražavanje, zadovoljstvo po sebi, traganje za novim izazovima i prilikama za stvaranjem inovacija i novih vrijednosti. Sve karakteristike ovog sustava vrijednosti moguće je staviti pod zajednički nazivnik *slobode*. U prethodnom poglavlju prikazane su sastavnice *sigurnosti* kao sustava vrijednosti što ih promoviraju zagovornici one skupine koja ne namjerava putem poduzetništva mijenjati spomenuti status quo.

Prema informacijama koje su dostupne u tisku, rađena su istraživanja motivirana pitanjem da li se netko poduzetnikom rađa ili je to produkt učenja, vježbe ili nečeg trećeg? Rezultati upućuju na zaključak da su upravo geni ključni za razvoj poduzetničke karijere. Ipak, u svim obiteljima koje su poznate kao poduzetničke obitelji, (poput obitelji Ford¹¹⁴, Rockefeller¹¹⁵ i Vanderbilt¹¹⁶ u Americi, zatim Schueller¹¹⁷ u Francuskoj, pa Buyung Chul¹¹⁸ ili Ju Young¹¹⁹ u Koreji i obitelji Todorčić¹²⁰ ili Cahun¹²¹ u Hrvatskoj), netko je bio prvi pokretač posla te genetika za njega ne može biti objašnjenje njegove poduzetničke sposobnosti. Ili, još preciznije, svatko od nas ima genetskog potencijala da postane vrhunski poduzetnik samo netko taj svoj potencijal upotrijebi dok drugi to ne čine. Spomenutih se osoba, iako mnogi od njih već dugo nisu među živima, sjećamo iz razloga što su imali jasnu poslovnu viziju i na temelju nje izgradili veliko bogatstvo. Veličina njihovog bogatstva se često mjeri sa udjelom koji njihove tvrtke ostvaruju u BDP zemlje u kojoj imaju sjedište. Tako, primjerice tri najveće korejske tvrtke (Samsung, Hyundai i Lucky-Goldstar) proizvode oko 36% ukupnog BDP-a Koreje (Fukuyama, 2000:155). To je bogatstvo koje korejska država putem zakonskog prava redistribucije dijeli na ostale pripadnike korejske zajednice. Tako su pojedine obitelji, na temelju vlastite poslovne ideje napravile dvostruko dobro svojoj široj društvenoj zajednici: stvorili su trajna nova plaćena radna mjesta te, dodatno, zakonom određeni dio dobiti dali državi na upravljanje (redistribucijom ta sredstva opet dolaze do ostalih članova društva).

---

¹¹⁴ Industrijalac, proizvodnja motornih vozila.

¹¹⁵ Osnivači i vlasnici Standard Oil Company – biznis s naftom

¹¹⁶ Osnivači i vlasnici kompanija za gradnju željeznica i brodova

¹¹⁷ Osnivači i vlasnici tvrtke L'oreal za proizvodnju kozmetike

¹¹⁸ Osnivači i vlasnici tvrtke Samsung – visoka tehnologija

¹¹⁹ Osnivači i vlasnici tvrtke Hyundai – proizvodnja automobila

¹²⁰ Osnivači i vlasnici koncerna Agrokor, za proizvodnju i trgovinu robom široke potrošnje

¹²¹ Osnivači i vlasnici obiteljske tvrtke Cahun, za proizvodnju šešira

Pripadnici tih obitelji su u svojim životima preuzeli visoki stupanj rizika, jer ovise o uspjehu vlastitog stvaralaštva. Preostala velika većina pučanstva je također preuzela rizik – rizik da ovise o uspjehu pripadnika poduzetnih obitelji. Vidimo da je svatko na sebe preuzeo određeni rizik, jedina je razlika među njima ta što je poduzetnički duh u svoje ruke osim općeg rizika uzeo i instrumente upravljanja rizikom dok to ostali članovi društva nisu napravili. Ako život bez rizika ne postoji, važno je prepoznati rizik prepuštanja socijalnoj državi kao i rizik alternative.

Prema procjenama analitičara iz Europskog statističkog centra (Eurostat) na 100 ljudi u Europskoj uniji tek njih pet odluči se na pokretanje privatnog poduzetničkog poduhvata, dok se njih 95 u to ne upušta tj. tek 5% populacije čine poduzetnici. Upravo su oni ti koji će upošljavati preostale stanovnike Europe. Stoga, kada Europska unija, putem niza svojih raznovrsnih politika podržava poduzetništvo u Europi, ona se obraća jednoj maloj manjini od koje očekuje da stvoriti novo europsko bogatstvo, a koje bi trebalo biti zalog za svjetlu budućnost. Ono što je od svega najfascinantnije jest činjenica da čak i uz tako niski stupanj poduzetništva u Europi, Europa 80% svog BDP ostvaruje upravo na temelju prikupljenih sredstava od malih poduzetnika (koji zapošljavaju do 50 radnika).

Kako Europska unija vrlo dobro zna i osjeća da njenu budućnost osigurava baš taj mali sloj europskog društva, ne čudi što je europska integracija uglavnom osmišljena upravo tako kako bi njima pružila priliku da razviju svoj posao. Preostalih 95% pučanstva se često osjeća kao "kolateralna žrtva" Europske unije, jer postojeće europsko zakonodavstvo (a u budućnosti će to sve više biti slučaj) često nije namijenjeno njihovoj zaštiti već zaštiti onog drugog, poduzetničkog sloja europskih građana. S druge strane, poduzetnici u vlastitom poslovanju vrlo dobro osjećaju sve one zakonske odredbe koje ograničavaju njihovo poslovanje u ime zaštite nepoduzetne većine te se u tim situacijama i oni osjećaju izigranima.

Europska unija se ipak ne odriče od socijalne dimenzije vlastitog postojanja te upravo zbog te činjenice donosi zakonske odredbe koje su često u suprotnostima sa zakonskim rješenjima koji bi bili po mjeri onih koji stvaraju dodanu vrijednost. Taj sudar interesa u modernoj političkoj areni dovodi do postojanja specijaliziranih tvrtki, koje se bave lobiranjem na svim razinama Europske unije (Guéguen, 2007). Rezultat lobiranja jest postojeći zakonski okvir, koji čas ide na ruku poduzetnicima, čas ide na ruku korisnicima socijalne države, a čas je potrebno napraviti europski oblik "hitroreza", kojim se dokidaju mnoge netom prethodno donesene mjere.

Znakovito je da je, na razini Europske unije, od svih zakonodavnih određenja koja su potpala pod "zakonodavnu giljotinu", što je europski pandan našem "hitrorezu", njih 40% bilo vezano uz dokidanje onih odredbi koje su neprijateljski nastrojene prema slobodnom protoku kapitala u Europskoj uniji.¹²²

Iz ove činjenice se mogu izvući najmanje dva vrlo relevantna zaključka:

- 1) u Europskoj uniji, čak na razini zakonodavaca, postoji značajan broj onih koji su stvarali takve zakone kojima se ograničava slobodni protok kapitala, a što je jedna od četiri temeljnih europskih sloboda
- 2) postoji utjecajni broj onih koji imaju suprotan interes odnosno se izravno zalažu za ukidanje po njima diskriminirajućih zakona u odnosu na protok kapitala.

I svi oni ravnopravno stvaraju pravni okvir za ekonomski život u Europskoj uniji, a zadatak je europskih građana i poduzetnika da se u tom okruženju snalaze najbolje što znaju i umiju.

Ne postoji zemlja u kojoj je moguće očekivati da će većina njezinih građana htjeti i moći preuzeti poduzetnički rizik, a i oni su ravnopravni članovi društva za koje se treba pobrinuti. Također, osim što poduzetnici stvaraju nova radna mjesta, njih stvara i država u obliku državne administracije i birokracije. U tom smislu, ako država ima obavezu brinuti se za svoje pučanstvo te ako i sama stvara radna mjesta, mnogi ekonomisti tvrde da je i država, baš zbog ovakvih svojih karakteristika također svojevrstni poduzetnik. I ne samo to – ona je veliki poduzetnik, što je naročito slučaj zemalja u tranziciji, kao što je to i Republika Hrvatska u kojoj gotovo polovina ukupno zaposlenih osoba radi upravo za državu. Država je najveći poslodavac u državi. No to nije specifikum samo Republike Hrvatske već na ovu činjenicu možemo naići diljem Europske unije.

Tako je primjerice analitičar The Wall Street Journala Michael Miersch u tekstu *It's the Welfare State, Stupid?*¹²³ ustvrdio:

Općenito se smatra da su slobodna trgovina, potkresana država te prava i odgovornosti pojedinca razbibrige za bogataše. Ne dajte se prevariti. Držati se socijalne države kao pijan plota je potpuno racionalna i ekonomična odluka. Konačno, velika većina birača u Njemačkoj prima plaću od države, bilo kao civilni službenici, zaposlenici u javnom sektoru, umirovljenici i primatelji pomoći za

---

¹²² Narednih 40% giljotiranog europskog zakonodavstva odnosi se na dokidanje administrativnih prepreka i odredbi o tržišnim ograničenjima (Reich, 2007.).

¹²³ Prijevod: Je li država blagostanja glupa?

nezaposlene ili za socijalne slučajeve. Njima nije u interesu mršavija država. Jedino što bismo se morali upitati jest: tko će ih plaćati ako se proizvodni sektor nastavi smanjivati? (Miersch, 2005., <http://online.wsj.com/public/us>)

No, treba li država biti investitor? Je li uloga države da bude poduzetna? Odgovor na ova pitanja nije nimalo lagan,¹²⁴ a znanost je podastrla mnoge radove koji se bave upravo ovom tematikom. Neki tvrde da treba poštivati činjenicu da je država stalno prisutna i kao majka hraniteljica bdije nad svojim stanovnicima. U trenucima krize upravo je država često donosila živost u ekonomiju kroz, primjerice, javne radove, kao u slučaju američkog New Deal-a. Tako Murray Rothbard, autor knjige *Moć i tržište – država i gospodarstvo* prenosi misao Francisa Fukuyame iz knjige *Povjerenje* u kojoj on iznosi cijelu paletu primjera kako je, kroz povijest, uloga države bila nezaobilazna i ljekovita u smislu pokretanja društvenih akcija, te zaključuje da socijaldemokrati vjeruju u redistributivnu i poduzetničku moć države; oni hoće kroz poreze uzeti još više i ne mare za poduzetnički sloj ako ne moraju (Rothbard, 2007.).

S druge strane, postoje brojni autori koji se groze same pomisli na državni intervencionizam i utjecaj koji on ima na modernu ekonomiju. Predstavnici MMF-a tako tvrde da će se stara i neučinkovita radna mjesta stvorena pod okriljem protekcionizma morati zamijeniti novim i učinkovitim poslovima. Za otvaranje novih poduzeća potreban je kapital i poduzetništvo, a u zemljama u razvoju zbog nedostatne obrazovanosti često nema dovoljno poduzetničkog duha. Ovako suprotstavljeni stavovi pokazuju svu šarolikost argumentacijskih linija što ih zastupaju ljudi sličnih ili pak potpuno različitih svjetonazora, vlastitog "backgrounda" u smislu edukacije, pripadnosti kulture, političke opredijeljenosti, dobi ili nekog drugog socio-ekonomskog ili moralnog određenja. Svi oni imaju jasnu viziju razloga i uzroka zašto zastupaju baš takve stavove kakve imaju. I iako se svom silinom argumenata obrušavaju na mišljenja suprotstavljena svojim tek širina spoznaje im pokazuje da i argumenti njihovih oponentata imaju svoju logičku strukturu te da su u spoznajnom smislu vrlo vrijedni. A na tom tragu je bila i poznata misao filozofa Georga Wilhelm Friedrich Hegela koji je još davnih dana ustvrdio:

Istina je cjelina.

U ovom doktorskom radu nije zadatak prosuđivati o tome što je dobro a što ne, već pokušati utvrditi činjenice i moguće posljedice priklanjanja bilo kojem od iznesenih stavova. Ono oko

---

¹²⁴ Ili je odgovor, kao uostalom sve velike stvari, vrlo lak i jednostavan ako se i kad se priklonite određenoj argumentaciji.

čega se svi ipak mogu složiti jest činjenica da država ima svoje zadaće, bez obzira na to što se one stalno preispituju, te da na njih treba moći ponuditi i nova rješenja. To proizlazi i iz stava kojim ona sama promovira svoju vlastitu ulogu, bilo da je riječ o ulozi koju ona ima u okviru stvaranja preduvjeta za realizaciju mjera socijalnih država ili kada je po srijedi njena misija da omogućiti privatnom sektoru da bude investitor.

Ako moramo birati između obavljenih i neobavljenih javnih radova onda biramo obavljene radove bez obzira tko će ih obaviti – privatni kapital ili državni sektor.

Tu istu ideju iznosi i John Galbraith u svojoj knjizi *Dobro društvo* kada kaže:

U dobrom i pametnom društvu politika i djelovanje ne podređuju se nikakvoj ideologiji ni doktrini (Galbraith, 2007:27)

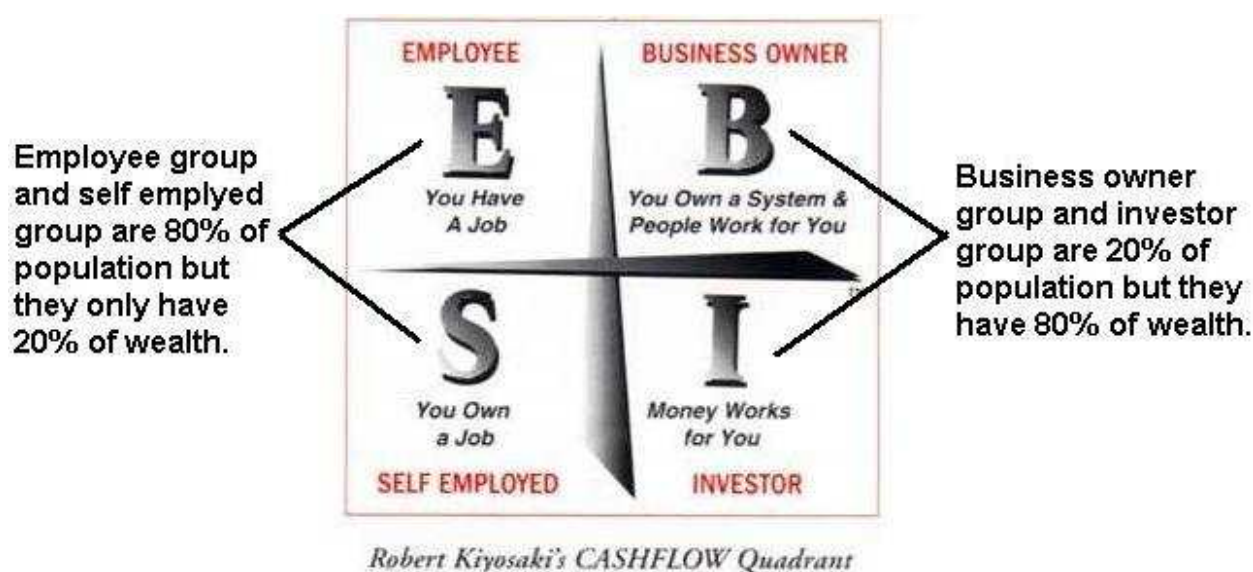
Cilj svake mudre državničke politike, pa i one socijalne, jest da se građanima ponudi kvalitetna javna usluga. Stoga, trajno održive mjere socijalnih politika upućene su upravo na jasnu artikulaciju i realizaciju javnih ciljeva te na ponudu kvalitetnih javnih servisa za građane. Pritom, što je socijalna država manje vidljiva da u tome sudjeluje, možemo reći da je društvo na višem stupnju demokratskog razvoja. S druge strane, glasna socijalna država koja u provođenju svojih ciljeva nalazi na društveni otpor očito ima problem, bilo da je problem u samim zahtjevima politika socijalne države ili da je problem u iskazanom nerazumijevanju šire društvene zajednice. Problemi vrlo često nastaju kada neki od socijalnih partnera (vlada, privatni sektor, civilno društvo) smatra da su drugi članovi socijalnog partnerstva dužni i odgovorni sudjelovati u realizaciji javnih interesa, a ne oni. Još veći problem nastaje kada neki od socijalnih aktera dobrovoljno na sebe preuzme obavezu ponude javnih servisa i naročito ako za to uzme novac poreznih obveznika, a obavezu ne izvrši.

Ne postoji univerzalni odgovor na pitanje što je bolje: da li da se škole grade privatnim kapitalom ili novcem poreznih obveznika. Odgovora na ovo pitanje nema jer kategorije *dobrog i lošeg* nisu objektivne stvarnosti već su pod utjecajem procjenitelja i istovremeno su te kategorije vrlo promjenjive. To je razlog zašto ponekad i ekonomski neodržive ideje mogu polučiti uspjeh kao što i najbolji ekonomski planovi u nekim situacijama nisu izvedivi. Socijalnom istraživaču je u takvim situacijama stvorena jedinstvena prilika za istraživanje utjecaja promatrača na realizaciju nekog projekta što je (čak i u prirodnim znanostima) još uvijek revolucionarna ideja koja otvara vrata spoznaje za potpuno nove dimenzije; čak i u sasvim prirodnoznastvenom smislu pojma dimenzija. Vjerojatno je upravo ovakvom logikom bio vođen i John Maynard Keynes kada je u njemačkom predgovoru svog kapitalnog djela

Opća teorija zaposlenosti, kamata i novca izdanog 19030. godine ustvrdio da teorija agregatne proizvodnje pod okriljem države kao ključnog gospodarskog subjekta više pristaje autoritarnim državama nego onima koji primjenjuju politiku laissez – fairea.

Građanima koji, bez obzira na razlog, nisu voljni ili nisu u mogućnosti preuzeti poduzetnički rizik, državna uvjeravanja da je ona tu da se brine za njih (što je sastavni dio definicije socijalne države), doprinose povećanim očekivanjima koje onu upućuju prema državi, jer ju, za razliku od sebe, doživljavaju kao poduzetnika (Šram, 2008:209-224).

Znakovita teza o poduzetniku i njegovom poduzetništvu može se naći i u djelima Roberta Kiyosakija, američkog poduzetnika japanskog podrijetla koji je svjetsku slavu stekao serijom edukativnih knjiga edicije *Rich Dad, Poor Dad*. Iako R. Kiyosaki nije konvencionalno educirani sociolog, mnogo puta se dogodilo da se i iz nesociološke literature mogu iščitati važni sociološki elementi i obrasci ljudskog ponašanja i djelovanja¹²⁵. Tako nam ovaj autor u knjizi *Rich Dad's Cashflow Quadrant*¹²⁶ donosi tezu o postojanju svojevrsnog kvadranta protoka novca u kojem se opisuju četiri kategorije odnosno modela po kojem ljudi zarađuju svoj novac, a svaki od njih odgovora dosegnutoj emotivnoj i spoznajnoj razini ljudske svijesti (Slika br. 33).

Izvor: Kiyosaki, 2000:9

Slika br. 33: Kvadrant protoka novca po Robertu Kiyosakiju

Prema Kiyosakiju, ljudi uglavnom spadaju u jednu od ovih kategorija:

¹²⁵ Kao, primjerice u djelima ruskih književnih klasika Tolstoja ili Dostojevskog, ili Ante Kovačića u Hrvatskoj

¹²⁶ Kod nas je knjiga prevedena pod naslovom *Kvadrant protoka novca*.

1. **Zaposlenici** – oni traže siguran posao, redovitu plaću i beneficije po principu senioriteta. Oni imaju posao.
2. **Samozaposlenici** – to su obrazovani i stručni ljudi, koji su stekli diplomu iz neke branše i samostalno obavljaju svoju djelatnost te naplaćuju svoj rad po komadu proizvoda ili jedinici vremena, kao npr. odvjetnici, zubari, edukatori, konzultanti i sl. Oni posjeduju posao.
3. **Poduzetnici (vlasnici biznisa)** – to su ljudi koji su organizirali ili osnovali neki sustav te su zaposlili druge ljude da rade za njih. Primjer za to je koncept franšize, vlasnici dućana koji zaposle svoje prodavače, a jednom kada je posao organiziran sami ne moraju biti u dućanu ako to ne žele; tuđe vrijeme i tuđe znanje radi za njih. Oni posjeduju sustav i ljude koji rade za njih.
4. **Investitori** – to su osobe koje ne rade za novac već novac radi za njih. Oni novcem zarađuju novac. Oni posjeduju (svoj ili tuđi) novac koji ulažu u daljnje investicije.¹²⁷

R. Kiyosaki je primijetio da su osobe iz lijevog djela ovog kvadranta (zaposlenici i samozaposlenici) u svojoj svakodnevici uglavnom vođeni nagonom da potisnu svoj strah, primjerice strah za vlastitu egzistenciju. S druge strane, osobe koje pripadaju desnom djelu kvadranta (poduzetnici i investitori) vođeni su mišlju što moraju napraviti kako bi osmislili takav model koji bi im donosio blagostanje čak i onda kada oni ne mogu ili naprosto ne žele raditi, već svoje vrijeme mogu slobodno koristiti (Kiyosaki, 2007.).

Ovo su, dakako, ideal-tipske koncepcije ponašanja, odnosno u svakom od nas postoje dijelovi svih segmenta ovog kvadranta. Ono po čemu se ipak razlikujemo jest odnos koji imamo prema svojim strahovima iz čega proizlazi ono za čime težimo u životu: da li tražimo zaposlenje ili tražimo posao; da li aktivno stvaramo dodanu vrijednost ili živimo na temelju "pravedne redistribucije".

Strah za vlastitu egzistenciju je po svojoj suštini, iako razumljiv, krajnje kontraproduktivan za čovjeka, jer postaje blokator bilo kojeg oblika akcije, pa i onog koji bi ga iz stanja straha

---

¹²⁷ Kaže se da postoji tisuću načina kako se novac može potrošiti, ali samo dva kako novac može steći: ili moramo raditi za novac ili novac mora raditi za nas.

mogao izvaditi. Takvo stanje može potrajati vrlo dugo, godinama, pa čak i cijeli život, a posljedica nedjelovanja tj. ne preuzimanja odgovornosti za vlastiti život najkraći je put za trajno siromaštvo. Od toga se izravno ne umire, ali se živi dugo i loše.

U tom smislu svoju koncepciju siromaštva ponudio je i antropolog Oscar Lewis koji je o fenomenu siromaštva govorio kao o *sistemu pozitivne povratne sprege* (Haralambos, 1994:155 - 158). Prema Lewisu, siromasi institucionaliziraju svoje stanje te u skladu s tim stvaraju poseban set normi i vrijednosti, iz kojih ne mogu, a ponekad i ne žele izaći. Ponuditi im financijska sredstva u cilju izlaska iz ovakve situacije, što bi mogla biti jedna od mjera socijalne države, u tom slučaju im nije ni od kakve koristi, odnosno će postignuti učinak biti upravo suprotan željenom. Takve akcije će ih samo dodatno zadržati u postojećoj situaciji, baš po slikovitoj ali istovremeno vrlo korisnoj usporedbi da je takva mjera kao da ste siromahu ponudili ribu umjesto da ste ga naučili kako da sam sebi ulovi ribu. Redistribucija po svojoj definiciji radi upravo to. Siromaštvo, dakako, nije i ne može biti samo problem siromašnih već je to oblik društvene nejednakosti za koju dio odgovornosti ima i društvena zajednica. Ipak, akcije koje je nužno provesti radi izlaska iz siromaštva u pravilu spadaju na same siromašne osobe. Čekanje restrukturiranja koje obavlja društvena okolina kroz sustave socijalne skrbi kako bi se pomoglo dokidanju siromaštva posve liči čekanju Godota. A sjetimo se i mogućnosti da je siromaštvo ponekad i namjerna politika u cilju držanja vlastitih građana u stanju ovisnosti.¹²⁸ Osim što je ponekad siromaštvo jedan od oblika državne kontrole nad svojim građanima, ono sa sobom donosi i osjećaj nemoći što je pogubna pozicija za one koji se nađu u stanju neimaštine. Sama činjenica dodatnog rada kako bi se siromaštvo izbjeglo često ne donosi željene rezultate jer je poznato da siromašne osobe u pravilu rade puno veći broj radnih sati od onih koji su imućniji (što je već prikazano na Slici br.18). Stoga prava mjera rizika od siromaštva za neku osobu rijetko može biti povećani broj radnih sati. Poznato je da su glavni rizici za siromaštvo dob, nezaposlenost (naročito ona dugotrajna) te neobrazovanosti. Sve su to preduvjeti koji pogoduju depriviranosti i društvenom isključenju što pogađa dijelove stanovništva u svim zemljama svijeta, posve nezavisno je li riječ o apsolutnom ili relativnom siromaštvu (Haralambos, 2002:290 – 291).

---

¹²⁸ Sličan aktualni primjer stvaranja pokornih građana je i američko držanje djela stanovništva u stanju ilegalnosti (mahom meksički ilegalnu useljenici u Americi kojima se ne odobrava radna dozvola). Računa se da ih ukupno u svakom trenutku ima više od deset milijuna. Takvi potezi od strane države lako se mogu čak i ekonomski iskazati jer je cijena rada ilegalnih useljenika nekoliko puta niža nego kod radnika sa dozvolom za rad.

U sociološkom smislu vrlo su zanimljivi nalazi mnogih istraživanja koji nas upućuju na zaključak da spremnost za preuzimanjem rizika i tolerancija na rizike ovise o dva čimbenika: spolu i dobi. Pokazalo se da su žene znatno opreznije od muškaraca, dok su ljudi u trećoj životnoj dobi puno manje voljni riskirati u odnosu na mlađu populaciju (Zrinščak, 2006.). Ovo potonje je posve razumljivo; starije osobe imaju sasvim drugačiju životnu perspektivu i očekivanja od budućnosti u odnosu na mlade. Ipak, ovakvi rezultati znanstvenih analiza daju nam tek opću i uvjetnu sliku pravog stanja. Postoje mnoge osobe ženskog spola koje su uspjele sa svojim poduzetničkim idejama (bez obzira o kojoj vrsti poduzetništva se radi)¹²⁹, čak i u uvjetima koji im uopće nisu pogodni. To, dakako, govori o značajnoj osobnoj hrabrosti, koja je znanstvenim mjernim instrumentima često posve nedohvatna. Isto tako, veliki poduzetnički projekti nisu nužno vezani uz mladenaštvo (i sve što se uz to podrazumijeva), već nastaju kao reakcija na neispunjenost vlastitih snova. Kaže se da kriza srednjih godina nastaje upravo na temelju osobnog nezadovoljstva sa razinom do sada ispunjenih životnih ciljeva. Osobe srednje i treće životne dobi svojim stvaralaštvom kao da ispočetka žive svoju mladost, a za što nikada nije kasno. Naročito ako se nađete u situaciji da ste ostvarili mnoge svoje ideale (posao, obitelj, kuća...) i ustanovite da ste zbog tako postavljenih ideala u financijskom (i emotivnom) škripcu.¹³⁰

Rijetko se spominje podatak da se prosječna američka obitelj s dvoje djece (srednje obrazovani roditelji od kojih barem jedan radi) nalazi na 3 mjeseca od bankrota. Dovoljno je da ne dobiju svoju nadnicu za rad i već se nalaze u stvarnoj rizičnoj situaciji (Santini, 2007.). Stoga postaje jasno da upravljanje rizikom postaje najvažnija vještina koja će ljudima omogućiti život u blagostanju (Beck, 1992.).

Činjenica je, međutim, da čak i uz ovu jasno prezentiranu informaciju, mnogi ljudi, pa i javni djelatnici koji svojom primjerom žele pokazati kako valja živjeti, nemaju u svojem viđenju ideju što točno preuzimanje rizika i upravljanje njime znači. Tako smo u javnosti¹³¹ mogli čuti i mišljenja pojedinih hrvatskih sindikalnih čelnika nalik ovima:

Siromašni građani, kada im dođu računi na naplatu mogu odabrati samo između dvije opcije:

- 1) dodatno restriktirati ionako siromašni budžet tj. smanjiti potrošnju i pritom si otežati život ili
- 2) ne otvoriti vrata inkasatorima i čekati iskapčanja.

---

¹²⁹ U ovom kontekstu biti poduzetan može označavati i spremnost npr. na prokreaciju.

¹³⁰ Još od Sokratovog vremena postoji izreka da čovjek uglavnom želi ono što mu uopće nije potrebno, što ustanovi tek kada "već sve ima", a još ostaje isprazan i naravno da je tada bitno pitanje što je to što nedostaje.

¹³¹ Emisija *Otvoreno*, HTV 1 - 3. siječanj 2007. godine.

Sigurno je da postoje i druge opcije osim u ovom citatu naznačenih, a koje nisu spomenute jer ih se vjerojatno niti ne vidi. Osnova ekonomije je da se potencijalni dug (odnosno računi koji redovno dolaze na naplatu) može dokinuti ili smanjenjem troškova ili povećanjem prihoda. Međutim, ponuđena opcija odnosila se isključivo na prvu soluciju odnosno smanjenje troškova (vjerojatno vođeno logikom da se čovjek može pokriti samo onoliko koliko mu je pokrivalo dugačko). Odabir neotvaranja vrata inkasatoru niti nije stvarni prijedlog, već je ovakav izričaj vjerojatno trebao poslužiti kao stilska figura kojom bi se valjda trebala opisati bezizlaznost situacije. To što nema proširenog broja mogućih opcija proizlazi iz činjenice priklanjanja konceptu da će se samo netko drugi brinuti za živote građana (možda obitelj, država, poslodavac, crkva ili netko drugi).

O ulozi i uspjesima koje su u proteklih petnaestak godina imali hrvatski sindikati i sindikalisti, mnogo se govori, a naročito u odnosu na snagu sindikalne scene u europskim zemljama ili čak u Sjedinjenim Američkim Državama. Sindikati u Sjedinjenim Američkim Državama su, bez obzira na njihovu kapitalistički uređenu ekonomiju, važan faktor društvenog života, što je naročito dobro vidljivo u predsjedničkim kampanjama kada potencijalni predsjednici itekako nastoje pridobiti podršku njihovih sindikalnih središnjica.¹³² Američki sindikati su uistinu preuzeli ulogu za koju su i namijenjeni, jer osim što je njihovo djelovanje besprijeckorno kada se radi o pravu radnika na isplatu dogovorene nadnice, oni svojim članovima osiguravaju i kreditne linije (kroz posebne investicijske kuće koje ulažu prikupljena sredstva od svojih članova). To sve se događa u istoj Americi u kojoj se može čuti i stav uprave Wal-Marta (najvećeg američkog maloprodajnog lanca i najvećeg privatnog poslodavca u Sjedinjenim Američkim Državama) da radnicima ne treba sindikat jer:

Naša je filozofija da samo nezadovoljni članovi žele pristupiti sindikatu (Čečuk, 2002).

Do sada se o hrvatskim sindikatima uglavnom progovara u negativnom kontekstu, jer su njihovim radom nezadovoljni svi socijalni partneri – poslodavci, radnici i država, svatko iz svog razloga, naročito ako se njihov rad i postignuti rezultati pokušavaju uspoređivati sa

---

¹³² Povijesni je kuriozum da je utemeljitelj Američke federacije rada Samuel Gompers bio američki poduzetnik židovskog podrijetla, a ujedno je bio tadašnji najveći američki proizvođač cigara. Isto tako je, primjerice i Robert Owen, osnivač utopijske zajednice "New Harmony" 1825. godine u Indijani koji se zalagao za dokidanje, kako je sam smatrao, tri najveća zla: rigidne religije, institucije braka i privatnog vlasništva, bio škotski poduzetnik, industrijalac i vlasnik najveće britanske pamučne industrije.

rezultatima drugih sindikalnih zajednica u Europi i naročito s obzirom na njihov nezaobilazni potencijalni doprinos za postizanje socijalnog partnerstva (Zrinščak, 2005.a; str 175-188).

Tome su zasigurno doprinijeli i stavovi čelnništva Saveza Samostalnih Sindikata Hrvatske, koji su također u javnost plasirali misli poput onih da ničiji rad u Republici Hrvatskoj ne vrijedi 207.000,00 kn mjesečno baš i da se radi 26 a ne 24 sata dnevno.¹³³ Prema važećim zakonima Republike Hrvatske, ako pojedinac poduzetnik uredno podmiruje sve svoje građanske obveze prema državi, u smislu plaćanja poreza i doprinosa, i ako je posao kojim se bavi legalan, ne postoji gornji limit visine primanja. Postoji instrument minimalne, ali ne i maksimalne plaće. Poruka koju je javno odaslala nije u duhu razvijanja poduzetničke klime u Republici Hrvatskoj, a na kojem se temelji njen put u europske integracijske procese, jer vođeni ovakvom logikom, ispada kako svi oni koji smatraju da njihov rad vrijedi toliko ili više (i čiji poslovni rezultati to potvrđuju), nemaju mjesta u Republici Hrvatskoj. Budući da kod nas, po riječima naših sindikalnih čelnika ne postoji taj kome pristaje tolika plaća, očito bi svoju sreću morao potražiti negdje drugdje te će očito svoj porez također plaćati negdje drugdje. Time bi Republika Hrvatska ubrzo ostala bez potencijalno najvrjednijeg djela poduzetničke elite (koja bi trebala stvarati novu dodanu vrijednost i od koje bi koristi mogli imati i drugi hrvatski građani). Ipak, jasna je namjera sindikalista kada se poziva na (ne)moralnost i izostalu društvenu solidarnost kroz (ne)srazmjer isplaćenih dohodaka između predsjednika uprava i menadžera pojedinih tvrtki i njihovih zaposlenika.

Ali, upravo je i ovo područje u kojem se može naići na dodatni niz nepovoljnih utjecaja dosadašnjih aktivnosti koje provode domaći sindikati. Npr.: pokušaj uvođenja ograničenja menadžerskih primanja u tvrtkama iz potpuno privatnog sektora¹³⁴ ili pokušaji koji su se razrađivali cijeli niz godina da se uvede zabrana rada nedjeljom (uz Crkvenu podršku¹³⁵) i to u

---

¹³³ Aludirajući pritom na jednog hrvatskog poduzetnika iz sektora trgovine.

¹³⁴ Osim što je ovaj zahtjev već jednom bio odbijen od strane Ustavnog suda Republike Hrvatske, ostaje činjenica i to da su menadžeri u dioničkim društvima prvenstveno odgovorni svojim upravama te ostalim dioničarima, koji u svakom trenutku mogu osporavati iznose koji menadžeri dobivaju, ako oni nisu zadovoljni sa rezultatima njihovog rada. S druge strane ti isti dioničari imaju pravo nagraditi menadžere koji vode tvrtku i to u znatno većem iznosu nego što to predlažu sindikalisti.

¹³⁵ Crkva je, očito iz političkih razloga, pokušala i uspjela na sebe preuzeti ulogu ravnopravnog socijalnog partnera, što ona u sekularnom društvu nikako ne bi trebala imati. Crkva ima ogroman moralni utjecaj u društvu, naročito u situaciji kada se, kao što je to slučaj u Republici Hrvatskoj, oko 80% pučanstva izjašnjava kao kršćani vjernici. Ipak, Crkva ne bi trebala biti u poziciji kreatora jednog vrlo svjetovnog zakona kao što je to Zakon o trgovini. To naročito u situaciji kada se s njihove strane promovira zabrana rada nedjeljom, a da se pritom ta

ime zaštite prava radnika. Tražiti zabranu rada u ime zaštite rada je čisti *nonsense* (kod čovjeka prilično već uobičajen, kao npr. vođenje rata zbog mira). Rad se plaća, a prekovremeni rad se plaća dodatno po dodatnoj stopi (što važi za svih sedam dana u tjednu), a ne zabranjuje. Sindikati (i poslodavci) su tu zbog zalaganja za pravo na rad i nikada si ne smiju dopustiti zalagati se za one zakonske propise i odredbe koje umanjuju pravo na rad i koji dovde u pitanje radna mjesta. To stoji u osnovi logike za sve socijalne partnere: poslodavce, koji pružaju ljudima priliku za rad, posloprimce, koji daju svoje znanje i vrijeme poslodavcu u zamjenu za novac te državu koja stvara zakonski i pravni okvir da bi poslovanje moglo funkcionirati.

Osim ovakvih lutanja unutar same sindikalne scene, njihov rad je dodatno otežan činjenicom:

...što je sasvim očito da je pregovaračka moć gotovo svih zapadnih sindikalnih pokreta pretrpjela dramatičan i sve brži pad otkad je otpočela globalizacija (Gray, 2002:104).

Tražeci na "mreži svih mreža" – na internetu, informacije o europskim integracijskim procesima, lako se može naići na sajtove, pa čak i one službene, u okviru kojih korisnici tih internet portala mogu slobodno izražavati svoja mišljenja i tražiti druge ljude za pomoć ako ih nešto zanima vezano uz Europsku uniju. Tako sam, između ostaloga, naišao na temu "Što očekujete od Europske unije?" u sklopu web stranica nekoliko poslovnih novina u Republici Hrvatskoj, ali i u zemljama Europske unije, na kojima i mladi iz Europske unije i oni izvan nje slobodno promišljaju o svojoj budućnosti. Jedan takav post, u kojem korisnik portala odgovara drugom korisniku na njegove pretpostavke, privukao mi je pažnju, jer je izravno povezan s temom ove doktorske radnje. Stoga ga prenosim u cijelosti:

Korisnik 1: Od EU očekujem to da ću moći otići u zemlju u kojoj ću biti siguran da kada se razbolim neću doći u situaciju da moram pronalaziti tisuće eura kako bih se operirao.

Korisnik 2: Ovo što ste napisali pokazuje da niste upoznati sa temeljima Europske unije. Naime Europska unija ne ide prema socijalnoj državi nego prema neoliberalizmu, sve u cilju da bi mogla opstati i biti konkurentna SAD-u, Japanu i, u novije vrijeme Kini, Rusiji i Indiji. Slobodno zaboravite da će besplatno liječenje i druge socijalne beneficije biti iole dostupne. Socijalna država (welfare state) je prošlost. Nikada više neće biti onakvih socijalnih davanja kao što ih je bilo, a i ova koja sada postoje se rapidno smanjuju tj. reduciraju pod utjecajem nove ekonomije

---

zabrana neće odnositi na djelatnike Crkve tj. svećenike koji će mise i dalje obavljati nedjeljom, a da istovremeno za pružanje svojih usluga neće izdavati račun (tj. neće plaćati nikakav porez državi).

koju, kao simboli, predvode MMF, WTO i WB. Sama ideja ujedinjenja Europe jest bila da se više nikada ne vodi rat u Europi, a danas je ona projekt stvaranja tzv. meta-države u budućem globaliziranom i neoliberalnom svijetu. Europa se ujedinjuje jer pojedinačno nijedna država Europe nije relevantan faktor u međunarodnim zbivanjima. Samo se zajedničkim nastupom mogu zadržati kakve takve pozicije u svijetu.

Kako god da društvo odluči preraspodjeljivati svoj BDP, prije nego se dijeli mora se stvoriti ono što će se dijeliti. Koliko će se stvoriti, to ovisi o poduzetnicima. Ako želite osigurati dobar život svima, onda je zadatak države da osigura pravila igre za one koji su spremni preuzeti rizik i otvaraju nova radna mjesta. Svaka vlada moći će i na socijalnom planu ostvariti upravo onoliko dobre rezultate koliko pozitivnu poduzetničku atmosferu uspije ostvariti. Ta je činjenica potpuno neovisna o tome je li netko socijaldemokratskog, konzervativnog ili neoliberalnog svjetonazora. Ovo je danas stvar informiranosti, a ne uvjerenja. svaki državni proračun najbolje se puni tako da se poduzetništvo porezno rasterećuje, a ne tako da se poduzetnicima nameću dodatni porezi, povećavaju rizici te da im se podcjenjivački docira i žigoše ih. Nevjerojatno je da postoje hiperregulativne države koje smatraju da je raspodjela nacionalnog bogatstva važnija od njegove proizvodnje.

(Izvor: www.poslovni.hr/forum)

Iako je ovaj gore citirani tekst vrlo vjerojatno došao iz pera ljudi koji nisu direktno educirani iz politološke ili sociološke struke, na izravni način i sasvim jasno ocrtava dva stava i dvije različite vrste očekivanja koje mladi upućuju prema životu u Europskoj uniji.

U ekonomiji modernog doba cijena znanja sve više raste dok cijena roba sve više pada. Znanjem upravlja pojedinac koji ima izravnu moć samo nad jedinim resursom – svojim vlastitim umom. Prosječnost više nije dovoljna. Odmaknuti se od norme znači imati petlju, a prije svake kreativnosti dolazi osobna hrabrost. Već, u ovom radu, citirana knjiga *Funky Business* svoju koncepciju razvoja čovjeka unutar novonastajućeg svjetskog gospodarstva temelji na ideji da "kapital pleše samo sa darovitima", te da se bogatstvo stvara mudrošću vlastitih životnih odabira. Svatko od nas svakodnevno donosi na tisuće odabira. Nekih smo svjesni, a glavninu odabira i odluka donosimo na podsvjesnoj razini. Ljudi uglavnom robuju vlastitim idejama i jedino sami imaju moć promijeniti ih. Često se pokazalo da je tzv. pozitivni stav čak važniji od ostalih naših sposobnosti i da može imati znatan utjecaj i na širu društvenu zajednicu.

Djelatnost poduzetnika može na zdrav način zahvatiti u socijalni organizam samo kada u njegovom životu djeluju snage koje na najbolji mogući način pospješuju pokazivanje njegovih individualnih sposobnosti. To se može zbiti

kad postoji ono područje socijalnog organizma koje sposobnom čovjeku daje slobodnu inicijativu za upotrebu svojih sposobnosti. Ako politička država zahvaća u to područje, tada nužno s njome suodlučuje i njezino nerazumijevanje za djelatnosti individualnih sposobnosti (Steiner, 1993:65).

Dosad spomenuto poduzetništvo u životu građana je većim djelom bilo vezano uz preuzimanje poslovnog rizika. Međutim, biti poduzetan se ne odnosi samo na poslovni aspekt ljudskog djelovanja, već je preuzimanje inicijative stil života koji je zastupljen u svim područjima života, a naročito se to odnosi na one segmente za koje je inicijativu od građana javno na sebe preuzela socijalna država. Tako se od građana očekuje da će u sve većoj mjeri sami upravljati rizičnim ponašanjima vezano uz njihovo zdravlje, osiguravanje krova nad glavom, stvaranje potomstva, stvaranje ekonomske osnovice za život, pa čak i uz organiziranje civilnog društva koje je u stanju pokretati akcije vezane za poboljšanje kvalitete života u društvenoj zajednici. Upravo poduzetne osobe često su one koje (p)ostaju dosljedne svojim uvjerenjima, a ne određenom izvoru političke moći, što ih izdvaja iz mnoštva. Zato se njima otežano može manipulirati. Taj odabir, svjestan ili ne, sa sobom donosi vjerojatnost preuzimanja dodatnog rizika. Veći rizik sa sobom donosi i vjerojatnost većeg benefita i to praktički u svakom pogledu.¹³⁶

---

¹³⁶ Ovo je vjerojatno izvorište za misao da tko riskira, profitira.

6. PERSPEKTIVE IDEJE SOCIJALNE DRŽAVE I NJEZIN POTENCIJAL ZA EUROPSKO JEDINSTVO

Slika br. 34: Socijalna država - ideali koji blijede?

Pri odabiru naslova ovog poglavlja, u kojem opisujem moguću europsku budućnost, odabrao sam termin *jedinstva* kao moguće mjere za potencijal doprinosa socijalne države Europskoj uniji. Iako mi to nije želja, pojam jedinstva mogao bi sa sobom donijeti teoretske prijemore, naročito ako ga se shvaća u sociološkom ili politološkom smislu. Dakako, kada se govori o pravnim i političkim institucijama kao što su to institucije Europske unije, ovaj pojam bi se upravo tako i trebao tretirati jer je njegov sadržaj bitno određen kontekstom u kojem se on primjenjuje. Tako bi se rasprava putem ovog termina mogla pretvoriti u razgovor o federalnom ili konfederalnom pravnom uređenju Europske unije; usklađivanju pravnih, poreznih, socijalnih i svih ostalih sustava u Europskoj uniji; mogli bi preispitivati stav o "ujedinjenosti u razlikama" što promovira Unija, te ga pokušati konfrontirati sa idejom pretvaranja Europe u jedan "melting pot" sustav u kojem bi se izgubile različitosti kao vrednote po sebi, a promoviralo neko još uvijek nedefinirano unificirano društvo. Sve su to vrijedne teme koje imaju svoje mjesto u ovom doktorskom radu, ali mi je trenutno želja preispitati moguće jedinstvo građana Europe koje bi proizašlo iz Europljana samih i sasvim nezavisno od institucija koje su si uzele u zadatak da ih predstavljaju pred nekim drugim Europskim institucijama.

Kroz prethodna poglavlja ovoga rada, prikazan je sam fenomen i povijest socijalne države i europskih integracijskih procesa, kao i razina uspješnosti realizacije ovih dvaju sveobuhvatnih projekata u odnosu na povijesne okolnosti i željene ciljeve. Ovi procesi nisu niti približno dovršeni. Takve su prirode da se čini da dok je na svijetu ljudi postojati će koncepti, namjere i ponuđene metode putem kojih će se ljudi međusobno integrirati (ili razilaziti, skrbiti jedni o drugima ili međusobno se zanemarivati pa i poništavati). Možda je ovo iskaz dualne prirode čovjeka, što se posljedično reflektira na sve što on radi, pa tako i na institucije koje osmišljava, međusobne odnose koje kreira sa svojom okolinom i na sve ono što ostvaruje putem svoji djelatnih akcija. Ipak, ta njegova dva lica samo su, simbolično govoreći, lice i naličje iste medalje. Čovjek je *jednota* ili koristeći se filozofskim terminom, on je *Jedno*. Na taj način iako je odjeljiv od svega što ga okružuje (već i na razini tjelesnosti), istovremeno čovjek je u potpunosti i sa svime povezan. I upravo iz toga, moguće, proizlazi potraga za spomenutim jedinstvom iz naslova ovog poglavlja. To su, iz dubine srca, osjećali i znali izreći mnogi, a mi se prisjećamo onih izričaja koji na specifični način odudaraju svojom jasnoćom i pogađaju bit. Tako je John Donne (1572. – 1631.), britanski pjesnik i propovjednik govorio:

Nijedan čovjek nije otok, sasvim sam za sebe; svaki je čovjek dio kontinenta, dio Zemlje; ako More odnese grudu zemlje - Europe je manje, kao da je odnijelo kakav rt, posjed tvog prijatelja ili tvoj vlastiti, smrt svakog čovjeka smanjuje mene, jer sam obuhvaćen u čovječanstvu. I zato nikad ne pitaj kome zvono zvoni; Tebi zvoni (Donne, Meditacije XVII).¹³⁷

Izvor: <http://www.online-literature.com/donne/409>).

John Donne je znao ono što moderna znanost cjelinom svog metodološkog instrumentarija tek pokušava dokazati. Sociologija, politologija, ekonomija, psihologija, pa i prirodne znanosti poput fizike, kemije, biologije i genetike na istom su tragu pokušaja da ustanove što nas to međusobno tako istinski i duboko povezuje. Genetika je u tom smislu, na temelju otkrića o genetskoj strukturi živih bića, napravila veliki iskorak u XX. stoljeću te nam je dodatno približila potencijalne argumente o tome da smo svi mi znatno više povezani nego što smo u stanju i pomisliti. Na isto nas upućuju praktično sve svete knjige, sasvim nezavisno od kulturološkog izvora.

---

¹³⁷ Ovaj citat posebno je nadahnuo poznatoga pisca Ernesta Hemingwaya koji je jedan od svojih romana nazvao *Kome zvono zvoni* u kojem se govori o vremenu španjolskog građanskog rata u kojem je Hemingway radio kao vojni dopisnik mnogih američkih listova. Tako je izvorna misao pjesnika Johna Donne postala popularna i prepoznatljiva upravo preko Hemingwaya.

Ta međusobna povezanost među ljudima (a posljedično i sa svim živim bićima) jedno je od izvorišta ideje socijalne države, fenomena kojim se bavim u ovom doktorskom radu, i to bez obzira na već utvrđeno – da je nastanak socijalne države imao i političke elemente koji nemaju izravne poveznice sa sviješću o međuljudskom zajedništvu već sa interesima druge prirode koji govore sve jezike i igraju sve uloge, pa stoga nije čudno što su našli svoj izričaj i kroz koncept koji se poziva na odgovornost ljudi prema svojim bližnjima. Sredina XIX. stoljeća, kada je čovjek, po prvi puta u svojoj povijesti, tehnološki toliko napredovao da je veliku većinu poslova koje je prije obavljao čovjek svojim radom, mogao zamijeniti stroj, ispostavila se kao naročito pogodno vrijeme za to. Došlo je do alijeniranosti čovjeka od njegovog radnoga mjesta, a kroz to i do ozbiljnog otuđenja od društvenog okruženja i svrsishodnosti njegovog postojanja, jer je na svojevrsni način došla u pitanje i svrsishodnost čovjekovog rada (Olleman, 1976.; Sergejev, 1986.). Kako je velikoj većini ljudi izvor egzistencije upravo njihov rad, gubitak posla je označavao i gubitak osnovnih sredstava za održavanje života, a ne manje važno i gubitak dostojanstva. Pozicija u kojoj su se našli stanovnici Europe i drugih zemalja gdje je nastupila tehnološka revolucija kad tad je morala izaći na vidjelo, što se i dogodilo tijekom revolucionarnih godina XIX. stoljeća. Razumijevanjem problematike izdvajali su se mnogi vrsni pojedinci između koji i Auguste Comte, kasnije nazvan "ocem" sociologije kao moderne znanosti, koji je osjećao da je nužno napraviti socijalne promjene kako bi se izbjegla potencijalno velika nesreća. Možda je to razlog što je ustvrdio da živjeti za druge nije samo zakon dužnosti već i zakon sreće (Fiamengo, 1987.).

Ova misao poučna je i danas, kada su se povijesne okolnosti promijenile, ali suština problema gotovo da je u potpunosti ostala ista. Odgovornost za druge tako je postala krucijalna tema društvenih znanosti jer iz najbolje želje da se pomogne bližnjima te iz našeg osjećaja vlastite odgovornosti za druge, ili samo uz takvu argumentaciju, ljudski je rod stvorio i najhumanija i najkrvoločnija dijela (Altaras, 2007).

Svjetske države osim što imaju funkciju održavanja sustava vlasti, trebale bi također štititi svoje građane od mogućih oblika ugroze. To ipak nije smetalo da se u ime očuvanja svjetskih država tijekom XX. stoljeća pobije 170 milijuna ljudi; više nego u svim ratovima zajedno (Šimonović, 2005:40).

U takvim okolnostima i sa jasnoćom što su sve do sada ljudi bili u stanju napraviti jedni drugima, stižemo do pitanja: je li socijalna država instrument humanosti i u kojem trenutku može poprimiti i neke druge osobine? Zapravo, pitanje je u kojoj je mjeri socijalna država

možda tek politički ideal? I to ne u smislu da će se putem socijalne države realizirati država blagostanja, jer u tom kontekstu tek država blagostanja predstavlja svojevrсни politički ideal, već bi se politički idealizam socijalne države mogao sastojati u pokušaju preuzimanja odgovornosti za živote ljudi, što je dio njene definicije. Vlade svijeta učestalo kao svoje političke ciljeve navode ideale tj. utopijske vizije kao što su: "Siromaštvo staviti u povijest"; "Svijet bez gladi do 2015."; "Škola za sve"; "Zdravlje za sve" i sl.¹³⁸ Sve su to ciljevi koje je vrijedno pokušati ostvariti i tek kada nada u njihov uspjeh nestane figurativno možemo reći da je s nestankom nade nestao i čovjek. To moguće "opadanje utopije" dubinski pogađa smisao povijesnog vremena (Kalanj, 2004:22).

S jedne strane, ljudima treba njihova utopija kao poticaj za budućnost, dok s druge strane, ogledajući se u utopijskoj viziji ljudi nerijetko zaboravljaju na vlastite snage i snagu postojećeg trenutka.

Upravo ovakvu dvostruku funkciju ima i socijalna država. Ona svakako pruža ljudima ideju o tome da će se u slučaju nevolje za njih naći modeli zaštite, s obzirom na mogućnosti koje im je u stanju pružiti njihova okolina. Ipak, socijalna država sudjeluje i u stvaranju okruženja u kojem pojam o potencijalnoj tuđoj odgovornosti umanjuje našu volju i sposobnost da se sami skrbimo o sebi odnosno nas na izravni način invalidizira.

Ovakvi stavovi nisu samo opća mjesta u popularnom diskursu već svoj jasan odraz imaju i u postojećem zakonodavstvu. Tako, primjerice, naš Zakon o socijalnoj skrbi (NN 73/97) u članku 4 izričito napominje:

(1) Svatko je dužan brinuti se za zadovoljavanje svojih životnih potreba i potreba osoba koje je po zakonu ili po drugoj pravnoj osnovi dužan uzdržavati.

(2) Svatko je svojim radom, prihodima i imovinom dužan pridonositi sprječavanju, otklanjanju ili ublažavanju vlastite socijalne ugroženosti, kao i socijalne ugroženosti članova svoje obitelji, posebice djece i drugih članova obitelji koje se ne mogu sami o sebi brinuti.

Ovaj zakon nedvosmisleno upućuje građane da im je prvi zadatak pobrinuti se za sebe i to ne kao izraz egoizma već kao osnove za stvaranje pretpostavki da bi mogli biti funkcionalni, kao osobe i kao građani. Tek kada su to u stanju, građanima je dužnost pomoći onima oko sebe; svojoj obitelji ili onima o kojima skrbe.

---

¹³⁸ Ovo su neki od naslova korištenih u kampanjama međunarodnih institucija (poput Ujedinjenih nacija) i Vlada nacionalnih zemalja Europske unije te zemalja kandidatkinja.

Pri tom jednako mislim i na skrb o vlastitoj obitelji ali i na onaj segment društva koji će praktično uvijek biti u ovisnosti o nekom obliku socijalne skrbi, kao što su to osobe sa stopostotnom invalidnošću (sasvim bez obzira na uzrok tj. izvor nastanka njihovog invaliditeta), osobe sa značajnim stupnjem mentalne retardacije, bolesnici u terminalnoj fazi bolesti, napuštena djeca bez ikojeg skrbnika ili osobe u dubokoj starosti. Svi su oni na svoj izravni način vrijedan dio zajednice koji čine njeno bogatstvo te se ljudska humanost, iz koje proizlazi razlika između nature i kulture, upravo očituje u našoj potrebi, želji i moći da ih u što većoj mjeri uklopimo, (uključimo tj. vršimo mjere inkluzije) u zajednicu. Ipak, svi oni i u svim društvima svijeta predstavljaju značajnu manjinu u ukupnoj populaciji te im je društvo gotovo u pravilu sposobno pružiti višestruku potrebnu skrb. Ta skrb ima svoju cijenu. I prirodno je da teret te skrbi, odnosno njen trošak, snosi zajednica na temelju međuljudske (međugeneracijske) solidarnosti. Tim više što postoji rizik da svatko od nas postane osoba s posebnim potrebama, rješivim često tek putem usluga socijalne skrbi (bilo što imamo sreću pa doživimo duboku starost ili imamo tu nesreću pa se dogodi neki oblik invaliditeta). U ime te solidarnosti, baš kao u ime Boga ili mira ili ljubavi, ljudi su tijekom povijesti pokretali različite akcije; od humanitarnih kampanja,¹³⁹ pa sve do ratova. Za očekivati bi bilo da u zajednicama u kojima država troši gotovo 50% ukupne novostečene vrijednosti (BDP-a), a od toga na plaće u javnom i državnom sektoru te za mjere socijalne skrbi odlazi do 45%, da su usluge koje dobivaju osobe u stanju potrebe na zavidnoj razini. Međutim, to nije slučaj (Lokin, 2000.).

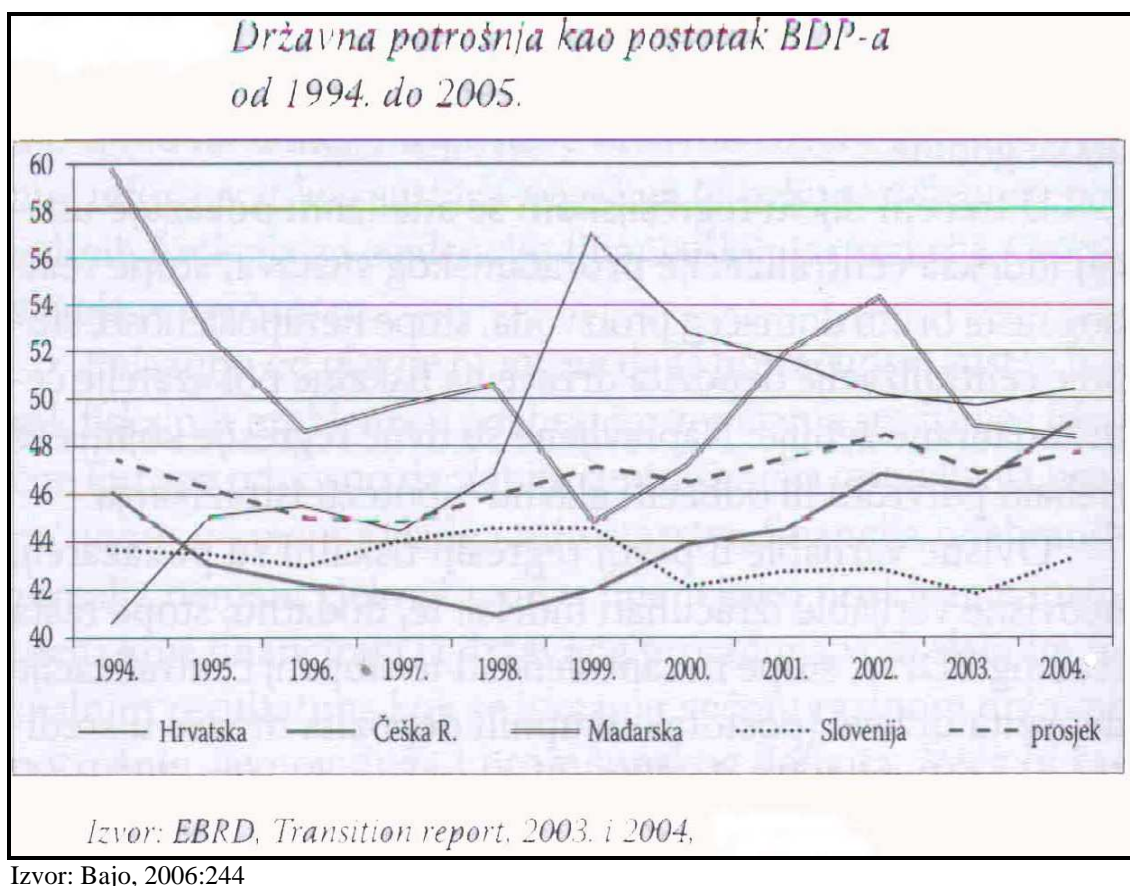
U znanstvenoj literaturi ali i u dnevno političkom govoru primjetno je da se učestalo kao izraz uspješnosti provođenja socijalnih politika koristi argument povećanja iznosa davanja za socijalne programe, bilo da je riječ o bruto iznosima ili iskazanima kao omjer u odnosu na BDP neke zemlje. Ova povećanja su statističke činjenice koje su potvrđene u brojnim službenim dokumentima nacionalnih i europskih statističkih ureda i primjetna su u velikom broju različitih sektora u kojima djeluju mjere socijalnih država (povećanje davanja za najsiromašnije, za nezaposlene, za izgradnju stanova, davanja roditeljima, povećanje doplata za djecu i mnoge druge mjere). Iz perspektive zdravog razuma ovakve akcije i djelovanja su uvijek pozitivno vrednovana i to je neupitno. Uvijek je bolje imati više novca za neki socijalni projekt nego da novca nedostaje. Pa ipak, ovdje se vrlo lako upada u logičku zabludu koja

---

¹³⁹ Primjerice, Band Aid je poznata Britansko – Irska pop grupa koja je počela organizirati koncerte, a prikupljena sredstva su se donirala u humanitarne svrhe, poput zaštite gladne, bolesne i napuštene afričke djece, očuvanje zdravlja ljudi, zaštite okoliša i drugo. Danas je Band Aid postao sinonim za humanitarni rad.

otkriva upravo obrnuti prirodu stvari. Podatak o povećanim socijalnim troškovima i izdacima ne govori mnogo o potencijalnom povećanju kvalitete pružene socijalne usluge. S druge strane ovakvi podaci nam puno govore o činjenici da postoji snažno iskazana potreba za nekim oblikom socijalne zaštite što znači da postoji povećani broj onih koji su socijalno ugroženi. Upravo je to objašnjenje zašto se u vrijeme ekonomske stagnacije ili krize u pravilu socijalni izdaci povećavaju dok u vrijeme ekonomskog prosperiteta iznos tih izdataka opada. Tako povećanje socijalnih izdataka postaje jedna od mjera prisutnosti ekonomske krize, pa nam se nije za veseliti činjenici povećanih socijalnih izdataka. Zapravo, mogli bismo tvrditi upravo obrnuto, da ponovno ojačavaju mjere "pasivne socijalne države" dok su mjere "aktivne socijalne države" očito zakazale. Ono čemu se možemo veseliti jest, primjerice, smanjenje broja zahtjeva za pomoć novonezaposlenima jer to znači da je novonezaposlenih manje. Pritom, dakako, treba biti oprezan da moguće smanjenje socijalnih davanja nije rezultat jednostrane vladine odluke (npr. u smislu mjera štednje) ili puke promijene u metodologiji kojima je cilj smanjivanje državnih izdataka i nemaju poveznicu sa stvarnim poboljšanjem ekonomske situacije ili smanjenjem broja osoba s potrebom za dodatnom socijalnom pomoći.

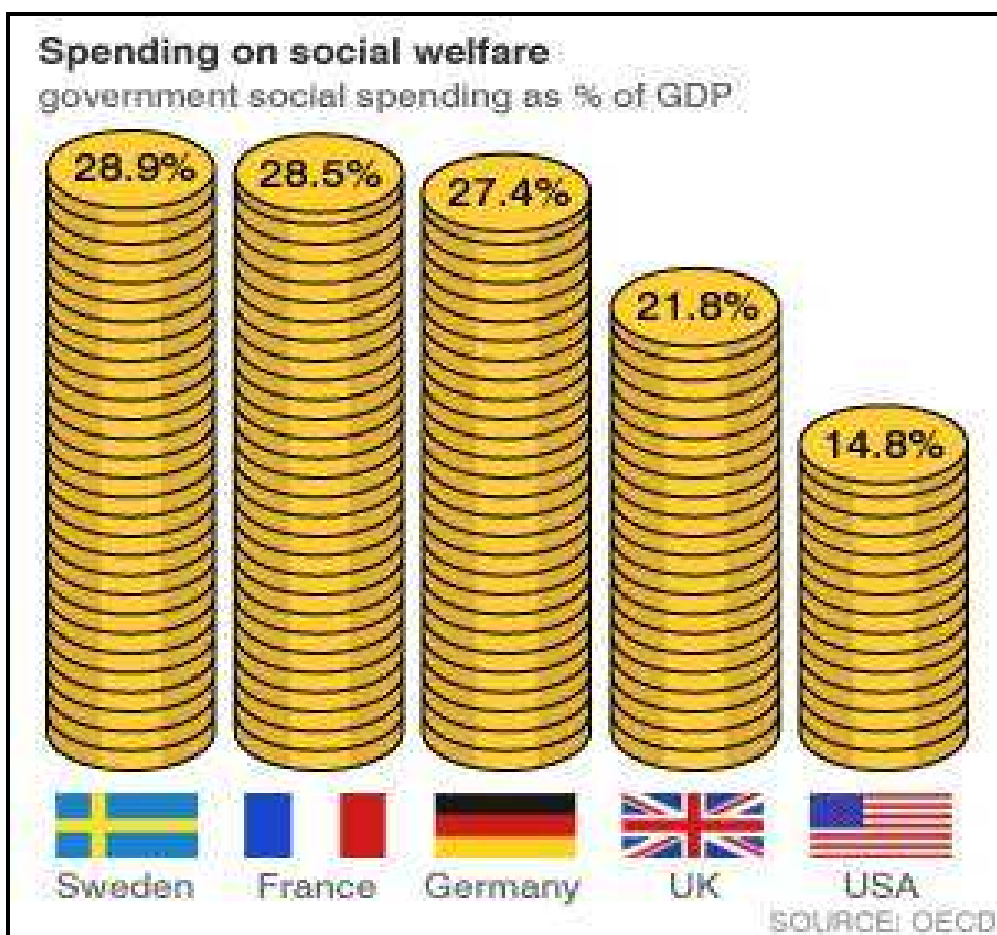
Slika br. 35 pokazuje koliki udio u BDP-u predstavlja potrošnja države (odabrani primjeri) što je važan podatak u smislu prepoznavanja snage koncepta redistribucije te utjecaja države na gospodarski život neke zajednice.

Slika br. 35: Državna potrošnja kao postotak BDP-a od 1994. – 2004. godine

Prema podacima Ministarstva financija Republike Hrvatske iz proračuna za 2009. godinu (prije prvog rebalansa) koji je iznosio 124, 5 milijardi kuna čak 87,2% sredstava je već unaprijed definirano (tj. potrošeno) na obećana (stečena) prava (za plaće u državnom i javnom sektoru, mirovine, državni poticaji), a od čega samo plaće i mirovine iznose 66 milijardi kuna. (www.mfin.hr/hr/drzavni-proracun-2009)

Ako se ovakvi podaci uzmu u obzir onda nam prethodna slika poprima dodatni jasni kontekst. Slika br. 36 prikazuje razinu državne potrošnje na socijalnu skrb u odabranim zemljama Europske unije u kojima postoji duga i snažna tradicija socijalne države u usporedbi sa Velikom Britanijom (kao posebnim primjerom) i Sjedinjenim Američkim Državama koje imaju posve drugačiju praksu kada su posrijedi socijalna davanja.

Izvor: HANFA – materijali za ispit za upravitelja mirovinskih fondova, 2006. godina

Slika br. 36: Državna potrošnja na socijalnu skrb u odabranim zemljama

Iz ove slike vidi se da razvijene europske kontinentalne zemlje troše oko 30% svog BDP-a na izravna socijalna davanja, dok je u Sjedinjenim Američkim Državama taj iznos (izražen u postotcima) gotovo u pola manji. No valja reći i to da, iako je iz ove slike uočljiva socijalna dimenzija koja postoji u Švedskoj, što je doprinijelo predodžbi te zemlje kao oličenje uspješne realizacije socijalne države u Europi, ona uz sve svoje napore teško uspijeva držati korak sa teretom svojih socijalnih davanja. Znatno optimističniji stav o švedskom modelu socijalne države (odnosno nordijskom modelu koji uključuje Dansku, Finsku, Island, Norvešku i Švedsku, a autor analizira samo primjer Švedske) iznosi Andreas Bergh, profesor društvenih znanosti na Sveučilištu Lund. On smatra da unatoč svim izazovima, krizama i negativističkim predviđanjima, nordijske socijalne države sa visokim porezima i javnom potrošnjom imaju perspektivu. Ovakve svoje nalaze argumentira stavom da u Švedskoj socijalna država svoje preživljavanje može zahvaliti uvođenjem postupnih promjena (metoda malih koraka), pri čemu je njihova socijalna država modificirana na način da održi političku potporu glasača, čime ona i dalje održava svoj legitimitet (Bergh, 2008.; 233-255). Iako pun optimizma, ovaj

autor u svojoj analizi ne uzima u obzir političku promjenu koja se jest dogodila na čelu Švedske vlade u 2006. godini, a što bi, ako se prihvati teza autora da rezultati izbora govore i o podršci socijalnoj državi, moglo bitno izmijeniti osnovni optimizam. Naime, na parlamentarnim izborima održanima 2006. godine, nakon dugo vremena, pobijedila je švedska desnica (pogledati izvatke o ovoj temi u poglavlju *Dodatak*). Njihov uspjeh na izborima se tumači i činjenicom što se zalažu za redefiniranje socijalnih transfera te iskazuju potrebu za referendumom na kojem bi se preispitala buduća odgovornost države u rješavanju socijalnih pitanja građana i doseljenika. Ovakvi zahtjevi su još više došli do izražaja u vremenu financijske krize tijekom 2008. godine, kada je nekolicina svjetski poznatih švedskih tvrtki (poput Electroluxa, Ericssona, Ikee, Saaba i dr.) najavilo drastično ukidanje broja radnih mjesta te preseljenje pogona u zemlje sa nižom cijenom radne snage. Uz sve to, nordijska razina socijalne zaštite je na znatno višoj razini nego u bilo kojem drugom djelu Europske unije, što privlači mnogobrojne građane Europske unije u Švedsku što dodatno opterećuje ionako nagriženu nordijsku socijalnu državu. Otvoreno protivljenje novim doseljenicima, čemu svjedočimo svugdje u Europskoj uniji, pa i u Švedskoj, nikako ne doprinosi europskom integracijskom procesu već upravo obrnuto. S obzirom da promjene koje su ipak uvedene u sustave nordijskih socijalnih država (rekomodifikacija, postroživanje uvjeta za dobivanje socijalne pomoći, postroženi kriteriji za dobivanje državljanstva i drugo), približavaju nordijsku socijalnu državu europskom prosjeku, te da to za njih znači gubljenje dostignute visoke razine socijalne zaštite, ova činjenica je dovela do upotrebe novog izričaja pa tako u nordijskim zemljama pojam "eupeizirane" socijalne države označava lošu socijalnu uslugu slabije kvalitete (Krtalić, 2004.: 63). Tako nordijski socijalni model, kao još uvijek najefikasniji u ukupnom europskom okruženju, upravo zbog svoje izdržljivosti predstavlja potencijalni rizik za europski integracijski proces.

Taj rizik dodatno se aktualizira stupanjem na snagu Lisabonskog sporazuma koji je u javnosti uglavnom prezentiran kao europsko *biti ili ne biti*. Svako suprotstavljanje ili otežavanje ratifikacije ovoga sporazuma etiketira se kao protueuropsko ponašanje, pa su primjerice, već spomenuta Irska inzistiranja da se o ovom sporazumu izjašnjava putem referenduma, ili Češka nastojanja da se za Češku iznude posebni izuzeci, ili najavljeno odbijanje ovog sporazuma u Velikoj Britaniji ako na sljedećim izborima vlast preuzmu britanski konzervativci, protumačena kao namjerna opstruiranja nezaustavljivog procesa europskih integracija. Pritom se u potpunosti izostavlja činjenica da sadržaj Lisabonskog sporazuma u najvećem i ključnim dijelovima zapravo donosi ista institucionalna rješenja kao i prijedlog

propalog europskog Ustava, kao što su uvođenje funkcije predsjednika Vijeća EU s dvoipolgodišnjim mandatom, uvođenje funkcije Visokog predstavnika za vanjsku i sigurnosnu politiku, koji će ujedno biti potpredsjednik Europske komisije, odlučivanje dvostrukom većinom glasova i smanjenje broja područja o kojima se odlučuje konsenzusom. Uz postojeća istovjetna rješenja iz odbačenog Ustava, Lisabonski sporazum uvodi i neke novine kao što je uvođenje mogućnosti izlaska iz Europske unije. Kako bi se izbjegla daljnja integracijska nelagoda odbijanja dokumenta koji je predstavljen kao Ustav, a koji već prema samom imenu, a i prema sadržaju, previše podsjeća na stvaranje nove europske superdržave sa federacijskim elementima, što je mnogim članicama Europske unije neprihvatljivo, pribjeglo se birokratskoj metodi promjene imena dokumenta uz uvođenje manjih izmjena kako bi se legitimirao drugačiji naziv dokumenta. Tako više ne govorimo o Ustavu nego o "običnom" Sporazumu za koji nije nužno provođenje postupaka direktnog potvrđivanja od strane europskih građana već njegovu ratifikaciju mogu napraviti državna tijela država članica. Time se zaobilaze građani za koje postoji opravdana bojazan da bi ponovno odbili predloženi tekst. Ono što je, u kontekstu socijalne države (pa je zato i predmetni sadržaj ovoga rada), posebno zanimljivo jesu posredne i neposredne posljedice koje sa sobom donosi stupanje na snagu Lisabonskog sporazuma.

Prema članku 9 F (2007/C 306/01; Article 9 F) Lisabonskog sporazuma, a koji određuje ulogu Europskog suda pravde u Luxemburgu (*European Court of Justice – EJC*) stoji, između ostalog, kako će Europski sud pravde od sada (od stupanja na snagu Lisabonskog sporazuma) uključivati postojeći Sud pravde, Opći sud i specijalizirane sudove. Time će se osigurati da će "novi" Europski sud pravde moći kvalitetnije interpretirati i provoditi europsko pravo u državama članicama.

Prema odredbama ovog članka, Europski sud pravde će, u skladu sa odredbama Ugovora:

1. presuđivati o akcijama koje donose države članice vezano uz institucije, fizičke ili pravne osobe;
2. davati preliminarne presude, na zahtjev sudova država članica, vezano uz tumačenje zakona Unije ili valjanost akata donesenih od strane institucija i
3. presuđivati u drugim slučajevima predviđenim u Ugovorima.

Drugim riječima, sve dosadašnje presude Europskog suda pravde, a kojih je svakim danom sve više, te se njihov broj eksponencijalno povećava, Lisabonskim ugovorom službeno postaju djelom zajedničke pravne stečevine (tzv. *acquis communautaire*) koje se moraju primjenjivati u svim državama članicama Europske unije te odluke ovoga suda imaju primat

nad nacionalnim zakonodavstvom. Svako kršenje odluka Europskog suda pravde podliježe sankcijama. Ovo je činjenica koju sve dosadašnje članice Unije prihvaćaju, činom ratifikacije Lisabonskog sporazuma, a sve države kandidati neće moći niti pristupiti u punopravno članstvo bez prihvaćanja europskog *acquisa*.

Najkontroverznija odluka Europskog suda pravde u kontekstu teme socijalne države je donesena relativno nedavno, 18. 12. 2007. godine u slučaju *Laval* (Laval Case C-341/05), koji ima dalekosežne posljedice na nacionalnu primjenu socijalnih politika. Slučaj je složen jer se cijeli sadržaj spora proteže na više godina (od 2004. godine do presude donesene na samom kraju 2007. godine).

Ukratko, švedski grad Vaxholm objavio je natječaj za konstrukciju i izgradnju škole. Na njega su se mogle javiti tvrtke iz cijele Europske unije ravnopravno što su mnoge i učinile. Na natječaju je pobijedila konstruktorska tvrtka *Baltic* koja je registrirana u Švedskoj, ali joj je vlasnik tvrtka *Laval un Partneri* iz Latvije. Ova tvrtka je imala potpisani kolektivni ugovor sa švedskom sindikalnom središnjicom i započela je sa dogovorenim poslovima i to dijelom sa švedskim a dijelom sa latvijskim radnicima. Međutim, tvrtka *Baltic* je proglasila stečaj te je obavezu nastavka konstrukcije i izgradnje škole preuzeo vlasnik tvrtke *Baltic* tj. latvijska tvrtka *Laval* koja nije član švedske sindikalne središnjice niti je imala potpisan bilo kakav kolektivni ugovor u Švedskoj, ali je imala potpisan kolektivni ugovor u Latviji. Na inzistiranje švedskog sindikalnog saveza da i tvrtka *Laval* potpiše švedski kolektivni ugovor ona je odbila potpisati švedske sindikalne zahtjeve pravdajući se da je njezino poslovanje regulirano latvijskim, a ne švedskim zakonima te da podliježe latvijskim normama radničkih prava. Primjerice, *Laval* je kao zakonsku prosječnu nadnicu (po satu), a na temelju postojećih statističkih podataka za ovaj tip radova ponudio 109 švedskih kruna dok je švedski sindikat tražio 145 kruna. Tek se poslije, tijekom razvoja sudskog spora, pokazalo da je sukob oko plaće tek manji dio ukupnog spora. S druge strane švedski sindikati su se vodili logikom da dok se rad obavlja u Švedskoj, moraju se poštovati švedski zakoni. Kako je tvrtka *Laval* nastavila odbijati potpisati ponuđeni im kolektivni ugovor, švedska sindikalna unija je pokrenula niz višestrukih industrijskih akcija što je uključivalo blokadu gradilišta i štrajk radnika. Uz to, podnijeli su tužbu Europskom sudu pravde zbog, kako su smatrali, kršenja švedskih zakona i radničkih prava. Međutim, pravi problemi za švedske sindikate su tu tek počeli. Europski sud pravde je donio odluku po kojoj se proglasio nadležnim za ovaj slučaj. Potom je donio i presudu u kojoj je stajalo da štrajk jest temeljno socijalno pravo u Europskoj Uniji te da bi ono moglo, pod izvjesnim okolnostima, ograničavati pravo na pružanje dobara i

usluga. Međutim, u narednom paragrafu presude Sud je ustvrdio da je provođenje sindikalnih akcija ograničeno drugim temeljnim pravima, a to su, u ovom slučaju, pravo na slobodni protok ljudi i pravo na slobodni protok usluga, a koja su određena Člankom 49 osnivačkog ugovora Europske unije, te im je na temelju toga naložio da obustave svoje sindikalne akcije. Uz to, Europski sud pravde je ustvrdio da pravo proizašlo iz ugovora Europske unije nalaže poslodavcima da poštuju i osiguraju europska zajamčena minimalna radnička prava te da ih se ne može pravno obavezati da moraju ponuditi veće standarde radničkih prava od europskog minimuma, bez obzira u kojoj se državi članici pruža usluga rada. Pritom se sud osvrnuo i na zahtjeve švedske sindikalne središnjice da strani poslodavac mora potpisati švedski (nacionalni) kolektivni ugovor iako poslodavac već ima potpisani kolektivni ugovor u vlastitoj zemlji, proglašivši takve zahtjeve diskriminacijskim. Takvi zahtjevi, prema mišljenju suda, mogu biti opravdani iz razloga javne politike, javne sigurnosti ili javnog zdravlja, ali budući da ovdje ništa od toga nije slučaj sud smatra da kolektivne sindikalne akcije nisu u skladu sa Ugovorom.

Ovakvo tumačenje zakona i presuda Europskog suda pravde u mnogim segmentima predstavlja presedan koji ako ovakav opstane i postane dijelom zakonodavstva nadređenog nacionalnim zakonodavstvima predstavlja ozbiljnu opasnost za ukupni sindikalni pokret te za mjere europskih nacionalnih socijalnih država. Ova presuda na izravan način ograničava sindikalne kolektivne akcije te potiče djelatnosti koje mogu dovesti do socijalnog dampinga. Jer, ako europska minimalna radnička prava u praksi postaju maksimalna zakonska obaveza za poslodavce, to znači da sve zemlje članice Europske unije koje imaju radnička prava iznad propisanog europskog minimuma postaju lake mete da poslove u tim zemljama dobivaju one tvrtke koje će ponuditi minimalna europska radnička prava te time biti znatno jeftiniji od konkurencije.¹⁴⁰ Oni time, osim što lakše mogu dobiti poslove u dotičnim zemljama ujedno vrše cjenovni pritisak i ruše cijenu svim ostalim poslovima (iz istog sektora) u okruženju, a

---

¹⁴⁰ Europa ima već višedesetljetno iskustvo sa dokumentima koje donose institucije Europske unije, kao i dokumentima Vijeća Europe, a koji definiraju minimalne europske standarde iz područja na koja se ti dokumenti odnose. Tako npr. *Europski zakonik o socijalnom osiguranju* kojeg je donijelo Vijeće Europe 1964. godine propisuje niz pravila o najnižim standardima socijalne sigurnosti, koji se smatraju instrumentima minimalne harmonizacije sustava država ugovornica (Izvor: Crnjac Pauković, HZZO, *Europski zakonik o socijalnoj sigurnosti i najniži standardi mirovinskog osiguranja* www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/publikacije). Također su i Ujedinjene nacije 1966. godine donijele dokument pod nazivom *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima* kojim potvrđuju nastojanja država potpisnica da se osiguraju temeljna prava iz ova tri područja.

koje obavljaju nacionalne tvrtke kojima je zakonska obaveza poštovati viši standard radničkih prava nego što je to europski minimum. Ovakve donesene odluke Suda mogu se smatrati izravnim i nedvosmislenim udarom na, primjerice, nordijsku socijalnu državu, ali ne samo na nju već je to udar na cijeli europski socijalni model. Kada se, s druge strane, u ovakvoj situaciji pravno ograničava zakonski okvir za sindikalno djelovanje, postavlja se pitanje postoji li nečiji skriveni interes pri donošenju ovakvih odluka?¹⁴¹

Ipak, ne treba sumnjati da su dosadašnje odluke Europskog suda pravde donesene u skladu sa osnivačkim ugovorima te da su presude, također, u potpunom skladu sa pravničkom strukom za što sam već ranije ustvrdio da predstavlja jedno od temeljnih izvora poimanja europeizma. To je tim više razlog da europske nacionalne socijalne države osjećaju nelagodu jer neke presude ovoga suda direktno utječu na primjenu nacionalnih socijalnih politika. Nakon presude Europskog suda pravde koju sam ovdje prikazao, nastojanja, primjerice, Vijeća Europe, da postuliraju konvergenciju europskih socijalnih modela ili da promoviraju model otvorene koordinacije jednom odlukom suda mogu biti dovedena u pitanje ili značajno izmijeniti značenje poimanja konvergencije europskih socijalnih politika.

Za ovaj doktorski rad prethodni prikaz pravnog spora ima iznimnu argumentacijsku važnost jer se iz njega mogu iščitati dokazi koji potvrđuju glavnu hipotezu rada i dodatno podupiru ostale teze na kojima se ona temelji. Sama činjenica da su se predstavnici švedskih sindikalnih središnjica kao i pravne osobe u sporu (europske tvrtke) obratili za pravnu pomoć Europskom sudu pravde nedvosmisleno znači da su oni prepoznali upravo taj sud kao onaj koji jest nadležan za ovu vrstu spora, a kojim se presuđuje o pravnoj stvari koja ima izravne implikacije i na one segmente društvenog života koji su sastavni dio mjera koje provode europske socijalne države (zaštita prava radnika, pravo na organiziranje sindikalnih akcija, usklađenost zakonodavstava različitih država članice Europske unije i drugo). Takvo iskazano povjerenje u ovaj sud nije puki hir stranaka u sporu već je to posljedica pozivanja na proklamirani nadnacionalni prvi stup temeljne konstrukcije Europske unije (tzv. stupovi Europske kuće – vidjeti sliku br. 5). S druge strane, odluka Suda da sebe proglasi nadležnim za ovo pitanje te da je spreman donijeti pravorijek, bez obzira kakav je on, te je li po volji nekoj ili niti jednoj od stranaka u sporu, dodatno potvrđuje da je spomenuti prvi stup Europske unije zaživio u europskoj praksi. Dakle, ovime možemo nedvosmisleno pokazati i dokazati da

---

¹⁴¹ Europska konfederacija sindikata (European Trade Union Confederation – ETUC) je pokrenula javnu raspravu o ovom, ali i o još nekim drugim presudama Europskog suda pravde kao na primjer u slučaju Viking Line Case (C 438/05)

Europska unija stvara nadnacionalni pravni okvir koji će uređivati pitanja iz domene socijalnih politika čime se direktno i indirektno stvara ono što nazivamo *europskim socijalnim modelom*, a koji se temelji na nekoj konstrukciji (sustavu) pravde i prava. Zbog same prirode prvoga stupa Europske kuće tj. njegovog sadržaja i obujma, a koji uključuje pitanja od carinske unije, državljanstva, socijalnih politika pa sve do pitanja vanjskih granica Europske unije, možemo utvrditi da je namjera tj. zadatak politika koje se provode u okviru prvog stupa Europske kuće stvoriti prepoznatljiv europski socijalni model baš kao što postoje prepoznatljive schengenske i vanjske granice Europske unije.¹⁴² Dakako, puno nam je lakše predočiti si stvarnost postojanja i uređenost pitanja vanjskih granica Europske unije (jer se pri svakom ulasku i izlasku u Europsku uniju susrećemo sa stvarnim carinama i carinskim službenicima), nego što je to slučaj sa predodžbom postojanja europskog socijalnog modela. Međutim, to ne znači da europski socijalni model ne postoji, ma kakav on bio, sa svim svojim šarolikostima i razlikama koje se provode u praksi. Istovremeno, valjani je argument da je odluka Europskog suda pravde u ovdje prikazanom pravnom slučaju (a koja je označena kao presedan) tek jedna u nizu presuda koje donose europski sudovi u domeni socijalnih politika. To ipak ne znači da i na temelju ovoga primjera ne možemo donositi valjane zaključke. Moguće je da bi neki drugi saziv sudaca donio drugačiju presudu u ovom slučaju. Također je moguće da bi neki drugi sud, npr. Europski sud za ljudska prava mogao donositi presude koje bi bile u koliziji sa odlukama Europskog suda pravde. To bi bilo moguće, naročito ako bi radnici iz spomenutog slučaja pokušali na ovom sudu tražiti zaštitu svojih radnih i socijalnih prava, a što bi bilo u skladu sa nekim već donesenim presudama Europskog suda za ljudska prava. Mogući su i mnogi drugi scenariji, kao npr. da pritisak sindikata bude toliko jak da se europske institucije prisile da promijene svoje odluke i praksu. Opcije su otvorene i razne, baš kao što je i već postojeće iskustvo sa odlukama europskih sudova šaroliko (s nekim odlukama se štite prava radnika dok se s drugim odlukama primarno štiti pravo poslodavaca). Sve nam to potvrđuje stav, da Europa svoj socijalni model kontinuirano stvara, ali da je to još uvijek otvoreni, nedorečen i propustan proces baš kao što su propusne mimo propisa i europske

---

¹⁴² Prema Schengenskom sporazumu, potpisanom 1995. godine, državljani država potpisnica ovoga sporazuma mogu se slobodno kretati u ostalim članicama potpisnicama bez korištenja putovnice ili osobne iskaznice. Do sada je Schengenski sporazum potpisalo 24 države Europske unije te Island, Norveška i Švicarska. Do kraja 2009. godine sporazumu će se priključiti Lihtenštajn i Cipar, a 2011. godine će to učiniti Bugarska i Rumunjska. Uz to, pravo slobodnog kretanja po teritoriju država potpisnica Schengenskog sporazuma imaju državljani Andore, Monaka, San Marina i Vatikana.

vanjske granice.¹⁴³ Činjenica je da je šarolikost politika koje provodi Europska unija njena prava konstanta. To je vidljivo u svim segmentima djelovanja Europske unije. Europska unija već dugo nastoji imati zajedničku vanjsku politiku (a Lisabonskim ugovorom čak i dobiva Visokog predstavnika Europske unije¹⁴⁴), ali nikako ne uspijeva zauzeti jedinstveni stav oko gotovo niti jednog vanjskopolitičkog pitanja (rat na prostoru bivše Jugoslavije, rat u Afganistanu, rat u Iraku, razina smanjivanja temeljnih ljudskih i građanskih prava u borbi protiv terorizma i drugo). Europska unija nastoji imati zajedničku politiku u odnosu na vjerska pitanja, ali odluka o, primjerice, građanskom korištenju feredže pri komunikaciji sa državnim institucijama ili isticanju vjerskih simbola u javnim prostorima nije regulirana na europskoj razini.¹⁴⁵ Europska unija, također, pokušava primjenjivati zajedničku gospodarsku i monetarnu politiku, ali se u vremenu krize tijekom 2008. i 2009 godine vidjelo da su se sve bitne odluke oko, primjerice, spašavanja financijskih institucija od bankrota donosile na razini nacionalnih država članica. Europska unija nastoji provoditi zajedničku fiskalnu politiku, ali svaka država članica, primjerice, samostalno propisuje visinu poreza na dodanu vrijednost. Stoga nije ništa novo da Europska unija nastoji osmisliti, promovirati i provoditi europski socijalni model, ali da je sadržaj toga modela još uvijek nedefiniran i u većini slučajeva prepušten nacionalnom zakonodavstvu. To je razlog zašto se mnogi građani Europske unije, baš kao i stručnjaci iz područja socijalnih politika, s pravom pitaju postoji li uopće nešto što bismo mogli nazvati europskim socijalnim modelom? Odgovor na ovo pitanje nije jednostavno dati i uglavnom ovisi o stavu onoga koga se pita tj. onoga tko na njega odgovara. Ako krenemo putem argumentacije da je upravo raznovrsnost glavna karakteristika politika Europske unije (a što se promovira i motom Europe koji glasi: *Ujedinjeni u različitostima*), onda bi smo mogli ustvrditi da europski socijalni model postoji, baš kao što postoje sve

---

¹⁴³ Prema podacima Frontex – a (Europske agencije za kontrolu granica) samo u 2008. godini je na europskim granicama zabilježeno 175.000 ilegalnih prelazaka granice (Izvor: <http://www.frontex.europa.eu>, Annual Global Report 2008., :12). Koliko je tek prelazaka granice ostalo neregistrirano?

¹⁴⁴ Prvotna ideja je bila da se ime ove funkcije bude Ministar vanjskih poslova Europske unije, ali se od toga odustalo na inzistiranje Velike Britanije.

¹⁴⁵ Upravo suprotno. Trenutno postoji otvoreni "sudar stavova" kada su po srijedi vjerska pitanja u Europi. U ovom radu je već spomenuto nastojanje da se u temeljne dokumente Europske unije ugradi pojam Boga te europski kršćanski korijeni, ali je istovremeno Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu donio presudu po kojoj nalaže Republici Italiji da prekine sa praksom isticanja vjerskih simbola (u ovom slučaju križa) u javnim školama. Republika Italija je na ovakvu odluku Europskog suda za ljudska prava podnijela koji se još uvijek razmatra.

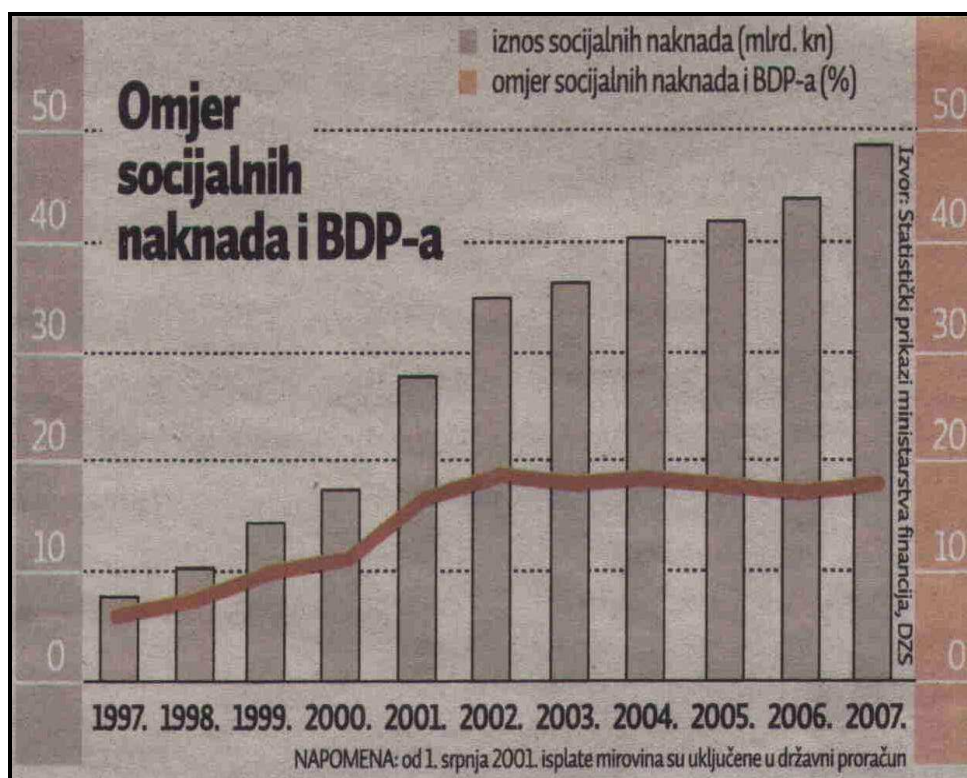
europske politike. S druge strane, ako bismo se, primjerice, našli u situaciji da moramo stati u obranu nekog socijalnog prava na europskoj razini i na tom putu naiđemo na mnogostruke, pa i institucionalne, prepreke, kao što je to bio slučaj u gore opisanom pravnom sporu, onda bi naš odgovor mogao biti sasvim drugačiji.

Ipak, ostaje činjenica da na razini nacionalnih država ovakva pitanja jesu važna (politički, ekonomski, moralno i na druge načine), ali ipak ne dovode pod sumnju novčana davanja odnosno socijalne transfere unutar samih pojedinih nacionalnih država članica Europske unije ili zemalja kandidata.

Tako je na Slici br. 37 prikazan udio koji zauzimaju socijalne naknade u proračunima Republike Hrvatske tijekom zadnjih deset godina, dok su na Slici br. 38 izneseni omjeri socijalnih naknada u odnosu na BDP Republike Hrvatske, također u posljednjih deset godina. Iako je uočljiv značajan porast socijalnih davanja, taj porast nije sa sobom donio i razmjerno poboljšanje životnog standarda osobama kojima je socijalna pomoć dodijeljena, a prema podacima hrvatskog Državnog zavoda za statistiku u Republici Hrvatskoj početkom 2008. godine 180 tisuća ljudi prima neki oblik socijalne pomoći. To predstavlja tek 4% od ukupne populacije. (www.dzs.hr)

Slika br. 37: Udjel socijalnih naknada u proračunu Republike Hrvatske od 1997. – 2007. godine

Slika br. 38: Omjer socijalnih naknada i BDP-a Republike Hrvatske od 1997. – 2007. godine

U svijetlu ovih podataka i drugi statistički pokazatelji zorno prikazuju svu razinu strukturnih problema s kojima se na socijalnom polju suočava Republika Hrvatska. U Europskoj uniji postoje nacionalne države i sa manjim brojem populacije nego što je to slučaj Republike Hrvatske,¹⁴⁶ ali mi sa 4,5 milijuna građana smo po veličini na razini tek jednog predgrađa grada New Yorka ili Mexico City-a. To nas ne smeta da (prema podacima Državnog zavoda za statistiku iz 2009. godine., www.dzs.hr) imamo 15 ministarstava koji bi trebali upravljati životima građana, teritorijalno smo podijeljeni u 21 županiju i imamo 127 gradova, 429 općina i 6751 naselje od kojih svako ima svoju lokalnu upravu. Od hrvatskog radnog kontingenta koji iznosi 2,83 milijuna ljudi (i to muškaraca u dobi 15. – 64. godine života – 1,48 milijuna, te žena u dobi od 15. – 59. godine života – 1,37 milijuna) zaposlenih imamo tek 1,55 milijuna što je oko 55%.¹⁴⁷ Od onih koji rade 250 tisuća ljudi radi u državnoj

¹⁴⁶ Primjerice, Luksenburg ima 500 tisuća stanovnika, Estonija 1,3 milijuna, Litva 3,5 milijuna, a Slovenija 2 milijuna. (Izvor: European social statistics, EUROSTAT)

¹⁴⁷ Ovaj prosjek za svih 27 članica Europske unije iznosi 65,9%, s time da on u pojedinim zemljama oscilira; od 59% u Rumunjskoj, pa sve do 78,1% u Danskoj. Europska unija je u svojem programskom dokumentu iz

administraciji a tek 800 tisuća radi u privatnom sektoru – to su oni koji stvaraju novostvorenu dodanu vrijednost od koje živi cijela nacija. Ukupno gledajući čak 2 milijuna ljudi egzistencijalno ovisi o prihodima iz državnog proračuna. Istovremeno, prema podacima HZMO-a imamo 1,15 milijuna umirovljenika od čega je njih tek 16% odradilo puni radni staž.

I u Europi su izdaci za socijalnu zaštitu značajna. Tako, prema statistikama što ih je iznio Eurostat¹⁴⁸, prosječna redistribucija državnog dohotka za socijalnu zaštitu u Europskoj Uniji (dok je imala 15 članica) zahvaćala je 30% ukupne visine BDP-a. U Francuskoj te skandinavskim zemljama taj postotak je čak nešto viši. (European social statistics, 2005., 14). Čak i vrlo bogata društva poput Sjedinjenih Američkih Država i Japana imaju značajnih poteškoća sa financiranjem socijalnih davanja. Transferi koji se iz proizvodnje prebacuju u potrošnju¹⁴⁹ nikada nisu dovoljni da bi zadovoljili iskazane potrebe. Troškovi koje država nameće privatnom poduzeću izvor je suvremenog sukoba između biznisa i države.

Ovu situaciju je moguće razmatrati sa dva aspekta:

1. jesu li davanja kroz instrumente socijalne zaštite dovoljna i
2. jesu li iskazane potrebe prema socijalnoj zaštiti racionalna.

Ono što nas posebno zanima sadržano je u ovoj drugoj opciji, jer za prvu, čak i intuitivno, znamo da uvijek postoje "gladna usta" koja traže da im se daje. Uvijek još i još i još više. I uvijek je onome tko prima – malo, a onome tko daje – mnogo.

Stanje u kojem potražujemo od drugih, bez obzira što je to, svojevrsan je oblik naše izloženosti prema onome od koga potražujemo. Financijski sektor je to vrlo egzaktno i matematički precizno izrazio pa nam se naša potraživanja mogu ispuniti (primjerice, kredit u banci jer nam trebaju financijska sredstva), ali ćemo za to platiti određenu kamatu. Kaže se da u ovako koncipiranim ekonomijama kakve danas koriste ljudi diljem svijeta ne postoji besplatni ručak.¹⁵⁰ Uvijek postoji cijena naših očekivanja koju netko mora platiti. Nekada smo to mi sami, a kada se daje onima za koje unaprijed znamo da nisu niti će ikada biti u mogućnosti vratiti uloženo, osiguravamo se nekim oblikom jamstva, npr. da će uloženo platiti netko drugi koji nam je dobro poznat i provjeren. Naravno, naša očekivanja nisu uvijek

---

Lisabona kao srednjoročni cilj postavila ostvarenje stope zaposlenosti od 70%, dok u Sjedinjenim Američkim Državama taj prosjek već iznosi nešto više od 70% (Puljiz, 2006.)

¹⁴⁸ Europska središnja institucija za prikupljanje i obradu statističkih podataka

¹⁴⁹ Podjela na proizvodnju i potrošnju je umjetna jer što je neke potrošnje drugome je izvor za financiranje proizvodnje.

¹⁵⁰ Originalni izraz glasi: There is no free lunch.

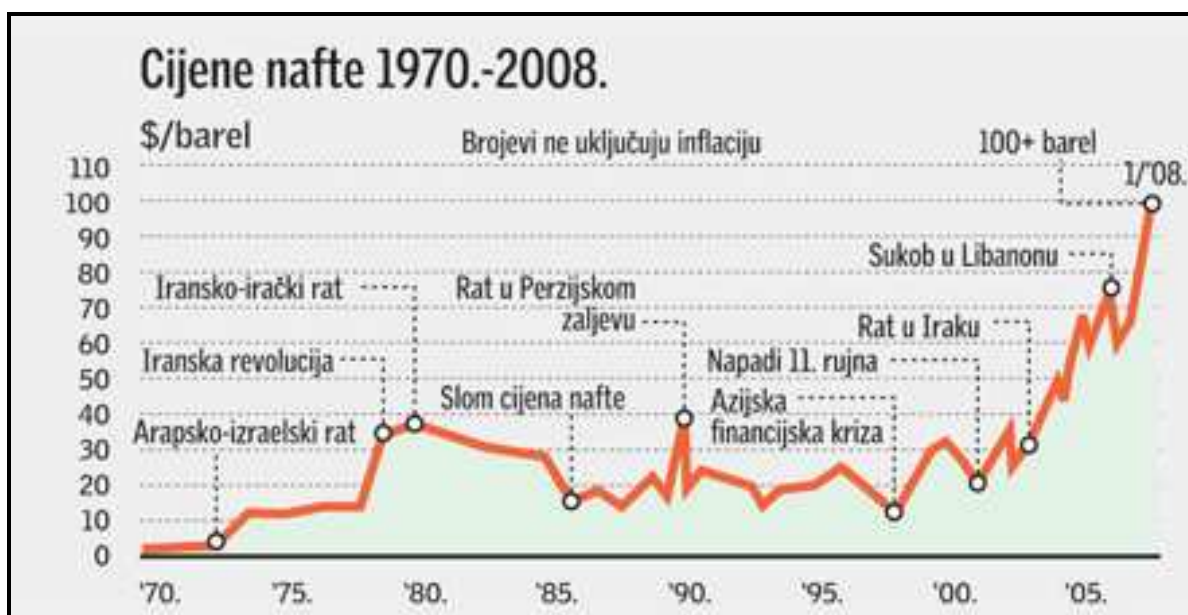
materijalne prirode. Ponekad očekujemo podršku od drage osobe ili pohvalu od poslodavca za dobro obavljeni posao. U svim tim situacijama mi smo se materijalno ili emotivno izložili u odnosu na objekt našeg očekivanja. Tu činjenicu je važno prepoznati, jer valjani zaključak ne upućuje na to da se ne treba izlagati već da je korisno, pa i nužno, znati u kakve odnose ulazimo kada to činimo. Spomenuti poduzetnici u prethodnom poglavlju ponekad uviđaju da je puno veći rizik biti izložen nekom kreditoru nego biti bez novčanih sredstava za pokretanje posla. U nekim drugim okolnostima oni isto tako mogu procijeniti da im je rizik izloženosti manji nego što su ga voljni podnijeti. Poduzetnici su u prilici procijeniti rizik i odlučiti se, na temelju slobodne volje, na poteze za koje smatraju da su im najpovoljniji. To je velika prednost poduzetništva (jer osobe niskog socijalnog statusa često osjećaju da nemaju mogućnost odabira) i upravo ovo predstavlja životno važnu komparativnu prednost.

Stoga, potraživanje od drugih kao stil života predstavlja izravno izlaganje dodatnom riziku koji si naročito pripadnici siromašnijeg sloja građana teško mogu dopustiti, jer za njega nemaju izlaznu strategiju. Oni toga vrlo često i vrlo dugo nisu svjesni, jer cijenu njihovog rizika preuzimaju drugi članovi društvene zajednice. Ovu funkciju su ti drugi građani u prilici izvršavati dok to žele ili dok to mogu.

Socijalna država iz svog zlatnog doba bila je u mogućnosti ispunjavati želje i potrebe svojih građana, jer je globalna ekonomska situacija bila povoljna. Još kada se tomu doda poslijeratni zanos koji je postojao u zemljama Europske unije uspjeh je bio praktički zagarantiran.

Međutim, vremena i okolnosti se mijenjaju. U drugoj polovici 70-tih godina prošlog stoljeća zaredale su se krize, koje su kulminirale naftnim šokom, kada je cijena nafte višestruko porasla što se vidi iz Slike br. 39.

Izvor: Poslovni dnevnik, 4. ožujak. 2008:15

Slika br. 39: Kretanje cijene nafte od 1970. - 2008.

Naftni šok iz 70-tih bio je jedan od uzroka stagnacije socijalne države i nemogućnosti da realizira sve one socijalne programe (naročito one dugoročne poput mirovinskih, demografskih i zdravstvenih reformi) koje je namjeravala. Pogledamo li nastavak trenda rasta cijene nafte kao jednog od statistički relevantnih pokazatelja povećanja ukupnih troškova života,¹⁵¹ uvidamo da je cijena nafte dodatno ubrzala svoj rast te da je već došla do 147 američkih dolara po barelu (u srpnju 2008. godine). Ako socijalna država stagnira u skladu sa rastom cijene nafte, kao svojevrsnim relevantnim pokazateljem, jasno nam je da je sadašnje stanje za socijalnu državu kakvu poznajemo bezizlazno.¹⁵²

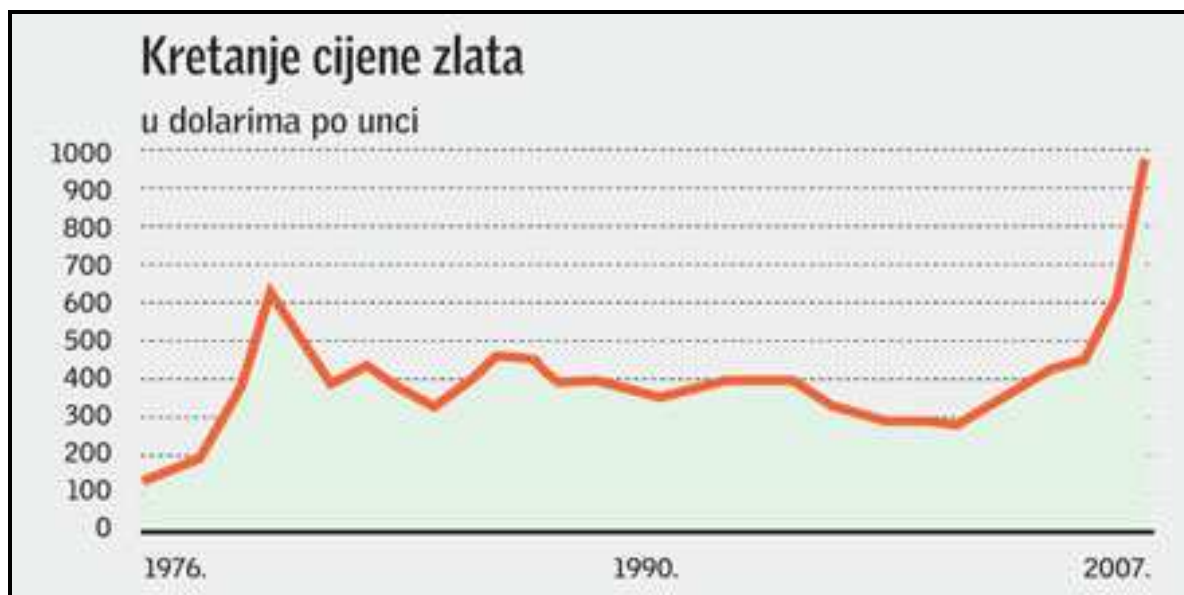
Ako usporedimo Sliku br. 39 i Sliku br. 40 vidimo kako cijena zlata razmjerno prati cijenu nafte, stoga se i cijena zlata može koristiti kao indikator promjene cijene života, što se na

¹⁵¹ Nafta i njeni derivati koriste se gotovo u svim sektorima proizvodnje. Kao glavni postojeći energent koristi se u cjelokupnoj energetici, transportu i građevinarstvu, zatim u proizvodnji hrane, plastike, lijekova i u mnogim drugim sektorima

¹⁵² Tijekom druge polovice 2008. godine zbog velike financijske krize koja je pogodila globalna svjetska tržišta te očekivane dugotrajne recesije cijene nafte je drastično pala (prema 35 \$ po barelu u prosincu 2008. godine, da bi se tijekom 2009. godine vratila na razinu od 70\$ po barelu) što je korespondiralo sa ponovnom politikom državnog intervencionizma (na globalnoj razini) i povećanog očekivanja od raznolikih državnih mjera, a o čemu sam već pisao u ovom radu. Sve to potvrđuje ovdje izneseni stav o međuovisnosti cijene energenata i snage socijalnih država.

izravan način odražava i na sve postojeće društvene sustave, pa tako i na sustave socijalnih država.

Izvor: Poslovni dnevnik, 4. ožujak. 2008:19

Slika br. 40: Kretanje cijene zlata od 1976. - 2007.

Ovo nam dodatno ukazuje na činjenicu da postojeći koncepti socijalne države nailaze na sve veće prepreke u ostvarivanju svojih zacrtanih ciljeva te da je sve manja vjerojatnost da će biti u stanju ispuniti očekivanja ljudi (Kuhnle, 2000.). Pritom, osobe koje svoje povjerenje ulažu u mogućnost realizacije željenih planova putem socijalnih primanja, biti će neugodno iznenađene, ako se uopće o iznenađenju može govoriti.

Uz to, kako cijena života raste zadovoljenje ljudskih potreba postaje skuplje, što sa sobom povlači dodatna potraživanja upućena prema politikama socijalnih država. Lako je biti socijalno osjetljiv kada se ekonomija nalazi u uzlaznoj konjunkturi, međutim prave poteškoće nastaju kada se ekonomski trend preokrene a očekivanja ljudi ostaju ista ili postanu još veća. To dovodi do izravnog sukoba među društvenima akterima unutar samog društva kao i između društvenih zajednica.

Zato je, s pozicije države gledano, realna tvrdnja da je pred nama je doba povećanih očekivanja i smanjenih mogućnosti (Krugman, 2002).

Globalni tržišni kapitalizam je životna činjenica, koja na izravan ili neizravan način svoju snagu pokazuje gotovo u svakom kutku našeg planeta. Jedino tamo gdje ljudi još uvijek žive kao u vrijeme rodovskih zajednica moguće je pronaći netaknuti svijet u smislu globalnog utjecaja što ga imaju institucije svjetskih tržišta. Takva mjesta također imaju svoja tržišta kao socijalne institucije, jer je ovaj fenomen prisutan od kada je čovjeka na Zemlji. Primjerice,

odabir spolnog partnera među postojećim pripadnicima svoga plemena također je odabir na tržištu ponuđenoga. I tada, u davna vremena, postojali su oni koji su na temelju vlastitog socijalnog statusa imali pravo (uzeli su sebi to pravo) uplitati se u tržišni mehanizam te su mogli ili birati prvi ili odabrati više partnera ili odlučivati za druge tko će s kim općiti.¹⁵³

Iako su se okolnosti i okruženje znatno promijenili, osnovni obrasci ponašanja ostali su netaknuti. U tom smislu potpuno je isto o kojem tržištu govorimo, da li o tržištu roba, usluga ili kapitala; uvijek postoje korisnici tržišnog mehanizma kao i oni koji svojom snagom reguliraju samo tržište.

Odnosi među ljudima, dakako, nisu petrificirani, već se povijesni slijed može promatrati kao igra otimanja odnosno seljenja moći s jednog socijalnog aktera na druge. Nekada davno posljednju riječ na općem tržištu imao je robovlasnik, poslije dugo vremena najveći utjecaj je imao kralj, a potom feudalac. I religijske ustanove svojevremeno su se nametnule kao regulator tržišnih odnosa. Danas smo svjedoci postupnog ali sigurnog prepuštanja regulatorne funkcije državne na institucije koje imaju naddržavni i nadnacionalni karakter. Kako je socijalna država, kako je već rečeno, izvorni produkt klasične nacionalne države, opadanjem njenog utjecaja, posljedično i socijalna država gubi svoju moć, što nije tek vrijednosni sud, već činjenica koja ima svoje realne pokazatelje u našoj stvarnosti.

Stoga na nekim prošlim "zlatnim" vremenima temeljiti ili prosuđivati o mogućem raspadu društvene solidarnosti ne predstavlja drugo nego se ogledati u slici koja više ne postoji. To je kao da žalimo za mladošću. To je moguće, to je čak i učestala pojava; zbog patnje koja izaziva iz nje mogu proizaći vrhunska djela umjetnosti i mogu biti poticaj za neke više ili manje lijepe emotivne reminiscence, ali to nam ne vraća mladost. Ipak, postoji vrijednost sjećanja na prošla vremena. Ako prepoznamo nastale promjene, sjećanje je put za razumijevanje sadašnjosti. No to je jedna sasvim druga i drugačija emocija koja se stvara na temelju sjećanja i okrenuta je prema budućnosti.

Ovaj rad je pokazao da više ne postoji socijalna država kakva je nekada bila. U takvom obliku ona više nikada niti neće postojati. Njeni oblici i predodžbe njenog utjecaja na naše živote kontinuirano se mijenja što je odlika svih društvenih kretanja kroz prostor i vrijeme.

Naš pjesnik Ivan Gundulić je u svom poznatom povijesno – romantičnom epu "Osman" ustvrdio da:

---

¹⁵³ U zajednicama primata kao i u mnogim drugim životinjskim zajednicama u pravilu postoji alfa mužjak (prvi u čoporu).

Stalna na svijetu jedino mijena jeste (Gundulić, 1996.).¹⁵⁴

Razboriti, odnosno, racionalni socijalni istraživač na analitički će način pristupiti novonastaloj situaciji te će na temelju svoje ekspertize pokušati ponajprije što jasnije ocrtati trenutno stanje, a potom zaključivati ono što može o potencijalnoj budućnosti.

Čovjekova povijest kreirana je od ljudskih akcija; tako će biti i nadalje. Stoga će budućnost čovjeka opet ovisiti o njemu samome. Sama činjenica stalnosti promjene ne uvodi prostor za bilo koji oblik fatalizma, već upravo obrnuto. U prilici smo prepoznati nove postojeće obrasce te se ponašati u skladu s tim prepoznavanjem. Mi, dakako, možemo i ne htjeti razumjeti i prihvatiti postojeće stanje te pokušati napraviti sve što je u našoj moći kako bi, barem na osobnoj razini izmijenili našu stvarnost u skladu sa našim životnim opredjeljenjima. Takvi pokušaji su također vrijedni našeg razumijevanja, a uvijek je mudro znati na što je naš utjecaj moguć, a na što nije. Znati to dvoje razlikovati vrhunska je mudrost.

Na tržištu kapitala postoje dvije osnovne koncepcije ulaganja. Jedna kaže da je trend vaš prijatelj,¹⁵⁵ što znači da je uputno iskoristiti postojeći tržišni sentiment te da postojeće emocije mogu poslužiti za stjecanje profita. Druga opcija je upravo suprotna i kaže da se na tržištu morate razlikovati kako bi uspjeli; da je većina uvijek u krivu te je za uspjeh potrebno ponašati se upravo suprotno od većine. To je tzv. *kontrarijanski* (contrarian) pristup. Oba ova pristupa imaju svoje zagovornike te neki investitori bolje prolaze u okviru prve opcije, dok oni drugi dobit stječu na temelju druge ulagačke strategije. Tu ne postoji dobar i loš način. Postoje samo naše preferencije.

Sasvim je jasno da je koncept socijalne države u trajnom (više desetljetnom) silaznom trendu. Svi nas pokazatelji upućuju na zaključak da se svjetske socijalne države (a naročito one europske) suočavaju sa:

1. dubokom financijskom krizom te
2. krizom legitimiteta.

Socijalna država, kao što je već rečeno, ima svoje poznate početke, uzroke nastanka i, ako se ništa ne promijeni, još uvijek nepoznati ali možda predvidivi završetak.

---

¹⁵⁴ Ovo je izraz jednog pjesnika. Socijalni istraživači su sa nešto manje zanosa ali istom težinom ustvrditi: Stalna na svijetu jedino reforma jest. A kod reforme izvjestan je samo njen trošak (Pusić, 1998.). U ovom radu se ispostavilo da stalna na svijetu jedino redistribucija bogatsva jest.

¹⁵⁵ Trend Is Your Friend.

Posljednja velika financijska kriza (ona iz 2007. godine koja još uvijek bjesni svjetskim tržištima) koja je pogodila i socijalnu državu također ima svoje početke, uzroke nastanka, prepoznatljive posljedice i neizvjesno trajanje odnosno kraj.

Svatko od nas ponaosob može pokušati utjecati na globalnu ekonomiju kako bi se zaustavila financijska kriza, ali je efekt takvih nastojanja predvidivo vrlo ograničen. To ponajmanje mogu oni koji su, iako najbrojniji, ujedno i najsiromašniji a kojima je socijalna država u najvećoj mjeri i namijenjena. Za to imamo mnoge i značajne povijesne dokaze. Na primjer, nije se ispunila pretpostavka Karla Marxa kako je činjenica pripadnosti proleterskom sloju dovoljna snaga da se preokrene kotač povijesti.

Ako na globalna ekonomska kretanja imamo gotovo nezamjetan utjecaj, ipak postoji nešto što možemo učiniti. Mi možemo promišljati našu osobnu poziciju te u skladu sa spoznajama krenuti u akcije koje će promijeniti one naše odlike koje nam se ne sviđaju. Upravo iz tog povjerenja u čovjeka pokreće se pitanje oportuniti koncepta socijalne države.

Biblija kaže da spasenje jednog čovjeka znači spasenje čitavog svijeta (Biblija, 1968.). I mi ovdje i sada pripadnici smo toga svijeta te je razumljivo razmišljati na način da na sebe možemo preuzeti zadatak skrbi za druge tek ako smo uspjeli u skrbi za sebe. I mi smo ti koje valja spasiti, pa ako spasimo sebe, već smo spasili čitavi svijet. Ovakav stav se, međutim, vrlo lako i često proglašava izrazom egoizma ili individualizma koji šteti socijalnoj integraciji. No, već nam, primjerice, i narodne mudrosti nude izraze koji pružaju takvo viđenje koje potvrđuje nužnost postojanja ovakvog pristupa. Tako se kaže:

Pomozi si sam pa će ti i Bog

ili

Bog je prvo sebi bradu stvorio.

Sigurno intencija ovih izraza nije da opišu Boga kao egocentrično biće koje na temelju vlastitog egoizma zaboravlja na sve druge. Upravo obrnuto, ovdje se govori o tome kako je dio božanske karakteristike činjenje dobra sebi. Tek kada smo mi sami dobro, možemo puninom duše i svoje slobodne volje biti dobri i drugima. Na takav stav upućuju i u ovom radu prikazana neka od naših i europskih zakonskih rješenja. Sličan način promišljanja imali su i mnogi poznati ekonomisti koji su, iz svog ekonomskog kuta gledanja, zagovarali isto. Teško je zamisliti da bi osoba koja sama, primjerice, ne vidi ljepotu u umjetničkom izražavanju htjela i mogla promovirati umjetnost kao iskaz kojim otvaramo vlastito srce onima kojima se obraćamo. Isto tako nije za očekivati da će socijalna država u trenucima vlastite krize, htjeti i moći promovirati život u skladu sa vlastitim principima. Toga smo

svakodnevno svjedoci i to na svim onim područjima života u kojima je donedavno socijalna država htjela biti relevantna, pa je i postojala kao takva.

A kriza tj. demontaža socijalne države nije samo posljedica nepovoljne ekonomske situacije ili poskupljenja energenata. Da je tome tako ljudi bi već odavno iznašli modele kojima bi i usprkos ekonomskim promjenama socijalna država ostala netaknuta na svom jednako vrijednom smjeru i putu, baš kao što su netaknuti ostali mnogi međunarodni karteli kojima cijene energenata također ne odgovaraju. Dakle, ne radi se o činjeničnom stanju sigurnih kauzaliteta, već se neke činjenice koriste kako bi se objasnila i opravdala situacija koja je vezana prvenstveno sa pitanjem legitimiteta suvremene socijalne države i njene svrsishodnosti u modernim vremenima. Dozvoliti preoblikovanje socijalne države nije slučajni i sporadični fenomen, koji se ne može objasniti već je on produkt okolnosti koje su ljudi sami iskreirali. U tom su jednako sudjelovali i oni koji bi mogli imati financijskog interesa za dokinuće ili promaknuće socijalnih država kao i onih koji su aktivni korisnici usluga tih istih socijalnih država.

Na teret socijalnih država uglavnom dolaze oni koje bi u smislu procesa globalizacije mogli označiti kao gubitnike. Već ranije je rečeno da neće svi pripadnici društva jednako moći participirati u procesima globalizacije. Smanjeno, pa i gotovo sasvim malo, participirati će umirovljenici, pa osobe sa visokim stupnjem invaliditeta; neobrazovni, skromni i vjerni zaposlenici i konačno svi oni koji imaju očekivanja prema nekom obliku autoriteta da će skrbiti za njihovu dobrobit umjesto njih samih. Kapitalizam za koji se opredijelila velika većina građana Europske unije nema zadaću da brine ni o čijem životu (Young, 2006.). Takvu zadaću nema niti poslodavac koji nudi posao. Njegova obaveza se završava upravo na isplati zakonom tj. ugovorom dogovorene nadnice za obavljeni posao. Svaka druga tvrdnja se poziva na koncept "besplatnog ručka", koji nikada nigdje nije postojao već je taj imaginarni ručak netko uvijek plaćao. Ručak je uvijek bio plaćen bili mi toga svjesni ili ne. Ponekad naplata ide i od onih koji misle da nisu platili i to se može izraziti kvalitetom, pa i kvantitetom života, a u pravilu se plaća smanjenim radnim i životnim vijekom i pripadajućim posljedicama.

Pokazalo se očitim da su neke od glavnih karakteristika kapitalizma:

- a) neravnomjerna distribucija moći,
- b) nejednaka raspodjela dohotka,
- c) visoki stupanj ekonomske osjetljivosti na krize
- d) postojanje monopola
- e) visoki stupanj produktivnosti i

f) ekonomska efikasnost.

Sve su ovo ujedno i elementi slike svijeta kakvoga danas poznajemo.

Sociolog Ronald Dore u svojoj komparativnoj studiji o britanskim i japanskim tvornicama zaključuje:

U Britaniji većina sindikalaca kao i direktora, iako prihvaćaju neminovnost postojanja druge strane u pregovorima, u potpunosti negiraju legitimnosti ili barem legalnost vlasti druge strane. Obje strane su sklone tvrditi da bi idealno društvo bilo ono u kojem ovih drugih ne bi bilo (Fukuyama, 2000:224 – 225).

Budućnost Europe, sve je očitije, bazirati će se ne na socijali već na konkurenciji i to na konkurenciji svjetske razine. Sfera socijalne sigurnosti se užurbano prebacuje na same postojeće ili buduće korisnike socijalnih programa, s time da se sve veći broj politika nekadašnje socijalne države prestaje doživljavati kao pitanje socijalnog osiguranja. Privatiziraju se ponude javnih servisa, mirovinski fondovi, zdravstveni sustavi, naplata poreza, tržište rada, obrazovanje, obaveza izgradnja socijalne infrastrukture nekog društva¹⁵⁶ (vrtići, škole, bolnice, sportske dvorane, stanovi i drugo), pa čak i segment državnog osiguranja (kroz outsourcing zaštitarskih tvrtki i specijalno obučenih zaštitarskih jedinica). Sve su to elementi koje su još donedavno bili u potpunosti u djelokrugu države. Danas to više nije tako i svako nastojanje vraćanja na staro, pa čak i tamo gdje ima ekonomske logike, čini se anakrono.

Na posljetku, pa takvo stanje se upravo htjelo postići. Oduvijek se zna da je ekonomska sloboda bitan uvjet političke slobode, a kombinacija ekonomske i političke moći u istim rukama je sigurno sredstvo tiranije (Friedman, 1992:15).

Prema ekonomistu Miltonu Friedmanu, u velikoj većini slučajeva upravo su građani, a ne države ili korporacije nosioci ekonomske inicijative (aktivnosti). To je pogotovo dobro vidljivo u Europskoj uniji, koja najveći dio svog BDP-a ostvaruje na temelju poduzetničkih inicijativa malih i srednje velikih tvrtki, koje su pokrenuli njeni građani. Stoga postaje sasvim logično i jasno političko opredjeljenje Europske unije da se obraća upravo svojoj poduzetničkoj manjini. U takvim okolnostima dodatno je nerealno očekivati da će Europska unija, osim na deklarativnoj razini, moći i htjeti dati svoju stvarnu institucionalnu podršku onim snagama koje u svom djelokrugu aktivnosti imaju samo redistribuciju bogatstva koju je stvorio netko drugi. Danas je socijalna država općenito u krizi, jer se opseg socijalnih problema ne smanjuje, ali raste otpor prema preraspodjeli sredstava za socijalne potrebe.

---

¹⁵⁶ Primjerice, kroz koncept javno-privatnog partnerstva.

Takva konstelacija snaga, koja više sigurno nije novina, dovodi do jasne situacije u kojoj *rajnski model* socijalne države, koji se poziva na konsenzus, koji je nepovjerljiv prema burzovnim špekulacijama te je prožet socijalnim idejama, popušta pred *neoameričkim modelom*, koji ističe snagu tržišta, konkurenciju, minimalizira ulogu države, dokida propise te potiskuje socijalni element. Ako se uzmu u obzir i druge strukturalne promjene poput naglog starenja stanovništva, propadanje konvencionalne obitelji koja se oslanja na muškog hranitelja, promjena i diversifikacija životnog usmjerenja, nameće se potreba preispitivanja tradicionalnog promišljanja socijalne politike i uloge što ju u tom smislu mogu imati državne institucije.

Prema očitom dosadašnjem djelovanju Europske unije, ona se opredijelila za stav da je temeljna uloga države zaštita vlasničkih međuodnosa te omogućavanje što bržeg stjecanja imovine i njezine razmjene. Poimanje društva utemeljeno na neotudivosti privatnih imovinskih prava jedinstvena je europska ideja te je stoga sasvim jasno da takva nova Europska unija postoji prvenstveno zato da bi se olakšalo funkcioniranje kapitalističkog gospodarstva. Misija moderne države je stvaranje sasvim racionaliziranog okoliša koji će moći optimalizirati, s jedne strane slobodu, a s druge strane neobuzdanu razmjenu imovine u tržišnom gospodarstvu. To je upravo u suprotnosti sa stavom o pravu države da se upliće u sve sfere društvenog života, što stvara golemu birokraciju koja, kao veliki brat, nadgleda svakog svog građanina i o njemu vodi svakojaku dokumentaciju – izdaje im krsne i rodne listove, liječničke kartone, školske upisnice, vjenčane listove, smrtovnice, putovnice te ih također kontrolira na način da ih registrira, licencira, certificira i na brojne druge načine iskazuje vlastitu moć da nad njima vrši nadzor. Europa, međutim to nije uspjela dokinuti već upravo suprotno, uvodi enormni institucionalni aparat koji Europsku uniju pretvara u pravog levijatana, koji postoji samo sebe radi, bez imalo svijesti i obzira o tome kako žive oni zbog kojih je i nastala.

...tako je u prvom desetljeću XX. stoljeća više od 700.000 Austrijanaca radilo je u državnim službama, u Francuskoj više od 500.000, u Italiji 700.000, a u Njemačkoj više od 1.500.000 ljudi (Rifkin, 2004:209 – 210).

Ne postoji tako moderno ekonomsko okruženje koje je u stanju podnijeti takav birokratski teret, a da ostane konkurentno u globalnoj utrci. Čak se i Danska, kao primjer države uspješnog spoja provođenja socijalnih politika i istovremeno visoke međunarodne konkurentnosti vlastitog gospodarstva, okreće metodama i tehnikama kojima se smanjuje birokratski aparat a na njegovo mjesto dolaze efikasne javne usluge.

Činjenica je da je upravo Europa svijetu podarila institucionalizaciju privatnog vlasništva, čime je postavljen temelj i za razvoj tržišnog kapitalizma. Tim više postaju jasni naponi da današnja Europska unija djeluje baš po ovim principima, što ona temeljito i čini. To je, međutim, vrlo često u neskladu s djelovanjem koje se očekuje i za koje se zalaže socijalna država, a koje je također nastalo upravo na tlu Europe. Ovime ponovno dolazimo do svojevrsnog europskog paradoksa, jer je Europska unija u situaciji da mora mijenjati modele primjene koncepta socijalne države koji je vjerojatno najeuropskiji proizvod što ga je Europa ikada imala i podarila svijetu. Paradoks se sastoji u tome da što je snažnija socijalna država u Europi, Europa je bliže svojim korijenima i proklamiranim vrijednostima Europske unije, ali se istovremeno znatno udaljava od realnih politika koje svakodnevno vodi. Vrijedi i obrat – što više socijalna država u Europi slabi, ona se približava realnosti, ali se istovremeno udaljava od promoviranih postulata i korijena Europe. Konačni apsurd sadržan je u tome da se europski socijalni model doživljava kao najrazvijeniji na svijetu (pa bi u "američki san" trebalo ugraditi elemente "europskog sna"), ali se isto tako govori o tome da je model socijalne zaštite što ga nudi Europa pred bankrotom; da je razrušen i da se nalazi u truleži vlastitog raspadanja.

Primjećujem da se mnogi s istom tom retorikom odnose ne samo prema konceptu socijalne države već i prema Europskoj uniji samoj. Je li Europska unija najbolji postojeći integracijski model ili je on također pred stalnom opasnošću od mogućeg raspadanja, što se potvrđuje gotovo kontinuiranom krizom europskih institucija? Taj pojam krizne situacije u funkcioniranju institucionalnog okvira nije europski specifikum, (učestalo ga imaju još i nestabilni režimi Afrike i zemlje Južne Amerike) ali je gotovo nezamislivo da bi Sjedinjene Američke Države, Kina, Rusija, Indija ili Japan mogle biti u stalnoj opasnosti od vlastite blokade pri donošenju bilo koje važnije odluke.¹⁵⁷ Mnogo važnih i kontradiktornih odluka koje slijede jedna drugu nam ponajviše govore o europskoj krizi vlastitog identiteta.

Danas nitko u Europi ne može odgovorno tvrditi da probleme kao što su rastuća stopa nezaposlenosti ili problemi mirovinskih sustava bilo koja država može riješiti socijalnim programima. Plan reforme sastoji se prije svega od smanjivanja socijalnih programa iz okrilja socijalnih država, kako bi europska industrija postala konkurentna na globalnoj svjetskoj razini (Morin, 1995.).

Iako je vrijeme sveobuhvatnih reformi postalo trajno stanje Europe, o nužnosti dubinskih reformi socijalno-političkog života Europe govori i slijedeći stav:

---

¹⁵⁷ U Europi se stalno donose važne i povijesne odluke koje imaju dalekosežne posljedice.

U svakoj konkurenciji koja se odvija po pravilima globalnog laissez-fairea, i koji se odražava kroz američko slobodno tržište, socijalna tržišna gospodarstva Europe su sistemski u nepovoljnijem položaju. Ona nemaju budućnost osim ako ne budu sama u stanju modernizirati se kroz duboke i brze reforme (Gray, 2002:95).

Stoga je upravo gospodarstvo postalo najbitnije područje suvremenog života, što je prepoznala i Europska unija te je svoje politike usmjerila upravo prema što uspješnijoj realizaciji ovog segmenta vlastitog integracijskog procesa. Tek potom, i ako, na red dolazi pitanje kulture, koja također ima izravni utjecaj na stvaranje blagostanja neke zemlje. Ekonomski život nije i ne može biti odvojen od kulture, o čemu je na sebi svojstven način pisao i američki sveučilišni profesor Samuel P. Huntington, u svojoj poznatoj knjizi *Sukob civilizacija*. U njoj Huntington preispituje moguće uzroke postojećih i budućih konflikata koji nastaju među narodima (za koje smatra da pripadaju različitim civilizacijama). Upravo je, po njemu, pitanje pripadnosti različitim kulturološkim obrascima, a ne, primjerice izvorišta nafte, ono što će stvarati uvjete za nastanak novih ratova. Huntington je posve jasan kada kaže da će kulturne različitosti poprimiti sve veći značaj i da će svako društvo pojedinačno morati posvetiti više pozornosti vlastitoj kulturi, jer se tako ne nose samo sa unutarnjim problemima nego i sa vanjskim svijetom (Huntington, 1998.).

Ako je pitanje socijalne države povezano i sa kulturološkim miljeom tj. ako ideja socijalne države svoje korijene crpi iz postojećih kulturoloških obrazaca, a naročito ako se ona pokušava povezati sa nekom vjerskom tradicijom poput kršćanske, moguće je, na temelju Huntingtonove pretpostavke, zamisliti i takav razvoj događaja po kojem bi se socijalna država mogla naći u središtu nekog budućeg sukoba među ljudima. U tom smislu socijalna država može imati ne samo integrativni već i jasno iskazani dezintegrativni utjecaj (u Europi i u svijetu) pa čak i istovremeno. To je moguće s toga što određenje je li nešto integrativno ili dezintegrativno ne ovisi o objektu koji se promatra već o promatraču.

Uviđamo stoga da su na europskoj (pa i svjetskoj) sceni istovremeno prisutna dva oprečna procesa. S jedne strane postoji dokazano slabljenje snage i uloge (nacionalne) države u modernom svijetu, dok se s druge strane znatno povećava potražnja za socijalnom državom i njenom zaštitom, odnosno traži se od države da putem svoje snage ponudi ljudima sigurnost (i u socijalnom, ali i u svakom drugom smislu).

U Francuskoj postoji jedinstveni, na razini države, ustanovljeni sustav klasifikacije poslova koji svakoj poziciji u hijerarhiji daje određeni koeficijent. Ovaj sustav je univerzalistički i kartuzijanski strog. Koeficijenti su vezani uz radno mjesto, a ne uz radnika te zbog toga ne

postoji težnja razvijanju vještina nego se sva pažnja usmjerava na napredovanje u hijerarhiji poslova i to najčešće po principu senioriteta. Upravo je zato Daniel Cohen, član Vijeća za ekonomske analize pri Ecole Normale Supérieure ustvrdio da:

Kada proguta još nekoliko gorkih pilula, Francuska će uglavnom dovršiti svoju prilagodbu Europi zbog čega joj je politički život proteklih dvadeset godina bio dobrono zatrovan (citirano prema: Fukuyama, 2000:156).

I Njemačka socijalna država postala je ogromna, trošeći za svoje potrebe gotovo 30% bruto domaćeg proizvoda početkom devedesetih godina prošlog stoljeća (European Social Statistics, 2005., 14). Njemački rad postao je vrlo skup, a poslodavci su bili ograničeni obaveznim davanjima za zdravstvenu skrb, nezaposlenost, obuku, stručne beneficije, kao i kada su u pitanju otpuštanja radnika. U Njemačkoj je veći dio društvenih beneficija definiran zakonom i vođen od strane državne administracije na različitim razinama.

Razina uspješnosti ispunjenja tih iskazanih očekivanja ljudi s jedne strane i fleksibilnost da se od tih upućenih zahtjeva prema državi odustane s druge strane, biti će pokazatelj do koje mjere socijalna država može imati integrativni faktor za Europske zemlje u neposrednoj budućnosti.

U socijalnoj državi veliki dio populacije još uvijek prepoznaje tradicionalni autoritet koji je u stanju o njima voditi skrb i osigurati im zaštitu.

Dokazalo se da je točno da je rast socijalne države ubrzao pad preostalih društvenih institucija koje je ona po funkciji trebala nadopunjavati (Fukuyama, 2000:360).

Ali, prave vođe (autoriteti) postoje samo kod onih koji u njih vjeruju. Uvijek autoriteti proizlaze iz konsenzusa onih nad kojima se vlada, a ne iz objektivne snage samog autoriteta. Kaže se: ako Boga nema, trebalo bi ga izmisliti. Isto tako ljudi intenzivno, kontinuirano i aktivno traže i stvaraju autoritete, što im u pravilu polazi za rukom, naročito neposredno nakon što su svrgnuli prethodni autoritet, jer je to izravno prepuštanje djela vlastitog suvereniteta u procesu donošenja osobnih odluka. Strah za preuzimanje odgovornosti za vlastite odluke često je toliko jak da prepuštanje autoritetu se jednim djelom shvaća kao doprinos vlastitom mentalnom zdravlju. Stoga nikakva ustavotvorna ograničenja nisu djelotvorna protiv tiranina ako ljudi sami žele ili vjeruju da im on treba.¹⁵⁸ No, u situaciji kada

---

¹⁵⁸ Budući da je država uvijek potencijalno nazočna, u smislu nadziranja pojedinaca i organizacija, moglo bi se reći da se ljudi više sami povlače i nameću autocenzuru nego što ih država brutalnom silom na to tjera (Castells, 2003:331).

nam odabrani autoritet jasno i nedvosmisleno pokazuje (a i kaže) da on nije u stanju izvršiti svoju zaštitničku ulogu u našim životima, nastavak inzistiranja na njegovoj obavezi da se o nama skrbi više ne govori mnogo o autoritetu koliko o našoj vlastitoj predodžbi naših (ne)sposobnosti. Snaga socijalne države tako više ne izvire iz mogućnosti realizacije njenih davno zacrtanih ciljeva, koliko iz naše ustrajnosti da na životu održavamo vlastite predodžbe. Naša očekivanja upućena drugima ocrtavaju naš karakter i pokazatelj su osobnog svjetonazora. Ti svjetonazori, iako različiti od čovjeka do čovjeka, također kreiraju postojeću opću sliku na razini zajednice, koja je ipak tijekom vremena promjenjiva. Tako je i u Europskoj uniji, koja je "rastrgana" između dvije osnovne predodžbe, koje su obje utkane u njene temelje. Jedna je ona o tržišnom kapitalizmu kao gospodarskom ali i filozofskom svjetonazoru kako valja urediti život zajednice, dok je druga predodžba vezana uz koncept ljudske međuovisnosti.

U ovom radu pokazao sam da se Europska unija vrlo teško nosi sa pomirenjem ovih dviju predodžbi. U maniri dosad iskazanog ponašanja, Europska unija je u stanju trajno tražiti kompromisna rješenja, koja se na duži rok ipak pokazuju neodrživim. Ovako se samo troši vrijeme, životna energija zajednice i novac poreznih obveznika. U tom smislu možda bi valjalo promijeniti perspektivu, s nadom da će se s novim perspektivama iskristalizirati i neke nove mogućnosti, koje bi doprinijele pronalaženju zadovoljavajućih rješenja. Europska unija nije u prilici odustati od svog osnovnog zahtjeva koji se pokazao dosadašnjim najsnažnijim izvorom europskih integracijskih procesa – nastojanju da se ojača europsko gospodarstvo i europska konkurentnost na globalnoj razini. Čak i uz sve postojeće akcije često se može čuti stav da je, po značaju tj. utjecaju u svijetu, XIX. stoljeće bilo stoljeće Europe; da je XX. stoljeće pripalo Sjedinjenim Američkim Državama, dok se očekuje da će XXI. stoljeće u najvećoj mjeri biti označeno snagom Kine. U tom smislu Europa je već odavno prošla svoj zenit i sada živi na staroj slavi. Možda je to izvor za predodžbu Europe kao "stare dame". Taj slikoviti izraz nije slučajan i dobro ocrtava kakva je percepcija Europe u svijetu, ali i kakvu energiju odašiljemo prema svijetu. Ako u ovome ima imalo istine onda valja ubrzati reforme, kako bi u najboljem slučaju ostali barem približno u istoj poziciji u kojoj smo i sada. U tim reformama glavnu riječ neće voditi, po svojoj suštini, zamišljene institucije Europske unije (kojih je svakim danom sve više i koje bez daljnjega imaju realne posljedice na živote svih Europljana), već će nosioci tih promjena biti upravo oni koji jedini sačinjavaju Europsku uniju, a to su europski građani. Na snazi duha Europljana počiva budući europski napredak.

Stoga pitanje socijalne države nije samo pitanje načina provođenja raznovrsnih politika iz različitih sfera društvenog života u europskim zemljama (zdravstvo, mirovine, socijalna pomoć, obitelj, stanogradnja, redistribucija dohotka i drugo), već je to tema naše zajedničke budućnosti koja se već danas stvara i mogli bismo reći da je već započela. Odgovornost je već na nama, priznali mi to sebi ili ne, bili mi toga svjesni ili ne, te prihvatimo li tu činjenicu ili ne. Ako ne budemo bili u stanju, prvenstveno sami sebi, odgovoriti na pitanje: koja je naša uloga u našem vlastitom životu, a potom i u životu šire zajednice, europski integracijski projekti izgubiti će razlog svog postojanja. I doista, zašto da itko gradi Europu ako to ne pridonosi poboljšanju kvalitete i njegovog života? Oduvijek se od nekih skupina ljudi izrijekom tražilo da ne misli na sebe, ili ne još sad (plaća na onome svijetu), pa je novonastali pojam samozastupanja, koji je kao fenomen prisutan kod čovjeka koliko i on sam, najčešće i najduže u povijesti osuđivan, preziran, pa i drastično kažnjavao, iako na njemu počiva dignitet svake osobe, pa i postojanje socijalne države, uz pretpostavku prenošenja zastupničkih ingerencija s pojedinca na institucije i sustave i to do te mjere da postoji predodžba kako sam pojedinac to (više) uopće i ne može. Masovna promjena percepcije u tom pogledu, a koja se manjem broju ljudi već događa (što ima svoj odraz u njihovom realiziranju poduzetništva), nužno nosi neminovne posljedice na djelovanje i postojanje socijalne države. Indikativno je da politička elita u svim zemljama, uključujući desni i lijevi centar, nedvojbeno podržava europsko ujedinjenje, dok je javno mnijenje, u najboljem slučaju, izrazito podijeljeno.

Isto tako, ako je cilj europskih integracija viša razina kvalitete života, valja definirati što se podrazumijeva pod pojmom kvaliteta života i kako se do nje može doći, što je povratak na početak rasprave, jer su nam do sada ponuđena dva dijametralno suprotstavljena koncepta.

Bankar trguje novcem, trgovac konkretnom robom. Njihovi interesi nisu isti. Bankar inkasira kamate, što više tim bolje, trgovac mora platiti kamate, što su niže tim bolje za njega; prvi traži sigurnost ulaganja, a drugi maštu. Ili si jedno ili si drugo jer među njima vlada trajni antagonizam (Kostolany, 2007.:60).

Pravila međunarodnog kapitala sankcioniraju svaku odvažnu socijalnu politiku. Prema nekima, valja nam prihvatiti pravila te okrutne igre da bismo izgradili Europu. Drugi tvrde da ne namjeravaju živjeti u takvoj okrutnoj Europi "bez duše". Oni kažu: "Bolje nikakva Europa nego takva Europa". Uviđamo stoga da je pitanje socijalne države izvorišno pitanje opstanka tj. same kreacije ujedinjene Europe, odnosno, Europske unije kao njenog političko - socijalno - ekonomskog izraza.

Ekonomist Dražen Kalogjera održao je na znanstvenom skupu "Ekonomska politika Hrvatske u 2006. godini" izlaganje pod naslovom *S kakvom gospodarskim i socijalnim modelom u Europsku uniju?* u kojem je ustvrdio da se današnja ekonomska politika Europske unije suočava sa tri izazova:

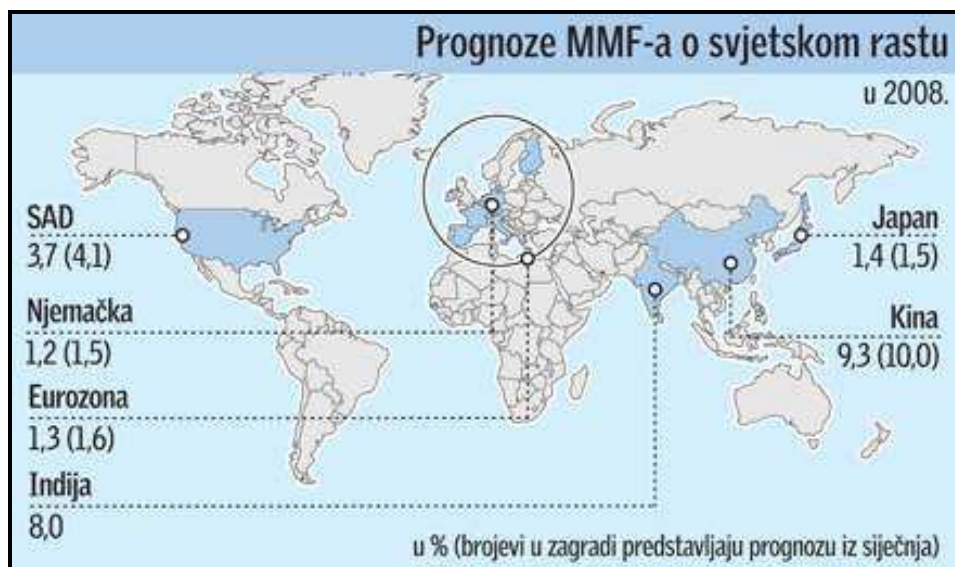
1. kako dimenzionirati ekonomski rast tj. kako postići stope rasta koje osiguravaju veći standard građana
2. kako u svjetlu globalizacije i suočavanja sa preostalim velikim svjetskim ekonomijama sačuvati svoju konkurentnost, što je temeljni cilj Lisabonske strategije i
3. kakva su građanska prava u političkoj strukturi Europske unije, kakve su naše mogućnosti obrazovanja, zapošljavanja, socijalne sigurnosti, zdravstvene zaštite, mirovinskih prava i sve ostale socijalne dimenzije kojima se bavi socijalna država (Kalogjera, 2005:148).

Sve su to pitanja na koja se traže odgovori svakodnevno, na razini pojedinca, na razini nacionalnih europskih država i na nadnacionalnoj europskoj razini.

Ovaj doktorski rad je nastajao u razdoblju od 2006. – 2009. godine. Pokazalo se da je to bilo vrijeme najvećeg svjetskog previranja u gospodarskom i financijskom smislu od vremena Drugog svjetskog rata. Sve razmjere promjena koje su se dogodile tijekom tog vremena u cijelosti je, vrlo vjerojatno, moguće sagledati tek sa određenim vremenskim odmakom. Zbog toga, a naročito s obzirom na prirodu i razmjer promjena koji se dogodio, odlučio sam ostaviti u radu, kao njegov sastavni dio, procijene i percepcije svjetske ekonomije iz vremena početka stvaranja ovoga rada (dostupne podatke tijekom 2007. godine), kao i podatke koji su bili dostupni pred kraj 2009. godine. Razlike između prezentiranih procjena su, mogli bi smo reći, enormne i upravo je to jedan od podataka koji je ključan za razumijevanje cjelokupne kompleksnosti tema kojima se u radu bavim – kako ekonomije, tako i koncepta socijalne države i okruženja u kojem se događaju europski integracijski procesi.

Ako se kao opcija izlaska iz ekonomske zamke za Europu spominje brži gospodarski rast i veća zaposlenost, onda čak i podaci iz 2008. godine, o očekivanom europskom gospodarskom rastu za naredni period ne ulijevaju puno prostora za optimizam. Uz postojeće ekonomske politike očekivani gospodarski rast Europske unije je daleko niži od bilo kojeg drugog moćnog svjetskog gospodarstva što se vidi iz Slike br. 41. Uz očekivanja da će Sjedinjene Američke Države rasti po stopi od 3,7% , Indija od 8%, a Kina od 9,3%, pretpostavljenih Europskih 1,3% rasta u 2008. godini predstavlja ne samo razlog za zabrinutost nego i podatak

o prisutnoj opasnosti.¹⁵⁹ I to opasnosti za daljnje europske integracijske procese, koji su dobrim djelom i nastali na želji i nastojanju da se ojačaju europska gospodarstva, kao i velikoj opasnosti za postojeći sustav europskih socijalnih država.

Izvor: Poslovni dnevnik, 3. travanj. 2008.

Slika br. 41: Prognoza svjetskog gospodarskog rasta za 2008. godinu

Međutim, život i ekonomija u pravilu nisu tako lako predvidljivi pa su događaji iz 2008. i 2009. godine u potpunosti izmijenili svjetski gospodarski i financijski pejzaž. Nakon višestrukih smanjivanja očekivanog gospodarskog rasta (i to na mjesečnoj bazi), krajem 2009. godine Međunarodni monetarni fond objavio je nova revidirana očekivanja za svjetski rast za naredne godine što donosim u Tabeli br. 9.

¹⁵⁹ Tijekom 2008. godine očekivane stope rasta su se višestruko dodatno smanjivale zbog globalne financijske krize i očekivane nadolazeće recesije i moguće deflacije, da bi pred kraj 2008. godine i tijekom 2009. godine očekivanja upućivala na mogućnost pada svjetske ekonomije na razini od čak 2%, što je najveći pad od svjetske ekonomske krize iz 30-tih godina XIX. stoljeća.

Table 1.1. Overview of the World Economic Outlook Projections

(Percent change unless otherwise noted)

	Year over Year								
	Projections				Difference from July 2009 WEO projections		Q4 over Q4		
							Estimates	Projections	
	2007	2008	2009	2010	2009	2010	2008	2009	2010
World output¹	5.2	3.0	-1.1	3.1	0.3	0.6	-0.1	0.8	3.2
Advanced economies	2.7	0.6	-3.4	1.3	0.4	0.7	-2.2	-1.3	1.7
United States	2.1	0.4	-2.7	1.5	-0.1	0.7	-1.9	-1.1	1.9
Euro area	2.7	0.7	-4.2	0.3	0.6	0.6	-1.7	-2.5	0.9
Germany	2.5	1.2	-5.3	0.3	0.9	0.9	-1.8	-2.9	0.8
France	2.3	0.3	-2.4	0.9	0.6	0.5	-1.6	-0.9	1.4
Italy	1.6	-1.0	-5.1	0.2	0.0	0.3	-2.9	-3.2	0.8
Spain	3.6	0.9	-3.8	-0.7	0.2	0.1	-1.2	-3.5	0.5
Japan	2.3	-0.7	-5.4	1.7	0.6	0.0	-4.5	-1.3	1.4
United Kingdom	2.6	0.7	-4.4	0.9	-0.2	0.7	-1.8	-2.5	1.3
Canada	2.5	0.4	-2.5	2.1	-0.2	0.5	-1.0	-1.5	3.0
Other advanced economies	4.7	1.6	-2.1	2.6	1.8	1.6	-2.7	1.8	2.6
Newly industrialized Asian economies	5.7	1.5	-2.4	3.6	2.8	2.2	-4.7	3.9	2.8
Emerging and developing economies ²	8.3	6.0	1.7	5.1	0.2	0.4	3.3	3.8	5.5
Africa	6.3	5.2	1.7	4.0	-0.1	-0.1	...	...	...
Sub-Saharan	7.0	5.5	1.3	4.1	-0.2	0.0	...	...	...
Central and eastern Europe	5.5	3.0	-5.0	1.8	0.0	0.8	-2.3	-1.4	2.4
Commonwealth of Independent States	8.6	5.5	-6.7	2.1	-0.9	0.1	...	...	...
Russia	8.1	5.6	-7.5	1.5	-1.0	0.0	1.1	-2.7	-0.9
Excluding Russia	9.9	5.4	-4.7	3.6	-0.8	0.4	...	...	...
Developing Asia	10.6	7.6	6.2	7.3	0.7	0.3	5.5	7.7	7.8
China	13.0	9.0	8.5	9.0	1.0	0.5	6.9	10.1	9.2
India	9.4	7.3	5.4	6.4	0.0	-0.1	4.8	5.1	7.0
ASEAN-5 ³	6.3	4.8	0.7	4.0	1.0	0.3	1.9	2.8	3.8
Middle East	6.2	5.4	2.0	4.2	0.0	0.5	...	...	...
Western Hemisphere	5.7	4.2	-2.5	2.9	0.1	0.6	...	...	...
Brazil	5.7	5.1	-0.7	3.5	0.6	1.0	1.2	2.2	3.5
Mexico	3.3	1.3	-7.3	3.3	0.0	0.3	-1.7	-4.1	3.4
Memorandum									
European Union	3.1	1.0	-4.2	0.5	0.5	0.6	-1.6	-2.5	1.1
World growth based on market exchange rates	3.8	1.8	-2.3	2.3	0.3	0.6	...	...	...
World trade volume (goods and services)	7.3	3.0	-11.9	2.5	0.3	1.5	...	...	...
Imports									
Advanced economies	4.7	0.5	-13.7	1.2	-0.1	0.6	...	...	...
Emerging and developing economies	13.8	9.4	-9.5	4.6	0.1	3.8	...	...	...
Exports									
Advanced economies	6.3	1.9	-13.6	2.0	1.4	0.7	...	...	...
Emerging and developing economies	9.8	4.6	-7.2	3.6	-0.7	2.2	...	...	...
Commodity prices (U.S. dollars)									
Oil ⁴	10.7	36.4	-36.6	24.3	1.0	1.2	...	...	...
Nonfuel (average based on world commodity export weights)	14.1	7.5	-20.3	2.4	3.5	0.2	...	...	...
Consumer prices									
Advanced economies	2.2	3.4	0.1	1.1	0.0	0.2	2.1	0.6	0.9
Emerging and developing economies ⁷	6.4	9.3	5.5	4.9	0.2	0.3	7.7	4.5	4.3
London interbank offered rate (percent)⁵									
On U.S. dollar deposits	5.3	3.0	1.2	1.4	0.0	0.0	...	...	...
On euro deposits	4.3	4.6	1.2	1.6	-0.2	-0.2	...	...	...
On Japanese yen deposits	0.9	1.0	0.7	0.6	-0.2	0.2	...	...	...

Izvor: Međunarodni monetarni fond, World Economic Outlook Database, October 2009; www.imf.org

Tabela br. 9: Prognoza svjetskog gospodarskog rasta za 2009. i 2010. godinu

Kao što se iz prethodnih statistika može vidjeti, razlika između očekivanog gospodarskog rasta iz 2008. godine i stvarnog stanja stvari znatno nadilazi statističku pogrešku i možemo reći da su predviđanja bila kriva. Svakom se može dogoditi kriva procjena, naročito u izvanrednim okolnostima kao što su se događale tijekom 2008. godine, pa u tom smislu moja ocjena ovih procjena rasta nije kritika Međunarodnog monetarnog fonda već nam postojeća situacija govori vrijedne informacije i samoj prirodi fenomena kojima se bavimo. Ekonomski

život uza sve znanstvene instrumentarije i metode mjerenja nije nešto egzaktno bez obzira što statistike uglavnom govore jezikom brojeva.¹⁶⁰ Zapravo je vrlo logično da je tako jer se cijela ekonomija temelji i sazdana je od ljudskih racionalnih i iracionalnih djelovanja te je u tom smislu primarno korisna pri analizi prošlih događaja, a iz čijeg iščitavana vrlo malo, ako uopće išta, možemo sa sigurnošću zaključivati vezano za budućnost. Tu činjenicu su, primjerice, prepoznali i fond menadžeri koji se skrbe o našim doprinosima za našu buduću mirovinu, pa se u brošurama kojima pozivaju potencijalne nove članove uvijek ograđuju (a što im je i zakonska obveza) s *izjavom o odricanju odgovornosti* (disclaimer statement) u kojoj bez iznimke napominju da ostvareni prinosi u prošlosti nisu garancija za prinose u budućnosti. To se čini samorazumljivim, ali građani često traže zadovoljštinu na sudu jer im nisu ispunjena očekivanja o zaradama i osjećaju se prevarenima i za taj svoj osjećaj imaju krivce, kao da im je itko ikada išta obećao. Ovo nije samo pravno pitanje već ima svoje direktne reperkusije na poimanje socijalne sigurnosti, a koja se djelom temelji i na prinosima koje ostvaruju naši mirovinski fondovi ili općenitije govoreći na mogućnostima pojedinih ekonomija da predvide buduća zbivanja na svjetskim tržištima. Čak i na razini država, doneseni državni proračun se temelji na pretpostavkama o budućim gospodarskim kretanjima koji tek moraju biti potvrđeni u stvarnosti. Ako se ta kretanja ne realiziraju uslijedi rebalans proračuna što se u Republici Hrvatskoj beziznimno događalo tijekom svih njezinih osamnaest godina od neovisnosti.

Zato, umjesto da se, putem deklaracija, procjena i iskazivanja dobre volje, govori o mogućnostima socijalnih država u Europi, a koje se temelje na gospodarskom rastu Eurozone, Europskoj uniji, njenim građanima, europskim integracijskim procesima i europskim socijalnim državama prije svega i vrlo hitno treba redefiniranje razloga postojanja socijalne države i osnovnih njenih ciljeva koji se žele postići. To se čini jedinim putem da se možda pospješi gospodarski rast i otvore, primjerice, tako potrebna nova radna mjesta.

U vrijeme globalizacije postaje sve jasnije da će stvaranje novih radnih mjesta sve manje biti pod ingerencijom državne vlasti, a sve više u rukama privatnika što uključuje i same potencijalne zaposlenike; to se već može zorno uvidjeti i iz, u ovom radu, iskazanih statistika o strukturi radnih mjesta i oblicima zaposlenosti. Većina ljudi kada je zaposlena nije

---

¹⁶⁰ Tako se zna reći da je statistika poput bikinija – da otkriva mnogo, ali najvažnije stvari ipak vješto skriva. Isto tako, kaže se da je statistika točan zbroj netočnih podataka. Čak i kada bi uspjeli prikupiti točne podatke tek tada nastupa interpretacija podataka koja je uvijek u opasnosti da bude subjektivna, s obzirom na onoga tko podatke interpretira.

prvenstveno zaokupljena veličinom svoga prihoda; najveća briga je opasnost od gubitka zaposlenja, pa time i svih ili gotovo svih sredstva za život. Taj strah pogađa muškarce i žene na svim razinama. Međutim, rijetko znaju, iako izgleda da osjećaju cijelim svojim bićem, da je ovakva sudbina sve izvjesnija te da u tom smislu činjenica imanja straha neće biti od velike pomoći. Svima je, a pogotovo osobama u strahu, teško prepoznati prilike koje nam se stvaraju u našoj okolini. Tim više nam je to teško, jer nam se vrlo rijetko tko obraća sa mišlju o tome da možda postoje i opcije koje se mogu poduzeti sasvim nezavisno od postojećeg poslodavca. A to da bi možda mogli sami sebe zaposliti (a možda i stvoriti posao još nekome uz sebe) gotovo zvuči kao nemoguća opcija te se apriorno svrstava u kategoriju rizičnih ponašanja.¹⁶¹ Sve nas upućuje na zaključak da će odgovornost za poziciju zaposlenja vrlo brzo, ako već i nije, ići ne kroz državu i njezine institucije, već kroz razinu osobnog angažmana, a ovo pravilo će biti na djelu u svim sferama ljudskoga života, kao što brojne primjere već imamo. Danas je, međutim, uobičajena uporaba državnog proračuna za poticanje zapošljavanja, što je bio glavni cilj keynesijeve ekonomske doktrine. Dakako, bez obzira na to tko stvara posao, ako postoji potreba za radom koji će stvoriti novu dodanu vrijednost to postaje prilika. S druge strane, taj isti državni proračun se koristi i za osiguranje za slučaj nezaposlenosti, što se već u skandinavskim zemljama (kao onima s najrazvijenijom i najefikasnijom socijalnom državom) pokazalo kao mjera – dvosjekli mač, jer mnogi radije biraju ostati nezaposleni i dobivati novac od države nego da sami rade.

Povećanje naknade za nezaposlene je stimulacija nerada. To može rezultirati moralnim propadanjem, financijskim bankrotom i slomom republike (Galbraith, 1995:160).

Ono što je pred nama, a zapravo se već događa, jest proces rekomodifikacije socijalne zaštite, odnosno njeno ubrzano prebacivanje na polje međunarodnog tržišta, gdje vladaju tržišna pravila. I tržište prepoznaje instrument sigurnosti, ali povećanje sigurnost znači i smanjenje prinosa. Želja za sigurnošću toliko "izjeda" prinos da je on često manji nego stupanj

---

¹⁶¹ Poznata je činjenica da svjetsko tržište rada, koje je u mnogim segmentima vezano uz razvoj novih tehnologija, doživljava nevjerojatno brze promjene. Prema očekivanjima koje iskazuju čelnici Svjetske banke, deset poslova koji će biti najtraženiji u 2015. godini uopće nisu postojala 2005. godine. Ovaj podatak nam u sociološkom smislu može biti iznimno intrigantan jer nas upućuje na to da je pred nama vrijeme eksponencijalnog razvoja ideja i tehnologija, ali to sa sobom donosi problem za sve one koji taj razvoj iz bilo kojeg razloga neće moći pratiti. Za pretpostaviti je da je upravo ovo najveći izazov, primjerice, za naše visokoškolske institucije koje se kod nas vrlo rado pozivaju na dugu tradiciju i bogato iskustvo, ali bitno zaostaje (osim krajnje sporadično) u smislu adekvatne prilagodbe stvarnim potrebama i modernim trendovima.

očekivane inflacije, što znači da, primjerice, uloženi novac za sigurnost u budućnosti znatno gubi na svojoj vrijednosti. Također je već odavno poznato staro ekonomsko pravilo da puna zaposlenost¹⁶² pridonosi stupnju inflacije. Drugim riječima, kontrolirana nezaposlenost može biti upotrijebljena i kao ekonomsko sredstvo za suzbijanje inflacije.

Socijalna država predstavlja jednu mogućnost i jedno viđenje svijeta. Slobodna privatna inicijativa je drugi pogled na svijet, bez obzira što jedno nužno ne isključuje drugo, ali se ljudi uglavnom ponašaju kao da su ova dva koncepta nepomirljiva. Primjećujem da su povijesni primjeri pokazali da oba pristupa imaju svoj potencijal primjene. Zato, umjesto da se fokusiramo na raspravu da li upotrijebiti prvi ili drugi koncept, ili pak treba li tražiti "treći put" što pokušava Europa (Blair, 2000.), biram ustvrditi da je bilo koji princip (odabir), dobar ako ispunjava svoju svrhu. Kako je svaka znanost, pa i ona društvena, po svojoj prirodi i metodi isključivo probabilistička, odnosno kalkulira samo sa stupnjevima vjerojatnosti nekog događaja (i u objašnjavanju onih iz prošlosti, a naročito u pokušaju predviđanja budućnosti), jedino što kroz znanstveni kategorijalni aparat možemo učiniti jest dati nekom od ovih koncepta veće povjerenje. To naše povjerenje zatim dokazujemo (drugima, ali i sebi samima) cijelim nizom argumenata za koje vjerujemo da čine koherentan sustav. Prosudba konceptata će se pritom temeljiti na njihovoj efikasnosti; onome konceptu koji je efikasniji ćemo pokloniti veću pažnju.

Dok Europska unija polako ali sigurno transformira utjecaj socijalnih država u mnogim segmentima života zajednice i to uglavnom reducirajući i rekomodificirajući njezine dosadašnje socijalne usluge, što je jasno vidljivo i dokazano kroz argumentaciju ovoga rada, Sjedinjene Američke Države su na najboljem putu da dio ove tradicije ugrade u vlastiti ekonomski sustav, što se najbolje vidi iz činjenice kako se stvara dovoljna kritična masa da se čak i na razini američke federacije govori o nužnosti, primjerice, uvođenja nekog oblika općeg zdravstvenog sustava u koji bi bili uključeni svi američki građani. Paradoks je, međutim, u tome što poboljšana medicinska tehnologija, čineći zdravstveno osiguranje sve skupljim, zapravo istjeruje ljude iz postojećih sustava zdravstvene skrbi. Ovaj fenomen je sve primjetniji ne samo u Sjedinjenim Američkim Državama nego i drugdje u svijetu. Vođeni dosadašnjim iskustvom, naročito vezano uz očekivanja koja američki radnici imaju prema američkoj sindikalnoj sceni te njihovoj mogućnosti da vode računa o američkim radnicima, i na temelju sve jasnije politički artikulirane želje da se uvede sveobuhvatna zdravstvena zaštita američkih građana, (koja je u europskim zemljama svojim znatnim djelom pod okriljem

---

¹⁶² Koja nikada nije 100% niti ona to može biti u nekoj društvenoj zajednici.

socijalne države) za pretpostaviti je da će ova nastojanja rezultirati uspjehom čak i usprkos činjenice što je to sasvim u neskladu s nepostojanjem tradicije socijalne države u Americi. To će, čini se, biti znatno više socijalni sustav nego što su to mnogi postojeći sustavi u Europi. Ne stoga što oni imaju bolji zdravstveni kadar, niti zbog toga što su bogatije društvo (oni su to i sada pa još uvijek nemaju takav oblik socijalne zaštite), već zato što je u Europi dio stila života i očekivanje da se lijekovi npr. mogu dobiti (ili bi se trebali dobiti) besplatno ili bar uz participaciju države. U Americi će dio osobnog uspjeha biti ne korištenje socijalne države ako se to ne mora; u protivnom, sami će sebi priskrbili etiketu svojevrsne sramote. Naravno, osim kada postoji viša sila i nužnost. U Europi je situacija obrnuta. U ovom radu sam na više primjera pokazao kako se vlastiti uspjeh često mjeri po količini dobivene beneficije, radije nego po razini vlastite kreativnosti.

Kada govorimo o primjeni državnog intervencionizma kao djela spektra političkog djelovanja upravo Sjedinjene Američke Države imaju dugu (iako vrlo povremenu) povijest takvih akcija. Primjera američkog državnog intervencionizma koji se argumentira nužnošću zbog zaštite temelja socijalno-ekonomskog sustava ipak je sve više. Tako je središnja američka država tijekom 2008. godine u jeku najžešće krize drugorazrednih hipotekarnih kredita u više navrata odlučila novcem iz državnog proračuna (dakle, novcem poreznih obveznika) otkupom nenaplativih potraživanja spašavati od bankrota privatizirane velike banke poput Fannie Mae, Freddie Maca, Merrill Lyncha i AIG-a (American International Group), a pregovara se i o spašavanju određenih velikih privatnih kompanija koje su važne za cjelokupnu američku ekonomiju. Ovakve akcije na prvi pogled nisu u skladu sa osnovnom propagiranom doktrinom američkog liberalnog kapitalizma. Poteškoće pri donošenju odluka o ovakvim akcijama ne nastaju samo na temelju ideoloških doktrina (jer se ideologija po političkoj potrebi može mijenjati čak i Sjedinjenim Američkim Državama), već poteškoće nastaju i iz sasvim praktičnih razloga. Primjerice, dok je središnja američka država odlučila davati kredite spomenutim financijskim institucijama neke druge financijske institucije tu pomoć nisu uspjele dobiti, poput Lehman Brothers, jedne od pet najvećih financijskih tvrtki SAD-a ili Washington Mutual Inc. Dodatno, postavlja se pitanje zašto je ostvarena dobit ovih tvrtki vlasništvo menadžmenta i vlasnika tvrtki dok njihovi ostvareni ogromni gubitci postaju gubitci države tj. svih poreznih obveznika (tzv. privatizacija profita i socijalizacija poslovnih gubitaka)? Zašto bi svi građani plaćali loše poslovne odluke nekolicine ljudi? ¹⁶³ Ipak, i

---

¹⁶³ Ovo pitanje nadilazi područje ekonomije i u bitnome zadire u sferu društvene pravednosti. Pa ipak, pred sobom imamo tek djelomičnu sliku kada tvrdimo da je nemoralno što privatni kapital traži državnu pomoć kada

početkom XXI. stoljeća Sjedinjene Američke Države su se, baš kao i u vrijeme krize u dvadesetim godinama XIX. stoljeća te neposredno nakon Drugog svjetskog rata, odlučile na državni intervencionizam u cilju očuvanja postojećeg ekonomskog sustava. Time, Sjedinjene Američke Države pokazuju "politiku kontinuiteta" državnog intervencionizma koji se primjenjuje u izvanrednim okolnostima tj. u vremenu kada tržišni mehanizmi zastrane. Očuvanje reda na tržištu te njegovo nadgledanje itekako je dio vladinih ovlasti što uopće nije u neskladu sa liberalnim kapitalizmom američkog tipa. Ovakve akcije su također u skladu sa mišlju Georga Sorosa koji je ustvrdio da: "SAD je jedina država u svijetu koja je u stanju efikasno regulirati svoju ekonomiju." (Soros, 2000.). Povrh svega ovoga, iz Europske unije, koja zastupa stav da je tržište nesavršeni mehanizam te se poziva na nužnost državnog intervencionizma kao sastavnog djela politika Europske unije s ciljem osiguranja ekonomske stabilnosti sustava, istovremeno dolaze najave da Europska središnja banka (ECB) ne namjerava ni u kojem obliku utjecati na tržište i to iz dva razloga:

- 1) što je to, kako kažu, nepotrebno i
- 2) takve akcije im zabranjuje Sporazum iz Maastrichta.

Bez obzira na ovakav stav Europske središnje banke ili čak usprkos njega, pojedine članice Europske unije su se, i sasvim nezavisno od nadnacionalnih europskih institucija, ipak odlučile na intervencije na tržištu kada su uvidjeli da je "vrag odnio šalu". Tako su po

---

se nađe u poteškoćama, a da ne pokazuje socijalnu osjetljivost u vremenima ekonomske ekspanzije; da državu doživljava kao teret kada treba ponuditi izdvajanja za siromašne, a da traži njezinu pomoć i podršku kada treba financirati posrnule financijske institucije. To je stoga zato što postoji kriva predodžba da postoji državni novac. Država ne posjeduje novac niti je državni proračun njeno vlasništvo. (Država posjeduje nešto sasvim drugo što je nepogrešivo detektirao Max Weber kada je ustvrdio da država jedino što ima – ima legalnu i legitimnu moć u primjeni sile. No i to jedino državno vlasništvo je promjenjivo s obzirom na mogući nestanak, prvo legitimnosti, a posljedično i legalnosti.) Dakle, kada se poslodavci obrate državi za pomoć oni u biti traže drugačiju redistribuciju sredstava koju su ionako sami u državnu blagajnu stavili, i to ili direktno (kroz porez na dobit) ili preko radnika kao svojevrsnih transmitera, jer radnici plaćaju poreze i doprinose na temelju vlastitih prihoda (porez da dohodak) koje su ostvarili u tim istim tvrtkama i to kao zamjenu za uloženo znanje, vještine, stručnost, ekspertizu i radno vrijeme koje su uložili. Uz to, upravo su države bile te (naročito one europske) koje su širile svoj međunarodni (često i kolonijalni) utjecaj uz pomoć svojih korporacija – kao što je to primjerice bio slučaj sa britanskom Istočnoindijskom kompanijom i njezinim utjecajem (koji je itekako bio pod državnim nadzorom) u Indiji i Kini tijekom XVII. stoljeća (Standage, 2006:154 – 167). Danas pak, snaga korporacija poput Coca – Cole, MC Donalda, Nestlea, Microsofta, Gazproma, China Mobilea, Deutsche Telecoma, Shella, Nokie, Toyote, Mitsubishija, Wall – Marta i mnogih drugih također značajno doprinose snazi pojedinih ekonomija nacionalnih država.

užurbanom postupku Francuska, Njemačka, Austrija, Italija, Španjolska, Belgija, Nizozemska i Luksenburg privatizirale svoje problematične banke (npr. Fortis, Dexie, Hypo Real Estate Bank...), a Velika Britanija je to isto napravila sa svojom velikom financijskom institucijom Bradford & Bingley.

Pitanje uzroka financijske krize koja je pogodila svijet tijekom 2008. godine i za koju se pretpostavlja da će se produbiti tijekom 2009. godine (a možda i duže), nije tako jednostavno kao što se u medijskom javnom diskursu često želi predstaviti. Gotovo u pravilu se ovoj situaciji prilazi jednoznačno s jasno izraženim stavom da je krivac lako prepoznatljiv i shodno tome traže se odgovarajuće mjere kako bi se počinitelje kaznilo. Pritom se odgovornost automatizmom pripisuje financijskim magnatima koji su se okoristili slabo reguliranom tržištem te se špekulantski poigrali sa financijskim izvedenicama koji su kao kolateral za preuzeti rizik koristili drugorazredne hipotekarne kredite.¹⁶⁴ Iako je ovo sasvim točno¹⁶⁵, iz čega proizlazi da bi odgovornost za novonastalu situaciju trebala preuzeti prvenstveno ona državna tijela kojima je zadatak reguliranja pravila "igre" na svjetskim tržištima kapitala, činjenica je i to da je pri uzimanju kredita banka (davalac kredita) tek jedna od ugovornih strana. Druga strana je, dakako, zajmoprimac, u našem slučaju brojna američka populacija slabo obrazovanih i platežno nisko sposobnih ljudi (uglavnom pripadnici američkih etičkih manjina – crnci i hispanoamerikanci) koji su došli u priliku da uzmu "jeftini" kapital koji su banke i ostale financijske institucije plasirale na tržište (Ferguson, 2009.; 238-239). Taj su kapital utrošili u klasični oblik potrošnje (kupovina nekretnina, automobila i sličnih proizvoda koji ne stvaraju dodanu vrijednost već uglavnom generiraju dodatne buduće troškove). Ovakva situacija nije čudnovata niti neočekivana. U ljudskoj je prirodi da se teži boljem, da se stremi ka samoaktualizaciji. Do toga su ovi građani pokušali doći potrošnjom, dodatno motivirani snažnom marketinškom djelatnošću onih koji su im taj kapital, kroz kreditno zaduživanje, i posuđivali. Pritom je postalo jasno da siromašna i niža srednja američka klasa

---

¹⁶⁴ Krediti koji su prvenstveno namijenjeni ljudima slabije platežne moći, (koje su najvećim djelom uzimali Američki građani) za kupovinu nekretnina.

¹⁶⁵ Kao što ću u nastavku teksta pokazati, banke i odgovorne osobe koje ih zastupaju su jedna od dvije ugovorne strane te s tim u vezi dijele odgovornost za stvorenu situaciju. Naročito u kontekstu već dokazane spremnosti (o čemu govorim u ovome radu) da pojedini visoko pozicionirani djelatnici iz financijske industrije ne prežu niti od kriminalnih radnji kako bi povećali dobit; svoju osobnu i dobit institucija za koje rade. Najnoviji primjer za to je prevara bivšeg predsjednika NASDAQ-a (akronim za National Association of Securities Dealers Automated Quotations) Bernarda L. Madoffa koji je priznao da je kroz Ponzi shemu obmanuo svoje investitore za nevjerovatnih 50 milijardi dolara. Mediji su prokomentirali da se radi ovo prevari "epskih razmjera".

neće biti u stanju dugoročno financirati novi stil života srednje klase i pokušaj ostvarenja predodžbe svog "američkog sna". I to iz više razloga: jer nemaju (niti su imali) mjesečni prihod koji bi im takav stil života omogućio, a uz to ne posjeduju niti specifična znanja niti vještine da stečeni kapital zadrže pod svojom kontrolom. Naime, treba znati biti bogat. Umjesto da kreditni rizik preuzmu oni koji ga najlakše mogu podnijeti, preuzeli su ga oni koji ga dokazano najmanje shvaćaju.¹⁶⁶ To je dovelo do realne opasnosti da su podignuti krediti za banke postali nenaplativi što je pokrenulo masovne postupke ovrha, ali je također dovelo i do bankrota velikih banaka. Upravo je ovo svojevrsni sociološki paradoks najnovije financijske krize globalnog karaktera jer ona svoje korijene može naći u potrošnji iznad vlastitih mogućnosti upravo američkih građana niske platežne moći.

Dakle, prema nalazima Nialla Fergusona, istraživača svjetske financijske povijesti i autora knjige *Uspón novca*, financijske krize su nastale i u pravilu nastupaju kada na tržištu postoji enormna količina lako dostupnog novca kroz ekspanziju kreditnih aranžmana koje praktički bilo tko može dobiti. Pritom, zaključuje autor, kada nastupe poteškoće u pravilu se siromaštvo pripisuje posljedicama eksploatacije siromaha od pohlepnih financijaša, što niti je glavna karakteristika izvora kriza niti je potpuna istina (Ferguson, 2009.; 19).

Poznato je da je, primjerice, u tradicionalnoj Indiji gotovo nemoguće prelaziti iz kaste u kastu (što je bila osnova za mnoga umjetnička literarna djela koja su obrađivala temu nedozvoljenih ljubavnih zapleta). S druge strane, naša zapadna kultura se vodi upravo obrnutom logikom tj. građane se potiče da se okušaju u samopotvrđivanju pa i kroz uspon na društvenoj ljestvici. No, to traži specifična znanja i vještine koje se ne uče u školi niti na fakultetima niti su sastavni dio bilo koje formalne edukacije.¹⁶⁷ Dodatni paradoks na cijelu, ovako postavljenu, situaciju jesu ponuđena rješenja za mogući izlazak iz krize uzrokovane povećanom potrošnjom i špekulacijama na financijskim tržištima. Tako gotovo u pravilu europski i

---

¹⁶⁶ U literaturu je ušao novi pojam tzv. "NINJA" krediti. To su oni krediti koji su se davali ljudima bez prihoda, bez posla i bez imovine (**No Income, No Job or Assets**). Očito je da su u odgovornosti za posljedice takvih kredita zakazali svi: oni koji takve kredite nude (financijska industrija), oni koji nadgledaju one koji takve kredite nude (državna regulatorna tijela) i oni koji su bili spremni uzeti takve kredite (građani – klijenti).

¹⁶⁷ Moguće je iznositi i takvu argumentaciju po kojoj postoji ozbiljni razlog zašto su postojeći edukacijski sustavi osmišljeni tako da u svojim programima ne sadrže ova znanja. Može se tvrditi da države nemaju pretjeranog ozbiljnog interesa educirati građane na ovakav način jer bi ih ta specifična znanja pretvorila u ljude koji u bitnome ne ovise o državi niti njenim socijalnim politikama, a s takvim ljudima je mnogo teže manipulirati i držati ih u stanju pokornosti i poslušnosti.

američki državni čelnici pozivaju svoje građane na "rodoljubnu potrošnju"¹⁶⁸ domaćih proizvoda ne bili se na taj način potaknuo ekonomski ciklus i zaustavila recesija i moguća deflacija.

Ono što je iz ove analize proizašlo kao put za rješavanje postojeće situacije su mjere vezane uz dva ključna čimbenika:

- 1.) potreba promišljene i svrsishodne regulacije tržišnog mehanizma kako bi se izbjeglo ponavljanje malverzacija na tržištu u budućnosti, te najvažnije
- 2.) educiranje građana financijskoj pismenosti odnosno poticanja svijesti o potencijalnim koristima i opasnostima kada građani poduzimaju financijske aktivnosti u bilo kojem obliku (zaduživanje, potrošnja, investiranje i sl.)

Ako bi socijalna država (te tijela državne uprave) htjela biti aktivno korisna, kao što smatraju da bi trebali i mogli, onda su upravo ove mjere koje bi mogle doprinijeti boljitku ljudi. Upravo bi to bi trebao biti sadržaj proklamirane sintagme: *od pasivne prema aktivnoj socijalnoj državi* (Pestieu, 2006., :47). Puno prije to nego da socijalna država obavlja tek redistribuciju kapitala te da "robinhoodovski" kapital daje siromašnima te im tako dodatno otežava financijsku situaciju potencijalno ih gurajuću u još veći dug, kao što se moglo uočiti iz primjera ove financijske krize. Paradigmatski rečeno, pasivna socijalna država je obilježena distribucijom socijalnih davanja i usluga, a takvi čini imaju vrlo uski i ograničeni efekt na one kojima su namjeni. S druge strane, aktivna socijalna država osim ponude kvalitetnih javnih usluga trebalo bi ponuditi investiranje u ljude, njihovo obrazovanje i razvijanje njihovih vještina, suradnja i kooperacija sa svim drugim socijalnim partnerima (Vlade, poslodavci, civilno društvo i dr.) te pružanje podrške ljudima da aktiviraju sve svoje brojne potencijale.

Kada bi ovo bile izravne posljedice krize, onda bi se sa pravom moglo reći da je kriza (u svakom svom smislu i u svakom segmentu života) prikriveni blagoslov jer otvara put nečem boljem. U tom slučaju kriza postaje svojevrsni "dar bogova"; ako to znamo prepoznati i pretvoriti u svoju korist.

U svojem najpoznatijem djelu *Kapital*, Karl Marx je gotovo u potpunosti predvidio moguću opasnost koju sa sobom donosi olako korištenje hipotekarnih kredita kao što je to danas

---

¹⁶⁸ Ovo je jedna od četiri mjere koje imaju ekonomskog opravdanja u situacijama recesije tj. opasnosti od nadolazeće deflacije. Preostale tri mjere su: smanjivanje poreznih stopa, smanjivanje kamatnih stopa te uvođenje svjesnog i istovremeno kontroliranog državnog deficita. Taj novonastali dug bi se morao uložiti u one investicije koje će u budućnosti donositi povećani prihod, a ne ga plasirati u potrošnju ili ga upotrijebiti za socijalne transfere jer se u tom slučaju "dobar dug" pretvara u "loš dug".

slučaj. Marx je ustvrdio da će vlasnici kapitala i biznisa kod radnika poticati potrebu da kupuju njihovu skupu robu, stanove, kuće i tehnologiju, obvezujući ih pritom da ulaze u skupe hipotekarne kredite do razine neizdrživosti. Na kraju će ti neplaćeni dugovi izazvati bankrot banaka koje će se morati nacionalizirati (Marx, 1975.).

Dakle, nije se pokazalo odveć primjerenim na odru komunističkih društvenih uređenja ostrašćeno slaviti kraj povijesti i veličati neoliberalizam kao zadnji stadij čovjekovog (i društvenog) razvoja, kako je to činio Francis Fukuyama u svojoj poznatoj knjizi *Kraj povijesti i posljednji čovjek* (Fukuyama, 1994.), niti treba smatrati da su američke i britanske državne intervencije na financijskim tržištima dokaz da je isti taj neoliberalizam te s njim i kapitalistički sustav pred raspadom. Zapravo, raspad komunističkih diktatura s kraja XX. stoljeća, kao i posljednji krizni događaji na svjetskim financijskim tržištima vrlo malo (ako uopće) govore išta relevantnog o političkim idejama komunizma i kapitalizma. Nigdje u temeljnoj ideji komunizma ne postoji, primjerice, potreba za osnivanjem gulaga; isto kao što nigdje u ideji kapitalizma ne postoji privatizacija na načine koje ju provode MMF i Svjetska banka, a o čemu vrlo kritički govore dva nobelovca Joseph Stiglitz i Paul Krugman te Jean Ziegler. To je tako stoga što se modeli ovih ideologija u praksi u bitnome razlikuju od svojih temeljnih ideja. Naša stvarnost gotovo u pravilu ovisi o ljudima koji se pozivaju na neke ideje i u skladu sa vlastitim shvaćanjem tih ideja ih pokušavaju provesti u djelo, a ne o samim idejama. Pritom, svaki čovjek ima svoje vlastito i neponovljivo razumijevanje što neke ideje znače i kako bi ih valjalo pretvoriti u stvarnost. No često je slučaj da su razlike u shvaćanjima puno veće među sljedbenicima neke ideje nego između sljedbenika i njihovih krajnjih oponenta. To je primjetno uvijek i stalno, a primjera koji potvrđuju ovakvo stanje stvari ima uistinu mnoštvo. Tako je, primjerice, Sokrat odlučio nikada ništa ne pisati, a taj svoj naum je argumentirao stavom da se pisana riječ ne može obraniti od različitih tumača koji su u stanju u potpunosti izokrenuti smisao njegovih riječi; postoji čitav niz crkvenih pravaca koji su proizašli iz različitih tumačenja Biblije kao svetog teksta; psihoanalitičar Sigmund Freud bi prvi razračunao sa vlastitim sljedbenicima koji su uveli raznovrsne promjene i novine u psihoanalitički pristup; postoji toliko različitih pristupa liječenju istih bolesti; postoji toliko različitih pristupa shvaćanju kako treba educirati istu djecu; unutar pojedinih političkih stranaka u pravilu postoji više frakcija koje se u bitnome razlikuju u pristupu istim političkim pitanjima... I eto nas ponovno do stava da su među istima veće razlike nego među različitim. To, dakako, vrijedi i za konceptualizaciju i operacionalizaciju i ideje europskih integracijskih procesa kao i za ideju socijalne države.

To je, moguće, jedan od razloga za tvrdnju da socijalna država, sama po sebi, nije vrijednosno predodređena niti za uspjeh niti za neuspjeh nego njeno značenje ovisi isključivo o svjetonazoru onih koji nude modele socijalne države, jednako kao i onih koji primaju njene usluge. Stoga se integrativni potencijal socijalne države ne nalazi u moći države da osigura dovoljna sredstva za realizaciju socijalnih projekata, kako se uobičajeno misli, već se njen integrativni potencijal nalazi u činjenici da okuplja one ljude koji imaju isti ili vrlo sličan životni svjetonazor. Ona ujedinjuje određeni broj ljudi čak i u slučaju očitog raspada i kada je u nemogućnosti vlastitog ostvarenja. To je ujedno i glavna karakteristika Europske unije, što dodatno potvrđuje stav o sličnosti ovih dvaju socijalnih fenomena. Ono što je ovdje sada cilj jest pokušati uvidjeti koji bi se to preduvjeti morali dogoditi kako bi socijalna država bila integrativni faktor za Europu bez nedoumica. Vjerojatno je to već po samoj suštini idealistički pristup, jer ne postoji niti jedan društveni fenomen niti ikoja zajednička volja, u Rousseau-ovom smislu, koja bi mogla ujediniti apsolutno sve građane neke zajednice. To ne uspijeva niti Europskoj uniji koja svoje jedinstvo traži kroz poštivanje različitosti.

No, ima nade i za Europsku uniju, i za njezine integracijske procese, kao i za koncepte socijalne države koje Europa na sebi svojstveni način čuva, kao oblik vlastite kreacije, što ona i jest. Svaka suprotstavljena tvrdnja iskazivala bi stav ne u nepovjerenje mogućnosti realizacije socijalnih programa, što je također legitimni stav, već bi to izražavalo nepovjerenje prema samom europskom integracijskom procesu.

Snovi se uvijek temelje na onome što ljudi očekuju od budućnosti. Socijalna država je ljudima pružila svojevrzni san; ugodan san koji u svom čistom obliku podsjeća na rajski vrt, u kojem svi imaju sve što im je potrebno, a tom dobru doprinose koliko i kada žele (ili mogu). Oni koji dodjeljuju prava iz socijalne države tako postaju oličenja samog božanstva, koje posljedično može odlučivati i o životu i o smrti. Sa socijalnom državom sve je moguće, a bez nje mi smo nitko i ništa. Mi smo ovisna bića o autoritetu koji će nas nahraniti, napojiti, dati nam posao i brinuti se o nama u svim segmentima života – od kolijevke pa do groba. Međutim, poznati je stari grafit koji kaže:

Gdje se rađa autoritet umire sloboda.

Umiranje slobode izravni je čovjekov produkt za njega samoga, koji mu u ovom slučaju nije nametnut izvana, već je posljedica ljudske nespremnosti da preuzme odgovornost za vlastitu slobodu. A preuzimanje te odgovornosti krajnje je individualni čin, koji se nigdje ne uči, već se suprotno tome može tumačiti kao potencijalna opasnost za društvenu solidarnost. Individualizam tj. odumiranje autoriteta je gotovo posve sigurna budućnost, a ona predvidivo

razara mnoge poznate forme i norme te stvara potpuno nove. Novo doba, iako ne i nova ideja,¹⁶⁹ nezaustavljivo se stvara, bez obzira na to što država želi nametati svoj autoritet i odgajati svoje građane, kao uostalom i mnoge druge socijalne institucije (Canivez, 1999.). A čovjek istovremeno ima vlastitu potrebu sam sebi biti autoritet; on osjeća da to može. Kada to zaboravi traži pomoć od institucija. Traži od njih pomoć i dodatno se zarobi.

Tko li će čovjeka tada štiti od države kojoj je krenuo kako bi ga zaštitila od nevera života?

Već je rečeno koliko je velikog opreza potrebno kada se prima pomoć. Toga su u Sjedinjenim Američkim Državama bili svjesni i oni koji ovise o tuđoj pomoći, kao i oni koji je pružaju. Ovi potonji napose jer su pod svaku cijenu htjeli izbjeći ovisnički odnos svojih građana prema vlasti. Da bi to spriječili pokrenuli su koncepte socijalne pomoći koje se vode upravo suprotnom logikom nego što je to slučaj u europskim zemljama. Dok se u Europi smatra da je država odgovorna za svoje građane, američke kolege su stava da državna pomoć nije pravo već pogodnost koju tek treba zaslužiti.

Na tom načelu pokrenuta je reforma pod imenom "*Workfare*"¹⁷⁰, koju je prihvatio američki Kongres 1996. godine, a kojim se napušta model pomaganja vlastitih građana od strane savezne vlade i prihvaća model njihove samozaštite. Cilj ove reforme je bila borba protiv logike solidarnosti i zajedničkog rizika (Ross, 2005:2 – 3).

Američko društvo koje svoje korijene temelji na konceptu privatnog vlasništva, svoje temelje ima u tradicionalnom nepovjerenju koje Amerikanci pokazuju prema samom pojmu socijalne zaštite. Programi namijenjeni siromašnima vrlo su ograničeni i još uvijek sadrže i kazneni vid, kojim se zapravo više želi stigmatizirati i isključiti nego reintegrirati te ljude u društvo (Ross, 2005:2 – 3).

Ovakav svjetonazor je na tragu misli Johna Lockeja, koji je smatrao da pojedinci i njihove obitelji kao vlasnici racionalnije upravljaju svojom imovinom nego država. Za pobornike ovakvoga stava, programi socijalne pomoći su štetni jer građane čine ovisnima o zajednici. Prava sloboda znači mogućnost donošenja svih važnih odluka u životu.¹⁷¹ Takvo viđenje svijeta i pozicije čovjeka u njemu u Americi je duboko uvriježena što se vidi i iz činjenice da se i današnji američki predsjednici pozivaju na ovakav stav. Tako je George W. Bush bio vrlo jasan s tim u vezi:

---

¹⁶⁹ Kroz cijelu ljudsku povijest svjedoci smo da je neovisnost pojedinca jedna od temeljnih tema i preokupacija kojima se čovjek bavi.

¹⁷⁰ *Workfare* je američki pandan za europski koncept *Welfare*

¹⁷¹ Iz ovoga proizlazi stav da je u smislu svjetonazora vrlo teško istovremeno biti liberal i lijevičar.

Kada nešto posjedujete, postaje vam mnogo važnija budućnost vaše zemlje. Što u Americi bude više vlasnika, to će ona biti jača, jer će nacionalna sudbina zanimati svakog pojedinca (Govor Predsjednika Amerike o stanju nacije u Kongresu, održanog 9. kolovoza 2004. <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010911-16.html>).

Nemamo razloga sumnjati da se sa ovim stavom ne bi složio i Barack Obama, iako bi on, možda, naglašavao i druge reperkusije do kojih dovodi ovaj stav. U američkom političkom diskursu uobičajeno se, kao osnovni politički problem liberalnog društva, prikazuje dihotomija između prava pojedinaca i autoriteta države. Konzervativci koji se protive ulozi države kao priskrbiljivača određenih socijalnih usluga obično sami sebe opisuju kao skupinu koja vjeruje u individualizam. Upravo je to svojevrsni paradoks procesa globalizacije; da svjetsko umrežavanje na svim razinama te pretvaranje svijeta u globalno selo, gdje se svi međusobno poznaju ili to mogu lako učiniti, pogoduje individualizaciji. Iako je proces globalizacije određen svojom masovnošću (Hylland, 2007.), on se ipak u znatnoj mjeri bazira na snažnoj individualnosti malog broja ljudi.

I upravo ti pojedinci imaju univerzalni utjecaj, što je druga važna karakteristika procesa globalizacije (Stiglitz, 2006.). To, dakako, sa sobom donosi i određenu opasnost za postojeće sustave vlasti, jer je individualizam istovremeno izvor pomutnje za one koji grčevito žele zadržati monopol nad istinom. Jedna od takvih predodžbi jest i ona o mogućnosti trajne državne odgovornosti za vlastite građane. O neodrživosti takve ideje u postojećoj konstelaciji moći svjedoči i činjenica procesa demontaže socijalne države na svjetskoj razini.

Socijalna država se raspada, neoliberalizam je, kao njen mogući antipod, nehuman. Što nam onda preostaje? Treći put? Je li to socijaldemokracija? Je li to ono što se opisno naziva socijalno-tržišno gospodarstvo?¹⁷² Namjera ovog hibridnog naziva je pokušati izdvojiti najbolje od dvaju sustava, kako bi se došlo do održivog socijalnog razvoja za budućnost kroz koncept socijalno odgovornog gospodarstva (Beck, 1998.; Brandes, 1976; Ebbinghaus, 2001.; Hicks, 1999.). Cilj je svojevrsna konvergencija, a njezin temeljni princip bi mogao glasiti:

...da se zapadnokapitalistička društva kreću prema sve većoj socijalizaciji, a istočnokomunistička prema sve većoj liberalizaciji. Drugim riječima, pretpostavlja se da su za stabilni razvoj kapitalističkog sistema nužni stanoviti elementi socijalizma, a da su za napredak komunističkih sistema neophodni određeni elementi liberalnog kapitalizma (Kalanj, 1994:137).

---

¹⁷² Umjesto sintagme *socijalno-tržišno gospodarstvo*, ponekad se koriste i termini *humani socijalni kapitalizam* ili *kapitalizam sa ljudskim licem*.

To je cilj kojem teži Europska unija, a koji je, možda, već u svom samom početku osuđen na duboke poteškoće jer:

Već se sredinom viktorijanskog laissez – fairea pokazalo da socijalna stabilnost i slobodno tržište ne mogu dugo ići zajedno (Gray, 2002:25)

ili

Socijalni demokrati vjeruju da se europska socijalna tržišta mogu obnoviti u okviru globalnog laissez-fairea. Ali svjetska mobilnost kapitala čini neuspješnim keynsijske politike na koje su se socijalno demokratski režimi oslanjaju u postizanju pune zaposlenosti. Globalna slobodna trgovina čini regulacijske i poreske troškove društveno odgovornog kapitalizma sve manje podnošljivim sve dok ti uvjeti prevladavaju, europska socijalna tržišta biti će pod neprestanim pritiskom globalnih tržišnih sila. Društveno isključivanje i političko otuđenje biti će stalne opasnosti (Gray, 2002:243)

Činjenica je da je ovo spoj dviju koncepcija za koje mnogi misle da su nespojive, ne toliko zbog same njihove prirode, koliko zbog činjenice što su oni produkt dvaju različitih svjetonazora ljudi koji ove dvije koncepcije zastupaju.

Ipak, nenadmašna je misao našeg poznatog ekonomista Branka Horvata, koja pobija stav o potpunoj disparatnosti ovih koncepcija tj. o dualnoj prirodi ideologije socijalizma i kapitalizma. On je ustvrdio da je kapitalistička ideja dioničarstva najbliža ostvarenju ideje samoupravljanja koja se intuitivno povezuje za ideologijom socijalizma.¹⁷³ Dakako, uz sve postojeće razlike i oblike i socijalizma i kapitalizma, ovakve misli pokazuju da između ovih ideologija postoji puno veća razina konvergencije nego što se to učestalo misli ili što to priznaju osobe koje imaju interesa ako prezentiraju da je stanje drugačije (poput političara ili drugih interesnih skupina). Stoga pravi posao nije u stvaranju preduvjeta za tržišno gospodarstvo neke ekonomije s jedne strane ili osiguravanje sredstava za normalno funkcioniranje instrumenata socijalne države s druge strane, već je uspjeh ili neuspjeh bilo socijalne države ili tržišnog gospodarstva izravno vezan uz očekivanja ljudi koja oni iskazuju. Ta očekivanja su pak vezana uz ljudsko povjerenje, a ono može biti usmjereno prema nekom izvanjskom objektu ili prema snazi čovjeka samog. U tom smislu socijaldemokracija

---

¹⁷³ Jer, tko je, primjerice, pravi vlasnik tvrtke Wolksvagen koji ima više od 3.000 dioničara. Jesu li to oni koji u svom vlasništvu imaju većinu dionica? Jesu li to menadžeri koji izravno upravljaju radom tvrtke. Ili je to njemačka pokrajina Donja Saska koja ima kontrolni (iako manjinski) paket dionica (25% plus jednu dionicu)?

predstavlja tek konsenzus gdje su svi nezadovoljni – siromašni jer nemaju, a bogati jer daju mimo vlastite volje. Siromašni iskazuju povjerenje prema onima koji im nikada ne uspijevaju zadovoljiti sve njihove potrebe, a obećano im je da će to biti, barem većim dijelom, dok bogati upućuju povjerenje u vlastite (poduzetničke) snage i sposobnost, a za uzvrat dobivaju represivni i uvijek nezasićeni redistributivni model. Stvaranje opće nezadovoljne populacije, svakog stratuma iz svojih razloga, nije plodno tlo za pospješivanje integracijskih procesa. Ipak, postojeće stanje pokušava uvesti svojevrsnu ravnotežu smanjujući razlike između ekstremno siromašnih i ekstremno bogatih građana. To je temeljna intencija cjelokupnog fiskalnog sustava, koji se, između ostalog, poziva na dvije osnovne kategorije:

1. moralnost (moralno je da oni koji imaju daju onima koji nemaju) i
2. obavezu tj. društvenu odgovornost. (oni koji imaju su po zakonu dužni dati onima koji nemaju)

Primijetiti ćemo da se na apsolutno iste kategorije pozivaju i oni koji promoviraju socijalnu državu.

Kao što smo već ustvrdili, mnogi autori se pozivaju na stav da radikalni neoliberalni kapitalizam ima dva lica:

- a) ekonomski propulzivno i
- b) društveno razarajuće.

Ovo je *contradictio in adjecto*, jer ne postoji ekonomija izvan društva. Moguće je tek utvrđivati da je neoliberalni model za neke pripadnike društva dobrodošao model, koji za njih predstavlja napredak, dok za druge članove društva on može označavati stagnaciju. Vrijedna je želja socijalnih država da se ovaj destruktivni element svede na što manju moguću mjeru i da obuhvati što manji broj ljudi. No, pokazalo se da se ovi negativni elementi ne mogu uspješno razriješiti koristeći se starim modelima ponašanja. To nije uspjelo niti kroz nastojanja da se cjelokupna društvena stvarnost nekritički "baci" u ralje otvorenog tržišta, što Europska unija u znatnoj mjeri prakticira, niti se polučio uspjeh pokušajima da se građani Europe štite na taj način da postanu ovisnici o vlastitim Vladama i njihovim ekonomskim politikama. Politike što veće zaposlenosti, industrijska i znanstvena suradnja, društveni napredak, borba protiv nesigurnosti, povećanje kupovne moći građana, briga prema okolišu, smanjivanje socijalnih razlika, energetska neovisnosti i mnoge druge politike, sve su one elementi kojima se nastoji izgraditi stabilno društvo i sve su one zapale u krizu do te mjere da se već otvoreno govori o bankrotima pojedinih sektora u skorije vrijeme. Europa pokušava osim ekonomske integracije uvesti i socijalnu integraciju gdje bi ujedinjavanje išlo preko

sustava zaštite. Sve su to pokušaji koji u svojoj potki imaju ideju dobrog života te su time izrazi humanosti i ideje dobra u onom platonističkom smislu. No, pokazalo se da sve te akcije nisu nikakva garancija uspjeha za održivi razvoj društva kojemu se teži. Neuspjeh je uvijek dobro što ranije prepoznati te naći uzroke postojećeg stanja.

Ako znamo da su sve spomenute akcije nastale iz ideje dobra, onda nam jedino preostaje preispitati našu predodžbu o tome što je to dobro i je li svima isto dobro jednako dobro.

Tako je primjerice Marx tvrdio da liberalna demokracija ne predstavlja pobjedu slobode već samo pobjedu slobode za jednu klasu – buržoaziju.¹⁷⁴ Danas je socijalno-liberalna demokracija prevladavajući oblik društvenog uređenja u Europskoj uniji te je iznošenje stavova o partikularnosti njene koristi nepopularna.

Vremena se mijenjaju, a sa njima dolaze i novi pogledi na stare stvari, a zaživljavaju i stari pogledi na nove stvari. No, nešto je povijesna konstanta: traganje za boljim životom. Mnogi filozofi i vjerske vođe nas upućuju na stav da će zlatno doba ljudske povijesti tek doći. To nam je govorio Isus, Marx u *Kapitalu*, Condorcet u *Nacrtu povijesnog prikaza napretka ljudskog duha*, Thomas More u *Utopiji*, Fran Petrić u djelu *Sretan grad*, Freud u *Uvodu u Psihoanalizu*, i mnogi drugi u svojim djelima. Drugi su, poput Hesioda u svojim *Teogonijama* te *Poslovi i dani*, Platona u priči o Atlantidi, pa i Biblija u Starom Zavjetu, smatrali i iznijeli ideju da je zlatno doba već daleko iz nas i da ga se možemo podsjetiti kako bi danas uredili svoje odnose na ondašnju sliku i priliku.

Europska je unija u mogućnosti da, bez obzira na to je li zlatno doba ljudske povijesti već bilo ili će tek doći, u svojoj današnjici kreira dobro za svoje građane. Točnije bi bilo reći da su sami građani, pa i kroz model Europske unije, u prilici stvarati vlastito dobro. Ono što pokreće svijet nisu institucije već ideje ljudi. Naš najveći izazov, također, nisu institucije, nego naš mentalitet.

I Europska unija i socijalna država počivaju na ideji da će se putem ovih modela olakšati život onih kojima su ove institucije namijenjene. Tako su, uostalom, stvarane sve institucije ovoga svijeta, pa i one kojih se danas samo sjećamo (ili ih se sa gnušanjem odbijamo sjetiti). Europska unija nema namjeru ići u ropotarnicu povijesti već su njeni integrativni procesi u funkciji stvaranja bolje zajedničke budućnosti. U modernoj i sekularnoj Europi Bog je previsoko, a kralj predaleko, da bi se građani Europe mogli na njih osloniti kao izvore vlastite egzistencije. Mnogima nije pravo što se pojam Boga ne spominje u temeljnim dokumentima

---

¹⁷⁴ Što bi tek, u kontekstu vlastitog svjetonazora, Marx rekao za pobjedu slobodnog tržišta koji se krajem XX. stoljeća predstavljao kao jedini mogući usud razvoja povijesti?

jedne obične čovjekove institucije poput Europske unije. Ali, čak da se i to promjeni, ništa bitnoga se ne bi dogodilo jer Biblija kaže da Bog stanuje u svima nama. Dok mi hodamo diljem svijeta, i Bog hoda s nama. Stoga se postavlja pitanje: kako je moguće da svi mi, djeca božja, ovisimo o mogućnostima i spremnostima da se za nas pobrinu materijalno vrlo skromne socijalne države i uopće je li to uistinu baš tako?

Odgovor je: moguće je, ne zato što ih uistinu trebamo, već zato što smo pomislili da ih trebamo. Njihova moć leži u našem osjećaju nemoći.

Socijalna država se pretvara u moćnu prijetnju od ljudi dobrih namjera i dobre volje, koji nas žele zaštititi i reformirati. No, zbog dobrih namjera onih koji je kreiraju, koncentrirana moć nije manje opasna (Friedman, 1992:208).

Postojeće stanje je nezadovoljavajuće. To je iz ovoga rada i podataka iznesenih u njemu više nego očito. Ono što predstoji Europskoj uniji odnosi se i na koncept socijalne države. Morati će se redefinirati u svojim ciljevima i načinima provedbe (konceptualizacija i operacionalizacija). Što se prije to dogodi, veća je vjerojatnost da će rezultat tog ponovnog definiranja biti na korist svih onih koji promišljaju o Europi i socijalnoj državi, u njoj žive ili su s njom povezani tek posredno. Očekivani razvoj države kao institucije upućuje na zaključak da će i funkcije države također biti redefinirane i to u smislu smanjivanja njenog opsega, što ne mora nužno predstavljati potencijalnu opasnost za koncept socijalne države, ali samo pod uvjetom ako poimanje socijalne države u nastajanju bude prvenstveno vezano uz njenu ulogu podrške građanima da iznađu vlastite snage i opcije kako bi se osigurali, ako to ostaje krajnji cilj. Socijalna država je potrebna samo kako bi građanima ponudila osjećaj pripadnosti zajednici u koju mogu imati povjerenja, a ne da ih hrani, oblači, školuje, podiže njihovu djecu, daje im posao i da od ljudi stvara socijalne i ekonomske ovisnike. U takvoj konstelaciji odnosa više je nego moguće zamisliti istovremeno postojanje minimalne države i socijalne države koji se međusobno nadopunjuju u mjeri koja bi zadovoljila potrebe ljudi, a istovremeno ne bi ugrozila njihovu individualnu slobodu. Države svijeta, postaje sve očitiije, ne namjeravaju više na sebe preuzimati odgovornost da budu zadužene za stvaranje blagostanja za svoje građane, već im se to u sve većoj mjeri prepušta da sami ostvare na otvorenom tržištu. To države čine ne zbog toga što bi dobrovoljno prepustile svoj dojučerašnji suverenitet na socijalnom planu već iz razloga što su nemoćne realizirati osnovne koncepte socijalne države. U tom smislu očito je nužno ponuditi drugačiju definiciju socijalne države od onih koje su sada na snazi.

Sociologija se kao znanost koristi statistikom kojoj su, iako često vrlo vrijedni, u dosegu tek kvantitativni podaci koji su u funkciji opisivanja prošlih događaja. Time ona već i metodološki postaje ograničena na prošlost te na opisivanje ukupnih društvenih fenomena koji na razini pojedinca mogu, ali i ne moraju imati nikakvu značajnu vrijednost. Stoga će za potrebe ponovnog definiranja ovih dvaju koncepata, osim znanstvene metode biti nužno ugraditi i osobnu imaginaciju istraživača. To je element koji se ne može naučiti iz knjiga niti naprosto preuzeti od nekog drugog znanstvenika.

Posao koji je pred svima nama je istovremeno i lijep i težak. Lijep jer se bavimo samom srži vlastitoga identiteta, a težak jer nas dobiveni rezultati mogu uvesti u potpuno nove dimenzije poimanja osobne snage, za što se treba unaprijed pripremiti.¹⁷⁵ Socijalno pitanje se tako postavlja kao važni objekt sociološkog istraživanja, baš kao što je to i pitanje urbanizma i osmišljavanje grada u kojem se živi po mjeri čovjeka (Čaldarović, 1986.).¹⁷⁶

Budućnost Europe neraskidivo je vezana uz njenu kulturu i mogućnost prilagodbe novim okolnostima (Kraus, 2000.). Ta budućnost je sama po sebi (ne)sigurna, a njezin izgled ovisi o nama.

Treba nam zaokret od pasivne redistribucije prema aktivnoj socijalnoj državi koja mobilizira ljudske resurse i koja podupire čovjekov ukupni razvoj i njegove potencijale. Samo ako se izgradi takva socijalna politika unutar europskog socijalnog modela europski integracijski procesi imaju svjetlu budućnost. U suprotnom čeka nas daljnja oštra diferencijacija među građanima Europe što predvidivo dovodi i do upitnosti integracijskih ciljeva; sada znamo da je to tako i zašto je tako. Riječ je o novom utemeljenju specifičnog europskog socijalnog modela, u kojem ne bi države i njene javne službe bile nositelji socijalne i teritorijalne solidarnosti i borbe protiv nejednakosti i nesigurnosti, već bi one bile u funkciji podrške čovjeka da se sam aktivno uključi u stvaranje temelja vlastite sigurnosti, kroz specifične oblike vlastitog ponašanja i akcija koje on svakodnevno poduzima.

Pokazalo se da je do sada socijalno osiguranje uglavnom bilo pokriveno od strane privatnih kompanija, a u znatno manjoj mjeri od strane države. S tim u vezi dodatno na snazi dobiva argumentacija da bi država trebala intervenirati prvenstveno donošenjem striktnih pravila i zakona tržišnog poslovanja u svrhu

---

¹⁷⁵ A i opasnosti u tom poslu nisu baš beznačajne.

¹⁷⁶ Znakovito je da je jedan od najpoznatijih i najcjenjenijih američkih arhitekata i urbanih dizajnera, koji projektira novi World Trade Center u New Yorku, Daniel Libeskind ustvrdio: " Savršeni je grad onaj koji ne guši slobodu pojedinca, već ju nadahnjuje".

zaštite interesa svih sudionika na tržištu (Radvanyi, Jean et al. 2006:255 - 256).

Zanimljivo je još primijetiti i to da je postojanje ekstenzivne socijalne države objašnjavano činjenicom sve veće društvene raslojenosti, u kojoj se ona pretvara u snažni korektivni faktor. U tom smislu važno je naglasiti da bi smanjena socijalna država u budućnosti mogla značiti i sve manju društvenu raslojenost. Zapravo, društveni ideal je živjeti u okružju i društvu u kojem neće postojati socijalna država odnosno neće biti potrebe za njom. Tako ona, ako je uspješna, čak i na spoznajnoj razini, pridonosi vlastitom smanjenju, pa i dokidanju. U protivnom, ako se sve više širi, pokazuje vlastitu nemoć da razriješi ono zbog čega postoji. Što je socijalna država manja to bi ona trebala biti efikasnija.¹⁷⁷ Ovo se, dakako, ne postiže dekretom ili njenim pukim dokidanjem, jer time razlozi njenog postojanja ne nestaju. Ipak, smisao socijalne države je da pridonese stvaranju takvog socijalnog okruženja u kojem će njena djelatnost biti što manje vidljiva, a istovremeno sve više efikasna. Isti odnos bi se mogao primijeniti kada pokušavamo odrediti svrhu postojanja države, o čemu je bilo govora u prethodnim poglavljima.

Isto tako, već sam u više navrata tijekom ovoga rada ustvrdio da se pojmu integracija može pristupiti sa mnogo, ponekad i sasvim oprečnih, pozicija od kojih će svaka za sebe isticati neki segment fenomena kao nosivog. Pri analizi europskih integracijskih procesa pokazalo se da je nužno u što većoj mjeri objediniti raznovrsne pristupe fenomenu integracija jer spomenuti procesi uključuju sve te aspekte i na njih se nadovezuju u svojoj svakodnevnicu. Svojevrni je povijesni paradoks da je upravo podjela rada (usitnjavanje, tj. svojevrsna dezintegracija poslovnog procesa koji je započeo u doba prvih manufaktura) u značajnoj mjeri doprinio stvaranju modernih socijalnih institucija (škola, bolnica, specijaliziranih industrija i dr.) koje su na sebe postepeno počele preuzimati dužnosti koje su prije postojale isključivo u okviru pojedinih obiteljskih zajednica. Upravo je ta profesionalizacija međuljudskih odnosa i ljudskih aktivnosti dovela ljudska društva do prekretnice na kojoj se mora balansirati između značajnih koristi koje su postignute racionalizacijom poslovnih procesa i nužnosti ponovnog uvođenja integrativnih elemenata koji će svu tu složenu mrežu odnosa držati na društvenom okupu. To je bazična uloga integrativnih procesa o kojima često mislimo tek sporadično i kao

---

¹⁷⁷ Sličnu ulogu socijalnoj državi u društvu imaju i voditelji u televizijskim i radijskim emisijama. Što se manje osjeća utjecaj voditelja u raspravi to je on bolje obavio svoj voditeljski zadatak. Dakako, postoji i onakav tip emisija u kojima je sam voditelj zvijezda po sebi, pa su emisije više poznate po voditelju nego po temama ili po pozvanim gošćama.

samo po sebi jasno. Pa ipak, ova se činjenica često ispušta iz vida, a neupitno prethodi svakoj kulturnoj, ekonomskoj ili političkoj integraciji čemu teži Europska unija. Stoga se može tvrditi da bi upravo integracija rada (bez obzira na složenost i usitnjenost samog radnog procesa) trebao biti temeljni izvor europskih (a i drugih svjetskih) integrativnih procesa koji će tek potom doprinijeti i ostalim spomenutim razinama integracija. Moderna Europska unija je, međutim, pokazala da iako postoji svijest o važnosti integracije rada (donošenjem mnogobrojnih i raznovrsnih deklaracija i iznošenjem stavova koji podržavaju ovakvu tezu), svoju radnu politiku često rado podređuje ekonomskoj konjunkturi (kao npr. spremnost da francuski proizvođač automobila Renault prenese tvornice u zemlje jeftinije radne snage bilo na istok Europe ili azijske zemlje – zemlje tzv. "trećeg svijeta"). Time se bez obzira na razvijeni europski deklarativni aparat, jasno daje do znanja da su europski integracijski procesi prvenstveno vođeni ekonomskom logikom i upravo su toj logici oni prepušteni. Kao što sam u radu već spomenuo, ova činjenica nije sporna, ali ona ima realne društvene posljedice kojih treba biti svjestan i to na vrijeme. I ne samo to, nego ovako vođeni integracijski procesi u Europi imaju izravnog utjecaja i na političku i na kulturnu razinu integracija. Tako se ponovno potvrđuje stalno ponavljajući povijesni obrazac da upravo razmjena dobara (Baconov fenomen trga) ima temeljnu ulogu u širenju kulture. Dakle, Europa seže ne do tamo gdje nema smrtne kazne, kako su se slikovito izražavali europski kulturni promotori, već Europa postoji sve do tamo gdje ona ima svoje proizvodne i prodajne centre. Europa postoji sve do tamo gdje ostvaruje dobit. Ovo je ipak nešto izmijenjena slika Europe od one koja se promovira vlastitim građanima kroz tezu o Europi kao zajednici slobode i jednakosti u razlikama. Naime, možda je stvarno moguće ostvariti tako zamišljenu zajednicu tamo gdje postoji slobodno tržište, no u radu sam iznio argumente i stavove koji tu tezu ozbiljno dovode u pitanje. U takvim okolnostima i sam pojam europskih integracijskih procesa dobiva nova značenja od kojih će, kako sam prenio mišljenja više autora, neka imati ne integrirajuće elemente za Europu, već upravo obrnuto – destruktivne i u socijalnom smislu potencijalno dezintegrirajuće. Tu prije svega mislim na utjecaj koji bi mogao biti prepoznatljiv u poimovnom okviru europske socijalne kohezije, socijalne pravednosti, pa čak i na sasvim konkretne međunarodne odnose među državama članicama Europske unije, baš kao i odnos Europske unije kao jedinstvenog entiteta u odnosu na treće zemlje. Ti fenomeni su već prisutni i uočljivi te su djelom već utkani u postojeću svjetsku međunarodnu situaciju koja je postala dodatno složena činjenicom opasnosti od međunarodnog terorizma kao i zbog posljedica međunarodne financijske krize koja je pogodila realni sektor, a naročito područje

energetike. U takvim okolnostima dosadašnji neupitni integracijski procesi nailaze na sve veće prepreke dok se istovremeno otvaraju sasvim nove opcije i za integriranje kao i za otvaranje novih linija sukoba. Integracije tako nisu više samo puko povezivanje sličnog sa sličnim, niti s druge strane, ujedinjavanje u različitostima, kako za sebe govori Europska unija. Integriranje u modernom vremenu označava puno više od toga. Biti integriran označava stanje u kojem prepoznajete vlastite interese te se povezujete s onima koji imaju slične interese vama, ali ostajete u dobrim odnosima i sa onima koji ne dijele vaše interese ili svjetonazor jer bih se ili vaši ili njihovi interesi vrlo brzo i vrlo lako mogli promijeniti. Biti integriran je upravo obrnuta logika od one koja je postojala u vrijeme Hladnog rata, a na temelju čega je nastala Europska unija. Isto tako, integrirati se može samo onaj koji ima jasnu vlastitu predodžbu sebe odnosno samo onaj koji se dobro poznaje. U modernom političkom žargonu to bi se reklo da se integrirati može samo suvereni entitet koji prije i iznad svega ima jasnu predodžbu o vlastitoj poziciji u svijetu. Na temelju ovakvog promišljanja postaje sasvim prepoznatljiva razlika između integriranja i stapanja (melting-pot ili apsorpcija) u šire društveno okruženje. Stoga i ovom sociološkom smislu je važno prepoznati činjenicu povezanosti pojma integracije i pojma identiteta koji su u europskoj povijesti kontinuirano bili neraskidivo povezani. Može se ustvrditi da je Europa (bila) integrirana upravo u onoj mjeri u kojoj je u stanju prepoznati i izraziti vlastiti identitet. Lutanja na tom polju ukazuju na neadekvatna integrativna rješenja koja su trenutno prisutna u Europi. I dok se tvrdi da Europa tek traga za svojim identitetom, ustvari istovremeno govorimo o traganjima i za europskim koncepcijama integriranja. To su trajni procesi koji se kontinuirano grade, baš kao što se grade i međuljudski odnosi. Niti jedan zakon, niti jedna uredba ili dekret nemaju integrativnu težinu sama po sebi, već sve te uredbe i zakoni mogu biti tek posljedica (sa otklonom u vremenu) već postojećeg i prepoznatog zajedničkog identiteta. U protivnom, nametanje integracije ili zajedničkog identiteta "odozgo" jedino čime rezultira je agresivno ponašanje – bilo od strane građana, od strane vlasti ili oboje. Toga je Europska povijest prepuna.

Iako se pojmu identiteta kroz povijest pristupalo na raznovrsne načine, iz čega proizlaze i razlike njegovog definiranja, termin identiteta se uvijek koristio s ciljem isticanja s jedne strane poimanja sebe i istovremeno razumijevanje vlastitih razlika u odnosu na druge. To su ujedno i osnovni elementi definicija identiteta koji se razumijeva kao biće, pojava ili svojstvo koje je jednako samome sebi (Filipović, 1984.). U novovjekovnoj filozofiji, počevši od Descartesa, pojam identiteta označava subjekt koji sebe određuje naspram objekta tj. naspram svih drugih koji ga okružuju ili na koje može misliti (Kale, 1999.). Iako identitetom

razotkrivamo socijalno – kulturne i sve ostale razlike prema drugima, sam identitet pojedinca (ili skupine) ipak nije nastao iz drugih, već on svoja izvorišta mora pronalaziti u svijesti onoga koji se pokušava odrediti putem identiteta. Ova činjenica ima suštinsku važnost za Europu i Europsku uniju jer ju upućuje na traženje vlastitog identiteta unutar sebe a ne naspram drugih. Budućnost Europske unije je sasvim otvorena i europski identitet je važna socijalno – politička, ali prije svega kulturna dimenzija koja može odrediti budući europski razvoj.

Literatura definira osnovna obilježja koja bi moralo imati svako suvislo određenje identiteta a to su prije svega: zajednički jezik, zajednička kultura i duhovna posebnost (Kale, 1999.; Eagleton, 2002.; Jenkins, 1996.; Korunić, 2002.). Europa kao cjelina ove sastavne elemente identiteta još uvijek nema. Dapače, čini se da se Europa hvali činjenicom da u njoj ne postoji jedan jezik već njihova raznolikost (čak štoviše, u Europi trenutno postoji 25 službenih jezika!), da nema jednu unificiranu kulturu već mnoštvo njih i da nema jedan već mnogo izvora vlastite duhovnosti. Time se Europa udaljuje od postojećih određenja identiteta, i moguće, nudi jedan sasvim novi koncept kojem rado pripisujemo raznovrsne opise poput onih da je na djelu modernizam, postmodernizam, da je nastupilo new age doba i slično (Maurič, 1994.). Sve nam to služi zato da si što bolje pokušamo protumačiti što se to oko nas događa. Pritom ćemo morati odabrati između stavova da se pred nama događa nešto potpuno novo što još svijet nije vidio ili ćemo ipak morati redefinirati postojeći pojam identiteta. Tijekom XIX. i dijelom XX. stoljeća moderna su društva još uvijek mogla polagati nadu u jedinstvene identitete kao što su: biološka određenja, klasa, socijalne uloge, stratifikacija po radu i kapitalu, nacija i država (Castells, 2002.; Cerutti, 2006; Mihelj, 2001. Andersen 1990.). U doba globalizacije ovi izvori identiteta postali su nedostatni i neadekvatni. To ne znači da su oni iščezli ili da je nemoguće njihovo ponovno oživljavanje, čega smo naročito svjedoci u situacijama ekonomske krize. Ono na čemu će je već sada stavljen naglasak jest stvaranje identiteta na socijalno – kulturnoj razini koja svoje ishodište pronalazi u svijesti pojedinca o vlastitoj poziciji u svijetu. Takvim manevrom zapravo se vraćamo filozofskoj refleksiji pojma identiteta koji ima vrlo dugu tradiciju (što će reći da je trajno prisutan) i koji označava samosuglasje, podudarnost subjekta, bića općenito sa samim sobom (Kalanj, 2003.: 48). Stoga se europski identitet prije i iznad svega sastoji od osobnih identiteta građana Europe čime oni nužno i bez ostatka stvaraju kulturni identitet Europe i bez čega Europa jednostavno niti ne postoji. Dakako, u ovome nije sadržan cijeli europski identitet, baš kao što društvo nije samo i isključivo skup individualnih pojedinaca. U želji da naglasi tu novu, višu, nad-razinu europskog identiteta koji postoji kao samostalna i posebna dimenzija te koji istovremeno

utječe i na pojedince, građane Europe, Europa nastoji pronaći one elemente po kojima je različita od drugih. Upravo tim nastojanjem postaje ista kao i drugi jer to isto pokušavaju i u Sjedinjenim Američkim Državama, u Africi, u Aziji i bilo gdje drugdje. Svođenje vlastite jedinstvenosti u svijetu kroz primjerice, postojanje raznovrsnih političkih institucija koje bi nas trebale predstavljati čini lako razumljiv pokušaj koji je unaprijed osuđen na neuspjeh jer se identitet u novom vremenu sve manje mjeri kroz institucionalni okvir, na kojem tako zdušno Europska unija inzistira. Vlastiti se identitet se sve rjeđe i sve kratkotrajnije pronalazi u okviru institucija što potvrđuju mnogobrojna sociološka i politološka istraživanja koja pokazuju sve izraženiji gubitak povjerenja od strane građana u institucije kao što su: policija, sudstvo, Crkva, vojska, institucije države i druge. Ovakvo stanje stvari svoj jasni odraz ima i u političkom životu Europske unije u kojoj sve manji broj ljudi izlazi na europske izbore (npr. za Europski parlament ili kada se moraju opredijeliti za referendumska pitanja), a i kad izađu sve češće biraju radikalnije opcije (krajnja desnica i nacionalističke stranke iz pojedinih država članica) ili one opcije koje se vrlo teško uopće mogu svrstati u politički spektar. Tako je na europskim izborima 2009. godine iz Švedske u europski parlament sa jednim zastupnikom (tj. 7,1% dobivenih glasova na nacionalnoj razini) ušla Švedska piratska stranka koja se zalaže za pravo građana za slobodno skidanje sadržaja sa interneta na vlastita računala (download filmova, muzike, knjiga i ostalih materijala). Uspjeh ove stranke s jedne strane pokazuje što je građanima uistinu važno u njihovoj svakodnevici dok s druge strane javno pokazuju mogu li svoj interes izraziti kroz poznate i postojeće političke stranke. Racionalizacija takvih odabira je u ljudi vrlo čvrsta i vrlo lako poprimi karakter i retoriku obrane vlastite kulture (ili neke druge skupine s kojom se poistovjećujemo) od potencijalne izvanjske opasnosti. Na temelju ovakve argumentacije mnogi građani Europske unije, koji su ipak prije toga građani vlastitih nacionalnih država, smatraju kako je daljnje proširenje Europske unije nepotrebno i za njih potencijalno štetno. Razina potencijalne štetnosti se u takvim slučajevima procjenjuje i argumentira opasnošću od povećane imigracije, gubitka ionako ograničenog broja radnih mjesta, očekivanog povećanog nasilja, opasnost od povećane stope kriminaliteta, smanjenja izdašnosti davanja socijalnih službi za domaće stanovništvo, ukupno osiromašenje i drugo. Uglavnom, redom razlozi za negativni pristup socijalnoj stvarnosti. Iako istraživanja strahove proizašlih iz ovakvih stavova ne potvrđuju u stvarnosti, činjenica je da gdje je povećani broj ljudi i gdje se susreće različite kulture (multikulturalnost) postoji povećana mogućnost i za asocijalna ponašanja. Doduše, u istoj onoj mjeri u kojoj bi i lokalna zajednica mogla profitirati zbog činjenice veće gospodarske aktivnosti na njenom

terenu. Ono što ipak posebno zabrinjava jest činjenica da je ista ova argumentacija bila korištena u javnom govoru tijekom 20-tih i 30-tih godina prošlog stoljeća te je proizišli strah od takvih očekivanja velikim djelom doprinio dolasku Hitlera na vlast. To nije nešto što bi Europa htjela ponoviti u svojoj budućnosti. Postoji samo jedna gora stvar od ovako iskazanog straha koji živi u određenom broju građana Europske unije: taj strah negirati ili apriorno odbacivati kao nekulturan i zaostao. Taj strah treba prepoznati i njega argumentirano odbaciti, ako za to postoje relevantni pokazatelji. Europska unija se odlučila za sasvim drugačiju strategiju – takve iskaze mišljenja je proglasila opasnošću za svoju budućnost (što zasigurno i jest) te se odlučila skršiti takve stavove putem raznovrsnih metoda institucionalne prisile (npr. ponavljanje referenduma u Irskoj sve dok se na referendumsko pitanje ne dobije poželjni odgovor kakvog ga žele europske političke elite). Takve akcije imaju obrnuti efekt od onoga što se želi postići te još jače usađuju strah onima koji ga ionako već nose u sebi. Vjerojatno je i ovo jedan od iskaza već spomenutog demokratskog deficita koji postoji u Europskoj uniji. I tako, baveći se liječenjem posljedica, građanima i institucijama Europske unije izmiče odgovor na osnovno pitanje: što je naš identitet i postoji li nešto zajedničko što nas u većoj mjeri spaja nego što nas razdvaja i što zapravo znači biti Europljanin? Različiti odgovori na ovo pitanje koji npr. daju Šveđani i Austrijanci ili Španjolci i Britanci predstavljaju samu Europsku uniju. Ako je Europa ponosna što se na njenom teritoriju govori 25 različitih jezika isto tako bi mogla biti ponosna na činjenicu što na pitanje što znači biti Europljanin ima potencijalno isto toliko različitih odgovora koliko ima Europljana (Janson 2004.). Strah od toga mogu iskazivati samo oni koji bi htjeli upravljati svim tim ljudima a da ih ne razumiju; njihove nade, vjerovanja i osjećaje. Oni uistinu i sa pravom mogu iskazivati strah jer se primaju posla za koji nemaju niti kompetencije niti znanja. Ovako shvaćani pojam identiteta stoji u opozitu sa iskazanim strahom građana Europe od drugih europskih građana. U ovom slučaju se strah dokida razumijevanjem identiteta. Ponekad se, međutim, zajednički identitet koristi upravo kako bi se potencijalni strah od drugih dodatno rasplamsao te time postiglo barem kratkotrajno jedinstvo. Zajedništvo proizašlo iz straha (bilo od unutarnjeg ili vanjskog izvora) uvijek je kratkog vijeka te se uvidjelo kako strah nema kvalitetni integracijski potencijal. Ipak, strah je odlično manipulativno sredstvo, a kada se poveže sa konceptom očuvanja vlastitog identiteta, lako postaje oruđe koje donosi zlo i patnju (Cerutti, 2006.). Dakle, iako se pojam identiteta vrlo često i sa snažnom argumentacijom, povezuje sa političkim djelovanjem – kroz uspostavu legalnosti i legitimnosti definiranja što identitet jest (Cerutti, 2006.: 40 - 45), – poimanje identiteta ipak ostaje sasvim osobno pitanje koje kao

takvo ima potencijalno neograničeno veliki i jedini istinski integracijski potencijal, a istovremeno predstavlja najteže definirajući koncept u okviru društvenoga djelovanja.

U isto vrijeme, socijalna se država kao zasebni koncept, prema ideji identiteta odnosi kao prema samorazumljivom pojmu. To je vjerojatno stoga što se socijalna država i prema čovjeku kao biću nastoji odnositi kao općem tj. univerzalnog dobru po sebi, kojeg bez obzira na njegove aporije identiteta treba pod svaku cijenu štiti i dati mu podršku. Bila bi to idealna pozicija kada bi ona zaživjela i u praksi. Naša stvarnost je, međutim, a naročito stvarnost socijalnih država (i onih u Europi, ali i drugdje u svijetu), usko povezana sa ekonomskom snagom pojedinih nacionalnih država čime univerzalnost ideje socijalne države postaje tek ideal-tip, nikad ostvareni humanistički san i tek željeni mit koji umire sa prvom pojavom prazne državne blagajne.

Pokazalo se također da se koncept socijalne države, koji se u ovom radu obrađuje u korelaciji sa europskim integracijskim procesima prirodno nadovezuje na opći pojam integracija jer socijalna država ima za cilj da osim prava na slobodu promovira i pravo na pravdu tj. solidarnost što je preduvjet za socijalnu integraciju. Ideja je da bi etika solidarnosti uz svoj naum za poticanje kooperativnosti mogla/trebala istovremeno poticati svakoga i na preuzimanje odgovornosti za vlastitu budućnost. Socijalna država je vrijedna samo onda kada čuva dostojanstvo i slobodu pojedinca. Oni uistinu jesu ugroženi kada čovjek u svojoj svakodnevici djeluje na temelju straha - straha za vlastitu egzistenciju, straha od bolesti, straha od neprihvatanja, straha za vlastitu budućnost. Svi ti strahovi imaju različite odraze a zapravo proizlaze iz jednog osnovnog straha – straha od smrti. Izvjesnost kraja vlastitog bića, čovjeku (još uvijek) stoji kao sigurna i niti pod kojim uvjetima promjenjiva sudbina. Socijalna država nema moć apsolutnog dokidanja smrti ili čovjekovog straha od smrti pa je u tom smislu nedostatna, ali ona ponekad smrt može odgoditi ili značajno ublažiti strah od nje i to je osnovna vrijednost socijalne države kao koncepta. Mišljenja sam da je posve teško biti protiv humanističkih ciljeva koji se žele postići idejom socijalne države, no itekako se može raspravljati o tome je li postojeći način pogodan za njihovo ostvarenje u praksi.

Ipak, pokazalo se da se socijalna država ne snalazi dobro u okviru mjera koje provodi a naročito ne u sferi globalnih međunarodnih odnosa. Ona je, već i zbog povijesti svog nastanka a i vlastite prirode, nužno vezana uz koncept nacionalne države. Kako je u Europi trenutno na djelu nadnacionalni integrativni proces koji nadilazi i geografske, ali i ekonomske, kulturne i političke granice, postaje jasno zašto je upravo sada vrijeme posebnog rizika za koncept socijalne države.

Razvoj europskih država odnosno njihova stagnacija nam zapravo daje svojevrsni putokaz. U skladu sa znanstvenom hipotezom ovoga rada, kako je već rečeno, naum nije bio donositi vrijednosne sudove i njih argumentirati te slijedom toga nuditi preporuke za moguće buduće djelovanje bilo kojeg socijalnog aktera, već je cilj prepoznavanje i utvrđivanje određene palete činjenica iz razmatrane tematske cjeline kojom se ovaj rad bavi kao i ponuda njihovog tumačenja.

Primijetio sam da europski integracijski procesi imaju gotovo iste karakteristike kao i koncept europskih socijalnih država. Njihov nastanak uglavnom je bio motiviran rješavanjem trenutnih izazova u kojima su se tada našle europske zemlje, a tek potom su se oko tih pokušaja izgradili moralni svjetonazori koji pozivaju na poštovanje ljudskog života, solidarnost i zajedništvo kao vrijednosti po sebi. U tom smislu postaje sasvim jasan razlog zašto su socijalne države nastale baš u Europi, a ne bilo gdje drugdje u svijetu. Isto tako, razvoj europskih integracijskih procesa, u svojoj suštini, vrlo je sličan razvoju ideje socijalne države, a pokazuje se da i poteškoće s kojima se suočava socijalna država jednako pogađaju i same europske integracijske procese, iz čega slijedi da je budućnost socijalne države vrlo vjerojatna i budućnosti europskih integracijskih procesa, pa stoga i Europe same. To je novina koju donosi ovaj rad, a iz koje činjenice, moguće, proizlaze dalekosežne spoznajne odrednice koje nam mogu biti od koristi u prepoznavanju i određivanju vrlo skore budućnosti, a i one dalje, što zajedno znatno povećava vjerojatnost iznalaženja učinkovitog tzv. interventnog momenta. Oba povijesna procesa, koji se trajno i jasno događaju pred nama, izravno ovise o našim akcijama; o akcijama svih onih koji sudjeluju pa i na osobnoj razini stvaraju sadašnjost Europe. To je imanentno čovjeku radosna vijest, jer upućuje na preispitivanje nas samih i naših svakodnevnih odabira. Čovjek nije zarobljenik sudbine, nemoćno biće koje mora trpjeti usud povijesti, već djelatno stvorenje u čijim rukama leži ključ budućnosti. To su stavovi koje bi, bez imao dvojbe, odmah potpisali zagovaratelji i socijalne države i onih koji promoviraju ideju europskih integracijskih procesa. Pa ipak stoji, što je također u ovom radu prikazano i dokazano, da ovakve postojeće socijalne države u Europi gube utrku sa modernim društvenim kretanjima, jednako kao što se i sama nereformirana Europska unija, polako ali sigurno, udaljava od vlastitih građana, pa čak i od svojih temeljnih načela i postulata i to u onom djelu koji se pozivaju na čovjeka kao nosioca društvenih promjena. Umjesto toga, kao razrješenja, nude nam se one opcije koje od ljudi stvaraju poslušnike i ovisnike o institucionalnom okviru koji postaje sve glomazniji i po prirodi stvari sve manje efikasan. To ljudi prepoznaju i prirodno je da se tomu odupiru i to sve jačim, sve konkretnijim i sve jasnijim otporom.

Međutim, kako vlada opći zaborav o karakteristikama čovjekove naravi (i to ne u smislu nitzscheovog nadčovjeka, već na činjenici ljudske kreativnosti), istovremeno imamo fenomen čovjekovog nepovjerenja u sebe te često dobrovoljnog prepuštanja vlastite budućnosti tim istim društvenim institucijama za koje je bjelodano da više nisu u mogućnosti ispuniti ljudska očekivanja. Trenutno je na djelu borba između čovjekove želje da se bude svoj i slobodan s jedne strane, i njegovog straha koji proizlazi iz pitanja može li on to postići, s druge strane. Dok se čovjek boji, vrlo je vjerojatan neuspjeh svakog njegovog (odvažnog) nastojanja. No kada čovjek, negdje duboko u sebi, ne bi uopće imao predodžbu o svojoj stvarnoj moći on također uopće ne bi imao tu temu pred sobom, niti bi se imao razloga bojati. Stoga, upravo čovjekov strah otkriva njegov potencijal. Potencijal leži u svima i stalno je prisutan. On u čovjeku postoji sasvim nezavisno od svake vlasti, poglavarstva i sile, te je u tom smislu od njih sasvim neovisan, a jednom u perspektivi možda će tako i živjeti. Ovako shvaćen pojam vlasti nad čovjekom, moguće, daje novo značenje latinskoj sentenciji koja kao uvodna misao stoji na samom početku ovoga rada, a sasvim je sigurno u skladu sa definicijom vlasti kakvu je ponudio Max Weber. Socijalna država, u maniri najhumanije želje da dokine ljudski strah za vlastitu egzistenciju, zbog svojih neadekvatnih mjera i politika, taj strah upravo podržava i održava na životu. To isto, djelom, čini i Europska unija, kada proklamira stav da će europske institucije, a ne čovjek, biti odgovorne za ono što se u Europi događa.

Kako postojeća Europska unija nije produkt ničeg drugog do čovjeka samog, tvrdim da poruka koju Europska unija gromoglasno šalje nije ništa drugo do odraz vlastitog, osobnog monologa koji ljudi vode sami sa sobom. Ista stvar se događa na relaciji čovjeka u odnosu na socijalnu državu. Ipak, kako ništa nije besmisleno niti bez razloga, ove institucije postoje jer za nas imaju svoju funkciju odnosno svrsishodnost. One nam, međutim, ne služe za ono za što mi mislimo da nam služe – da nas osiguraju – jer to ne mogu. One nam služe zato da nam budu sugovornik u procesu našeg dolaženja do spoznaje o vlastitom biću. Vjerojatno bi to (čak sasvim sigurno) čovjek mogao činiti i bez njih i na bezbroj drugih načina, no ovako suprotstavljene poruke kao ove što ih dobivamo od Europske unije i socijalne države (a što je prikazano u ovom radu) mogu nam poslužiti kao snažno edukacijsko sredstvo. Nas socijalna država ne muči, nego nas uči, ako znamo to prepoznati. U literaturi se spominje, što se želi potvrditi i argumentom zdravog razuma, da je rješenje socijalnog pitanja ljudi u stvaranju novih radnim mjestima. Nalaz ovoga rada se ponešto razlikuje od ovako iskazanog općeg uvida. Prikazani rezultati istraživanja su pokazali da je mogući put prema rješenju socijalnog pitanja upravo edukacija ljudi da prestanu očekivati da će im socijalna država stvarati nova radna

mjesta. Kada bi tako shvatili procese koji se događaju oko nas, odnosno ako pristupimo redefiniranju uloge što u našim životima imaju socijalna država i Europska unija, to bi mogli izravno utjecati i na promijenjeno poimanje naše okoline, a time bi promijenili i svijest o vlastitom habitusu i o vlastitim potrebama. Na takva nastojanja nas već upućuju i predstavnici spomenutih institucija, te stoga potreba na reformama nije novina. No, kako nije svaka promjena napredak, treba znati razlikovati vrijednost ponuđenih reformi. Ako reforma znači novo reduciranje čovjekove slobode i dodatno vlastito prepuštanje nekom institucionalnom okviru, a ne sebi, to u biti ne predstavlja reformu već povećano ugnjetavanje, koje je tako česta pojava.

Prava novina bila bi sadržana u tome da se nova konceptualizacija i operacionalizacija socijalne države i europskih integracijskih procesa usmjere i obrate čovjekovoj sposobnosti i njegovom povjerenju da će on samostalno biti u stanju iznaći modele i tehnike koje će mu osigurati život dostojan življenja, ovdje i sada. Ne na sudnji dan, ne u nekom zlatnom dobu ljudske povijesti ili u nekom drugom imaginarnom trenutku što su ih promovirale razne utopije tijekom povijesti. Isto tako, tražena podrška čovjeku ne sastoji se u tome da mu se objasni kako je za spasenje svoga duha i tijela već zakasnio, pa sada mora živjeti u dolini suza ili u vječitoj pokori i strahu od više sile. Sve su to izrazi koje se svakodnevno koriste od crkvenih i svjetovnih institucija jednako u namjeri da se od čovjeka napravi odano i podređeno biće. U takvim okolnostima nije niti čudna neodrživost socijalne države i upitnost što je to izvor europskih integracijskih procesa. Upravo suprotno, nastavi li se ovim smjerom njihova budućnost je vrlo očita i izvjesna. S druge strane, dio naše slobode se očituje i u tome da kada se nađemo u nekom obliku socijalne nepovoljnosti (bolest, siromaštvo, neravnopravnost i drugo), da možemo s punim osobnim dostojanstvom tražiti i dobiti podršku i skrb koji svi mi, kao građani i porezni obveznici unaprijed plaćamo.

Pokazalo se da ljudska otuđenost, osjećaj nemoći, beznadnosti i straha te ovisnost o drugome ne doprinose integracijskom potencijalu što ih socijalna država ima za europske integracije. Isto tako, pokazalo se da Europska unija, a i postojeći modeli socijalnih država, već duže vrijeme ne uspijevaju osigurati uvijete života koje bi one htjele, pa čak niti za one građane koji izravno ovise o društvenoj skrbi, a što činjenica naše spremnosti da budemo uz njih kada nas trebaju, naša društva pretvara u zajednice temeljene na kulturi. Ta njihova nemoć proizlazi iz same logike njihovih konstrukcija te se bolja budućnost i socijalnih država i europskih integracija može osigurati samo redefiniranjem njihovih temeljnih postulata, a koji će uistinu morati biti usmjereni prema čovjeku i njegovim životnim potencijalima.

Prema, u ovom radu, napravljenoj analizi razvidno je da se Europska unija nalazi u stanju trajne rastrganosti između dva istovremeno prisutna koncepta – koncepta socijalne Europe i načela europskog jedinstva temeljenog na kapitalu i ekonomskom interesu. Dok se prvi koncept uglavnom poziva na moralnost i pravednost kao vlastitih izvorišta, potonji naglašava da je europska stvarnost direktno povezana sa postojećim ekonomskim okolnostima te da bez napretka ekonomije ne postoji osnova niti za socijalnu koheziju. Tako je, čini se, na djelu sukob percepcije Europe koji se prvenstveno očituje u doživljaju njenog osnovnog materijalnog i duhovnog sadržaja. Posljedica takvog stanja je istovremeno slabljenje socijalne kohezije te usporavanje ekonomskog rasta u odnosu na ostale svjetske konkurente, što dakako, ne može i ne smije biti dugoročna opcija za Europu. Tražiti sebe i pokušati definirati svoju poziciju u svijetu, što Europa stalno čini, hvale su vrijedne akcije. No, analiza ne bi smjela postati paraliza. Prema nalazima ovoga rada, Europa se kreće upravo u tom smjeru. Također se pokazalo da svojevrsni "treći put", odnosno pokušaj povezivanja ovih dviju ravnopravnih europskih koncepcija ima svoje ograničeno djelovanje koje također vrlo lako može rezultirati Europskim zastranjenjem u različite oblike neefikasnosti i inertnosti kojih smo svakodnevno svjedoci i to u svim sferama života u kojima Europska unija djeluje. Rješenje se očito ne nalazi u prihvatanju jednog od ponuđenih opcija te istovremeno odbacivanje ostalih, niti pokušaju stvaranja svojevrsnog konglomerata postojećih ideja, već se ono može naći u dubinskom razumijevanju postojeće situacije. To prije svega znači ustanoviti i prepoznati osnovne motive i pokretače djelovanja pojedinaca – osnovne i temeljne jedinice Europske unije.

U tom smislu socijalna država ima iznimni i nezaobilazni integracijski potencijal za Europsku uniju, jer je budućnost Europske unije direktno vezana uz budućnost europskih socijalnih država. To se jasno pokazalo i dokazalo u ovom doktorskom radu. Ovaj faktor integracije za Europu nije neka imaginarna, fluidna i teško određiva veličina, već naprotiv, jasno vidljiv, lako mjerljiv i u europskoj praksi nužni preduvjet za postojanje daljnjih europskih integracija. Njihova budućnost pak ovisi isključivo o ljudima i njihovom povjerenju u vlastite snage za proaktivno ponašanje i kreaciju novoga. Davanje podrške takvim nastojanjima njihova je osnovna funkcija. Hoće li europske socijalne države biti dovoljno mudre kako bi iskoristile svoj integracijski potencijal za Europu, koji nesumnjivo postoji, ovisiti će stoga o tome koliko će doprinijeti da se ljudi dižu i liježu sa mišlju:

Sjeti se građanine tko si i što sve možeš.

7. ZAKLJUČAK

U cilju preispitivanja i dokazivanja hipoteze ovoga rada proveo sam nužne predradnje kako bih prikupio relevantne izvore informacija i informacije same. Njih sam objedinio u logičnu cjelinu, koja mi je omogućila da valjano zaključujem o predmetu koji razmatram.

Prema očekivanju, ispostavilo se da su dva osnovna koncepta koja se u radu dovode u vezu – socijalna država i europski integracijski procesi – blisko povezani, po svojim temeljnim karakteristikama i po svojim specifičnostima.

Na temelju te činjenice mogao sam procjenjivati njihovu konceptualnu bliskost, utjecaj koji imaju jedan na drugog i njihovu zajedničku potencijalnu perspektivu.

Utvrдио sam, što su ujedno i temeljni zaključci ove doktorske radnje:

1. da su fenomeni i europskih integracijskih procesa i socijalne države nastali na idejama od kojih se njihova kasnija argumentacija značajno odmakla
2. da se oboje doživljavaju na mnoge, pa i sasvim oprečne načine – kao modeli koji potencijalno omogućuju kvalitetniji stil života i kao modeli koji dodatno zarobljavaju te sputavaju ljudsku slobodu
3. da oboje nisu imuni na društveno krizne situacije
4. da oboje izazivaju mnoge kontroverze, naročito u vremenu posvemašnje globalizacije
5. da oboje u sebi sadržavaju suprotstavljene koncepte na kojima traže svoj modus vivendi i modus operandi
6. da oboje još uvijek tragaju za vlastitim identitetom i
7. da oboje iziskuju značajne reforme kako bi uopće osigurale svoju budućnost.

Današnja Europska unija ulaže znatne napore kako bi od Europe kreirala prostor visoke tehnološke, socijalne i ekonomske razvijenosti. To je, u svijetu globalizacije, sve teže postići te se na putu ostvarenja zacrtanih ciljeva sve više i sve češće pojavljuju sve ozbiljnije prepreke koje Europsku uniju sputavaju da u svojim nastojanjima bude adekvatna i efikasna. Ekonomski interesi, koji na posve izravan način utječu na gospodarsku razvijenost te time leže u samom središtu europskog interesa, često stoje u opreci sa nastojanjima europskih socijalnih država da smanje socijalne diferencijacije u Europi. Kako je Europska unija istovremeno utemeljena i na specifičnim ekonomskim interesima (bilo pojedinih nacionalnih država članica ili poslovnih subjekata) i na ideji socijalne integracije, postaje posve jasno da je raskorak među njima, a koji je više nego očit, osnovni izvor potencijalnih ili već prisutnih, pa i zahuktalih socijalnih kriza u Europi.

Ekonomsko okruženje, mjereno u desetljećima, dodatno otežava vjerojatnost uspjeha sadašnjih europskih socijalnih država, koje su već dobrim djelom zahvaćene općim društvenim promjenama. U takvoj konstelaciji odnosa Europska unija, u maniri dobrog konsenzusa, pokušava ekvilibrirati između dviju suprotstavljenih koncepcija iz čega izvire temeljne karakteristike europskog socijalnog modela. U ovom času posljedice takvih nastojanja su jasno iskazano nezadovoljstvo onih koji podržavaju mjere europskih socijalnih država, jednako kao i onih koji očekuju da će dobiti podršku za značajnije poduzetničke poduhvate.

Stoga je posve izvjesno da je održavanje trenutnog stanja dugoročno neodrživo te da se pred Europskom unijom i njenim socijalnim državama nalazi sveobuhvatna reforma promišljanja o njihovom položaju i zadaćama.

To preispitivanje zadire u same temelje i Europske unije i socijalne države i nužno će morati dovesti do njihovih novih konceptualizacija i operacionalizacija što će imati izravni utjecaj na integracijski potencijal što ga koncept socijalne države ima na europske integracijske procese. Time je osnovna hipoteza ovoga doktorskog rada potvrđena.

Očekivane novine više neće moći biti samo ekspanzija postojećih represivnih i/ili redistribucijskih socijalno-ekonomskih mjera, već će one morati sadržavati značajnije razumijevanje motiva koji u svakodnevnom djelovanju pokreću čovjeka po sebi. On se pak, s druge strane, nalazi u stanju neprekidnog preispitivanja umijeća i sposobnosti koje ima te mu je u tom smislu moguće dati punu podršku jer je čovjek ishodište i cilj Europske unije i samih europskih integracijskih procesa. Pomak težišta sa institucionalnog i ponovno postavljanje čovjeka u središte interesa kao i promjena percepcije čovjeka u skladu s tim, utvrdio sam, biti će ključ uspjeha za europske integracijske procese. Socijalna država u takvim nastojanjima ima nezamjenjivu ulogu jer je upravo ona iskazala spremnost da preuzme na sebe odgovornost za građane, žitelje Europske unije. Njen uspjeh mjeri se sa što manjom potrebom za njenim uslugama, a u tome sa građanima Europske unije mora izgraditi partnerski a ne tutorski odnos.

Kroz ovaj doktorski rad analizirao sam mnoštvo primjera, a naročito veliku financijsku krizu koja je pogodila svijet tijekom 2008. i 2009. godine (i za koju tek očekujemo rasplet), a koja je ukazala na svu krhkost poznatih oblika sigurnosti koji se promoviraju kroz modele socijalnih država, kao i rizičnost zastupanja stava o tržištu kao samodostatnom modelu koji bi trebao biti mjera života sam po sebi. Uspostavilo se ključnim na valjani i poticajni način regulirati svjetska tržišta kako bi ona uistinu ispunila svoju razvojnu ulogu. Ono što je još

bitnije, nužno je educirati građane osnovnoj financijskoj pismenosti, što sada uopće nije slučaj, kako bi oni sami bili u stanju adekvatno procjenjivati sve aspekte rizika u koje se upuštaju kada se odlučuju za neke oblike financijskih aranžmana, što je svakodnevno slučaj već i na razini obične kupovine. Ovo, dakako, vrijedi i na razini građanina pojedinca (mikrorazina), ali i na razini obitelji, grada, županije ili nacije (makrorazina). Na tom tragu bi se mogle tražiti buduće mjere socijalnih država koje bi uistinu bile usmjerene prema čovjeku i njegovoj spremnosti da se nosi sa izazovima života bez obzira na segment iz kojeg ti izazovi dolaze. Spremnost da svaki pojedinac povede skrb o sebi, bilo da je riječ o financijskoj situaciji (stvaranje prihoda i pitanje zaposlenosti), o zdravlju, o stvaranju svog doma i podizanju obitelji, planiranje života u trećoj dobi ili snalaženje u izvanrednim situacijama koje mogu zadesiti svakog i sasvim neočekivano, te da, s druge, strane može u punom dostojanstvu primiti skrb od drugih kada mu to zatreba tako postaje glavni predmet interesa i spomenutih pojedinaca, ali isto tako i uređenih sustava koji iskazuju želju da čovjeku daju podršku. Pa čak i onda kada se uz sve mjere predostrožnosti i potpune prevencije neželjenih događaja oni ipak dogode, socijalna država postoji zato da bi građanima neke zajednice dala podršku (i kroz sustav javnih usluga) da prebrode to nepovoljno stanje, a ne zato da bi ga dodatno i trajno učinile ovisnima o sustavima koji bi mu trebali biti prva pomoć. Stanje ovisnosti i osjećaj nemoći nisu podrška ljudima niti su dobar temelj za izgradnju sustava sigurnosti jer i sami sustavi sigurnosti, u konačnici, ovise o onima koji stvaraju dodane vrijednosti. Time se pokazalo da se socijalne države nužno moraju promatrati kroz širu socijalno-ekonomsku prizmu te da njihov potencijalno blagotvorni utjecaj ima svoj ograničeni opseg i doseg.

Ustvrdio sam također da su istovremeno već duže vrijeme na djelu potpuno oprečni procesi: procesi integracije i istovremene dezintegracije. S jedne strane proklamira se stav o tome kako je upravo zajedništvo pokretačka sila povijesti koja bi mogla dovesti do budućeg, a možda vrlo skorog, općeg blagostanja, dok se s druge strane govori o nužnoj međusobnoj konkurenciji kao puta za boljitak. Činjenica je da su više nego primjetni događaji koji doprinose raznovrsnim socijalnim i ekonomskim raslojavanjima društava što ima upravo suprotne učinke od proklamiranog stava. Oba ova svjetonazora, zasigurno imaju svoju logiku i čvrstu argumentaciju, ali se na primjeru mnogobrojnih politika što se provode u Europskoj uniji pokazalo da je vrlo teško (pa čak i nemoguće) istovremeno u praksi provoditi spomenute politike koje se temelje na tako oprečnim koncepcijama. To nužno dovodi do osjećaja rezigniranosti, nemoći, nemorala, apatije te krize sustava vrijednosti. Niti jedna nacionalna ili

nadnacionalna zajednica ne može dugoročno graditi svoju budućnost na ovim osnovama. Ukoliko se u najskorije vrijeme ovim temama ne pristupi realno, objektivno i sa jasnom predodžbom efekata koji se žele postići te ukoliko se ne ponude vrste rješenja koja bi do tih ciljeva uistinu mogla dovesti, sasvim je izvjesno da se može očekivati dodatno produbljivanje društvene raslojenosti, a što može rezultirati (već prisutnim) nasilnim ponašanjima koji mogu poprimiti i revolucionarni karakter. To je scenarij koji je u povijesti (i svjetskoj i europskoj) već viđen i s prepoznatljivim je posljedicama.

Iako je izvorno nastala baš na tlu Europe, socijalna država postala je svjetski fenomen sa cijelom paletom mogućih institucionalnih rješenja. Upravo zato tema ove doktorske radnje ima znatno širi karakter nego što su to zemljopisne granice Europe. Pokazalo se da zemlje obiju Amerika, baš kao i Afrika i Azija, čak i uz sve svoje specifičnosti, imaju iste socijalne teme koje se već stoljećima promišljaju kroz modele socijalnih država. Svi su oni iskazali želju da kroz procese integriranja pospješe svoje zajedništvo te time osiguraju svoju budućnost u globaliziranom svijetu, što je također jedna vrsta svjetske integracije.

Europski integracijski procesi nastoje biti putokaz modernom svijetu, kako se valja ujedinjavati jer: "zajedno smo jači". Pojedine ekonomije europskih nacionalnih zemalja u globalnom svijetu znače sve manje, ali zato jedinstvena Europska unija predstavlja jedno od tri najsnažnija i najrazvijenija tržišta svijeta. U nadi i vjeri da Europa (kao "stara dama" ili "stari kontinent" kako joj tepaju) opet može imati nosivu međunarodnu ulogu – baš kao što ju je imala od razdoblja otkrivanja Novog svijeta pa sve do kraja Prve industrijske revolucije kada je svoju poziciju, zbog spleta okolnosti, prepustila Sjedinjenim Američkim Državama – ona se odlučila na vlastito "veliko pospremanje" te redefiniranje svojih slabih i snažnih strana. Pritom je krenula od pretpostavke da će koncept socijalne države biti njezina glavna komparativna razlika i prednost u odnosu na druge međunarodne subjekte. Po tome se uistinu Europa razlikuje od svih drugih. Ipak, hoće li socijalni moment biti europska prednost ili njezin uteg, pokazati će se vrlo brzo, a ozbiljne naznake toga već osjećamo.

Europski integracijski procesi, dakle, suštinski pokrivaju sve aspekte društvenog života zajednice, a zadiru i u mnoge sfere privatnog života ljudi. Posljedično, iste te karakteristike ima i europski integracijski potencijal, za koji sam u radu ustvrdio da je izrazito visok – pod određenim uvjetima i okolnostima. Ako bi se ove pretpostavke realizirale, na najboljem smo putu da nam se u dogledno vrijeme dogodi novi kopernikanski obrat u poimanju čovjeka, njegove uloge u svijetu i snage koju posjeduje kao aktivni kreator povijesnih događaja. U takvim okolnostima europski integracijski potencijal imao bi svoj odraz i u ekonomskim i u

političkim odnosima u Europi (a i šire), ali prije svega svoj najsnažniji utjecaj bi imao u području kulture, pa čak i civilizacijskog iskoraka. To je moguće napraviti, a čini se da je to i evolucijska nužnost.

Iako je pred nama, bez imalo sumnje, razdoblje značajnih promjena, kojima se svima, s jedne strane treba prilagoditi, a s druge strana nam je želja aktivno ih kreirati, čini se da imamo veliku povijesnu sreću i priliku živjeti baš u vremenu kada smo usmjereni prema traženju onog najboljeg u nama. Zapravo, te prilike su uvijek oko nas, ali se sada one dobro vide.

Na tom zajedničkom putu traganja, svaki stanovnik je važan, sa svim svojim osobinama.

Podržavajući čovjeka, Europa unija i njezine socijalne države ispunjuju razloge svog postojanja.

8. POPIS SLIKOVNIH I TABELARNIH PRIKAZA

SLIKOVNI PRIKAZI:

Slika br. 1: Status pojma socijalne države u različitim znanstvenim disciplinama.....	21
Slika br. 2: Socijalna država i sociologija	23
Slika br. 3: Socijalna država i filozofija.....	24
Slika br. 4: Europska unija 2009. godine	27
Slika br. 5: "Europska kuća" ili stupovi Europske unije	40
Slika br. 6: Postupnost regionalnih integracija.....	42
Slika br. 7: Njemački kancelar Otto von Bismarck – otac socijalne države (1862. – 1890.) ..	45
Slika br. 8: Tri kategorije ljudskih prava.....	52
Slika br. 9: Kombinirana socijalna politika.....	54
Slika br. 10: Četverokut socijalne skrbi	55
Slika br. 11: Stvaranje nove slike obitelji	79
Slika br. 12: Dobna piramida europskog stanovništva 2003. godine.....	81
Slika br. 13: Kretanje broja stanovnika u europskim regijama (1950. – 2050.)	82
Slika br. 14: Stope fertiliteta u odabranim zemljama Europe 2002. godine	82
Slika br. 15: Migracijski trendovi Zapadne Europe od 1980. – 2002. godine	83
Slika br. 16: Rast zaposlenih od kraja "zlatnog doba" socijalne države	88
Slika br. 17: Stopa kratkotrajne i dugotrajne nezaposlenosti 2003. godine	88
Slika br. 18: Usporedba broja radnih sati i visine prihoda	93
Slika br. 19: Udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći u Republici Hrvatskoj.....	103
Slika br. 20: Broj osiguranika i umirovljenika u Republici Hrvatskoj.....	104
Slika br. 21 – Omjer osiguranika i korisnika svih vrsta mirovina u SAD-u	105
Slika br. 22: Lafferova krivulja	115
Slika br. 23: Piramida kapitalističkog sustava	117
Slika br. 24: Profili raspodjele prihoda u 2001. godini	118
Slika br. 25: Utvrde bogatog svijeta.....	123
Slika br. 26: Raspored svjetskih milijardera	124
Slika br. 27: Struktura organizacije Ujedinjenih naroda	126
Slika br. 28: Rang BDP-a pojedinih država i ostvarene dobiti nekih svjetskih kompanija ...	128
Slika br. 29: Opseg državnih funkcija.....	129
Slika br. 30: Matrica državnosti	130
	293

Slika br. 31: Hijerarhija motiva po Abrahamu Maslowu	178
Slika br. 32: Motivacija za ulazak u poduzetništvo	210
Slika br. 33: Kvadrant protoka novca po Robertu Kiyosakiju	216
Slika br. 34: Socijalna država – ideali koji blijede?	225
Slika br. 35: Državna potrošnja kao postotak BDP-a od 1994. – 2004. godine.....	231
Slika br. 36: Državna potrošnja na socijalnu skrb u odabranim zemljama	232
Slika br. 37: Udjel socijalnih naknada u proračunu Republike Hrvatske	240
Slika br. 38: Omjer socijalnih naknada i BDP-a Republike Hrvatske	241
Slika br. 39: Kretanje cijene nafte od 1970. – 2008.	244
Slika br. 40: Kretanje cijene zlata od 1976. – 2007.	245
Slika br. 41: Prognoza svjetskog gospodarskog rasta za 2008. godinu.....	258

TABELARNI PRIKAZI:

Tabela br. 1: Stpe nezaposlenosti u kolovozu 2009. godine	90
Tabela br. 2: Mirovinski stupovi u Republici Hrvatskoj.....	105
Tabela br. 3: Mirovinski rashodi u zemljama jugoistočne Europe za 1996. godinu.....	107
Tabela br. 4: DB i DC mirovinski fondovi.....	109
Tabela br. 5: Porezne stope na prihod od rada i kapitala	113
Tabela br. 6: Državni prihod s dvije različite porezne stope.....	115
Tabela br. 7: Karakteristike dvaju stilova života – predodžba samih sebe	151
Tabela br. 8: Karakteristike dvaju stilova života – međusobne predodžbe.....	152
Tabela br. 9: Prognoza svjetskog gospodarskog rasta za 2009. i 2010. godinu.....	259

9. DODATAK

Ovdje donosim neke od naslova i isječaka u dnevnim, tjednim i mjesečnim tiskovinama koje su izašle u Republici Hrvatskoj tijekom nastajanja ove doktorske radnje, a koji su izravno povezani sa tematikom socijalne države i njene perspektive, europskih integracijskih procesa te onih tema koje su se pokazale za ovaj rad važnima u njegovim argumentacijskim linijama. Dakako, ovdje iskazani naslovi ne predstavljaju potpunu medijsku sliku ili cjelovitu popraćenost tema kojima se oni bave. U tom kontekstu, a naročito na temelju njihove znanstvene relevantnosti, nije im svrha opisivati meritum stvari kojima se u ovom doktorskom radu bavim. Ipak, i ovako prezentirani itekako mogu pridonijeti razumijevanju relevantnosti osnovne teme ovoga rada kao i činjenicu da na simbolički, ali i sasvim izravni način, mediji doprinose predodžbama ljudi o njihovom društvenom okruženju koji se, dakako, reflektira i na percepciju Europske unije, mjera socijalnih država kao i svijest o sposobnostima samih građana za kreaciju boljeg života. Činjenica je i to da bi se analize medijskih objava o Europskoj uniji i/ili socijalnoj državi mogle shvatiti kao izrazito zahvalna tema za nove znanstvene radove i doktorske radnje koji bi nam potencijalno mogli razotkriti mnogostruke i višeslojne odnose društvene moći, jednako kao što bi nam mogli približiti prevladavajući "duh vremena", a koji, sasvim sigurno, ima svoj odraz i u medijima.

Ekonometist, rujan 2005:64, autor:Dražen Simić

Jutarnji list, 22. listopad 2005.

Globus, 18. studeni 2005:96, autorica: Ines Sabalić

Poslovni dnevnik, 30. ožujka 2006:7,

Poslovni dnevnik, 7./8. travanj 2006:13

**'Socijalna država
u Hrvatskoj ne
može odumirati
jer do nje nije
ni došlo'**

Nacional, 25/4, :27, Antun Vujić: "RH treba konzervativnu elitu"

Petak/subota 9./10. lipnja 2006.

Poslovni dnevnik **VIKEND** 13

SVE VIŠE AMERIKANACA SA ZAVIŠĆU PROMATRA ŽIVOT EUROPLJANA I UMJESTO AMERIČKOG SANJA 'EUROPSKI SAN'

Amerika možda ima jaču vojsku, ali u Europi se bolje živi pa čak i radi

Američki politolog Jeremy Rifkin analizirao je ekonomske i društvene trendove s obje strane Atlantika

Poslovni dnevnik, 9./10. lipnja 2006:13; autorica: Marija Crnjak

NOVI PLAN EUROPSKE KOMISIJE ZA POBOLJŠANJE IMAGEA UNIJE MEĐU NJEZINIM GRAĐANIMA

Ideja EU kao jamca mira više nije atraktivna mladima

Istraživanja javnog mnijenja pokazuju da Unija nema podršku u gotovo nijednoj članici.
Bez promjene načina komuniciranja stanje bi se moglo i pogoršati

Poslovni dnevnik, 26. srpnja 2006.

Feral Tribune

18. kolovoza 2006.

17

DARKO TIPURIĆ, DEKAN EKONOMSKOG FAKULTETA U ZAGREBU I AUTOR NOVOG PRIJEDLOGA
ZAKONA O PRIVATIZACIJI, RAZLAŽE SVOJU IDEJU O OMASOVLJENJU RADNIČKOG DIONIČARSTVA

TVORNICE RADNICIMA!

Feral Tribune, 18. kolovoz 2006:17

BIZARNI PRIJEDLOG MINISTRA FINACIJA IZAZVAO GNJEV NIJEMACA

Ministar Nijemcima: Ne idite na godišnji odmor

Jutarnji List, 19. kolovoz 2006:58

BRITANIJA ODBIJA DOGOVOR O RADNOM VREMENU, NA ČEMU ĆE INZISTIRATI NJEZINA NASLJEDNICA

Europski socijalni model - prioritet austrijskog predsjedanja

Poslovni dnevnik, 30. kolovoz 2006:14, autorica: Sandra Tripović

ŠVEDSKA POBJEDA DESNICE CENTRA DONOSI PROMJENE

IZBORI RAZOTKRILI NEVOLJE U EUROPSKOM SOCIJALNOM RAJU

35

Polovica švedske državne potrošnje odlazi na socijalu. Stvari su preskupe, ne otvaraju se nova radna mjesta i isti novac vrti se u krug

Jutarnji List, 23. rujan 2006:30

Srušena je letvica socijalnog modela

Jutarnji List, 23. rujan 2006:35, autorica: Gordana Galović

Divlji kapitalizam donosi divlji individualizam

Jutarnji list, 30 rujan 2006:28,

Jutarnji list **Jutarnji2** Četvrtak 2. 11. 2006. 31

Razgovor s Dimitrijem Demekasom, bivšim šefom misije MMF-a za Hrvatsku

Razgovarala **Marina Klepo**

Misija Međunarodnog monetarnog fonda stigla je ovih dana u dvotjedni posjet Hrvatskoj, ali ovaj je put ne predvodi Grk Dimitrij Demekas koji je taj posao obavljao protekle tri godine. Njegovim odlaskom završava i suradnja kroz stand-by aranžman, pa će novi šef misije Fonda Robert Feldman obaviti samo redovite godišnje konzultacije kakve imaju sa svim zemljama-članicama. Nova destinacija Dimitrija Demekasa bit će Bosna i Hercegovina, a u svom "oproštajnom" razgovoru o Hrvatskoj govori o tome kako gleda na trogodišnju suradnju s hrvatskim vlastima te o izazovima koji stoje pred hr-

Hrvatska ima rastrošan i neučinkovit sustav socijalnih davanja

Jutarnji List, 2. studeni 2006:31

SVJETSKA BANKA Izvješće o novim članicama EU s posebnim osvrtom na Hrvatsku PREVELIKA ULOGA DRŽAVE U BIZNISU NAJVEĆI UTEG HRVATSKOM RAZVOJU

Jutarnji List, 14. veljače 2007:11

UNICEF OTKRIVA | Istraživanje provedeno u 21 industrijski razvijenoj državi pokazalo da ne postoji izravna veza između nacionalnog BDP-a neke zemlje i kvalitete života djece u njoj

Od razvijenih zemalja djeci najlošije u Britaniji i SAD-u

Jutarnji list, 15. veljače 2007.

Direktori europskih kompanija traže veću liberalizaciju tržišta Unije

Potrebna je snažna promjena mentaliteta i jačanje konkurencije, kažu menadžeri

Poslovni dnevnik, 21. ožujka 2007

Bruxelles podijeljen oko jedinstvene porezne osnovice za kompanije

Poslovni dnevnik, 3. svibanj 2007:11

Tržišni fundamentalizam demontira socijalne države

Danas postoje dva modela globalizacije – američki i europski, s time da je američki dominantniji i on demontira socijalne države stvarajući društvo rizika u kojem nitko nije siguran, istaknuo je u uvodnom izlaganju dr. Anđelko Milardović

Novi list, 20. svibnja 2007:10

Europa izrasla na kršćanstvu, utemeljena na sekularizaciji

Sekularnost je odrednica poimanja čak i kod ljudi koji danas govore o kršćanskoj Europi, kažu stručnjaci

Poslovni dnevnik, 12. lipnja 2007:11

AMERIČKI ANALITIČARI ISTIČU DA JE GLAVNI UZROK EUROPSKOJ KRIZI MANJAK KVALITETE MEĐU ČELNIM POLITIČARIMA

‘EU birokracija je model apsolutizma’

Poslovni dnevnik, 27. lipnja 2007:13

AMERIČKA AGENCIJA USPOREDILA MJERE ZAŠTITE U ZEMLJAMA ČLANICAMA WTO-a

Europski poljoprivrednici najzaštićeniji na svijetu

Članice EU štite 39 posto svoje poljoprivredne proizvodnje carinama koje prelaze 100 posto. SAD štiti 26 posto svoje proizvodnje takvim, ekstremno visokim carinama

Poslovni dnevnik, 25. kolovoz 2007:14

Barroso najavio ukidanje apsurdnih zakona EU-a

Poslovni dnevnik, 15. rujan 2007:13

NAKON UPOZORENJA MMF-a DA ĆE GOSPODARSKI RAST BITI JOŠ MANJI OD PLANIRANOG

Barroso: Europa se mora gospodarski modernizirati

Poslovni dnevnik, 23./24. rujan 2007.

Vrijeme je za redefiniranje

I BOGATE I SIROMAŠNE ZEMLJE POSTAVLJAJU ISTO PITANJE
- ŠTO JE ZAPRAVO 'NAJBOLJI SUSTAV KOJI POZNAJEMO'?

Jutarnji list, 6. listopada 2007:25

Velika Britanija nema novca za bolnice i ceste

Poslovni dnevnik, 19. ožujka 2008:24

Reforme

Povijest problema

Vodeći hrvatski ekonomski stručnjak analizira jedan od najvažnijih reformskih izazova za današnje društvo

Neodrživa 'SOCIJALNA DRŽAVA'

Hrvatska se razvija kao tržišna ekonomija, ali zadržava skup i nadvladan koncept socijale i zdravstva iz vremena samoupravnog socijalizma. Ako se ne provedu temeljite reforme, taj bi nesklad uz loš demografski trend mogao dovesti do financijskog sloma 'socijalne države'. **Piše dr. Ante Čičin-Šain**

Jutarnji list, 22. ožujka 2008:44; Autor: dr. sc. Ante Čičin - Šain

10. LITERATURA

1. *** *Action Plan for European Integration* (1999.) Government of the Republic of Croatia, Zagreb
2. *** *Biblija* (1968.) Zagreb: Stvarnost
3. *** *Convention for The Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*
4. *** *Draft Treaty Establishing the Constitution for Europe*:Luxemburg: Office for Official Publication of the European Communities, 2003
5. *** *European Social Charter* - prevedena u Reviji za socijalnu politiku Sv. 5, BR. 4 (1998)
6. *** *European Social Charter*, Turin:18. X. 1961;
<http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/035.htm>
7. *** *It's a Better Life – How the EU's Single Market Benefits You* (2003.) Bruxelles: European Union
8. *** *Kakao radi Europska unija* (2003.) Bruxelles: European Union
9. *** *More Unity and More Diversity - The European Union's Biggest Enlargement* (2003.) Bruxelles: European Union
10. *** *Nacionalni program Republike Hrvatske za pridruživanje Europskoj Uniji*: Narodne Novine 30/2003.
11. *** *Povijest* (2007.) *Suvremeno doba (1985. – 2007.) i kronologija*; knjiga 19. Zagreb: Jutarnji list
12. *** *Politička enciklopedija* (1975.) Beograd: Savremena Administracija
13. *** *Pristup socijalnim pravima u Europi*. (2002.) Izdanja Vijeća Europe
14. *** *Reforming Social Policy: actors, dimensions and reforms*. (2008.) Friedrich-Ebert-Stiftung. Skopje
15. *** *Social Security Programs Throughout the World:Europe, 2004*. Geneva:ISSA
16. *** *Sociološki leksikon* (1982.) Beograd: Savremena Administracija
17. *** *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju*, www.mei.hr
18. *** *The European Social Charter* (2007.) Strasbourg: Cedex
19. *** *Ugovor o Europskoj uniji* (neslužbena verzija, www.mei.hr)
20. *** *Universal Declaration Of Human Rights* (UN, 1948), <http://www.un.org/Overview/rights.html>

21. *** *Ustav Republike Hrvatske*, Narodne novine, 2001.
22. *** *Zakon o socijalnoj skrbi*, Narodne novine, 73/97
23. Adams, Charles (2006.) *Za dobro i zlo – utjecaj poreza na kretanje civilizacije*. Zagreb: Institut za javne financije
24. Altaras, Penda Ivor (2005.) *Doprinos Karla Poppera političkoj kulturi Europske unije*. Magistarski rad, Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
25. Altaras, Penda Ivor (2005.a) *Temeljne vrijednosti Europske unije – od utopije do stvarnosti*. Politička misao, Vol. XLII. br. 3.: 157 - 172
26. Altaras, Penda Ivor (2007.) *Bi li Platon ubio galeba Jonathana Livingstona?* Zagreb: Amalgam Vol. 3, No. 3; 16 – 31
27. Altaras, Penda Ivor (2007.a) *Soroseva interpretacija Popperove znanstveno-političke teorije* Politička misao, Vol. XLIV br. 1, :53-65
28. Altaras, Penda Ivor (2008.) *Kapital i njegov integracijski potencijal*. u:Kapitalizam i socijalna integracija (ur:Drago Čegić), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar :31- 51
29. Altaras, Penda Ivor (2009.) *Nesigurnost sustava sigurnosti – primjer mirovinskog osiguranja u RH*. Politička misao, god. 46, br. 1, :135-166
30. Anić, Vladimir (2007.) *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi Liber
31. Andersen, Benedict (1990.) *Nacija: zamišljena zajednica*. Zagreb: ŠK
32. Aristotel (1988.) *Politika*. Zagreb: Globus
33. Baccarini, Elvio (2001.) John Rawls: Liberal Democracy estated. Croatian Journal of Philosophy, I (3):331-347
34. Baletić, Zvonimir (2004.) *Mit nevidljive ruke*. U: Globalizacija i demokracija, ur. Prpić; FPZ
35. Barry, Andrew (1996.) *The European Network*. New York: Tehnosience br. 29, :33-34,
36. Bajo, Anto (2006.) *Proračunski sustav – ornament ili sredstvo upravljanja državnim financijama*. Zagreb: Institut za javne financije
37. Bartlett, Bruce (1999.) *What Works? The Impact of Federal Tax Cuts on Economic Growth*. Arlington, VA: The Lexington Institute
38. Beck, Ulrich (1992.) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage
39. Beck, Ulrich; Giddens, A.; Lash, S. (1994) *Reflexive Modernization - Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.

40. Beck, Ulrich (1994.) *The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization*, u: Beck Ulrich, Giddens Anthony i Lash; Scott: *Reflective Modernization: Politics, Tradition and Esthetic in the Modern Social Order*, Stanford University Press, Stanford, CA
41. Beck, Ulrich (1996.) *The Reinvention of Politics - Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press
42. Beck, Ulrich (1998.) *Democracy without Enemies*. Cambridge: Polity Press
43. Beck, Ulrich (2004.) *Moć protiv moći u doba globalizacije*. Zagreb: Školska knjiga
44. Beck, Ulrich (2008.) *Kozmopolitska Europa*. Zagreb: Školska knjiga
45. Bergh, Andreas (2008.) *Tumačenje opstanka socijalne države u Švedskoj: održavanje političke potpore postupnim promjenama*. u: Financijska teorija i praksa 32 (3) str. 233-255, Zagreb: IJF
46. Blair, Tony (2000.) *Treći put – nova politika za novo stoljeće*. Zagreb: Jesenski i Turk
47. Bobbio, Norberto (1992.) *Liberalizam i demokracija*. Zagreb: Novi liber
48. Borchardt, Klaus-Dieter (2000.) *ABC prava Zajednice*. Luksemburg: Ured za službene publikacije Europskih zajednica
49. Braudel, Ferdinand (1990.) *Civilizacije kroz povijest*. Zagreb: Globus
50. Braverman, Harry (1952.) *Capitalism and Democracy*. Fourth International, Vol. 13 No. 5, September-October :144-149.
51. Brigljević, Ksenija et all. (2002.) *Dan Europe*. Zagreb: MEI
52. Brnčić, Ana et al. (2003.) *Hrvatska na putu u EU: od kandidature do članstva*. Zagreb: MEI
53. Canivez, Patrice (1999.) *Odgojiti građanina?* Zagreb: Durieux
54. Cassen, Bernard (2005.) *Lažna debata o europskom ustavu*. Le monde Diplomatique, veljača, :5 – 6, Zagreb: Masmedia
55. Castells, Manuel (2002.) *Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing
56. Castells, Manuel (2003.) *Kraj tisućljeća*. Zagreb: Golden marketing
57. Cerutti, Furio (2004.) *Globalno upravljanje i europski identitet*. Zagreb u: Globalizacija i demokracija, Hrvatska politologija, :105-114
58. Cerutti, Furio ur. (2006.) *Identitet i politika*. Zagreb: Politička kultura
59. Castellina, Luciana (2009.) *European?* New Left Review, No. 55 (www.newleftreview.org)

60. Chapon, Severine (2003.) *Prema konvergenciji europskih socijalnih modela*. u: Revija za socijalnu politiku, Sv. 10, Br. 3
61. Comte-Sponville, Andre (2006.) *Je li kapitalizam moralan? Zagreb: Masmedia*
62. Crawford, Margaret (1996.) *Building the Workingman's Paradise*. Palgrave
63. Crouch, Colin (2007.) *Postdemokracija*. Zagreb: Naklada Izvori
64. Čapeta, Tamara (2002.) *Sudovi EU:nacionalni sudovi kao europski sudovi*. Zagreb: IMO
65. Čaldarović, Ognjen (1986.) *Suvremeno društvo i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga
66. Čaldarović, Ognjen (2007.) *Sociološki problemi integracije*. u Sergejev Dimitrije (ur.) *Hrvatska i Europa – korišteni integracije*. Zagreb: Jesensi i Turk
67. Čengić, Drago (2006.) *Tipovi izvoza, država i strategije poslovanja*. u Čengić, Drago (ur.) *Poduzeća, rast i izvoz*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
68. Čečuk, Andro (2002.) *Financijska globalizacija*. Split: Graf form
69. Dawson, Christopher (2002.) *Razumijevanje Europe*. Split: Verbum
70. Delius, Christoph et al. (2000) *The Story of Philosophy*. Könnemann
71. Dixon, John and Scheurell, R. (2002.) *The State of Social Welfare: Praeger Review*.
72. Dojčinović, Gorana (2001.) *Mali leksikon europskih integracija*. Zagreb: MEI
73. Dojčinović, Gorana et al. (2002.) *100 pitanja o europskim integracijama*. Zagreb: MEI
74. Dragičević, Mirjana (1996.) *Ekonomija i novi razvoj*. Zagreb: Alineja
75. Dukovski, Darko (1999.) *Usud Europe*. Pula: C.A.S.H
76. Đurić, Mihailo (1964.) *Sociologija Maxa Webera*. Zagreb: Matica hrvatska
77. Đurić, Mihajlo (1968.) *Humanizam kao politički ideal*. Beograd: BIGZ
78. Eagleton, Terry (2002.) *Ideja kulture*. Zagreb: Jesenski i Turk
79. Ebbinghaus, Bernhard and Manow P. (2001.) *Comparing Welfare Capitalism: Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA* Routledge, 2001
80. Brandes, Stuart (1976.) *American Welfare Capitalism, 1880-1940*. Chicago: University Press
81. Eggebrecht, Arne; Fleming J. et al. (1987.) *Povijest rada: od starog Egipta do danas*. Zagreb: GZH
82. Ekelund R. B. (1997.) *Povijest ekonomske teorije i metode*. Zagreb: Mate

83. Esping - Andersen, Gøsta (1980.) *Social Class, Social Democracy and State Policy*. Copenhagen
84. Esping - Andersen, Gøsta (1990.) *The Three World of Welfare Capitalism*. Princeton
85. Esping - Andersen, Gøsta (1996.) *Welfare States in Transition*. London: Sage
86. Esping-Andersen, Gosta (1996. a) *Nakon zlatnog doba: budućnost socijalne države u novom svjetskom poretku*. u: *Revija za socijalnu politiku* Br. 1, :59-80.
87. Esping - Andersen, Gøsta et al. (2001.) *Why Deregulate Labour Markets*. University Press: Oxford
88. Esping - Andersen, Gøsta et al. (2001. a) *Kakva socijalna država za XXI st.? – Konvergencije i divergencije europskih država*. u: *Revija za socijalnu politiku*, Sv. 8, Br. 3
89. Esping - Andersen, Gøsta (2002.) *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: University Press
90. Esping - Andersen, Gøsta, (2008.) *The Welfare State and Redistribution* .
Neobjavljeni tekst preuzet sa službene web stranice autora
91. Fanuko, Nenat et al. (1995.) *Sociologija*. Zagreb: Školska knjiga
92. Fanuko, Nenad (2002.) *Elementi Parsonsove teorije ideologije*. *Revija za sociologiju*. br. 3-4
93. Felicinović, J. (1930.) *Socijalno pitanje*. Zagreb: Kršćanska socijala
94. Ferguson, Niall (2009.) *Uspon novca – financijska povijest svijeta*. Zagreb: Naklada Ljevak
95. Fiamengo, Ante (1987.) *Saint – Simon i Auguste Comte*. Zagreb: Naprijed
96. Filipović, Vladimir (1984.) *Filozofski rječnik*. Zagreb: NZMH
97. Fontaine, Pascal (1998.) *Europska Unija u 10 lekcija*. Zagreb: Europska dokumentacija
98. Franičević, Vojmir (2005) *Poduzetništvo i ekonomski rast u hrvatskom postsocijalističkom kontekstu*. u Čengiđ, Drago (ur.) *Menadžersko-poduzetnička elita i modernizacija: razvojna ili rentijerska elita?* Institut za društvena istraživanja Ivo Pilar
99. Fraser, Derek (2003.) *The Evolution of the British Welfare State: A History of the British Welfare State*
100. Freud, Sigmund (2000.) *Uvod u psihoanalizu*. Zagreb: Stari grad
101. Fromm, Erich (1969.) *Bekstvo od slobode*. Beograd: Nolit
102. Friedman, Milton (1992.) *Kapitalizam i sloboda*. Zagreb: Školska knjiga
103. Fukuyama, Francis (1994.) *Kraj povijesti i posljednji čovjek*. Zagreb: HSN

104. Fukuyama, Francis (2000.) *Povjerenje*. Zagreb: Izvori
105. Fukuyama, Francis (2004.) *Izgradnja države*. Zagreb: Izvori
106. Fulgosi, Ante (1983.) *Psihologija ličnosti – teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga
107. Gadamer, Hans (1997) *Nasljeđe Europe*. Zagreb: Matica hrvatska
108. Galbraith, Kenneth John (1995.) *Ekonomija u perspektivi – kritička povijest*. Zagreb: Mate
109. Galbraith, Kenneth John (2007.) *Dobro društvo – humani plan*. Zagreb: Algoritam
110. Gaus, Karl – Markus (2001.) *Europski abecedarij*. Zagreb: Durieux
111. Giddens, Anthony (1976.) *Classical Social Theory and The Origins of Modern Sociology*
American Journal of Sociology Vol 81 No. 4:703-729. University of
Chicago Press
112. Giddens, Anthony (1986.) *Durkheim in Politics and the State*. Stanford: Stanford University Press
113. Giddens, Anthony (1999.) *Treći put – obnova socijaldemokracije*. Zagreb: Politička kultura
114. Giddens, Anthony (2005.) *Odbjegli svijet – kako globalizacija oblikuje naše živote*. Zagreb:
Jesenski i Turk
115. Giddens, Anthony (2007.) *Europe In The Global Age*. Cambridge: Polity Press
116. Gligorov, Vladimir (2004.) *Sloboda i globalizacija*. u: Globalizacija i demokracija, Hrvatska
politologija, :58-78, Zagreb
117. Goleman, Daniel (2008.) *Socijalna inteligencija*. Zagreb: Mozaik knjiga
118. Gobin, Corinne (2005.) *Rušitelji socijalne države*, Le Monde Diplomatique, listopad, :5 – 6,
Zagreb: Masmedia
119. Gray, John (2002.) *Lažna zora – iluzije globalnog kapitalizma*. Zagreb: Masmedia
120. Gorz, Andre (1989.) *Critique of Economic Reason*. London-New York: Verso
121. Guéguen, Daniel (2001.) *Praktični vodič kroz labirint EU*. Zagreb: MEI
122. Guéguen, Daniel (2007.) *Europsko lobiranje*. Zagreb: MiroPictures
123. Gundulić, Ivan (1996.) *Osman*. Zagreb: Sysprint
124. Gurvitch, Georges (1966.) *Sociologija I i II*. Zagreb: Naprijed
125. Habermas, Jurgen (1982.) *Problemi legitimacije u kasnom kapitalizmu*. Zagreb: Naprijed
126. Hajoš, Boris et al. (1999.) *Europa na internetu*. Zagreb: IMO

127. Haralambos, M i Holborn M (2002.) *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing
128. Haralambos, Michael i Held, Robin (1994.) *Uvod u sociologiju*. Zagreb: NZG
129. Haralambos, Michael i Holborn, Martin (2002.) *Sociologija – teme i perspektive*. Zagreb: Golden Marketing
130. Hardt, Michael; Negri, Antonio (2003.) *Imperij*. Zagreb: Arkzin
131. Hartley, Emma (2007.) *50 činjenica koje trebate znati o Europi*. Zagreb: Naklada Ljevak
132. Hayek, Friedrich, A. (1994.) *Politički ideal vladavine prava*. Zagreb: Školska knjiga
133. Hegel, G. W. F (1951.) *Filozofija povijesti*. Beograd: BIGZ
134. Hegyesi, Gabor (2004.) *Od socijalne države do socijalnog društva: model partnerstva*. u: *Revija za socijalnu politiku*, God. 11, Br. 2, :141-158
135. Heilbroner, Robert (2000.) *The Worldly Philosophers*. New York: Penguin Books
136. Helco, Hugh (1981.) *Toward a New Welfare State?* in: Flora, P. and Heidenheimer A. J., (eds.) *The Development of Welfare State in Europe and America*. New Brunswick and London: Transaction Publisher.
137. Held, David (1990.) *Modeli demokracije*. Zagreb: Školska knjiga
138. Held, David (1995.) *Democracy and the Global Order*. Cambridge: Polity Press
139. Held, David; McGrew, Anthony (1995.) *Globalization/Anti-Globalization*. Cambridge: Polity Press
140. Hergešić, Ivo. uredio (1997.) *Razgovor o Europi*. Zagreb: Panliber
141. Hesiod (1966.) *Theogony*. Oxford: M. L. West
142. Hesiod (2005.) *Poslovi i dani, Postanak bogova, Homerove himne*. Zagreb: Demetra
143. Hicks, Alexander (1999.) *Social Democracy & Welfare Capitalism*. New York: Penguin Books
144. Hoppe, Hans-Hermann (2005.) *Democracy – The God That Failed*. New Jersey: Transaction Publisher
145. Hylland, Eriksen Thomas (2007.) *Globalization – The Key Concepts*. New York: Berg
146. Humbolt von Wilhelm (1993.) *Ideja za pokušaj određenja granica djelotvornosti države*. Zagreb: Informator
147. Huntington, Samuel P (1998.) *Sukob civilizacija*. Zagreb: Izvori
148. Jacoby, Sanford (1997.) *Modern Manors: Welfare Capitalism since the New Deal* Princeton University Press

149. Janson, Soeren; Daun Ake (2004.) *Europljani – kultura i identitet*. Zagreb: Jesenski i Turk
150. Jeknić, Ranka (2007.) *Sistemske i kulturne razlike*. u: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, God. 44/1, :119-135
151. Jenkins, Richard (1996.) *Social Identity*. London, New York: Routledge
152. Kalanj, Rade (1994.) *Modernost i napredak*. Zagreb: Antibarbarus
153. Kalanj, Rade (1997.) *Integracija i dezintegracija*. u. Socijalna Ekologija. God 6 No. 1-2; 141-159. Zagreb
154. Kalanj, Rade (1998.) *Globalizacija, civilizacija i moć*. u. Socijalna Ekologija. Vol. 7, No. 1-2; 79-90. Zagreb
155. Kalanj, Rade (2002.) *Dva komplementarna pogleda na globalizaciju: Stiglitz i Ziegler*. u. Socijalna Ekologija. Vol. 11, No. 4; 331-345. Zagreb
156. Kalanj, Rade (2003) *Zov identiteta kao prijeporno znanstveno pitanje*. Socijalna ekologija 12 (1-2): 47-68
157. Kalanj, Rade et al. (2004.) *Utopijske vizije*. Zagreb: Jesenski i Turk
158. Kalanj, Rade (2004. a) *Globalizacija i postmodernost*. Zagreb: Politička kultura
159. Kalanj, Rade (2005.) *Suvremenost klasične sociologije*. Zagreb: Politička kultura
160. Kale, Eduard (1999.) *Hrvatski kulturni i politički identitet*. Osijek-Zagreb-Split: Panliber
161. Kalodjera, Dražen (2005.) *S kakvim gospodarskim i socijalnim modelom u EU*. u Veselica, Vladimir et. al. (ur) *Ekonomska politika hrvatske u 2006*. Opatija: Inženjerski biro
162. Kant, Immanuel (2000.) *Pravno-politički spisi*. Zagreb: Politička kultura
163. Katunarić, Vjeran (1988.) *Dioba društva*. Zagreb: Biblioteka revije za sociologiju
164. Kenneth, John (1977.) *Doba neizvjesnosti*. Zagreb: Stvarnost
165. Kiyosaki, Robert (2000.) *Rich Dad's Cashflow Quadrant*. New York: A Time Warner Company
166. Kiyosaki, Robert (2007.) *Kvadrant protoka novca*. Varaždin: Katarina Zrinski
167. Kopic, Mario (2001.) *S Nietzscheom o Europi*. Zagreb: Jesenski i Turk
168. Korać, Veljko (1987.) *Marksovo shvatanje čoveka, istorije i društva*. Zagreb: Naprijed
169. Korunić, Petar (2002.) *Nacija i nacionalni identitet*. Historijski zbornik LV (2002): 65-112
170. Kostolany, André (2007.) *Psihologija burze*. Zagreb: Masmedia

171. Kraus, Wolfgang (2000.) *Budućnost Europe*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
172. Kristol, Irving (2004.) *Neokonzervativizam..* Zagreb: Algoritam
173. Križman, Mojmir (2000.) *Pravednost u kulturno pluralnim društvima*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
174. Krtalić, Sandra (2004.) *Kakava će biti nordijska socijalna država u 21. stoljeću?*
u: *Ekonomski pregled*, 55 (1-2) 44-65. Zagreb: HDE
175. Krugman, Paul (2002.) *Doba smanjenih očekivanja*. Zagreb: Masmedia
176. Kuhnle, Stein (2000.) *Survival of the European Welfare State*. London: Routledge
177. Kulić, Slavko (2004.) *Neoliberalizam kao socijaldarvinizam*. Zagreb: Prometej
178. Kurelić, Zoran (2002.) *Liberalizam sa skeptičnim licem*. Zagreb: Barbat
179. Laertije, Diogen (1964.) *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*. Beograd: BIGZ
180. Laffer, Arthur (2004.) *The Laffer Curve: Past, Present and Fututre*. New York: Heritage Foundation
181. Le Goff, Jacques (2004.) *Stara i naša Europa*. Zagreb: Matica hrvatska
182. Leibfried, Stephan (1993.) *Toward a European Welfare State?* in: C. Jones (ed)
183. Lelas, Jasmina (2000.) *Teorije razvoja znanosti*. Zagreb: ArTresor
184. Lokin, Branimir (2000.) *Hrvatska 2015*. Zagreb: Golden marketing
185. Lunaček, Valdemar (1996.) *Povijest ekonomskih doktrina*. Zagreb: Pravni fakultet
186. Lundberg, Ferdinand (1968.) *Bogati i najbogatiji I i II*. Zagreb: Globus
187. Magdalenić, Ivan (1998.) *Socijalna pravda kako je vide "bogati" i "siromašni" hrvatski radnici*. u: *Revija za socijalnu politiku* Sv. 5, Br. 4
188. Maier, Hans et al. (1998.) *Klasici političkog mišljenja I i II*. Zagreb:Golden Marketing
189. Marx, Karl; Engels, Friedrich (1961.) *Rani radovi*. Zagreb: Naprijed
190. Marx, Karl (1975) *Kapital*. Zagreb: Školska knjiga
191. Matthieu, Nanteuil – Miribel (2002.) *Towards new form of social vulnerability?* u Lipovčan, K. Ljijana (ur.) *Employment policies and welfare reform*. Zagreb:Institute of Social Science "Ivo Pilar"
192. Maurič, Ervin (1994.) *Europski novi identitet*. Društvena istraživanja 14 (6): 695-701
193. Mellon, Andrew (1924.) *Taxation:The People´s Business*. New York: Palgrave

194. Mendras, Henri (2004.) *Europa i Europljani*. Zagreb: Masmedia
195. Michel, Albert (1995.) *Kapitalizam protiv kapitalizma*. Zagreb: Školska knjiga
196. Miersch, Michael (2005.) *It's the Welfare State, Stupid?* The WSJ – Online, 14 July 2005.
197. Mihelj, Sabina (2001.) *Identiteti i globalizacija – mitovi i realnost*.
Revija za sociologiju 32 (3-4): 147-154
198. Milardović, Anđelko (1998.) *Poraz Europe*. Osijek – Zagreb – Split :Panliber
199. Milardović, Anđelko ur. (1999.) *Globalizacija*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
200. Mileta, Vlatko (1992.) *ABC Europske zajednice*. Zagreb: Školske novine
201. Miličić, Vjekoslav (1998.) *Socijalna država, država blagostanja*. u: Revija za socijalnu politiku Sv. 5, Br. 4
202. Milišić, Radomir (1997.) *Čija je Amerika?* Zagreb: Izvor
203. More, Thomas (1964.) *Utopija*. Beograd: Kultura
204. Morin, Edgar (1995.) *Misliti Europu*. Zagreb: Durieux
205. Nohlen, Dieter (2001.) *Politološki rječnik*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
206. Nozick, Robert (2003.) *Anarhija, država i utopija*. Zagreb: Jesenski i Turk
207. Njavro, Đuro (1998.) *Socijalna država*. Osijek – Zagreb – Split: Panliber
208. Ollman, Bertell (1976.) *Alienation*. London, Cambridge: University Press
209. Omejec, Jasna (2008.) *Vijeće Europe i Europska Unija*. Zagreb: Novi informator
210. Ott, Katarina (2007.) *Javne financije u Hrvatskoj*. Zagreb: IJF
211. Pascale, Vielle (2002.) *The European Union and Social Welfare*, u Lipovčan, K. Ljijana (ur.)
Employment policies and welfare reform. Zagreb Institute of Social
Science "Ivo Pilar"
212. Pascale, Vielle (2004.) *Europa u 12 lekcija*. Bruxelles: European Comission
213. Pejčinović, Burić Marija. Ur. (2002.) *Europa u Hrvatskoj*. Zagreb:MEI
214. Pestieau, Piere (2006.) *The Welfare State in the European Union – Economic and Social Perspectives*. London: Oxford
215. Petković, Stanko i Kregar, Josip (1994.) *Pregled glavnih sistema socioloških teorija*. Zagreb:
Sveučilišna tiskara

216. Petrić, Frane (1998.) *Sretan grad*. Zagreb: Matica hrvatska
217. Pfeller Grough, Therborn G (1991.) *Can the Welfare State Compete? A Comparative Study of Five Advanced Capitalist Countries*. London; Macmillan
218. Phyllis, Day (1997.) *A New History of Social Welfare*. London: Allyn & Bacon
219. Pinder, John (2003.) *Europska Unija*. Sarajevo: V.S.I.
220. Piper, Nikolaus (2004.) *Kratka povijest ekonomije*. Zagreb: Mozaik knjiga
221. Platon (1997.) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić
222. Popper, Karl R. (1973.) *Logika naučnog otkrića*. Beograd: Nolit
223. Popper, Karl R. (1995.) *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge
224. Popper, Karl R. (1997.) *U potrazi za boljim svijetom*. Zagreb: KruZak
225. Prpić, Ivan. et al. (1990.) *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Zagreb: Školska knjiga
226. Puljiz, Vlado (1996.) *Južnoeuropska socijalna država*. Revija za socijalnu politiku God. 3, No. 1 :45 – 49. Zagreb
227. Puljiz, Vlado (1997.) *Bismarckove socijalne reforme*. Revija za socijalnu politiku God. 2, No. 3 :243 – 247. Zagreb
228. Puljiz, Vlado (1997.) *Socijalne reforme Zapada – od milosrđa do socijalne države*. Zagreb: RSP
229. Puljiz, Vlado (1998.) *Globalizacija i socijalna država – zbornik radova*. Zagreb: RSP i SSSH
230. Puljiz, Vlado (1998.a) *Pokazatelji o mirovinskim sustavima u zemljama Europske unije*. u: Revija za socijalnu politiku, Sv. 5, Br. 2
231. Puljiz, Vlado (1998.b) *Za socijalnu Europu*. u: Revija za socijalnu politiku, Sv. 6, Br. 3
232. Puljiz, Vlado et. al (2002.) *Mirovinski sustav i socijalna skrb – Hrvatska u 21. stoljeću*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske
233. Puljiz, Vlado (2004.) *Socijalna prava i socijalni razvoj*. u: Revija za socijalnu politiku, God. 11, Br. 1, :1-20
234. Puljiz, Vlado, et al. (2005.) *Socijalna politika*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
235. Puljiz, Vlado (2005., a) *Traganje za novim sidrima*. Le Monde Diplomatique, veljača, :11 – 12, Zagreb: Masmedia
236. Puljiz, Vlado (2006.) *Vrijeme nesigurnog rada*. Le Monde Diplomatique br. 9

237. Puljiz, Vlado (2007.) *Europska strategija socijalne kohezije*. Materijali sa konferencije: *Izazovi razvoja kombinirane socijalne politike u Hrvatskoj*. Opatija
238. Puljiz, Vlado et al. (2008.) *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet
239. Puljiz, Vlado (2008.a) *Fleksigurnost – relevantan pristup za srednju i istočnu Europu*. Revija za socijalnu politiku. god 15.,: 101 - 111
240. Pusić, Eugen (1998.) *Država i državna uprava*. Zagreb: Pravni fakultet
241. Quinn, Daniel (2000.) *Izvan civilizacije – sljedeća velika pustolovina čovječanstva*. Čakovec: Dvostruka Duga
242. Radošević, Dubravko (2005.) *Socijalna država ili neoliberalizam?* Le Monde Diplomatique, ožujak, :10 – 11, Zagreb: Masmedia
243. Radvanyi, Jean et al. (2006.) *Atlas globalizacije*. Zagreb: Masmedia
244. Rajan, R.; Zingales L. (2007.) *Spašavanje kapitalizma od kapitalista*. Zagreb: Profil
245. Ravnić, A. (1996.) Socijalna država i država blagostanja, *Revija za socijalnu politiku* Br. 3–4:239–251.
246. Ravlić, Slaven (2003.) *Suvremene političke ideologije*. Zagreb: Politička kultura
247. Rawls, John (2000.) *Politički liberalizam*. Zagreb: Kruzak
248. Reich, B. Robert (2007.) *Supercapitalism – The Transformation of Business, Democracy and Everyday Life*. New York: Knopf
249. Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell (2002.) *Funky Business*. Zagreb: Differo
250. Ridderstråle, Jonas i Nordström A. Kjell (2004.) *Karaoke Kapitalizam – menadžment za čovječanstvo*. Zagreb: Differo
251. Rifkin, Jeremy (2004.) *The European Dream*. New York: Penguin
252. Rimlinger, Gaston (1971.) *Welfare Policy and Industrialization In Europe, America and Russia*. New York: John Wiley & Sons.
253. Ritzer, George (1997.) *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: NZG
254. Ritzer, George; Smart, B. (2001.) *Handbook of Social Theory*. London: Sage Publications
255. Roberts, J. M. (2002.) *Povijest Europe*. Zagreb: AGM
256. Rocca, Jean-Louis (2008.) *Hoće li komuniti promijeniti Kinu?* Le Monde Diplomatique, srpanj, :10– 11, Zagreb: Masmedia

257. Rodin, Davir (2004.) *Globalizam ili putovanje u novu podjelu globusa*. u: Globalizacija i demokracija, Hrvatska politologija, :5-29, Zagreb
258. Rodin, Siniša (1998.) *Ustavni sud definira socijalnu državu*. u: Revija za socijalnu politiku Sv. 5, Br. 2
259. Rokkan, Stein i Eisenstadt, Shmuel (1973.) *Building States and Nations*. Sage Journals
260. Roll, Eric (1956.) *Povijest ekonomske misli*. Zagreb: Ognjen Prica
261. Romić, Rafael (1994.) *Koraci prema slobodi*. Zagreb: K. Krešimir
262. Rothbard, Murray (2007.) *Moć i tržište – država i gospodarstvo*. Zagreb: IJF
263. Rosanvallon, Pierre (1998.) *Granice pasivne socijalne države*. u: Revija za socijalnu politiku, Sv. 5, Br. 4
264. Rosamond, Ben (2000.) *Theories of European Integration*. New York: Palgrave
265. Rousseau, J. J. (1978.) *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima, Društveni ugovor*. Zagreb: Školska Knjiga
266. Ross, George (2005.) *Privatizacija mirovinskog sustava u Sjedinjenim Američkim Državama.. Le Monde Diplomatique, lipanj, :2-3, Zagreb: Masmedia*
267. Ruttley, Philip (2002.) *The Long Road to Unity – The Contribution of the Law to the Process of European Integration since 1945*. New York: Palgrave
268. Samuelson, Paul; Nordhaus, William (1992.) *Ekonomija*. Zagreb: Mate
269. Santini, Gustav (2007.) *Iluzija i stvarnost* Zagreb: Rifin
270. Samardžija, Višnja. (1994.) *Europska unija i Hrvatska: putevi povezivanja i suradnje*. Zagreb: IRMO
271. Samardžija, Višnja. et al. (2000.) *Hrvatska i EU: koristi i troškovi integriranja*. Zagreb: IMO
272. Scholte, Jan Aart (2005.) *Globalization – A Critical Introduction*. New York: Palgrave
273. Schuman, Robert (2000.) *Za Europu*. Zagreb: Europski dom
274. Schumpeter, Joseph (1934.) *The Theory of Economics Development*. Cambridge, Harvard: University Press
275. Schumpeter, Joseph A. (1960.) *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*. Beograd: Kultura
276. Sennett, Richard (1998.) *The Corrosion Of The Character*. University Press: Norton
277. Sennett, Richard (2006.) *The Culture Of The New Capitalism*. Yale: University Press
278. Sergejev, Dimitrije (1986.) *Otuđeni čovjek*. Zagreb: Školska Knjiga

279. Sergejev, Dimitrije (2007.) *Hrvatska i Europa – korijeni integracija*. Zagreb: Jesenski i Turk
280. Smith, Adam (1961.) *Inquiry Into The Natural Causes Of The Wealth Of Nations*.
Cambridge: University Press
281. Smith, Adam (2006.) *The Wealth of Nation*. London: Bantam Classic
282. Sorensen, P. (2000.) *Public finance in a changing world*. London: Macmillan
283. Soros, George (1993.) *Podrška demokraciji*. Zagreb: August Cesarec
284. Soros, George (1996.) *Alkemija financija*. Zagreb: Misl
285. Soros, George. (2000.) *Kriza globalnog kapitalizma*. Split: Feral Tribune
286. Standage, Tom (2006.) *Povijest svijeta u 6 čaša*. Zagreb: Jesenski i Turk
287. Staničić, Mladen (2004.) *Dugo putovanje u Europu*. Hrvatski radio – Treći program; Emisija:
Eurostorije
288. Stanovnik, Janez (1985.) *Svijet u dugovima i MMF*. Novi Sad: Dnevnik
289. Steiner, Rudolf (1993.) *Srž socijalnoga pitanja*. Zagreb: Antropozofsko društvo "Marija Sofija"
290. Stiglitz, Joseph (2004.) *Globalizacija i dvojbe koje izaziva*. Zagreb: Algoritam
291. Stiglitz, Joseph (2006.) *Making Globalization Work – The Next Step to Global Yustice*.
London: Penguin Books
292. Stutely, Richard (2007.) *Ekonomski pokazatelji*. Zagreb: Masmedija
293. Supek, Rudi (1965.) *Herbert Spencer i biologizam u sociologiji*. Zagreb: Matica hrvatska
294. Sztompka, Piotr. (1993.) *The Sociology of Social Change*. Blackwell: Oxford UK/Cambridge USA
295. Swedberg, Richard (2006.) *Načela ekonomske sociologije*. Zagreb: Mate
296. Šalaj, Berto (2007.) *Socijalni kapital*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, FPZ
297. Šarić, Ivan (1997.) *Solidarnost i supsidijarnost kao temelj socijalnog tržišnog gospodarstva*.
u: Revija za socijalnu politiku, Sv. 4, Br. 4
298. Šimac, Neven. (2001.) *Izazovi i zamke globalizacije*. Zagreb: Udruga za demokratsko društvo
299. Šimić, Dražen (2002.) *Europska Unija danas i sutra*. Zagreb: Hrvatski zemljopis
300. Šimonović, Ivan (2005.) *Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi*. Zagreb:
Narodne Novine

301. Škember, Ante (2002.) *Mirovinska reforma po modelu svjetske banke - čarobna formula za prevladavanje krize mirovinskog sustava i promicanje gospodarskog rasta ili strategija visokog rizika.* u: *Ekonomski pregled* 53 (7-8) 720-737
302. Škember, Ante (2008.) *Socijalni i gospodarski aspekti uvođenja obveznog mirovinskog osiguranja na temelju individualne kapitalizirane štednje.* *Revija za socijalnu politiku*, god. 15, br. 3, str 343-363, Zagreb
303. Šporer, Željka (2004.) *Koncept društvene isključenosti.* *Društvena istraživanja* No. 1-2/2004 :171-193. Zagreb
304. Šram, Zlatko (2008.) *Ideologijska strukturiranost socijalno-ekonomskih orijentacija.* u: *Revija za socijalnu politiku*, God. 15, Br. 2, :209-224
305. Šućur, Zoran (1995.) *Koncept društvene isključenosti.* *Revija za socijalnu politiku* God. 2, No. 3 :223 – 230. Zagreb
306. Šućur, Zoran (2001.) *Siromaštvo – teorije, koncepti i pokazatelji.* Zagreb: Pravni fakultet
307. Šućur, Zoran (2004.) *Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija.* u: *Revija za socijalnu politiku*, br. 1-2
308. Šuvar, Stipe (1986.) *Svijet obmana.* Zagreb: August Cesarec
309. Titmuss, Richard (1958.) *Essays on the Welfare State.* London: George Allen and Unwin L.T.D.
310. Tomac, Zdravko (2004.) *Globalna demokracija nasuprot globalnoj diktaturi kapitala.* u: *Globalizacija i demokracija, Hrvatska politologija*, :171-181, Zagreb
311. Walter, Trattner (1994.) *From Poor Law to Welfare State: A History of Social Welfare in America*
312. Valković, Marijan (ur.) (1991.) *Sto godina katoličkog socijalnog nauka.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost
313. Vukotić, Veselin (2003.) *Psihofilozofija biznisa.* Podgorica: CID
314. Vranicki, Predrag (2003.) *Filozofija historije – knjiga I, II i III.* Zagreb: Golden marketing
315. Vujčić, Vladimir (2001.) *Politička kultura demokracije.* Osijek – Zagreb – Split: Panliber
316. Vujević, Miroslav (1990.) *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti.* Zagreb: Infmator
317. Vukotić, Veselin (2003.) *Psihofilozofija biznisa.* Podgorica: CID
318. Wallerstein, Immanuel (2006.) *European Universalism: The Rhetoric of Power.* New York: New Press
319. Weber, Max (1989.) *Protestantska etika i duh kapitalizma.* Sarajevo: Svjetlost
320. Willis, Frank Roy (1975.) *European Integration.* New York: New Viewpoints
321. Ziegler, Jean (2003.) *Novi gospodari svijeta i oni koji im se protive.* Zagreb: Izvori

322. Ziegler, Jean (2007.) *Imperij srama*. Zagreb: Izvori
323. Zrinščak, Siniša (1995.) *Europska društva: fuzija ili fizija*. Revija za socijalnu politiku God. 2, No. 3 :265 – 271. Zagreb
324. Zrinščak, Siniša (1998.) *Globalizacija i socijalna država*. Zagreb: SSSH
325. Zrinščak, Siniša (2005.) *Socijalne reforme u tranziciji*. Le Monde Diplomatique, veljača, :10– 11, Zagreb: Masmedia
326. Zrinščak, Siniša (2005. a) *Teškoće socijalnog partnerstva: europska i hrvatska iskustva. u. Revija za socijalnu politiku God. 12 Br. 2:175–188.*
327. Zrinščak, Siniša (2006.) *Socijalna država u XXI. stoljeću – privid ili stvarnost?* Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
328. Young, Stephen (2006.) *Moral Capitalism - Reconciling Private Interes With the Public Good*. San Francisco: Berret-Koehler
329. Weitzman, Martin (1993.) *Ekonomija udjela*. Zagreb: August Cesarec

KORIŠTENE DOMAĆE I STRANE INTERNET STRANICE:

1. Centre for Economic Policy: www.cepr.org
2. Commission Regulation (EEC) No 1677/88 of 15 June 1988. Laying down quality standards for cucumbers: www.ipfsaph.org/id/EURLEX31988R1677
3. Državni zavod za statistiku: www.dzs.hr
4. Enter Europe: www.enterEurope.hr
5. Esping - Andersen: <http://www.esping-andersen.com>
6. European Court of Justice: <http://curia.europa.eu>
7. Europska agencija za kontrolu granica: <http://www.frontex.europa.eu>
8. Europska konfederacija sindikata: www.etuc.org
9. European Globalisation Adjustment Fund: http://ec.europa.eu/employment_social/egf/index_en.html
10. European Social Charter, Turin: 18. X. 1961; <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/035.htm>
11. Europska mreža udruga za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti: www.eapn.org
12. Europski statistički centar: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
13. Forbes's list: www.forbes.com
14. Institut za javne financije: www.ijf.hr
15. International Monetary Fund: www.imf.org
16. Journal of European Social Policy: <http://esp.sagepub.com>
17. Kronologija EU: www.Europe.hr/index.php?catid=102&language=0
18. Međunarodna organizacija rada: www.ilo.org
19. Međunarodni monetarni fond: www.imf.org
20. Ministarstvo financija Republike Hrvatske: www.mfin.hr
21. O korporacijama: www.corporatewatch.org.uk

22. Poslovni dnevnik: www.poslovni.hr
23. Revija za socijalnu politiku: www.rsp.hr
24. Social Security Online: www.ssa.gov
25. Svjetska banka: www.worldbank.org
26. Svjetska ekonomija (Angus Maddison): www.theworlddeconomy.org
27. The Wall Street Journal: <http://online.wsj.com/public/us>
28. Vlada Republike Hrvatske: www.vlada.hr
29. White House: <http://www.whitehouse.gov>
30. Winston Churchill's Iron Curtain Speech:
<http://www.historyguide.org/Europe/churchill.html>
31. World Bank: www.worldbank.org/wbi/governance/govdata2002

11. SAŽETAK RADA NA HRVATSKOM I ENGLESKOM JEZIKU

SAŽETAK

Krenuvši od osnovne pretpostavke da su socijalna pitanja temeljni izazov za europske integracijske procese ovaj rad analizira do koje mjere postojeće europske socijalne države mogu imati integrativni potencijal za ujedinjenu Europu koja se upravo u našem vremenu svakodnevno stvara. Kako je koncept socijalne države nastao baš na tlu Europe te se proširio diljem svijeta moglo bi se pomisliti da je Europa iznašla rješenja za mnogobrojne izazove s kojima se susreću sve svjetske pa i europske socijalne države u današnjem globaliziranom svijetu, ali se pokazalo da to nije slučaj. Iz analize mnogobrojnih teorijskih radova i statističkih pokazatelja te pravnih dokumenata koje produciraju institucije Vijeća Europe i Europske unije jasno proizlazi da izazovi s kojima se susreću europske socijalne države ne samo da nisu razriješeni već su dodatno zaoštreni, naročito u prvom desetljeću XXI. stoljeća. Dodatno, jasno je prezentirano da će biti nužno uvesti nove konceptualizacije i operacionalizacije ideje socijalne države kao i izvorišta europskih integracijskih procesa i jedino se na temelju takvog djelovanja može pretpostaviti iznalaženje mehanizama koji bi mogli doprinijeti daljnjem razvoju spomenutih ideja i procesa. Uvođenje tih promjena u načinu promišljanja o glavnim temama kojima se rad bavi moralo bi rezultirati jasnim i nedvosmislenim opredjeljenjem o tome kakva se Europska unija želi postići, koji oblik pravde i pravednosti se želi promovirati, koja će biti sudbina galopirajuće sve ne efikasnijih institucija koje bi trebale predstavljati ljude – vlastite građane te naposljetku i najvažnije hoće li se čovjek kao slobodnomisleće biće opet vratiti u centara interesa i socijalne države i europskih integracijskih procesa. Ako se to iz bilo kojeg razloga u najskorije vrijeme ne dogodi vrlo je izvjesno kakva je socijalna slika Europe pred nama. U nastojanju da Europska unija pronade vlastiti modus vivendi i modus operandi ona je vrlo često spremna i na odricanje od vlastitih temeljnih postulata kako bi razriješila trenutne poteškoće, a takva rješenja temeljena na konsenzusu ne doprinose, kao što se misli, trajnom rješavanju izazova, nego služi kao "vatrogasna mjera"; kao prva pomoć koja tek smiruje strasti, ali dugoročno stvara dodatnu količinu frustracije koja može rezultirati i povećanim oblicima društveno agresivnih ponašanja koja sasvim sigurno imaju dezintegrirajuće posljedice. Da bi se to

spriječilo i Europska unija i njene socijalne države morati će se obratiti "čovjeku" i njegovim potrebama, jedinim pravim i temeljnim pokretačem svih društvenih zbivanja.

Ključne riječi: Europska unija, socijalna država, integracije, socijalne politike, sloboda, sigurnost, pravda, poduzetništvo

SUMMARY

Proceeding from the basic premise that social issues represent a basic challenge to the European integration process, this work considers to what extent the existing measures of the European welfare state might have an integrative potential for a united Europe, which is presently being developed. Seeing that the idea of a welfare state originally developed on the European soil and has spread throughout the world, one might think that Europe has found solutions to the numerous problems which welfare states in Europe and throughout the world are encountering in today's globalized world. This, however, is not the case. The study of a large number of theoretical works and statistical indicators and also of legal documents produced by institutions of the Council of Europe and the European Union has clearly shown not only that the problems encountered by the European welfare states have not been resolved but they have been exacerbated, especially in the first decade of the 21st century. Furthermore, it is clearly stated that it will be necessary to reconceptualize and operationalize the idea of welfare states and the sources of European integration processes and only in this way will it become possible to find mechanisms that could contribute to the further development of the above ideas and processes. Changes in our approach to these major themes discussed in the present work should result in a clear and unambiguous view of what kind of European union we strive for, what kind of justice and equity we want to promote and what to do with the ever-increasing number of ineffective institutions that should be representing people – the EU citizens. And last but not least: will the human person, a freethinker, become the focal point of interest both of the welfare state and of the European integration processes? Unless this happens in the immediate future, we know what kind of social image of Europe we can expect. The European Union, in striving to establish its own *modus vivendi* and *modus operandi*, is very often willing to give up its fundamental postulates in order to resolve momentary difficulties, and such solutions based on consensus

do not contribute, as it is thought, to a permanent solution of the problem but rather serve as a damage control measure, giving first aid to for the sole purpose of cooling passions. In the long-term, however, this creates additional frustrations which lead to an increase of socially aggressive behaviour and no doubt have disintegrating effects. In order to prevent this both the European Union and its welfare states will have to adopt a person-centered philosophy, concerned with the well-being of Eu citizens, their needs, as they are the only true and fundamental driving force of all social events.

Key words: The European Union, the welfare state, integration, social policy, freedom, justice, entrepreneurship

12. ŽIVOTOPIS NA HRVATSKOM I ENGLESKOM JEZIKU

ŽIVOTOPIS

Rođen sam u Zagrebu 20. 6. 1978. godine gdje sam završio osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Potom sam na Sveučilištu u Zagrebu upisao sociologiju na Filozofskom fakultetu te filozofiju na Hrvatskim studijima koje sam završio u predviđenom roku. Magistrirao sam na Fakultetu političkih znanosti iz područja europskih integracija, a ta tema je osnovni predmet interesa i mog doktorskog rada kojeg sam prijavio na Odsjeku za sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Dobitnik sam brojnih domaćih i stranih državnih i stručnih stipendija te sam do sada kao aktivni suradnik sudjelovao u mnogobrojnim domaćim i međunarodnim znanstvenim skupovima. Član sam u više stručnih društava i udruga, a zbog svojih širokih interesa stekao sam dodatnu edukaciju i u mnogim drugim područjima.

U slobodno vrijeme bavim se umjetničkom fotografijom, numizmatikom te raznim sportovima.

CURRICULUM VITAE

I was born in Zagreb on 20/6/1978 where I attended elementary and secondary school.

After graduating I enrolled in the Department of Sociology, Faculty of Philosophy, Zagreb University and also studied philosophy in Croatian Studies, Zagreb University . After obtaining my B.A. I enrolled in the Faculty of Political Studies where I obtained an M.A. in European Integration, and this is the main theme of my doctoral thesis at the Department of Sociology, Faculty of Philosophy in Zagreb. I was awarded scholarships (both national and professional) in Croatia and abroad, and have participated actively at numerous Croatian and international conferences. I am a member of several professional societies and associations, and since I have a wide range of interests I have also acquired addition education and training in different areas.

During my free time I engage in art photography, numismatics and various sports.